

การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย

THE ANALYTICAL STUDY OF SAMMĀDITTHI TO BUILD UP
THE PEACE IN THAI SOCIETIES

นางสาวปถมพร ตะละภัก

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย

นางสาวปดมพร ทะละภัก

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**THE ANALYTICAL STUDY OF SAMMĀDITTHI TO BUILD UP
THE PEACE IN THAI SOCIETIES**

MISS PATHOMPORN TALABHAT

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหา วิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ. ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์..... ประธานกรรมการ
(.....)

..... กรรมการ

(.....)

..... กรรมการ

(.....)

..... กรรมการ

(.....)

..... กรรมการ

(.....)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : พระมหาทวี มหาปญโญ, ผศ. ดร. ประธานกรรมการ
ดร.ประพันธ์ สุขภร กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย
ผู้วิจัย : นางสาวปถมพร ตะละกัญ
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

:พระมหาทวีมหาปัญญา,ผ.ศ.ดร.ป.ธ.ธ.,พ.ธ.บ.,ศน.ม.,
M.phil.,Ph.D.

:ดร.ประพันธ์ศุภยง,ป.ธ.๗, พธม, ศ.ศ.ม.(พุทธศาสนศึกษา)

พรศ. พระพุทธศาสนา

วันสำเร็จการศึกษา :๑๓ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิเคราะห์ สัมมาทิฐิเพื่อการสร้างสันติสุขในสังคมไทย นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาหลัก สัมมาทิฐิ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับสันติสุข (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักสัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย

ผลการวิจัยพบว่า สัมมาทิฐิในทัศนะของนักวิชาการทางศาสนาจะมีความเห็นพ้องกันว่า สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ ความเห็นตรง มีความเข้าใจถูกต้อง มีปัญญาอันเห็นชอบพิจารณาเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น คือนิพพาน สัมมาทิฐิ มีปัจจัย ๒ ประการ คือ (๑) ปรโตโฆสะ แปลว่า อิทธิพล หรือเสียงจากภายนอกได้แก่กัลยาณมิตร ให้คำแนะนำที่ถูกต้องดีงาม (๒) โยนิโสมนสิการ แปลว่าการทำในใจโดยแยบคาย รู้จักคิด คิดเป็น อันจะทำให้เกิดความเห็นถูกต้องได้ การวิจัยนี้มีขอบเขตแห่งการศึกษาโลกียสัมมาทิฐิ เป็นหลักการสร้างสันติสุขในชีวิต อันมีผลโดยตรงต่อการสร้างความเห็นถูกในระดับบุคคล ระดับสังคม และทำให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข หลักธรรมอื่นๆที่สัมพันธ์กับ สัมมาทิฐิ สามารถนำหลักการที่เป็นจริง มีเหตุผลในการพิจารณาคิดอย่างแยบคายรอบคอบ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อมและอื่นๆ ในขณะเดียวกันก็เจริญสมาธิ ภาวนา ตระหนักรู้ถึงเหตุการณ์ได้ดี และผลของการปฏิบัติ คือการนำมาซึ่งความสงบ สันติสุขในสังคมไทย

เมื่อพิจารณา “สันติสุข” อย่างเป็นองค์รวม ในมิติที่มาของความสุขและสันติสุข จะพบ

(๒)

ว่ามีที่มาได้ ๒ ทาง คือ ๑) ความสุขภายใน เป็นความสุขที่เกิดขึ้นในระดับจิตและปัญญา และ ๒) ความสุขภายนอก มักจะสัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ ในการดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นความสุขของแต่ละบุคคลถือเป็นรากฐานของสังคม ความสุขในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภท สันติสุขแบบ โลภียสุข คือสุขที่เนื่องด้วยโลภียธรรม สุขที่อิงอาศัยโลก และสันติสุขแบบ โลกุตตรสุข คือ ความสุขอันเป็นเรื่องภายในจิตใจ ที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยสติปัญญา

โดยแท้จริงแล้ว การดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนา สติ สมาธิ ปัญญา นั้นเอง คือการได้พัฒนาตนให้มีความเห็นถูก เห็นชอบ จะมีคุณสมบัติ คือมีความรู้แจ้งอย่างสูงสุด มีความกรุณาต่อผู้อื่นอย่างสูงสุด และมีความสุขอย่างสูงสุด อันจะนำไปสู่จุดหมายคือ การแผ่ แผ่ขยายความสุขสงบ สันติจากระดับบุคคลไปสู่สังคม ในการสร้างสันติสุขในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

This Title	: The analytical study of Sammaditthi to build up the peace in Thai societies
Researcher	: Miss. Pathomporn Talabhat
Degree	: Master of Arts in Buddhist Studies.
Thesis Supervisory Committee	: Prof.Pramaha Tawee Mahāpañño, Pali IX., M.phil.,Ph.D. : Dr. Prapan Supasorn, Pali VII., M.A.,Ph.D.
Date of Graduation	: March,13, 2012.

ABSTRACT

The study of the principles of Sammāditthi consists of three objectives, i.e., (1) to study Sammadhitti the principles from Tipitaka (The three baskets) and Theravada Scriptures; (2) to study and analyze happiness and peacefulness the principles from Tipitaka and Theravada Scriptures; (3) to study and analyze the principles of Sammāditthi to build up happiness and peacefulness in Thai societies.

The results of study found that that the knowledge of Sammāditthi are the right view; the right thought; and the right understanding to develop oneself to the final aim that is Nibbāna. Sammāditthi consists of two factors namely :- 1) Parato-Ghosa which means influences or the voices from the outside people who give the right suggestions (Kalayā-namitta); 2) Yoniso Manāsikara which means the considering of all things in depth, the setting up and making up the decision of right thought and right view. However this knowledge focuses on Lokiya Sammāditthi, based on a right view in daily lives, which is the principle of how to deal with the happy life, and it is direct impact to initiate a personal right thought, and a social level that will cause a peaceful society. Not only Sammāditthi but also the other related Dhammās to personal

consideration of all kinds of problems, such as political, economic, social, environmental problems etc. At the same time, Meditation practice, brings happiness and peace to Thai societies, as well.

In considering happiness as a holistic, the source of happiness is of two ways :-1) Inside happiness; it exists within mindfulness, and 2) Outside happiness, it is related to many factors that came from the relationship between the human beings and the environment. Therefore a personal happiness is a social foundation. In addition, the Happiness in Buddhism consists of Lokiyāsukha, which is a plain happy life, and Lokutarāsukha, which is a plain happiness arising from mindfulness.

In fact , the proceeding of life following the Tri – Sikā (Silā, Samati, Pañña) practicing way to improve to have the right thought and the right view. The qualifications of this are having an extreme enlightenment, extreme kindness for others, and extreme happiness ,which will lead to the definite goal. That is creating the permanent peace in Thai society by expanding the happiness and peacefulness from the personal level to the societies.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จสมบูรณ์ ลงได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอ กราบ ขอบพระคุณ พระเดช พระคุณท่านเจ้าคุณพระสุธีธรรมานุวัตร , ผศ.ดร. (เทียบ สิริญา โณ) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ. ดร. ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และดร.ประพันธ์ ศุภษรที่ ปรีกษาวิทยานิพนธ์ ผู้สั่งสอนความรู้ทางพระพุทธศาสนาในหลักสูตร ผู้ชี้แนวทางในการทำโครง ร้าง วิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาคอยดูแลเอาใจใส่ แนวทางในกา รทำวิทยานิพนธ์ ให้ คำปรึกษาและคำแนะนำ จนวิทยานิพนธ์สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมบูรณ วฑฺฒิกโร ,ดร. รองคณบดี บัณฑิตวิทยาลัย พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี อาจารย์รังมี สุทนต์ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ผู้คอยแนะนำให้ ข้อมูล พระครูใบฎีกาสนั่น ทยรฎ โข ที่ตรวจสอบรูปแบบวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้อง เจ้าหน้าที่ห้อง บัณฑิตวิทยาลัย เจ้าหน้าที่ห้องสมุดกลาง ผู้คอยอำนวยความสะดวกตั้งแต่การเรียนในหลักสูตรถึง ขึ้นตอนต่างๆ อาจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ผู้ตรวจแก้ไขบทคัดย่อภาษาอังกฤษ พระอาจารย์และ คณาจารย์ทุกท่าน ตลอดจนท่านผู้เกี่ยวข้องที่กล่าวนามมาข้างต้นและไม่ได้กล่าวนามไว้ รวมถึงท่าน ผู้เป็นเจ้าของผลงานทาง วิชาการอัน ทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยได้นำมาอ้างอิงประกอบในการวิจัย ครั้งนี้

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอ ถวายเป็นพระราชกุศลอุทิศถวาย พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดชฯ เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ ให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน และขอ บูชาคุณบุพการีผู้ให้กำเนิด โดยเฉพาะ คุณแม่ นิลาวลัย ตะละกัญ ที่ส่งเสริมและสนับสนุนกำลังทรัพย์ ให้กำลังใจในการเรียน พระพุทธศาสนา มหาบัณฑิต จนจบการศึกษา คุณสุภามาส โพธิ์ทอง กัลยาณมิตรที่ให้กำลังใจและ ให้คำแนะนำ และญาติมิตรทุกๆ ท่านที่เอาใจช่วย ช่วยเหลือค้ำจุนว่าข้อมูลจนสำเร็จด้วยดี ขออำนาจ คุณพระศรีรัตนตรัย จงคุ้มครองอภิบาลผู้มีคุณูปการ ให้ได้ประสบแต่ความสุขความเจริญ และขอ อุทิศส่วนกุศลนี้ให้แก่คุณพ่อ ปู่ย่า ตายาย และญาติมิตรทุกท่าน ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว

นางสาวปถมพร ตะละกัญ

๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(จ)
สารบัญ	(ฉ)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(ฎ)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ แนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย	๕
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ ขอบเขตของการวิจัย	๑๑
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวเรื่องสัมมาทิฐิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๓
๒.๑ ความหมาย	๑๓
๒.๑.๑ ความหมายของสัมมาทิฐิ ตามตัวอักษร	๑๔
๒.๑.๒ ความหมายตามคำที่เป็นไวยากรณ์	๑๘
๒.๑.๓ ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๕
๒.๑.๔ ความหมายตามทัศนะของนักวิชาการ	๒๐
๒.๒ วัตถุประสงค์ของสัมมาทิฐิ	๒๓

๒.๓ ความสำคัญของสัมมาทิฐิ	๒๔
๒.๔ ประเภทของสัมมาทิฐิ	๒๖
๒.๔.๑ โลกียสัมมาทิฐิ	๒๖
(๑) กัมมัศกตาญาณ	๒๗
(๒) สัจจานุโลมิกญาณ	๒๘
๒.๔.๒ โลกุตตรสัมมาทิฐิ	๒๙
๒.๕ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาทิฐิ	๓๐
๒.๕.๑ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกียสัมมาทิฐิ	๓๐
๒.๕.๒ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสัมมาทิฐิ	๓๓
๒.๕.๒.๑ ความสัมพันธ์ของสัมมาทิฐิกับองค์มรรคอื่นๆ	๔๑
๒.๖ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ	๔๔
๒.๖.๑ ปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ (ปรโตโฆสะ)	๓๓
(๑) คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่แสดงออกภายนอก	๔๖
(๒) คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่แสดงอยู่ภายใน	๔๗
๒.๖.๒ ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ (โยนิโสมนสิการ)	๔๘
๒.๗ สัมมาทิฐิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๑
๒.๘ สรุป	๕๔
บทที่ ๓ แนวคิดเรื่องสันติสุขในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๓
๓.๑ ความหมาย	๕๓
๓.๑.๑ ความหมายของสันติสุข	๕๓
(๑) ความหมายตามตัวอักษร	๕๔
(๒) ความหมายตามคำที่เป็นไวยากรณ์	๕๖
(๓) ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๗
(๔) ความหมายตามทัศนะของนักวิชาการ	๕๙
๓.๑.๒ วัตถุประสงค์ของสันติสุข	๖๓
๓.๑.๓ ความสำคัญของสันติสุข	๖๔
๓.๔ ประเภทของสันติสุข	๖๖
๓.๔.๑ โลกียสันติสุข	๖๖
๓.๔.๒ โลกุตตรสันติสุข	๖๖

๓.๕ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับสันติสุข	๖๗
๓.๕.๑ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกีย์สันติสุข	๖๘
๓.๕.๒ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสันติสุข	๗๓
๓.๖ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสันติสุข	๗๗
๓.๖.๑ ปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดสันติสุข	๗๗
๓.๖.๒ ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสันติสุข	๘๐
๓.๗ สันติสุขที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๑
๓.๘ สรุป	๘๖
บทที่ ๔ การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฏฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย	๘๕
๔.๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาทิฏฐิกับสันติสุข	๘๕
๔.๑.๑ ความหมายของสัมมาทิฏฐิสัมพันธ์กับสันติสุข	๕๐
๔.๑.๒ ประเภทของสัมมาทิฏฐิสัมพันธ์กับสันติสุข	๕๐
๔.๑.๓ วัตถุประสงค์ของสัมมาทิฏฐิสัมพันธ์กับสันติสุข	๕๕
๔.๑.๔ ความสำคัญของสัมมาทิฏฐิสัมพันธ์กับสันติสุข	๕๖
๔.๑.๕ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องของสัมมาทิฏฐิสัมพันธ์กับสันติสุข	๕๗
๔.๑.๖ ปัจจัยที่ทำให้เกิดของสัมมาทิฏฐิสัมพันธ์กับสันติสุข	๑๐๑
๔.๑.๗ สัมมาทิฏฐิที่สัมพันธ์กับสันติสุขดังปรากฏในคัมภีร์ฯ	๑๐๑
๔.๒ การประยุกต์สัมมาทิฏฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย	๑๐๔
๔.๒.๑ ปัญหาสังคมไทยที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ	๑๐๕
๔.๒.๑.๑ สัมมาทิฏฐิที่นำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสันติสุข	๑๐๕
ด้านการศึกษาในสังคมไทย	
๔.๒.๑.๒ สัมมาทิฏฐิที่นำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสันติสุข	
ด้านเศรษฐกิจในสังคมไทย	๑๐๕
๔.๒.๓ ผลที่คาดว่าจะเกิด เมื่อใช้หลักสัมมาทิฏฐิในการสร้างสันติสุข	๑๑๗
ในสังคมไทย	
๔.๓ สรุป	๑๑๘

บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๒๒
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๒๓
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๒๓
บรรณานุกรม		๑๒๘
ภาคผนวก		๑
ประวัติผู้วิจัย		๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก -อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาหมกุฏราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภงฺกปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที. สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวิภคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที. ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาบาลี)
ม. มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม. ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมมูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม. อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั. ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั. นิ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั. นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั. ข. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขนฺธวาวรรคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั. ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สั. สพา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายตนวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั. สพา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายตนวรรค	(ภาษาไทย)

ลี้. ม. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง. ติก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. จตุกก.(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ปญจก.(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง. ปญจก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ฉกก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. สตุตท.(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตุตทนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. อฎฐก.(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. นวก. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	นวกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง. นวก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ทสก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.(ไทย)=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.(ไทย)=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาบาลี)
ขุ. ฐ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ. อุ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ. อิติ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกร	(ภาษาไทย)
ขุ. สุ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ. ชา. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ. ชา. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ. ม. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ. จุ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุพนิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ. ป. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ. อป. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ. อป. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ. พุทฺธ.(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทฺธวสฺสปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ. พุทฺธ.(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทฺธวสฺส	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ. สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	วิภังคปาถิ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. (บาลี)	=	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์		(ภาษาบาลี)
------------------	---	-------------------	--	------------

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.ม.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกามหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
---------------	---	-----------	--------------------------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี มหาวคฺคอกุฎฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สํ.น.อ. (บาลี)	=	สํยุตฺตนิคาย	สารตฺตปฺปกาสินี นิตานวคฺคอกุฎฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.ข.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิคาย	สารัตถปกาสินี ชั้นวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกฺก.อ. (บาลี)	=	องคฺคตฺตรนิคาย	มโนรลปฺรูณิ จตุกฺกนิปาตอกุฎฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ปฺลจก. (บาลี)	=	องคฺคตฺตรนิคาย	มโนรลปฺรูณิ ปฺลจกนิปาตอกุฎฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.เอกทสก.อ.(ไทย)	=	อังกฺคตฺตรนิคาย	มโนรลปฺรูณิ เอกทสกนินาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิคาย	ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ. (บาลี)	=	ขุทฺทกนิคาย	ปรมัตถทีปนี อิติวุตฺตอกุฎฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิคาย	ปรมัตถทีปนี อิติวุตฺตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิคาย	ปรมัตถโชติกา สุตตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิคาย	ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิคาย	ชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิคาย	สัทธัมมปัชโชติกา มหานิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.อ. (บาลี)	=	ขุทฺทกนิคาย	สทฺธมฺมปฺปกาสินี ปฺภิสมฺภิทามคฺคอกุฎฺฐกถา	(ภาษาบาลี)

ช.ป.อ. (ไทย)	=	ชุททกนิกาย สัทธรรมปกาสินี ปฏิสัมภิตามรรคอรรรถถา (ภาษาไทย)
ช.อป.อ. (บาลี)	=	ชุททกนิกาย วิสุทฺธชนวโรลลสินี อปทานอรรถถา (ภาษาบาลี)
ช.อป.อ. (ไทย)	=	ชุททกนิกาย วิสุทฺธชนวโรลลสินี อปทานอรรถถา (ภาษาไทย)

อรรรถถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ชัมมสังคณิ อัฐฐสาลินีอรรรถถา (ภาษาไทย)
อภิ.ปนจ.อ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ปญจปกรณัอรรรถถา (ภาษาไทย)

ฎีกาพระสุตตันปิฎก

สารตถ.ฎีกา (บาลี)	=	สารตถทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี)
วิมติ.ฎีกา (บาลี)	=	วิมตวิโนทนีฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสุตตันปิฎก

ที.ม.ฎีกา (บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลินตถปฺปกาสนี มหาวกคฎีกา (ภาษาบาลี)
ส. ส. ฎีกา (บาลี)	=	สัฏฺฐตฺตนิกาย ลินตถปฺปกาสนี สคาลวกคฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อนุฎีกา (บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก ชมฺมสงคณิอนุฎีกา ฎีกาปกรณวิเสส (ภาษาบาลี)
วิภาวินี. (บาลี)	=	อภิธมฺมตถวิภาวินีฎีกา (ภาษาบาลี)

(๒) การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึงเล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น อง. นกก. (บาลี) ๒๒/๔๐/๓๒๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย นกกนิပါတ ปาลี การอ้างอิงนั้นระบุถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ฉบับ ภาษาบาลี เล่มที่ ๒๒ ชื่อที่ ๔๐ หน้าที่ ๓๒๖ฉบับมหาจุฬาเทพิฎก

การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ที .ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๖/๒๖๔-๒๖๕. หมายถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ชื่อ ๓๓๖ หน้า ๒๖๔-๒๖๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี จะแจ้งคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า บ้าง แจ้งคัมภีร์ เล่ม/หน้าบ้าง แจ้งคัมภีร์ ชื่อ /หน้า บ้าง เช่น วิ .ม.อ. (บาลี) ๓ / ๕๐/ ๕๗-๕๘. หมายถึงคัมภีร์สมนุต ปาสาทิกาวินยปิฎก มหาวคคอุทฺธกถา ภาษาบาลี เล่ม ๓ ชื่อ ๕๐ หน้า ๕๗-๕๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๒๑. หมายถึง คัมภีร์สุมจฺจลวิลาสิณี ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคคอุทฺธกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ หน้า ๒๒๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิ .สฺจ.อ. (บาลี) / ๑๒๔/๑๕๖. หมายถึงคัมภีร์วินยสงฺกหอุทฺธกถา ภาษาบาลี ชื่อ ๑๒๔ หน้า ๑๕๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/๓๕๕. หมายถึงคัมภีร์ลีนตฺถุปลกาสินี ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคคฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๑ หน้า ๓๕๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้ระบุชื่อ คัมภีร์ / เล่ม / หน้า และฉบับตามลำดับ เช่น จุ. ขา. อ. (ไทย) ๕๗/๔๕๘. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาษาไทย เล่ม ๕๗ หน้า ๔๕๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในกรณีเลข ๓ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม/ภาค/หน้า เช่น อญ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๕๗-๘๑ หมายถึง อังคุตตรนิกาย มโนรทปฺรณี เอกนินฺดาต อรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๒ หน้า ๕๗-๘๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในกรณีเลข ๔ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม /ภาค/ ตอน / หน้า เช่น จุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๐ หมายถึง คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ หน้า ๑๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปกรณ์วิเสส ภาษาบาลี จะแจ้งคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า เช่น วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๕๕/๕๕ หมายถึงคัมภีร์วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์ ภาษาบาลี เล่ม ๒ ชื่อ ๔๕๕ หน้า ๕๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยได้รับกระแสโลกาภิวัตน์ เข้ามาอยู่ในการรับรู้ของผู้คนในสังคมในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา โดยนำมาทั้งสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ และโทษ มาสู่สังคมไทย ขณะเดียวกันในโลกที่เชื่อมโยงคนเข้าหากันอย่างใกล้ชิด ทำให้เป็นปัญหาที่มนุษย์ ต้องเผชิญวิกฤตการณ์ร่วมกันด้วย เรื่องการเอารัดเอาเปรียบระหว่างรัฐ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อมนุษยชาติโดยทั่วถึงกัน ในปัจจุบันสังคมไทยก็มีปัญหาต่างๆเกิดขึ้นมาตลอด เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหา ความไม่สงบจากการก่อการร้าย ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง เป็นต้น มีการเบียดเบียนที่ซับซ้อนเกิดขึ้นมากมาย ซึ่งนอกเหนือจากการเบียดเบียนระหว่างบุคคลต่อบุคคล อย่างซึ่งหน้า หรือชัดเจน ยังมี การเบียดเบียนที่เกิดขึ้นผ่านตัวกลาง เช่น สื่อ อิเล็กทรอนิกส์ กลไกทางเศรษฐกิจ ระบบการตลาดและสถาบันในสังคม เป็นต้น^๑

การปรับโครงสร้างรากฐานของสังคมให้แข็งแรงขึ้น เข้มแข็งขึ้น ด้วยการพัฒนาคนในสังคมทางด้านจิตใจ ให้เป็นคนดี มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง มีปัญญาพิจารณาสิ่งต่างๆในชีวิตได้อย่างดี เพื่อความสงบสุขในสังคมไทย หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เห็นว่า การที่คุณธรรมต่างๆ จะเจริญงอกงามขึ้นได้นั้น จำเป็นจะต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่ดี การจัดระเบียบสังคมให้ดีงาม และเกื้อกูลแก่คุณธรรมดังกล่าว จึงมีความสำคัญมาก ด้วยเหตุนี้จึงมีหลักธรรมอยู่หลายประการที่ทำให้คนในสังคมและสภาพแวดล้อมได้รับการจัดสรรก่อให้เกิดชีวิตที่ดีร่วมกัน เพื่อให้คุณธรรมภายในเจริญงอกงาม^๒

การพัฒนาจิตและปัญญา นับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในชีวิต อริยสัจข้อสุดท้ายคือมรรค เป็นการประมวลหลักความประพฤติปฏิบัติ หรือระบบจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธ ศาสนา เป็นคำ

^๑พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิศตวรรษที่ ๒๑, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๒.

^๒พุทธทาสภิกขุ, *พุทธธรรมประยุกต์*, (กรุงเทพฯ:ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๑), หน้า ๗๓.

สอนภาคปฏิบัติที่จะช่วยให้การดำเนินสู่จุดหมายตามแนวทางของกระบวนธรรมที่รู้เข้าใจแล้วนั้น เป็นผลสำเร็จขึ้นมาในชีวิตจริง

ในการดำเนินชีวิตของคนนั้น พระพุทธศาสนานำเน้นในหลักการ ที่ให้มีคุณภาพ คือความ สมดุล หรือความพอดี ให้มีความสำคัญทั้งแก่ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ในการฝึกคนในขั้นต้นที่ จะนำเข้าสู่ธรรม กล่าวคือ การที่จะมีสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นองค์แรกของมรรค มีปัจจัย ๒ ประการที่ช่วย ให้คนมีสัมมาทิฐิ คือ เสี่ยงจากภายนอก และ รู้จักคิด คิดเป็น นี บเป็นปัจจัย ๒ อย่าง ที่ทำให้เกิด สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นองค์ประกอบเริ่มแรกของมรรค และเป็นจุดเริ่มของการศึกษาที่ถูกต้อง”

ผู้มุ่งจะ ได้ปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ จึงต้องปฏิบัติตามมงคลสูตรคาถาแรกของ พระพุทธเจ้าให้เป็นประจำ คือไม่เสวนาคบหาคนพาลทั้งหลาย เสวนาคบหาบัณฑิตทั้งหลาย และ บุษาคูวารุชานทั้งหลาย เมื่อปฏิบัติ และปลุกฝังสัมมาทิฐิ อยู่เรื่อยๆ ดังนี้แล้ว ก็ย่อมจะเจริญปัญญา ขึ้นโดยตลอด สามารถพิจารณาหาเหตุผลได้ถูกต้อง จับเหตุแห่งผล หรือจับผลสาวสาเหตุให้ได้ จับ เหตุที่จะส่งผลให้ความรู้ของตัวเองบังเกิดขึ้น รับรองว่านี่เป็นความจริง”

พระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นศาสนาแห่งสันติสุขที่ก่อให้เกิดสันติภาพ และการเน้นการ รู้จักให้อภัยอย่างแท้จริง เพราะพระพุทธศาสนา สอนให้เรามีความรัก รวมไปถึงการให้อภัยแก่เพื่อน มนุษย์อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ดังปรากฏในวัฒนธรรมของสังคมไทยชาวพุทธ เมื่อเราพลั้งเผลอ ทำผิดต่อกัน เกิดความเข้าใจผิดต่อกัน เกิดความขัดแย้งกันเราก็จะแสดงความรักความเมตตาและมัก ให้อภัยซึ่งกันและกัน ข้อนี้เป็นการแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทย ซึ่งได้รับอิทธิพล ด้านวัฒนธรรมคำสอนมาจากพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ความคิด และการประพฤติปฏิบัติดีของคนไทย การทำความดีต่อกันใน ระหว่างวงศ์ญาติมิตรสหาย เป็นคุณสำคัญที่ต้องเอาใจใส่อย่างยิ่ง เพราะสามารถสมัคสมาน ยึดเหนี่ยวน้ำใจให้รักใคร่กัน ให้นึกถึงกันด้วยความขอบคุณ โลกคือชุมชนที่ตั้งอยู่ด้วยสันติสุข ก็เพราะอาศัย ศิล อาศัย สังคหธรรม คือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจให้รักกัน เป็นความดีที่นิยมยกย่อง เชิดชูของโลกทุกสมัย ทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน

ในปัจจุบันสังคมไทย ได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตตามวิถีแบบไทย ไปตามยุค โลกภิวัตน์ ความคิดเห็นที่เป็นสัมมาทิฐิ ถูกต้องตรงตามหลักพระพุทธศาสนา ลดน้อยถอยลงไป ตามลำดับ ทำให้ คนในสังคมมีความคิดเห็นที่แปลก ก แตกต่างบนพื้นฐานของอัตตา ประกอบด้วย

๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา ,(กรุงเทพฯ :พิมพ์สวย , ๒๕๔๕)หน้า ๖๔-๖๖.

๔ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ,สัมมาทิฐิ ๑ , ที่มา : <http://www.dharma-gateway.com/monk/preach/somdej/sd-075.htm> (๑๕ มกราคม ๒๕๕๒)

มิจนาทิฎฐิ ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ความไม่เข้าใจ ความว้าวุ่น วังหาสิ่งยึดเหนี่ยวไปตามความเข้าใจของตน สังคมที่ไม่สงบสุขมีต้นเหตุมาจากบุคคลที่มีความคิดเห็นที่ไม่ถูกต้อง จิตใจมีความทุกข์ กระสับกระส่าย รุ่มร้อน ไม่พอเพียง อยากได้ใครมี หากความสงบไม่พบ โดยจะส่งผลต่อไปยังสังคม สร้างความเดือดร้อน วุ่นวาย เช่นการก่อการร้ายในภาคใต้ อาชญากรรมที่รุนแรงในสังคม การโกงกินในระบบบริหารราชการเป็นต้น คนในสังคมมีจิตใจวิปริต ขาดความยับยั้งชั่งใจ ทำความชั่วได้ง่าย โดยคิดว่าการกระทำนั้นสมควรที่จะทำ ที่จะตอบได้ เป็นสิ่งซึ่งสังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ ถ้าสามารถได้รับการแนะนำสิ่งที่ถูกที่ควรให้เห็นชอบ ก็นับว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้นั้นและอนุเคราะห์ให้มีผลต่อไปถึงสังคมได้

ตามที่กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาหลักสัมมาทิฎฐิโดยมีขอบเขตแห่งการศึกษาโดยศึกษาหลักสัมมาทิฎฐิเป็นหลักการพัฒนา ชีวิต ความคิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม และทำให้สังคม ร่มเย็นเป็นสุข ศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง หลักสัมมาทิฎฐิในพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม

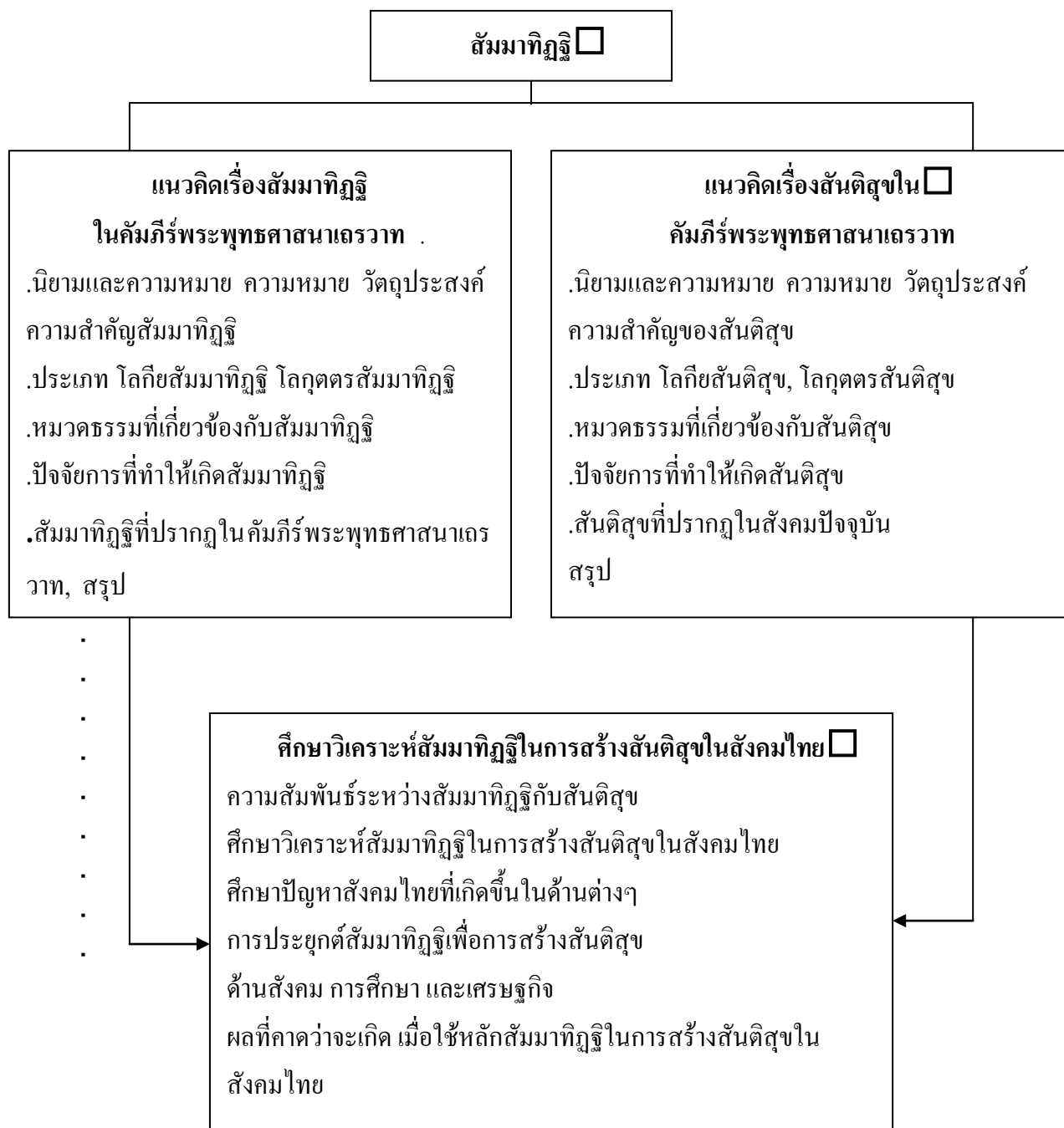
๑.๒ วัตถุประสงค์

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสัมมาทิฎฐิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสันติสุขในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฎฐิ ในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ แนวคิดเรื่องสัมมาทิฎฐิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสันติสุขในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ สัมมาทิฎฐิสามารถสร้างสันติสุขในสังคมไทยได้อย่างไร

๑.๔ แนวคิดทฤษฎีสัมมาทิฏฐิที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การประยุกต์ หมายถึง กระบวนการนำเอาหลักการ ทฤษฎี มาสู่การใช้ใน ภาคปฏิบัติ

๑.๕.๒ ทิฎฐิ หมายถึง ความคิดเห็น จำแนกได้เป็น ๒ ประเภท คือ สัมมาทิฎฐิ แปลว่า ความเห็นถูกต้องตรงความเป็นจริง ส่วนอีกประเภทเป็น มิจฉาทิฎฐิ แปลว่าความเห็นผิดไปจากความเป็นจริง

๑.๕.๓ สัมมาทิฎฐิ หมายถึง ความเห็น ความคิด ความเข้าใจที่ถูกต้อง

๑.๕.๔ สันติสุข หมายความว่า ความสุขที่เกิดจากความสงบ และการทำ การพูด การคิด การสงบกาย สงบใจ อันเป็นไปเพื่อสันติ

๑.๕.๕ แนวคิดสันติสุข หมายถึง ความคิด แนวทาง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จากผู้รู้ นักปรัชญา ที่อธิบายความหมายแห่งสันติสุขในลักษณะความคิดต่างๆ

๑.๕.๖ การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฎฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย หมายถึง การแยกแยะ วิเคราะห์ สังเคราะห์ หลักสัมมาทิฎฐิ เพื่อนำเสนอ และจูงใจ เพื่อให้มีการเห็นถูกต้อง ตนเอง และผู้อื่นในสังคม อันจะนำมาซึ่งความสุขในสังคมไทย

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัย ได้ค้นคว้าและรวบรวมเอกสารและรายงานการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับเรื่อง สัมมาทิฎฐิ และ สันติสุข มีเอกสารและรายงานการวิจัย ที่เกี่ยวข้องเป็นข้อมูลสนับสนุนการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑. พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าว ในพุทธธรรมไว้ว่า “เมื่อใด ทิฎฐิ กลายเป็น สัมมาทิฎฐิ เมื่อนั้นก็จัดเป็นปัญญาหรือไวพจน์ คำหนึ่งของปัญญา”^๕ แม้ว่าในขั้นแรกเริ่มสัมมาทิฎฐิ นั้นจะยังเป็นเพียงความเห็น หรือความเชื่ออยู่ ทั้งนี้เพราะความเห็น หรือความเชื่อนั้นสอดคล้องกับ ความเป็นจริง มีความเข้าใจตามสภาวะ หรือตามเหตุปัจจัยเป็นที่อ้างอิงเริ่มเดินหน้าออกจากอำนาจ ครอบงำของอวิชชาและตัณหา ต่อจากนั้นไป แม้ว่าความเห็น หรือความเชื่อนั้น จะกลายเป็นความรู้

^๕พ.ม. (ไทย) ๒๙/ ๔๙/๕๑; อภ.วิ (ไทย) ๓๕/ ๕๘๑/๓๒๐.

ความเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ที่เรียกว่าญาณแล้ว ก็ยังคงเรียกด้วยชื่อเดิมว่า สัมมาทิฐิ ได้เรื่อยไป เพื่อสะดวกในการมองเห็นความเจริญเติบโตหรือองกามที่ต่อเนื่องกัน โดยนัยนี้สัมมาทิฐิ จึงมีความหมายกว้างขวาง คลุมตั้งแต่ความเห็น และความเชื่อถือที่ถูกต้องไปจนถึงความรู้ความเข้าใจตามสภาวะที่เป็นจริง^๖

๑.๖.๒. พระเทพคิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ ศาสนากับสันติภาพ ถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขพอสมควร โดยต้องอาศัย การยอมรับสถานะศักดิ์ศรีของกันและกัน ถ้าเราปรารถนาการอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุขนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องยาก แต่ไม่ใช่เป็นเรื่องง่าย เพราะปัญหาสำคัญ คนที่เพียรพยายามจะสร้างสันติสุข ขหรือสันติภาพ จะต้องเริ่มจากจิตใจ ของปัจเจกชน แต่ละคนเสียก่อน จะต้องมีความสงบภายในใจ ถ้ายังไม่สงบภายในใจเราจะไม่สามารถสร้างสันติภาพได้ ในพระพุทธศาสนาเน้นไปที่ยุติการเบียดเบียน ประทุษร้ายกัน เบียดเบียนกันทางร่างกาย เบียดเบียนกันทางทรัพย์สิน สร้างอาชญากรรมทางเพศ ทำลายล้างผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน โกหกหลอกลวงกัน เบียดเบียนกันด้วยสิ่งเสพติดให้โทษต่างๆ ซึ่งจะเห็นว่าเมื่อมองเป้าหมายที่จะให้เกิดเป็นสันติภาพแล้ว เราจะสรุปรวมด้วยคำเพียง ๓ คำเท่านั้นเอง คือ การที่เรา สามารถ สงบ ความทุกข์ได้ สามารถสงบภัยได้ สามารถสงบโรคได้^๗

๑.๖.๓. พระวัลโปละราหุล พระภิกษุนักวิชาการและนักกิจกรรมสังคมชาวศรีลังกา ได้กล่าวไว้ใน “The Heritage of the Bhikku” ว่า พระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนฐานของการให้บริการแก่บุคคลอื่น และความผูกพันทางการเมืองและสังคมถือว่าเป็นมรดกของพระสงฆ์ และเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ดังข้อความที่ท่านเขียนไว้ว่า “พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในอินเดีย ในฐานะเป็นพลังทางจิตวิญญาณที่ต่อต้านความอยุติธรรมทางสังคม ต่อต้านพิธีกรรม ประเพณี และการบวงสรวงสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ยกเลิกระบบวรรณะ และส่งเสริมความเสมอภาคของมนุษย์ทั้งปวง”^๘ และหลักฐานในพระไตรปิฎก ที่พระราหุลมักจะยกขึ้นมาสนับสนุนข้อเสนอของท่าน คือพุทธพจน์ ในการส่งพระสาวก ไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวย

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓๕-๓๔๐.

^๗ พระเทพคิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ศาสนากับสันติภาพ, (กรุงเทพฯ: บริษัท แปดสิบเจ็ด, (๒๕๔๕) จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗.

^๘ Walpola Rahula, *The Heritage of the Bhikku : A Short History of the Bhikku in Educational, Cultural, Social and Political Life*, (New York: Grove Press, 1974), pp.14-15.

เทพและมนุษย์ พระสูตรที่พระราหุลมักจะยกมาสนับสนุน เช่น กฎพันตสูตร ที่ว่าด้วยการปราบโจร ผู้ร้ายด้วยการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยส่งเสริม ให้ประชาชนมีอาชีพการงาน สังคาลกสูตร ที่ว่าด้วยการสร้างความสัมพันธ์ ของบุคคลในสังคมตามหลักทศ๖

๑.๖.๔. คริสโตเฟอร์ เอส ควีน ได้เขียนไว้หนังสือ Engage Buddhism in The West มองว่า พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นการประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อแก้ปัญหาสังคม เป็นรูปแบบของศาสนาที่เกิดขึ้นในบริบทแห่งการถกเถียงปัญหาของโลกในเรื่องสิทธิมนุษยชน การกระจายความยุติธรรม และความก้าวหน้าทางสังคม^๕ จุดร่วมสำคัญอย่างหนึ่งของกลุ่มชาวพุทธที่จะทำงานเพื่อสังคม รวมทั้งการตั้งปณิธานแบบพระโพธิสัตว์ของมหายาน ที่จะคุ้มครองรักษาสรรพสัตว์^๖ มีอยู่แล้วที่นี้และเดี๋ยวนี้”^๗ เมื่อเรามีสติกับลมหายใจ ผลของการปฏิบัติ คือ ความสงบ และความ สุข ย่อมเกิดขึ้นทันที และเราสามารถขยายขอบเขตออกไปได้ เป็นสังฆะ หรือชุมชนที่ผู้คนอยู่ร่วมกัน อย่างปลอดภัย และมีความรักให้กัน

๑.๖.๕. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิกฺขนิพนฺธยกร) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง มนุษย์กับความขัดแย้ง: โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ในพระพุทธศาสนา ผลจากการวิเคราะห์มีดังนี้ พระพุทธศาสนา ยอมรับว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น (Necessity) ในระดับโลกวิสัยเพราะ “ความขัดแย้ง” จัดได้ว่าเป็น “ทุกข์ของบุคคลและสังคม” ประการหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมองว่า ความขัดแย้งเป็น “ธรรมชาติ” หรือ “ธรรมดา” ของสังคมทั่วไป จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็น “สิ่งจำเป็น” ของสังคม เพราะสรรพสิ่งในสังคมนั้นแปรเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา(อนิจจัง) ผลจากการแปรเปลี่ยนดังกล่าวนี้ จึงทำให้เกิดบรรยากาศของ “ทุกข์” หรือ “ความขัดแย้ง” ซึ่งเป็นสภาวะหรือบรรยากาศที่ดำรงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ก็เพราะทุกสิ่งทุกอย่าง นั้น ในแง่ของโลกวิสัยนั้น ไม่สามารถเป็นไปตามความต้องการ หรืออำนาจของสิ่งใด หรือ อยุ่อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ความขัดแย้งได้ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณค่าภายในของมนุษย์ ในเชิงอัตวิสัย และมีส่วนสำคัญ ในการพัฒนาคุณค่าในเชิงปรวิสัยเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ความขัดแย้งก่อให้เกิดพัฒนาระบบการเมืองการปกครอง การบัญญัติพระวินัย การจัดระเบียบสังคม และการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนาได้สะท้อนภาพทั้งที่เป็นบุญ และเป็นบาป ประเด็นจึงอยู่ที่ว่า เราจะมีท่าทีต่อความขัดแย้ง หรือวางบทบาทของตนเองในสถานการณ์ของความขัดแย้ง อย่างไร จึงจะสามารถ

^๕ Christopher S. Queen (ed), **Engage Buddhism in The West**, (Boston: Wisdom Publications, 2000), p.1 ,(อ้างในพระมหาสมบูรณ วฑฺฒติโกโร(พรณณา) ประเด็นโต้แย้ง: พระพุทธศาสนามีแนวคิดเชิงสังคมหรือไม่, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่๒ ฉบับที่๔(ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๕), : หน้า ๕๘.

ดำรงตนได้อย่างประสานสอดคล้องกับชีวิต และสังคม เพื่อนำไปจัดการความขัดแย้งให้ถูกต้องตามหลักเหตุผล ตนประมาณกาล บุคคล และชุมชน โดยที่จะทำให้มนุษย์ และสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข^{๑๒}

๑.๖.๖. พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรธนา) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สัมมาทิฏฐิ กับการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา โดยสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้ สัมมาทิฏฐิ มีความสำคัญต่อการพัฒนาชีวิตเป็นอย่างมาก คือเป็นทั้งตัวชี้แนะและกำกับทิศทางการพัฒนาชีวิตตั้งแต่ต้นจนจบ พระพุทธศาสนาจึงเน้นให้สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิขึ้นก่อน คือปัจจัยภายนอก ได้แก่การคบหา กัลยาณมิตร และการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และปัจจัยภายใน ได้แก่ การคิดโดยอุบายอันแยบคาย เมื่อสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ถือว่าจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชีวิตตามหลักอริยมรรคได้ เริ่มขึ้นแล้ว เมื่ออยู่ระหว่างการดำเนินชีวิตตามมรรคนั้น สัมมาทิฏฐิ จะแสดงบทบาทเป็นตัวนำ และกำกับกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน คือตั้งแต่ขั้นความเชื่อในกฎแห่งกรรม(กัมมัฏฐกตาสัมมาทิฏฐิ) จนถึงขั้นบรรลุมรรค อริยมรรค (ผลสัมมาทิฏฐิ) นอกจากนั้น สัมมาทิฏฐิ ยังแสดงบทบาทประสานสัมพันธ์กับองค์มรรคอื่นๆ ในลักษณะเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ทำให้ทุกมิติของชีวิต คือทั้งด้านศีล (กาย วาจา สังคม) ด้านสมาธิ(จิตใจ) และด้านปัญญา ได้รับการพัฒนาไปพร้อมๆกันแบบองค์รวม ในขั้นสุดท้าย สัมมาทิฏฐิที่ได้รับการพัฒนาจนมีความแหลมคม จะเป็นตัวตัดกิเลสเครื่องร้อยรัดให้หมดไปแล้ว ทำให้เข้าถึงความหลุดพ้นในที่สุด^{๑๓}

๑.๖.๗. พระปลัดอำพร สมอาษา ได้ศึกษาเชิงจริยศาสตร์ เกี่ยวกับความคิดเรื่องความเป็นคนดี เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้มีสังคมที่สงบสุข ดังจะเห็นได้ว่าเป้าหมายหนึ่ง ที่จะขาดเสียไม่ได้ในการอบรมสั่งสอน สมาชิกในสังคม ก็คือการมุ่งให้สมาชิกเหล่านั้นเป็นคนดี ตามพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยแล้ว เราจะเข้าใจกันว่าคนดี คือคนที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ความเมตตากรุณา ความโอบอ้อมอารี ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ อนึ่งสังคมไทยคาดหวังว่า บุคคลจะมีความคิดที่ถูกต้องเหมาะสมเกี่ยวกับความเป็นคนดี เมื่อมีศาสนา ดังนั้นจึงเห็นว่า ผู้ที่มี ศาสนาน่าจะมีแนวความคิดคลาดเคลื่อนอยู่ เพราะผู้ที่มีศาสนาก็มีพฤติกรรมแนวความคิดเรื่องความเป็นคนดี

^{๑๒} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุนชากร) , “มนุษย์กับความขัดแย้ง :โลกทัศน์และชีวิตศนในพระพุทธศาสนา”, เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ พระพุทธศาสนากับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย , มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๑.

^{๑๓} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรธนา) , “สัมมาทิฏฐิกับการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา” , สารนิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต , บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๖.

ดังนั้นความขัดแย้งระหว่างความคาดหวัง และข้อเท็จจริงบางอย่างที่ปรากฏ คือ กลุ่มตัวอย่างที่นับถือศาสนาพุทธ ให้ความสำคัญ แก่คนดี ที่มีคุณสมบัติ มีสติ รู้เท่าทันความคิด ความรู้สึกของตนมากที่สุด คนดีต้องมีจิตอันประกอบด้วยกุศลมูล มีเมตตา มีความฉลาด รู้เท่าทันสภาวะที่เกิดขึ้น และคอยเกื้อกูลส่งเสริมคุณธรรมอื่นที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ที่มีอยู่แล้วให้เจริญ ไพบูลย์ยิ่งขึ้น^{๙๔} และพบว่า สังคมไทยมีความเชื่อพื้นฐานกันอยู่ว่า ความ เป็นคนดีเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้มีสังคมที่สงบสุข

๑.๖.๘. พระมหาบุญเรือน ปภกฺโกโร (พิลาพันธ์) ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเมตตา ในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งสรุปผลการวิจัยว่า เมตตา เป็นหลักธรรมที่สำคัญ ในอันที่จะทำให้คนทั้งหลาย เอื้อเพื่อซึ่งกัน และกัน ไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนกันและกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นแก่ชาวโลก เป็นคุณธรรมที่ช่วยพัฒนาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ลดกิเลส ลดปัญหา จัดทุกข์ให้เบาบาง มีความเห็นแก่ตัวน้อยลง เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคมส่วนรวม เป็นคุณธรรมที่ทำให้หมดกิเลส หมดปัญหา ไม่มีอาสวะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในจิตใจ เป็นธรรมที่สะอาด บริสุทธิ์ ไม่มีผู้ให้และผู้รับ^{๙๕}

๑.๖.๙ พระมหาพิชิตชัย ขมพาลไฟ ได้ศึกษาเรื่อง “ทัศนะเรื่องศีล ๕ ของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน ศึกษาเฉพาะกรณีการฆ่าสัตว์ ” ผลการวิจัยทำให้ทราบว่า การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ มีความสำคัญเพราะเป็นข้อปฏิบัติเพื่อความสงบสุข ป้องกันการเบียดเบียนชีวิตและความหวาดระแวงระหว่างมนุษย์ กับมนุษย์ และมนุษย์กับสัตว์ ปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่เข้าใจหลักศีลของข้อนี้ถูกต้อง แต่ไม่สามารถจะปฏิบัติให้สมบูรณ์ได้ เพราะความจำเป็นในการดำรงชีวิต และเชื่อว่าการฆ่าสัตว์เป็นบาป มีผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ผู้ที่ปฏิบัติที่ขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในการรักษาศีล จะเข้าใจว่าการรักษาศีลยากเกินไป จึงไม่รักษาศีล^{๙๖}

^{๙๔} พระปลัดอำพร สมอาษา , “การศึกษาเชิงจิตวิทยาเกี่ยวกับความคิดเรื่องความเป็นคนดี กรณีศึกษาความคิดของกลุ่มคนต่างศาสนาในกรุงเทพมหานคร ” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต , บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕. หน้า ๘๗, ๘๘.

^{๙๕} พระมหาบุญเรือน ปภกฺโกโร(พิลาพันธ์) , “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๒).

^{๙๖} พระมหาพิชิตชัย ขมพาลไฟ, “การศึกษาทัศนะเรื่องศีล ๕ ของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน ศึกษาเฉพาะกรณีฆ่าสัตว์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๒.

๑.๖.๑๐ นันทนา อังสุวรังสี ได้ศึกษาเรื่อง "การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่านิยม และการปฏิบัติเกี่ยวกับเบญจศีลของชาวพุทธในสังคมเมืองและชนบทที่อยู่ในและนอกโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยศึกษากรณีหมู่บ้านในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์" พบว่า ประชากรส่วนใหญ่ใน ๓ พื้นที่ ยังคงมีค่านิยม และปฏิบัติต่อบุญศีลสอดคล้องตามหลักทฤษฎี คือ มีความเห็นว่า เบญจศีลมีความสำคัญมาก และบัญญัติไว้ให้ทุกคนปฏิบัติเพื่อความสงบสุขของสังคม และเห็นว่าการถือศีลนำไปสู่สุคติ พรั่งพร้อมด้วยทรัพย์ และถึงความดับทุกข์ได้ ทั้งยังเห็นว่าศีล ๕ ไม่ขัดกับสภาพสังคมปัจจุบัน การประกอบอาชีพและการพัฒนาความเจริญของชาติ แต่ยังมีประชากรบางส่วนในพื้นที่ที่ทำการวิจัยมีค่านิยมและการปฏิบัติต่อบุญศีลเบี่ยงเบน และเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากปัจจัย ๓ ประการ คือ อาชีพ ความเจริญทางวัตถุ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเขตเมือง ดังนั้น หมู่บ้านชนบทจะยังคงรักษาค่านิยมและการปฏิบัติต่อบุญศีลได้ถูกต้องมากกว่า หมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองซึ่งมีความใกล้ชิดกับเขตเมืองมากกว่า^{๑๗}

๑.๗ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่ง ศึกษาวิเคราะห์หลักสัมมาทิฐิ ในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือ ตำราสำคัญทางพระพุทธศาสนาและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Study Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

๑.๘.๑ ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากเอกสาร เช่น พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการจะศึกษา

๑.๘.๒ ศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากเอกสารและรายงานการวิจัย เช่น ข้อเขียนที่เป็นผลงานทางวิชาการของท่านผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนา

^{๑๗} นันทนา อังสุวรังสี "การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่านิยมและการปฏิบัติเกี่ยวกับเบญจศีลของชาวพุทธในสังคมเมืองและชนบทที่อยู่นอกโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์", วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๓๑.

๑.๘.๓ นำข้อมูลจาก ทั้งสองแหล่งข้างต้น มาวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในรูปการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) ประกอบกับทฤษฎีแนวความคิดเห็นของผู้วิจัย

๑.๘.๔ สรุปผลของการศึกษาวิจัยและนำเสนอข้อมูลที่ได้มา

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้ทราบหลัก สัมมาทิฎฐิ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๙.๒ ทำให้ทราบแนวคิด สันติสุข ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๙.๓ ทำให้ทราบถึงการประยุกต์นำหลักธรรมสัมมาทิฎฐิ และหลักธรรมที่สัมพันธ์กันที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มาใช้เป็นแนวคิดและปฏิบัติ เพื่อให้เกิด สันติสุขในสังคมไทย

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องสัมมาทิฐิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในการศึกษา แนวคิดเรื่อง สัมมาทิฐิ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท นี้คำว่า “สัมมาทิฐิ” แปลว่า “ความเห็นถูก” ในทางธรรมนั้น มีความหมายเช่นเดียวกันกับความเข้าใจระดับลึก หมายถึง ความเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องโลกและความเป็นไปของชีวิต เมื่อสัมมาทิฐิเข้าไปอยู่ในใจของบุคคลจนหยั่งรากลึกอย่างมั่นคง ก็จะกลายเป็นอุดมการณ์ หลักการ ทศนคติ หรือ ทฤษฎีชีวิตประจำใจบุคคล อันจะเป็นเหตุให้บุคคลนั้น คิดถูก พูดถูก ทำถูก ประกอบอาชีพถูก คือทำหน้าที่การงานด้วยความสุจริต ไม่ผิดทำนองคลองธรรม ซึ่งผู้วิจัยสนใจในประเด็นที่เจาะจงลงไปอีกว่ามีความหมายที่ครอบคลุมกว่านี้หรือไม่ มีวัตถุประสงค์และความสำคัญอย่างไร มีกี่ประเภท และในแต่ละประเภทมีความสัมพันธ์กับหมวดธรรมอย่างไร มีปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิรวมถึงกรณีตัวอย่างหรือไม่ จึงจำเป็นต้องศึกษารายละเอียดของ แนวคิดเรื่อง สัมมาทิฐิ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังต่อไปนี้

๒. ๑ ความหมายของสัมมาทิฐิ

“สัมมาทิฐิ” เป็นองค์ประกอบข้อแรกของมรรคมืองค์ ๘^๑ ซึ่งเป็นองค์ ดั้งทางแห่งมรรค โดยที่องค์มรรคอีกทั้ง ๗ ข้อ ก็มีคำว่า สัมมาอยู่ข้างหน้า ทุกองค์^๒ และจะเห็นว่า “สัมมา” แปลว่า “ชอบ” หรือ “ถูก” และ “ทิฐิ” แปลว่า “ความเห็น” สัมมาทิฐินั้นเปรียบประดุจแกนนำหรือในมุมของปฏิภาณสมุปปาท ถ้ามีสัมมาทิฐิเป็นตัวนำวิถีชีวิตก็จะดำเนินไปในสายดับทุกข์ (นิโรธวาร) หรือเดินตามมรรคมืองค์ ๘

ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาความหมายของสัมมาทิฐิให้ชัดเจนและครอบคลุมยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้แบ่งความหมายของสัมมาทิฐิ เป็น ๔ หัวข้อ คือ (๑) ความหมายตามตัวอักษร (๒) ความหมายคำที่เป็นไวยากรณ์ (๓) ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ (๔) ความหมายตามทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

^๑ ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๐๘๑/๕๔๒

^๒ **Sammaditthi** (f.) right views, right understanding, right belief; the first factor of the noble eightfold path, consisting in the knowledge of the four truths. Skt samyak + drsti.

๒. ๑. ๑ ความหมายของสัมมาทิฏฐิ ตามตัวอักษร

“สัมมาทิฏฐิ” ประกอบขึ้นจากคำว่า “สัมมา” ๑ ศัพท์ กับ “ทิฏฐิ” อีก ๑ ศัพท์ ดังนี้

คำว่า “สัมมา” ในภาษาบาลีคือ “สมฺมา” (วิ) ในภาษาสันสกฤตคือ “สมฺยก”^{๑๑} ภาษาอังกฤษคือ “right”^{๑๒} แปลว่า “ถูก”^{๑๓} สลักแอกไถ (สัมมา)^{๑๔} หมุดของโยคี^{๑๕} ด้วยดี โดยชอบ^{๑๖} ชอบดี จริงแท้^{๑๗} ถูกต้อง^{๑๘} ความเต็มเปี่ยม ทางตลอด ความแม่นยำ ความถูกต้อง ความพอเหมาะ ความจริง ในทางถูกต้อง ควรจะเป็น ดีที่สุด สมบูรณ์ที่สุด^{๑๙}, สัมมา คำพูดจริง, คำสั่ง, ความจริง^{๒๐}

ความหมายโดยทั่วไป คำว่า “สัมมา” แปลว่า “ถูก” (right) ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความถูกต้องหรือความจริงสมบูรณ์ (absolute truth) ที่ตรงกันข้ามกับคำว่า “ผิด”(wrong) และผิดในที่นี้ก็ไม่ได้

^{๑๑} ป. หลงสมบุญ , พจนานุกรม มคธ- ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ,(กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร , ๒๕๔๖), หน้า ๕๐๐.

^{๑๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปทานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต (Pali – Thai – English – Sanskrit Dictionary) ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระชินทรวิสุทธิญาณ , (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร๑๔, พ.ศ. ๒๕๑๓), หน้า ๖๒๖.

^{๑๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปทานุกรม บาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระชินทรวิสุทธิญาณ , หน้า ๗๐๕.

^{๑๔} ชิน. ๔๔๕/๑๓๗

^{๑๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปทานุกรม บาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับ พระเจ้า บรมวงศ์เธอกรมพระชินทรวิสุทธิญาณ, หน้า ๘๐๕.

^{๑๖} ป.ธ. ๑๑ /๓๕๘

^{๑๗} ชิน. ๑๑๕๕/๔๐๕

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ,(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘). หน้า๑๒๕.

^{๑๙} (Samma (indecl.) fully, thoroughly, accurately, rightly, properly, well really, truly; in the right way: as it ought to be , best, perfectly. Skt samyak.)

^{๒๐} พระมหาสมปอง มุทิโต, แปล เรียบเรียง, อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๔๔๕.

หมายถึงความผิดแบบสมบูรณ์เช่นเดียวกัน หากแต่ผิดในบางแง่บางส่วน (partial) เท่านั้น^{๑๓} ดังนั้น มโนทัศน์ทางศีลธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องความถูกต้องผิด จึงเป็นเพียงแนวคิดทางญาณวิทยาที่ใช้สำหรับเทียบเคียงระหว่างด้านที่ “จริง” กับด้านที่ “สับสน” เท่านั้น ไม่ใช่การแบ่งฝ่ายระหว่าง “จริง” กับ “เท็จ” แบบสมบูรณ์ (absolutist true-false dichotomy)^{๑๔}

ความหมายที่แท้ จริง คำว่า “สัมมา” ได้แก่ ความสมบูรณ์ (Completeness)ซึ่งมีความหมายลึกซึ้งมากกว่าคำว่าถูก เพราะเรื่องถูกต้อง เป็นความเห็นส่วนบุคคล สิ่งที่ถูกต้องสำหรับคนหนึ่ง อาจเป็นสิ่งที่ผิดสำหรับคนอื่นก็ได้^{๑๕}

ความหมายที่มีมิติที่ลึกกว่า คำว่า “สัมมา” หมายถึงความสมบูรณ์ และ ความสมดุลในการพัฒนาชีวิต ซึ่งสามารถอธิบายได้ ๒ ลักษณะ ความหมายในทางสมบูรณ์สูงสุดของผู้บรรลุอรหัตต์ และความหมายในทางขับเคลื่อน หมายถึงการสั่งสมเพิ่มพูนขึ้นไปตามลำดับตลอดเวลา แห่งการพัฒนาฝึกฝนพัฒนาตนตามอริยมรรค จนกว่าจะบรรลุถึงจุดสมบูรณ์สูงสุด^{๑๖}

ความหมายมุ่งที่ความดับทุกข์ คำว่า “สัมมา” หมายถึง “ชอบ”และ “ถูกต้อง”โดยคำทั้งสองนี้จะต้องเส่งไปที่ความดับทุกข์โดยตรงถ้าไม่ได้มุ่งไปที่ความดับทุกข์โดยตรงก็ไม่ถือว่าเป็นสัมมาเช่นความเห็นแบบคาดคะเนหรือแนวคิดของพวกนักปรัชญาแม้จะได้รับการยอมรับว่าชอบหรือถูกต้องถ้าไม่ได้มุ่งไปที่การแก้ปัญหาความทุกข์ในชีวิตก็ไม่ถือว่าเป็นสัมมาเช่นเดียวกัน^{๑๗}

ส่วนคำว่า “ทฤษฎี” ในภาษาบาลีคือ "ทฤษฎี" (ทิด-ถิ) ในภาษาสันสกฤต คือ "ทฤษฎี" (ทริด-สะ-ติ)^{๑๘} ซึ่งในภาษาไทยนำรูปนี้มาใช้ เป็นคำว่า "ทฤษฎี" (ทริด-สะ-ติ)^{๑๙} ในภาษาอังกฤษ คือ

^{๑๓}David J. Kalupahana, *A History of Buddhist Philosophy* (Delhi : Banarsidass Publishers, 1994), pp.103.

^{๑๔} David J. Kalupahana, *Ethics in Early Buddhism* (Honolulu :The University Press of Hawaii, 1995), pp.78-79.

^{๑๕} Lama Anagarika Govinda, *The Psychological Attitude of Early Buddhist Philosophy* (London : Anchor Press, 1965), p.11.

^{๑๖} *ibid.* p 11-12.

^{๑๗} *ibid.* p.11-12.

^{๑๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, *ทานุกรม บาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ*, หน้า ๘๐๕.

^{๑๙} ป. หลงสมบูรณ์, *พจนานุกรม มคอ-ไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๕๐๐.

“view” “Theory”^{๒๐} แปลว่า "ความเห็น"^{๒๑} เชื่อถือ ลัทธิ ความเข้าใจตามแนวเหตุผล ข้อที่เข้ากับ ความเห็นของตน หลักการที่เห็นสม ข้อที่ถูกใจ ข้อที่เชิดชูเอาไว้ ความใฝ่นิยม^{๒๒}

ความหมายโดยทั่วไป คำว่า “ทฤษฎี” เมื่อเทียบเคียงกับภาษาอังกฤษ หมายถึงทฤษฎี ความเห็น ความเชื่อ ความคิดเห็น การแก่ง ความจริงและความเชื่อแบบลิทธันด์ ๒ รวมถึงค่านิยม และท่าทีหรือทัศนคติ^{๒๓} ทฤษฎีในภาษาบาลี ใช้ทั้งในแง่ดีแง่ไม่ดี และแง่ที่เป็นกลางๆ อย่างไรก็ตาม ถ้าเทียบกันโดยสัดส่วนแล้ว ที่ใช้ในแง่ดีเป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น เช่นคำว่า “ทฤษฎีสัมปโน” (ผู้สมบูรณ์ด้วยทฤษฎี) และ“ทฤษฎีปัดโต” (ผู้บรรลุถึงสัมมาทฤษฎี) เป็นคั่นส่วนที่ใช้ในแง่ที่ไม่ดีหรือแง่ที่เป็นมิฉนาทฤษฎีจะมีมากกว่า^{๒๔}

ความหมายละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก คำว่า “ทฤษฎี” แปลว่า ความเห็น หมายถึง ความเชื่อถือ ลัทธิทฤษฎีความเข้าใจตามแนวเหตุผลข้อที่เข้ากับ ความเห็นของตนหลักการที่เห็นสมข้อที่ถูกใจข้อที่เชิดชูเอาไว้ความใฝ่นิยมรวมถึงอุดมการณ์โลกทัศน์และชีวทัศน์ต่างๆตลอดจนทัศนะพื้นฐานที่สืบเนื่องมาจากความเห็นความเข้าใจและความใฝ่นิยมเหล่านั้น^{๒๕} การมีความเห็นความเข้าใจความรู้ ความเชื่อและทฤษฎีต่างๆเป็นความเห็นที่แฝงไว้ด้วยยึดมั่นถือมั่น กล่าวคือ เมื่อผู้ใดได้รับการศึกษา หรือมีความรู้บางอย่างใดอย่างหนึ่งจนตกผลึกเป็นทฤษฎีของตนก็จะยึดถือเอาทฤษฎีนั้นไว้เป็นมาตรฐาน สำหรับตัดสินความคิดเห็นอย่างอื่น^{๒๖}

จะเห็นได้ว่า คำว่า “ทฤษฎี” มีความหมายและขอบเขตกว้างขวางมาก ในพระไตรปิฎก ที่ได้แก่ตามที่ปรากฏคำว่า “ทฤษฎี” โดด ๆ โดยไม่มีคำว่า “มิฉนา” หรือ “สัมมา” มานำหน้า ส่วนมาก คัมภีร์ชั้นอรุทธกถามักจะแก้ว่า หมายถึงลัทธิมิฉนาทฤษฎีที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาล คือ ทฤษฎี ๖๒ และทฤษฎีของครูทั้ง ๖ และหมายถึงกิเลสชนิดหนึ่งในกลุ่มปปัญจธรรม (ธรรมเครื่องเนิ่นช้า) คือ ตัณหา มานะ และทฤษฎี มีเพียงน้อยแห่งเท่านั้นที่คำว่า ทฤษฎีจะถูกใช้ในความหมายว่าสัมมาทฤษฎี ส่วนมากท่านจะใช้เป็นคุณสมบัติของพระอริยบุคคลตั้งแต่ระดับอรัทธมรรคลงมา เช่น คำว่า

^{๒๐}มหาบัณฑิตวิทยาลัย, ปทานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต (Pali – Thai – English – Sanskrit Dictionary) ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระชินนพวรินทร์ฤณ, หน้า ๖๒๖.

^{๒๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๐.

^{๒๒}ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๕๐๐.

^{๒๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด. ๒๕๔๕.) หน้า ๑๓๕.

^{๒๔}พุทธทาสภิกขุ, ความเป็นเจ้าโลก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘), หน้า ๔๕-๕๐.

^{๒๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุง, หน้า ๑๓๕.

^{๒๖}พุทธทาสภิกขุ, ความเป็นเจ้าโลก, หน้า ๔๕ - ๕๐.

“ทฤษฎีปฏัตโต” ผู้บรรลุสัมมาทิฐิ และคำว่า “ทฤษฎีสัมปโน” ผู้สมบูรณ์ด้วยสัมมาทิฐิ คำทั้งสองนี้ใช้เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของพระอรหันต์ผู้บรรลุโศคาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่ออรหันต์ผล^{๒๗}

รวมคำว่า “สัมมา+ทิฐิ” ในภาษาบาลี คือ สัมมาทิฐิ สัมมาทิฐิโก ในภาษาสันสกฤต คือ ส.สมฺยก+ทฤษฎี + ก.) ในภาษาอังกฤษ คือ “Right View” Right Theory^{๒๘} แปลว่า “ชนผู้เป็นสัมมาทิฐิ”^{๒๙} ปรีชาพิเศษ^{๓๐} ปัญญาโสดามัคค์^{๓๑} ความเห็นชอบ ความถูกต้อง^{๓๒} ทฤษฎีที่ถูกต้อง ที่ชอบ (right theory)^{๓๓} ปัญญาเห็นชอบ (Right View)^{๓๔} ความศรัทธาถูกต้อง^{๓๕}

สัมมาทิฐิ (อิต.) ความเห็นชอบ ความเห็นโดยชอบ. วิ.สมฺมาทสฺสนํ. สัมมาทิฐิ. ความเห็นโดยชอบคือ โดยไม่วิปริต วิ.สมฺมา อวิปริตโต ทสฺสนํ สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ, ปัญญาเห็นชอบ สัมมาปุพฺโพ, ทิสฺ เปกฺขณ, ติ,ติสฺส ฐฺฐิ สฺโลโป. สัมมาทิฐิ แบ่งเป็น ๒ คือ โลกียสัมมาทิฐิ อย่าง ๑ อีกอย่างหนึ่ง สัมมาทิฐิอย่างธรรมชา ได้แก่ ความเห็นที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ความดีทำชั่วได้ความชั่ว พ่อ แม่ มีบุญคุณเป็นต้น สัมมาทิฐิอย่างสูง ได้แก่ความเห็นอริยสังข์^{๓๖}

สัมมาทิฐิก (วิ.) ผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ, ผู้เป็นสัมมาทิฐิ

^{๒๗} พระมหาสมณบุรุษ วุฑฒิกโร , บทความ "บทบาทของทฤษฎีในการชี้นำชีวิตและสังคม" www.mcu.ac.th/site/articlecontent (๕ ธันวาคม ๕๔)

^{๒๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปทานุกรมบาลี-ไทย อังกฤษ-สันสกฤต (Pali – Thai – English – Sanskrit Dictionary) ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระชินนบุรีนฤนาถ, หน้า ๖๒๖.

^{๒๙} ป.ธ. ๑/๓๕๔.

^{๓๐} ชี น.๑๕๔/๔๕.

^{๓๑} อภิ.(บาลี).๑/๓๕๘.

^{๓๒} พุทธศาสนิกฯ, มหิตลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘), หน้า ๒๖๔.

^{๓๓} ศ. ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, พระพุทธศาสนาบรรยายแก่นักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ในลักษณะวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปีการศึกษา ๒๕๑๖, หน้า ๘๔.

^{๓๔} พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากลเล่ม๓, (กรุงเทพ : อุษการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๕

^{๓๕} Sammaditthi (f.) right views, right understanding, right belief; the first factor of the noble eightfold path, consisting in the knowledge of the four truths. Skt samyak + drsti.

^{๓๖} ป.บุญหลง สมบุญ, พันตรี, รวบรวม เรียบเรียง, พจนานุกรม มจร-ไทย, (กรุงเทพ : สำนักเรียนวัดปากน้ำ, ๒๕๔๐), หน้า ๗๒๒.

สัมมาทิฐิ (นป.) คนผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ คนผู้เป็นสัมมาทิฐิ คือคนที่ไม่เชื่ออื่นนอกกริคนอก
รอยจากธรรม คือ เห็นว่า บุญมี บาปมี ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

พุทธพจน์ที่แยกความหมายของสัมมาทิฐิเป็น ๒ ระดับ คือระดับที่เป็นศาสนาระดับโลกุตระ

“ภิกษุทั้งหลายสัมมาทิฐิเป็นไฉน เรากล่าวว่า สัมมาทิฐิมี ๒ อย่าง คือ สัมมาทิฐิที่ยังมี
อาสวะ ซึ่งจัดเป็นฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่ขันธ อย่างหนึ่ง สัมมาทิฐิที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ
เป็นโลกุตระ และเป็นองค์มรรคอย่างหนึ่ง”

“สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดอยู่ในฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่ขันธเป็นไฉน คือ ความเห็นว่า
ทานที่ให้แล้วมีผล การบำเพ็ญทานมีผล การบูชามีผล กรรมที่ทำไว้ดีและชั่ว มีผลมีวิบาก
โลกนี้มี ปรโลกมี มารคามิ บิคามิ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติ ชอบ
ปฏิบัติชอบ ซึ่งประกาศโลกนี้และปรโลก ให้แจ่มแจ้ง เพราะรู้อย่างด้วยตนเองมีอยู่ นี้แล
สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดเป็นฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่ขันธ”

“สัมมาทิฐิที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตระ เป็นองค์มรรค เป็นไฉน คือ องค์มรรค
ข้อสัมมาทิฐิ ที่เป็นตัวปัญญา ปัญญาตรีย ปัญญาพละ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ของผู้มีจิต
เป็นอริยะ มีจิตไร้อาสวะ มีอริยมรรคเป็นสมังคี ผู้กำลังเจริญอริยมรรคอยู่ นี้แล สัมมาทิฐิที่
เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตระ เป็นองค์มรรค”^{๓๗}

ดังนั้นสรุปได้ว่า “สัมมาทิฐิ” ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึง ความเห็นถูก
ความเห็นโดยชอบคือ โดยไม่วิปริต ความเข้าใจถูกต้อง ความศรัทธาถูกต้อง ความเห็นที่ถูกต้อง
ตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ความดีทำชั่วได้ความชั่ว ความแน่นอน ความพอเหมาะ
ความจริง ในทางถูกต้อง ควรจะเป็น ดีที่สุด สมบูรณ์ที่สุด ปัญญาอันเห็นชอบ สัมมาทิฐิมี ๒ อย่าง
คือ สัมมาทิฐิที่ยังมีอา สวะ ซึ่งจัดเป็นฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่ขันธสัมมาทิฐิที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ
เป็นโลกุตระ และเป็นองค์มรรคอย่างหนึ่ง ความเห็นอริยสังค

๒. ๑. ๒ ความหมายของสัมมาทิฐิ ตามคำที่เป็นไวยากรณ์

^{๓๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๘/๑๘๑

“สัมมาทิฏฐิ” เป็นคำในภาษาบาลี มีลักษณะเป็นกุศล ในทางที่เป็นบวก นอกจากนี้ยังมี คำที่หมายถึงสัมมาทิฏฐิ ในความหมายอื่นๆอีก ซึ่งถือว่าเป็นคำที่เป็นไวยากรณ์ ^{๓๘} (Synonym) ของ สัมมาทิฏฐิ ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลพบว่ามี ๒ คำ คือ

๑. คำว่า “อุชุกตา” แปลว่า “ความเห็นดำเนินไปตรง ” ปรากฏในสัมมาทิฏฐิสูตฺร พระสารีบุตร ได้ใช้คำว่า “อุชุกตา” เป็นไวยากรณ์ของสัมมาทิฏฐิ ว่าอุชุกต จ ปชานาติ อุชุกตมฺล จ ปชานาติ กุสฺล จ ปชานาติ กุสฺลมฺลจ ปชานาติ เอตฺตวาทาปี โข อาวุโส อริยสาวโก สฺมาทิฏฐิ โหติ อุชุกตาสฺส ทิฏฐิ ชฺมเม อเวจฺจป! ๑ม. ย. โขสทฺโท ทิสฺสตี ฯ ๒ สี. ย. เตนหาวุโส ฯ” ^{๓๙} แปลว่า “เมื่อใดอริยสาวกผู้ซึ่ง อุกุศลและรากเหง้าอุกุศล รู้ชัดซึ่งกุศลและรากเหง้าของกุศล แม้ด้วย เหตุเพียงเท่านั้น อริยสาวกชื่อว่า เป็นสัมมาทิฏฐิ มีความเห็นดำเนินไปตรง แล้วประกอบด้วยความ เลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้”^{๔๐}

๒. คำว่า “ปัญญา” แปลว่า “ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้เรื่องราวป บุญคุณโทษ รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็น ธรรม ที่คอยกำกับ ศรัทธา เพื่อให้เชื่อประกอบด้วย เหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย ”^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายเรื่องปัญญา เป็นไวยากรณ์ของสัมมาทิฏฐิ ไว้ว่า

เมื่อใดทิฏฐิกลายเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อนั้นก็จัดเป็น ปัญญา หรือไวยากรณ์คำหนึ่งของปัญญา แม้ว่าในขั้นแรกเริ่มสัมมาทิฏฐินั้นจะยังเป็นเพียงความเห็นหรือความเชื่อ ทั้งนี้เพราะ ความเห็นและความเชื่อนั้นสอดคล้องกับความจริง มีความเข้าใจตามสภาวะหรือ ตามเหตุ ปัจจัยเป็นที่อ้างอิงเริ่มเดินหน้าออกจากอำนาจครอบงำของอวิชชาและตัณหา^{๔๒}

ดังนั้น สรุปได้ว่า คำว่า “สัมมาทิฏฐิ” มีคำที่เป็นไวยากรณ์ คือ คำว่า “อุชุกตา” (ความเห็น ดำเนินไปตรง) และ “ปัญญา” (ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้เรื่องราวปบุญคุณโทษ

^{๓๘} ไวยากรณ์ หมายถึง คำที่มีรูปต่างกัน แต่มีความหมายคล้ายกัน หรือเป็นคำที่ใช้ สำหรับเรียกแทนกัน (พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๒๘๕.

^{๓๙} ม.มู (บาลี) ๑๒ /๑๑๑ /๘๕.

^{๔๐} ม.มู (ไทย) ๑๒ /๑๑๑ /๖๓.

^{๔๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด ,(วัดราชโอรสาราม, กรุงเทพฯ พ.ศ. 2548) .หน้า ๒๓.

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง,หน้า ๓๓๘.

รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็น ธรรม ที่คอยกำกับ ศรัทธา เพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างมกมาย)

๒. ๑. ๓ ความหมายของสัมมาทิฏฐิ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้ศึกษา ความหมาย ของคำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท รวมถึงในชั้นนอร์รถถาและฎีกาต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลมาจากคัมภีร์ มีดังนี้

คัมภีร์สุดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปนิณาสกั พระสารีบุตรได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ในสัมมาทิฏฐิสูตฺร ว่า สัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบได้แก่ รู้จักกกุศล รู้จักกกุศลมูล คือ โลกะ โทสะ โมหะ รู้จักกกุศล รู้จักกกุศลมูล คือ อโลกะอโทสะ อโมหะ รู้จักอาหารทั้ง ๔ อันได้แก่ รู้จักว่าอาหาร คือคำข้าวซึ่งเป็นของหยาบ เป็นอาหารของกาย รู้จักว่าผัสสะ เป็นอาหารของเวทนา รู้จักมโนสัญเจตนาคือความจงใจว่า เป็นอาหารของกรรม และรู้จักวิญญาณว่าเป็นอาหารของนามรูป^{๔๓}

คัมภีร์วิมุตติมรรค พระอุปติสสะได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ว่า “สัมมาทิฏฐิ ได้แก่ ความรู้แจ้งอริยสัจ ๔ อีกประการหนึ่ง บุคคลดำเนินตามอริยมรรค เขาย่อมรู้แจ้งในนิพพานนี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ เธอเป็นผู้ตื่นในนิพพานเท่านั้น”^{๔๔}

คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ว่า “สัมมาทิฏฐิ แท้จริง (ว่า) โดยสังเขป ปัญญาจักขุอันมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ถอนอวิชานุสัยขึ้นได้แห่งพระโยคีผู้ปฏิบัติ เพื่อแทงตลอดซึ่งสัจจะ ๔ (นั่นแล) ชื่อสัมมาทิฏฐินั้น มีความเห็นชอบเป็นลักษณะ มีอันประกาศแท้จริงเป็นกิจ มีการทำลายความมืดคือ อวิชชาเสียได้เป็นผล”^{๔๕}

ดังนั้นสรุปได้ว่า คำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึงความเห็นชอบเป็นลักษณะ ความเห็น นุกุศลความเห็นชอบได้แก่ รู้จักกกุศล รู้จักกกุศลมูล คือ โลกะ โทสะ โมหะ รู้จักกกุศล รู้จักกกุศลมูล ทำลายอวิชชาเสียได้ มีความรู้แจ้งอริยสัจ ๔ บุคคลดำเนินตามอริยมรรค เขาย่อมรู้แจ้งในนิพพานนี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ

๒. ๑. ๔ ความหมายของสัมมาทิฏฐิ ตามทัศนะของนักวิชาการ

^{๔๓} ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๘๕ /๒๐๕.

^{๔๔} พระอุปติสสะเถระ, คัมภีร์วิมุตติมรรค, แปลโดยพระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต)และคณะ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๒๓.

^{๔๕} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธมหาราช (อาจ อาจสเถระ) และคณะ, (The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation : Taipei), หน้า ๘๗๓.

ผู้วิจัย ได้ศึกษาความหมายของคำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ตามทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้งไทยและต่างประเทศ ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลไว้ ดังนี้

(๑) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมาย “สัมมาทิฏฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอัน เห็นชอบ คือเห็นอริยสัจ ๔ เห็นชอบตามคลองธรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว มารดา บิดามี (คือมีคุณความดี ควรแก่ฐานะหนึ่งๆที่เรียกว่า มารดา บิดา) ฯลฯ เห็นถูกต้องตามที่ เป็นจริงว่าขันธ ๕ ไม่เที่ยง เป็นต้น (ข้อ ๑ ในมรรค)^{๔๖}

(๒) พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฏฐิคือ ความเห็นชอบ หมายถึง ความเห็นชอบหรือความเห็นที่ถูกต้อง คำว่า “เห็น” ในที่นี้ไม่ใช่เห็นด้วยตา แต่เห็นด้วยใจ เรียกว่าความเข้าใจที่ถูกต้อง ความรู้ที่ถูกต้อง ความเชื่อ ที่ถูกต้อง หรือความรู้สึกนึกคิดที่ถูกต้องนั่นเอง^{๔๗}

(๓) พระพรหมมุนี ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฏฐิ เป็นเบื้องต้น ... ในองคัมมรคทั้ง ๘ นั้นจักแสดงองคัมมรคข้อที่ ๑ คือสัมมาทิฏฐิเป็นอันดับต้น สัมมาทิฏฐิ ปัญญา เห็นชอบ ตามนิเทศในมคควิกังคสูตร แสดงว่า ๔ ทุกข์ ๔ สมุทัย ๔ นิโรธ และ ๔ มรรค เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ อริยสัจธรรมทั้ง ๔ ประการ คือรู้เห็นที่ตัวเราว่า เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ทุกข์จะตั้งอยู่ได้ก็เพราะสมุทัยเป็นเหตุ คือไม่รู้จักตัวและตน เป็นสัตว์เป็นบุคคล เป็นเราเป็นเขาขึ้น ...^{๔๘}

(๔) พระพุทธรังษิสมุนี เจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาส วรมหาวิหาร ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ เช่นเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือเห็นว่าทุกข์เป็น ผลเกิดแต่เหตุ ความดิ้นรนของจิต เป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์ ความดับแห่งความดิ้นรนของจิต เป็นเหตุให้ถึงความดับทุกข์ ความดำเนินปฏิบัติทำให้เป็นไป โดยชอบ เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์^{๔๙}

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพระพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑.) หน้า ๒๕๓.

^{๔๗} พินิจ รักทองหล่อ, ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรมเล่ม ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๓.

^{๔๘} พระพรหมมุนี (ปู่ สุจิณฺโณ ป.ธ.๘), ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระพรหมมุนี, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๒.

^{๔๙} พระพุทธรังษิสมุนี (บุญมา ภิปรมฺมเถร), ภิปรม, เทศนา โอวาท คติธรรม, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕), หน้า ๖.

(๕) ศ.ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฐินั้น มีทฤษฎีหรือ ทิฐิ ตรงกับอริยสัจ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และสั่งสอนไว้ มีทิฐิว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากของที่รัก เป็นทุกข์ การที่ต้องอยู่ร่วมกับของที่ไม่วิวรรค เป็นทุกข์ ไม่ได้สิ่งใดสมดังปรารถนา เป็นทุกข์ สรุปแล้วก็คือ อุปาทานันธ์ทั้ง ๕ เป็นทุกข์ นี้คือ สัมมาทิฐิ และต้องมีทฤษฎีต่อไปว่า ต้นเหตุแห่งทุกข์ คือตัณหา การดับตัณหา คือความดับแห่งทุกข์ นอกจากทฤษฎีที่กล่าวแล้ว ถือว่าเป็นมิจฉาทิฐิทั้งสิ้น^{๕๐}

(๖) วศิน อินทสระ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ไว้ว่า เบื้องต่ำ ความเห็นชอบคือความเห็นถูกต้อง เห็นและเชื่อว่า บุคคลทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วได้รับผลชั่ว บาปบุญมีจริง นรกสวรรค์ในโลกอื่นมีจริง มารดาบิดา ... เห็นถูกเป็นประโยชน์เกี่ยวแก่การดำเนินชีวิตประจำวัน เบื้องสูง หมายถึง ความรู้หรือญาณในอริยสัจ ๔ คือเห็นทุกข์ในชีวิตตามที่เป็นจริงทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ก็มีอยู่ เรียกว่ามรรค หรืออริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘”^{๕๑}

(๗) โยคาวจร ราหุล (Yogavacara Rahula) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ว่า สัมมาทิฐิ สิ่งนั้นประกอบด้วย ความ เข้าใจถูกต้องในความไม่แน่นอน และการปรุงแต่งของจิต วิญญาณ สัญญา สังขาร ไม่เที่ยง เป็นความเห็นถูกต้อง เห็นชอบทั้งหมดทั้งหมด เพราะความเห็นในสรรพสิ่งที่จริง แท้ นำไปสู่ความสงบ ความสุขและความมั่นคงในชีวิต เป็นความเข้าใจถูกต้องต่ออริยสัจ ๔ ประการ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกาศสั่งสอนไว้ ผู้ฉลาดย่อมไม่ฟังคำหนีดี เียด ไม่ฟังโต้แย้ง ไม่ฟังข้ามผ่าน นี้คือความเห็นชอบ^{๕๒}

(๘) เดวิด เจกัลพานะ(David J.Kalupahana) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ไว้ว่า “สัมมา” แปลกันโดยทั่วไปว่า “ถูก”(right) การใช้คำว่า “สัมมา” มานำหน้าคำว่า ทิฐิ รวมทั้งองค์ประกอบของมรรคข้ออื่นๆ เป็นการชี้ให้เห็นถึงจุดยืน แบบสายกลางของพระพุทธศาสนา คือ ความเป็นกลาง ระหว่างการยึดมั่นในทิฐิอย่างมณา(dogmative view) ว่าเป็นความเป็นความจริงสูงสุด กับการ

^{๕๐} คึกฤทธิ์ ปราโมช ,ศ.ม.ร.ว., พระพุทธศาสนา, บรรยายแก่นักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ในลักษณะวิชา พื้นฐานอารยธรรมไทย ๒๕๑๖, <http://www.dharma-gateway.com/ubasok/kukrit/kukrit-10-01.htm> (๕ ธันวาคม ๕๔)

^{๕๑} วศิน อินทสระ , แก่นพุทธศาสตร์ (อริยสัจ๔), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา , พ.ศ.๒๕๓๐), หน้า๒๘-๓๔.

^{๕๒} Yogavacara Rahula, **The way to peace and Happiness**, (Sri lanka: Systematic Print (Pvt.)Ltd,1996). pp.136,141.

ปล่อยปลงละเลยโดยไม่ยึดทิฏฐิ(ทิฐิ)อะไรเลย ด้วยเหตุนี้เอง สัมมาทิฏฐิจึงมีความซึ้งหยุนสูง สามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกขอบเขตแห่งประสบการณ์ ความรู้ และความเข้าใจของมนุษย์^{๕๓}

(๕) ท่านลามะอนาคาริก โควินทะ ได้อธิบาย ความหมายของคำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฏฐิ การเห็นสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ทุกแง่ทุกมุม ไม่ใช่เห็นเพียงมุมใดมุมหนึ่ง หรือเห็นจากจุดยืนที่ยึดตัวตนเป็นศูนย์กลาง โดยนัยนี้ สัมมาทิฏฐิจึงไม่ใช่เพียงแคร์ู้หลักอริยสัจ ๔ อย่างผิวเผินเท่านั้น หากแต่หมายถึง ความรู้ความเข้าใจอันเกิดจากการเอาชีวิตเข้าไปสัมผัส หรือเข้าไปมีประสบการณ์โดยตรง^{๕๔}

(๑๐) เซอร์เบิร์ต วิ กุนเธอร์ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ไว้ว่า “ต้องขอช้าอีกว่า สัมมาทิฏฐิไม่ใช่แค่การยอมรับคำสอนที่ตั้งอยู่บนสมมติฐาน หากแต่เป็นทิฐิ ที่ได้มาจากการใคร่ครวญพิจารณาอย่างต่อเนื่องและการมีประสบการณ์ตรง^{๕๕}

ดังนั้นสรุปได้ว่า คำว่า “สัมมาทิฏฐิ” ตามทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาชาวไทย มีความเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันคือ สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ คือเห็นอริยสัจ ๔ เห็นชอบตามคลองธรรมว่า ทำ ดีมีผลดี ทำชั่วมีผล ชั่ว รู้เห็นที่ตัวเราว่าเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ทุกข์จะตั้งอยู่ได้ก็เพราะสมุทัยเป็นเหตุ เห็นด้วยใจ มีความเข้าใจที่ถูกต้อง ความรู้ลึกซึ้งนึกคิดที่ถูกต้อง ความดีนรนของจิต เป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์ ความดับแห่งความดีนรนของจิต เป็นเหตุให้ถึงความดับทุกข์ โดยใช้ปัญญาพิจารณาเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น คือ นิพพาน

ตามทัศนะนักวิชาการต่างชาติ ก็มีความเห็นสอดคล้องในทางเดียวกันกับนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาชาวไทยดังนี้ สัมมาทิฏฐิ ความเข้าใจถูกต้องในความไม่แน่นอน และการปรุงแต่งของจิต วิญญาณ สัญญา สังขาร ไม่เพียง เป็นความเห็นถูกต้องเห็นชอบทั้งหมดทั้งมวล เป็นสัมมาทิฏฐิที่มีความซึ้งหยุนสูง ได้มาจากการใคร่ครวญพิจารณาอย่างต่อเนื่อง สามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกขอบเขตแห่งประสบการณ์ ความรู้ และความเข้าใจของมนุษย์ ความรู้ความเข้าใจอันเกิดจากการเอาชีวิตเข้าไปสัมผัส หรือเข้าไปมีประสบการณ์โดยตรง และการมี

^{๕๓} David J. Kalupahana, **Ethics in Early Buddhism** (Honolulu : The University Press of Hawaii,1995), pp.79..

^{๕๔} Lama Anagarika Govinda, **The Psychological Attitude of Early Buddhist Philosophy** (London: Anchor Press,19650), pp.13.

^{๕๕} Herbert V. Gunther, **Philosophy and Psychology in the Abhidharm** (delhi : Motilal Banaiasidas,1974). pp.74.

ประสบการณ์ตรงเพราะความเห็นในสรรพสิ่งที่จริงแท้ นำไปสู่ความสงบความสุข และความมั่นคงในชีวิต เป็นความเข้าใจถูกต้องต่ออริยสัจ

๒. ๒ ความมุ่งหมายของสัมมาทิฐิ

ความมุ่งหมาย ของสัมมาทิฐินั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัส เรื่องความร่มเย็นเป็นสุข ของประชาชนไว้ในที่หลายๆ แห่ง และจะต้องยก วัตถุประสงค์ของสัมมาทิฐิ เป็นเบื้องต้นทุกครั้ง ไป ดังพุทธพจน์ที่ว่า

บุคคลผู้เป็นเอก เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือ บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิ มีความเห็นไม่วิปริต บุคคลนั้นทำให้คนหมู่มาก ออกจากอสังขาร ให้ตั้งอยู่ในสังขาร บุคคลผู้เป็นเอกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๕๖}

ดังนั้นสรุปได้ว่า ความมุ่งหมายแห่ง สัมมาทิฐิ คือ เพื่อประโยชน์ แก่มหาชน กล่าวคือ บุคคลผู้มีสัมมาทิฐิ ย่อมเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์อย่างยิ่งในปัจจุบัน เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล แก่มนุษย์และเทพยดา ตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับพระนิพพาน

๒. ๓ ความสำคัญของสัมมาทิฐิ

สัมมาทิฐิมีความสำคัญ ที่ต้องมีความเข้าใจอย่างถูกต้องเป็นประการแรกในเรื่องโลก และชีวิต เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้องแล้ว การดำเนินชีวิตก็จะเป็นไปอย่างถูกต้อง ความคิด คำพูด และการกระทำ ก็จะปรากฏออกมาในทางที่ดีงาม การเข้าใจในวิชาการทางโลกยังไม่จัดว่าเป็นสัมมาทิฐิ ต่อเมื่อใดมีความเข้าใจในเรื่องโลก เรื่องชีวิตอย่างถูกต้องเมื่อนั้นจึงจะเป็นสัมมาทิฐิ ในพระไตรปิฎก ปรากฏว่ามี การแสดง ความสำคัญของสัมมาทิฐิไว้หลายข้อ ซึ่งผู้วิจัยนำมาแสดงไว้ ๕ ข้อ ดังนี้

^{๕๖} อภ.เอกก., (ไทย) ๒๐/๓๐๕/๔๐.

(๑) สัมมาทิฐิเป็นแกนนำ พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบให้เห็นการแสดงบทบาทของ สัมมาทิฐิ ว่าเป็นเป็นแกนนำ ที่ทำในการเกิด และรู้จักทิฐิอื่นๆ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“บรรดาองค์มรรคเหล่านั้น สัมมา ทิฐิเป็นตัวนำ สัมมาทิฐิเป็นตัวนำอย่างไร (ด้วย สัมมาทิฐิ) จึงรู้จักมิจฉาทิฐิ ว่าเป็นมิจฉาทิฐิ รู้จักสัมมาทิฐิ ว่าเป็นสัมมาทิฐิ รู้จักสัมมา สังกัปปะ ว่าเป็นมิจฉาสังกัปปะ รู้จักมิจฉาวาจา รู้จัก ... สัมมาวาจา ..มิจฉากัมมันตะ ... สัมมากัมมันตะ ฯลฯ”^{๕๗}

(๒) สัมมาทิฐิเป็นหัวหน้า พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบให้เห็นการแสดงบทบาทของ สัมมาทิฐิ ว่าเป็นเป็นหัวหน้าของมรรคองค์อื่น ๆ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“สัมมาทิฐิเป็นหัวหน้าอย่างไร เมื่อมีสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะจึง พอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมา สังกัปปะ สัมมาวาจาจึงพอเหมาะได้ เมื่อมี สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมี สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีพะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาอาชีพะ สัมมาวายามะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาวายามะ สัมมาสติจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาสติ สัมมาสมาธิจึงพอเหมาะได้ เมื่อ มีสัมมาสมาธิ สัมมาญาณจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาญาณ สัมมาวิมุตติจึงพอเหมาะได้ โดยนัย ดังนี้แล พระเสขะผู้ประกอบด้วย๑๘จึงกลายเป็นพระอรหันต์ผู้ประกอบด้วย๑๘”^{๕๘}

(๓) สัมมาทิฐิเป็นนายสารถิ ดังพระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบชีวิตของมนุษย์เหมือนกับรถที่ กำลังแล่นไป ขึ้นส่วนต่างๆที่นำมาประกอบเข้าเป็นตัวรถก็เป็นเพียงสิ่งที่จะช่วยทำให้เป็นรถที่สมบูรณ์ เท่านั้น แต่รถคันนั้นจะไม่มีประโยชน์หากจอดทิ้งไว้เฉยๆหรือจะวิ่งไปสู่อุจเฉตหมายปลายทางเองไม่ได้ ถ้าไม่มีคนขับที่ชาญฉลาดสัมมาทิฐิจึงเป็นเหมือนนายสารถิผู้รู้จักเส้นทางเป็นอย่างดี ดังพุทธพจน์ ที่ว่า

“ทางนั้นชื่อว่าทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัย รถชื่อว่า ไม่มีเสียงดังประกอบด้วยล้อ คือธรรม มีhiriเป็นฝา มีสติเป็นเกราะกั้น ธรรมรถนั้นเราบอกให้มีสัมมาทิฐินำหน้าเป็นนายสารถิ”^{๕๙}

(๔) สัมมาทิฐิเป็นบุพนิมิตหรือสื่อสัญญาณแห่งการรู้แจ้งอริยสัจ พระพุทธองค์ทรง เปรียบเทียบให้เห็นการแสดงบทบาทของสัมมาทิฐิ ว่าเป็นบุพนิมิต หมายถึง เครื่องหมายที่บอกให้

^{๕๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๔-๒๕๐/๑๘๐-๑๘๗

^{๕๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๕/๑๘๗, นอกนั้นก็มีความคล้ายกันที่ .ม.๑๐/๒๐๖/๒๔๘; อญ.ทศก.๒๔/๑๒๑/

^{๕๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๔/๔๕.

รู้ล่วงหน้าหรือเป็นการบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าที่กำลังจะมีบางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้นตามมา^{๖๐} โดย รุ่งอรุณยามเช้าก่อนที่พระอาทิตย์จะขึ้นจะมีแสงเงินแสงทองเหลืองเรืองรองปรากฏขึ้นมาก่อนเป็น สัญญาณหรือบุพ นิमितบอกให้รู้ล่วงหน้าว่าอีกไม่นานพระอาทิตย์จะปรากฏตัวขึ้นมาทำให้โลกนี้ สว่างไสวเช่นเดียวกันกับการมีสัมมาทิฐิเป็นตัวนำในกระบวนการพัฒนาชีวิตก็เป็นนิमितหมายบอก ให้รู้ล่วงหน้าว่าเมื่อความมืดมนคือวิชาถูกกำจัดออกไปด้วยแสงสว่างแห่งปัญญาแล้วจะทำให้ได้ ตรีสรู้อริยสัง๔ ในไม่ช้า ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลายเมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัยย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิमितนั้นใด สัมมาทิฐิก็ฉนั้นเหมือนกันเป็นตัวนำเป็นบุพนิमितเพื่อการตรีสรู้อริยสัง ๔ ประการ”^{๖๑}

(๕) สัมมาทิฐิ เป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น น สัมมาทิฐิยังเป็น เครื่องหมายแสดงให้เห็นถึงกุศลธรรมความดีที่กำลังจะ เกิดขึ้นในกายภาคน้ำอีกด้วย คือ เมื่อ บุคคลมีสัมมาทิฐิเกิดขึ้นในใจแล้ว ย่อมเป็นทางให้บุญกุศลทั้ง หลายได้เกิดแก่ขึ้นแก่บุคคลนั้น ดัง พุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลายเราไม่เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ เกิดขึ้นหรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เข้าไปเพื่อความเจริญไปพลอยยิ่งขึ้นเหมือนสัมมาทิฐินี้ เลย”^{๖๒}

ดังนั้นสรุปได้ว่า ความสำคัญของสัมมาทิฐิ คือเป็นประจักษ์เป็น ห้วหน้า เป็น นายสารดีดัง เป็นบุพนิमितแห่งการรู้แจ้งอริยสัง เป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น เพราะ ความเห็นเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีชีวิตและสังคมนุยุไปสู่ความดี ความเจริญ หรือไปสู่ ความเสื่อมก็ได้ ดังนั้นการได้ศึกษาความสำคัญของสัมมาทิฐิ เป็นเบื้องต้นจึงช่วยให้เกิดความเข้าใจ ไปตามลำดับเป็นพื้นฐานต่อไป

๒.๔ ประเภทของสัมมาทิฐิ

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), แสงเงินแสงทองของชีวิต, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕). หน้า ๒.

^{๖๑} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๗๒๐/๕๕๓.

^{๖๒} อัง.เอกก.(ไทย) ๒๐/๑๕๐/๔๓.

ความหมายของสัมมาทิฐิตามที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นเพียงความหมายแบบกลางๆ ที่ครอบคลุมความหมายสัมมาทิฐิตุกระดับ และเป็นการให้ความหมายในแง่ของการตีความตามรูปศัพท์เท่านั้น ยังมีความหมายอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นความเหมาะสมตามประเภทของสัมมาทิฐิ ซึ่งสัมมาทิฐิคือ ความเห็นถูก ในทางพระพุทธศาสนานั้นถือ เป็นคำที่เป็นฝ่ายกุศลคือ ดิงามหรือทางบวก^{๖๓} หมายถึง ความเห็นที่ดีและถูกต้อง โดยมุ่งหมายเอาทิฐิ ๒ อย่าง คือความเห็นชอบที่ยังนับเนื่องอยู่ในโลก(โลกิยะ) และความเห็นชอบที่พ้นไปจากโลก(โลกุตตระ) ดังนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาและพบว่ามีการแบ่งประเภทของสัมมาทิฐิเป็น ๒ ประเภท คือ ๑)โลกิยสัมมาทิฐิ และ ๒)โลกุตตรสัมมาทิฐิ ดังนี้

๒.๔.๑ โลกิยสัมมาทิฐิ

โลกิยสัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบระดับโลกิยะ ที่เนื่องอยู่ในกระแสโลก โดยยังเป็นไปตามธรรมเนียมของคลองธรรมอันดีงามในสังคม และสอดคล้องกับหลักศีลธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่จำเป็นต้องมีในระดับพื้นฐาน เป็นการจูงใจให้คนทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำให้ตนและสังคมอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ” ดังพุทธพจน์ที่ว่า

สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะเป็นส่วนแห่งบุญให้ผลคืออุภธิเป็นอย่างไรคือความเห็นวาทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงที่เช่นสรวงแล้วมีผล วิบากแห่งกรรมที่ทำความดีและทำความชั่วมีโลกนี้มี โลกหน้ามี มารคามิคุณ บิดามิคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็มีอยู่ในโลก^{๖๔}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะของโลกิยสัมมาทิฐิว่า มีความยึดหยุ่นสูงมาก ทำให้จริยธรรมระดับโลกิยะ ไม่หยุดนิ่ง สามารถเข้ากับทุกสภาพแวดล้อมทางสังคมและกาลสมัย ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า

โลกิยสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนามีความยึดหยุ่นสูงมาก ... ทำให้มีโลกทัศน์ที่เปิดกว้าง ไม่ผูกตัวเองอยู่กับคำสอนของศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว พร้อมทั้งจะเปิดรับแนวคิดคำสอนใดๆ ก็ได้ ที่เห็นว่าไม่ขัดแย้งกับหลักการของพุทธศาสนา ไม่ว่า จะเป็นคำสอนของนักปราชญ์ ผู้รู้หรือศาสดาองค์อื่นๆตลอดถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงาม ที่สังคมจัดวางขึ้น^{๖๕}

^{๖๓} พระมหาโมคคัลลานะ, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง , หน้า ๕๕๑.

^{๖๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๗/๑๘๑.

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๑๗.

โลกียสัมมาทิฏฐิมีการแบ่งขอบเขต ตามที่พระพุทธโฆสาจารย์ ได้นิยามไว้ในคัมภีร์
ปปัญจสูทนี อรรถกถาัมหมิมินิกาย^{๖๖} เป็น ๒ ระดับ คือ (๑) กัมมัตสกตญาณและ
(๒) สัจจานุโลมิกญาณ ดังนี้

(๑) กัมมัตสกตญาณ ญาณที่เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็น
เจ้าของ จะต้องรับผิดชอบวิบากเป็นไปตามกรรมของตน^{๖๗} หมายถึงสัมมาทิฏฐิ ๑๐^{๖๘} หมายถึง
ความรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน หรือรู้ว่าชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรมในฐานะเป็นกฎธรรมชาติ
อย่างหนึ่ง กล่าวคือ รู้หรือเชื่อว่า พฤติกรรมและผลสืบเนื่องจากพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์
เป็นไปตามกฎธรรมชาติของความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย เป็นความรู้ที่พอรู้จักแยกแยะว่าอันใดเป็น
กรรมของตนหรือไม่ เป็นความรู้ระดับที่ ทำให้รู้จักรับผิดชอบการกระทำของตน ที่ชาวไทยพุทธมัก
เรียกกันว่า กัมมัตสกตศรัทธา เป็นสัมมาทิฏฐิระดับธรรมจรรยาหรือกุศลกรรมบถ เป็นประโยชน์
หรือจุดหมายชีวิตระดับทิฏฐิขั้นมีกัตถะและสัมปรายิกัตถะ แต่เป็นพื้นฐานของปรมัตถ์ต่อไป^{๖๙}
สัมมาทิฏฐิระดับความเชื่อในกฎแห่งกรรมนี้ ถือว่าเป็นความรู้ความเชื่อในระดับค่านิยมพื้นฐานที่
สำคัญ เป็นความรับผิดชอบและ ความใฝ่ผลสำเร็จที่เกิดจากการกระทำ จากความเพียรพยายาม
ความสามารถ และสติปัญญาของตนเอง สัมมาทิฏฐิระดับนี้ ไม่ได้จำกัดกรอบอยู่เฉพาะในหมู่ของ
ชาวพุทธเท่านั้น แม้ความเห็นความเชื่อของคนน ออกศาสนา (พาทริกชน) หรือระบบคุณค่าใด ๆ ก็
ตามที่มีอยู่ในสังคม ถ้าเป็น ความเชื่อว่าชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ก็ถือว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ
เหมือนกันจะเห็นได้ว่า ถ้ายึดเกณฑ์นี้เป็นมาตรฐาน ก็แสดงว่า ความเห็นความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฏฐิ
ไม่ได้ผูกขาดเฉพาะในพุทธศาสนาเท่านั้น อาจจะมีอยู่ในกลุ่มชนทั่วทุกมุมโลกก็ได้ แม้ว่าเขา
เหล่านั้นจะไม่เคยรู้จักพุทธศาสนาเลยก็ตาม

อย่างไรก็ตามสัมมาทิฏฐิระดับกัมมัตสกตญาณก็เป็นมาตรฐานชี้วัดความเป็นชาวพุทธว่า
หากมนุษย์มีความรู้ทางวิชาการอย่างสูง แต่ไม่รู้บาปบุญ คุณโทษ ก็ยังไม่เป็นสัมมาทิฏฐิ เป็นได้เพียง
ปัญญาระดับสุดมยปัญญาเท่านั้น ซึ่งพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) มองว่า

“เมื่อขาดหลักกรรมซึ่งเป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ก็ถือว่าหลุดจากพระพุทธศาสนา
และสูญเสียความเป็นชาวพุทธ ดังนั้น ชาวพุทธทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้ที่คิดจะเข้าถึงจุดหมาย

^{๖๖} ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๘๕/๒๐๕.

^{๖๗} พ.ม.(ไทย) ๗/๒๕/๒๒๔.

^{๖๘} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๗๕๓/๕๐๕.

^{๖๙} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ,
หน้า ๖๔๓-๖๔๔ และ ๖๓๘.

สูงสุด หรือยังไม่คิดก็ตาม ย่อมไม่ควรหยุดอยู่เพียงสัมมาทิฐิระดับนี้ ควรจะพยายามฝึกฝนอบรมและพัฒนาปัญญา เพื่อก้าวต่อไปสู่สัจจานุโลมิกญาณ เพราะจะช่วยบรรเทาความโลภ โกรธ หลง ให้เบาบางลง ทำให้จิตผ่องใส รู้จักวางท่าทีต่อโลกและชีวิตดีขึ้น มีความสุขมากขึ้น เป็นวิธีการเบียดเบียนแย่งชิง และความทุกข์ความเดือดร้อนของโลกที่ได้ผลยิ่งกว่าระดับศีลธรรม ทั้งเป็นผลดีแก่ตนเองและสังคมอย่างยิ่งอีกด้วย”^{๗๐}

“เมื่อชัดหลักกรรม ก็ถือว่าหลุดออกจากพระศาสนา และสูญเสียความเป็นชาวพุทธ หลักกรรมนี้ เป็นหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา”^{๗๑}

แม้สัมมาทิฐิระดับโลกิยะนี้ จะยังท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏไม่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง แต่พระพุทธศาสนาก็ยอมรับว่าเป็นความเชื่อระดับพื้นฐานที่จำเป็น เพราะเป็นเครื่องจูงใจให้คนตั้งอยู่ในศีลธรรมรู้จักละอายชั่วกลัวบาปและทำให้สังคมผู้สันติสุข

(๒) สัจจานุโลมิกญาณ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ริยสัง ญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้ริยสังย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป^{๗๒} เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ^{๗๓} หมายถึง ญาณอันเคลื่อนไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงตามหลักอริยสัง๔ เป็นญาณที่ยังอยู่ในระดับโลกิยะ ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ การที่ท่านใช้คำว่า “อนุโลม” เป็นการบ่งบอกว่า เป็นความรู้ที่ยังเข้าไม่ถึงตัวสังขารที่แท้จริง เป็นแต่เพียงความโน้มเอียง หรือความรู้ที่อยู่ในครรลองแห่งสังขารเท่านั้น บางครั้ง เรียก “วิปัสสนาสัมมาทิฐิ” โดยถือว่าเป็นโลกิยะสัมมาทิฐิ ระดับสูง ใช้สำหรับชี้วัดความรู้ความเข้าใจ ของผู้ที่อยู่ระหว่างเจริญวิปัสสนา ถ้าเป็นความรู้ที่อนุโลมต่อ การที่จะรู้ความจริงตามหลักอริยสัง๔ หรือมุ่งตรงต่อหลักปรมาตม์ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นสัมมาทิฐิ แต่ถ้าเป็นวิปัสสนาแล้วออกนอกกลุ่มนอกลทาง ไม่น้อมสู่การรู้แจ้งในหลักอริยสัง ก็ไม่ถือว่าเป็น สัมมาทิฐิ คัมภีร์อรุทธถาย้าว่า “สัจจานุโลมิกญาณ” มีได้เฉพาะผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนาเท่านั้น^{๗๔}

๒.๔.๒ โลกุตตรสัมมาทิฐิ

ความรู้ความเข้าใจในสังขารที่แน่นอนตายตัวอยู่เหนือกาลเวลาและสถานที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “...ไม่ขึ้นต่ออิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๓-๖๔๔.

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), สถานการณ์พุทธศาสนาพลิกหน้าเป็นพัฒนา , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔.

^{๗๒} จุ.ม.(ไทย) ๓/๒๕/๒๒๔.

^{๗๓} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๓๕๓/๕๐๕.

^{๗๔} ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๘๕/๒๐๕.

เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติโดยแท้ ซึ่งมีสถานะและธรรมดาเหมือนกันทุกถิ่นฐาน ทุกกาลสมัย โดยนัยนี้ สัมมาทิฏฐิระดับนี้จึงมีลักษณะเป็นกุตตระ...”^{๑๕}

“โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ” หมายถึง ความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตามอย่างที่ยั่งยืน เป็น หรือความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริงตามสถานะของธรรมชาติ ซึ่งเป็นความรู้ในระดับที่เหนือกระแสโลก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สัมมาทิฏฐิอันเป็นอริยะ ” หรือ “สัมมาทิฏฐิที่ไม่มีอาสวะ” ดังพุทธพจน์ที่ว่า

สัมมาทิฏฐิอันเป็นอริยะ ที่ไม่มี อาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร คือ องค์แห่งมรรค ข้อสัมมาทิฏฐิ ที่เป็นตัวปัญญา ปัญญาในทริย ปัญญา-ผละ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ของภิกษุผู้มีจิต ไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เทียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญองค์แห่งมรรคอยู่ นี่เป็นสัมมาทิฏฐิอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค”^{๑๖}

๒. ๕ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาทิฏฐิ

การดำเนินชีวิตโดยวิถีทางที่จะทำให้ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติเพื่อบังเกิดเป็นประโยชน์แก่มนุษย์สูงสุด ดังจะเห็นได้ชัดในคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรม ความสำคัญหลักของหลักธรรม คือ เข้าใจความจริงของธรรมชาติ หรือรู้เท่าทันธรรมดา ปฏิบัติให้สอดคล้องและวางใจเป็นอิสระคอยดูอย่างรู้เท่าทัน ไม่ถือมั่นเอาตัวตนเข้าไปผูกมัดติดขัดเอาไว้ ความรู้ความเข้าใจ เป็นแก่นนำของความประพฤติปฏิบัติ เป็นส่วนสำคัญที่ต้องใช้ตลอดตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด เป็นการอยู่ด้วยปัญญา และเรียกบุคคลนี้ บัณฑิต แปลว่า ผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา ด้วยเหตุที่ต้องใช้ปัญญาตั้งแต่เริ่มต้นระบบ จริยะ คือมรรค หรือมัชฌิมาปฏิปทานี้ จึงมีสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ความเห็นชอบหรือเข้าใจถูกต้อง เป็นองค์ประกอบข้อแรก ดังนั้นผู้วิจยได้ศึกษาและพบว่ามีการแบ่งหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาทิฏฐิเป็น ๒ ระดับ คือ ๑) หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกียสัมมาทิฏฐิ ๒) หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ

^{๑๕} คุราวละเอียดยใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า๖๔๓-๖๔๔.

^{๑๖} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๕๘/๑๘๑.

๒. ๕. ๑ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกียสัมมาทิฏฐิ

ผู้วิจัยได้ประมวลหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วย โลกียสัมมาทิฏฐิ มี ๑๐ หมวด คือ (๑) ทานที่ให้แล้วมีผล (๒) ยัญที่บูชาแล้วมีผล (๓) การเช่นสรวมมีผล (๔) ผลวิบากของกรรมที่ทำดีทำชั่วมีอยู่ (๕) โลกนี้มี (๖) โลกหน้ามี (๗) มารคามิคุณ (๘) บิคามิคุณ (๙) สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี และ (๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมี^{๗๗}

โลกียสัมมาทิฏฐิ หรือความเห็นที่ถูกต้อง อธิบายได้ดังนี้

(๑) ทานที่ให้แล้วมีผล (อตุถิ ทินฺนํ)^{๗๘}

การทำทาน โดยทั่วไปหมายรวมถึง การให้ การแบ่งปันโดยไม่หวังผลใดๆ เป็นการแบ่งปันของกินของใช้ที่มีอยู่ให้แก่คนรู้จัก ญาติมิตร หรือแม้แต่การให้ทานเพื่อ อำนวยประโยชน์แก่ทุกขได้ยาก และสัตว์ทั้งหลายตามแต่โอกาส รวมไปถึงการให้คำแนะนำต่างๆ ด้วย การทำทานที่สำคัญในพระพุทธศาสนา คือ การทำบุญตักบาตร หรือสังฆทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ผู้เป็นเนื้อนาบุญของโลก ทั้งยังเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเพื่อดำรงไว้ซึ่งเป็นที่พึ่งที่ระลึก แก่ชาวโลก ดังปรากฏในพุทธพจน์ “...ถ้าสัตว์ทั้งหลาย รู้ผลของการจำแนกทาน ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ตรัสไว้ โดยวิธีที่วิบากนั้นจะมีผลมากอย่างนี้พึงกำจัดมลทิน คือความตระหนี่ มีใจเลื่อมใสยิ่ง พึงถวายทานตามกาลในพระอริยะทั้งหลาย ซึ่งเป็นเขตที่ทานอันบุคคลถวายแล้วมีผลมาก...”^{๗๙} ทานในพระพุทธศาสนา หมายถึง การให้ด้วยความบริสุทธิ์ โดยไม่หวังผลตอบแทน การให้วัตถุสิ่งของต่างๆ เป็นทาน ได้แก่ การให้เงินทอง ปัจจัย ๔ ตลอดจนอุปกรณ์ที่จำเป็นแก่การทำมาหากิน เรียกว่า อามิสทาน การให้ความรู้ทั่วไป การให้ความรู้ควา มเข้าใจทางธรรม เรียกว่า ธรรมทาน นอกจากนี้ก็มีอภัยทาน ซึ่งหมายถึงการให้ความปลอดภัย ไม่โกรธเคือง การยกโทษให้ การสละเวลาช่วยผู้อื่นทำกิจต่างๆ ตลอดจนการให้กำลังใจผู้อื่นด้วยปิยวาจา ฯลฯ

โดยสาระแล้ว ทานในสัมมาทิฏฐิระดับต้นนี้ หมายถึงการแบ่งปัน ซึ่งโดยพื้นฐานต้องอาศัยปัจจัย ๔ เป็นหลัก และอุปกรณ์ที่จำเป็นในการทำมาหาเลี้ยงชีพก็มีความสำคัญลดหลั่นไป การแบ่งปันขั้นพื้นฐานจึงได้แก่ ปันกันอยู่ ปันกันกิน ปันกันใช้ โดยยุติธรรม การแบ่งปันอย่างถูกวิธีจึงทำให้ไม่แก่งแย่ง ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบกัน ไม่โกงกัน โดยมีวัตถุประสงค์ คือ สักดกันไม่ให้เกิดความโลภ พหุติกรรมที่ไร้น้ำใจ ที่สามารถนำไปสู่การกระทำที่ผิดศีล ผิดธรรม ผิดกฎหมาย และเมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคม ก็จะง่ายต่อการประนีประนอมเพราะมีความเป็นมิตรต่อกัน

^{๗๗} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๓๖., พ.ม.(ไทย) ๒๕/๓๔/๒๒๔.

^{๗๘} ม.ม.(บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๔๓-๔๔๗.

^{๗๙} พ.อติ.(บาลี) ๒๕/๒๖/๒๔๕, พ.อติ.(ไทย) ๒๕/๒๖/๓๗๑.

(๒) ยัญที่บูชาแล้วมีผล (อตฺถิ ยัญญํ)^{๑๐}

คำว่า ยัญ ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การสงเคราะห์ และศาสนสงเคราะห์ โดยสังคมสงเคราะห์ มุ่งช่วยเหลือบรรดาผู้คนที่ประสบปัญหา ขาดแคลน อดอยาก ผู้พิการช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ช่วยให้เราใช้ชีวิตรอด ได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข สามารถแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ได้สำเร็จ ด้านการศาสนสงเคราะห์ มุ่งทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้สืบต่อไป ตลอดจนการอุปถัมภ์พระภิกษุ ให้มีความสะดวกในการปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างแห่งความดี สามารถสั่งสอน อบรมศีลธรรม ให้แก่คนในสังคมให้ประพฤติดีประพฤติดชอบ

(๓) การเช่นสรวงมีผล (อตฺถิ หุตํ)^{๑๑}

การเช่นสรวงในพระพุทธศาสนา หมายถึง การนำสิ่งของที่ควรสั กการบูชาแก่ผู้ที่ควรบูชา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกย่อง สรรเสริญ บูชา และประกาศคุณงามความดี ของผู้ที่ควรแก่การบูชา คำว่าคุณความดี หมายถึง คุณธรรมอันเป็นลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของบุคคลนั้น มิได้มุ่งไปที่การกำจัดความขาดแคลน

เหตุที่ต้องบูชาบุคคลที่ควรบูชา เพื่อ เป็นการแสดงความกตัญญูทศเวทิต่อบุพการี ผู้มีพระคุณ เพื่อแสดงความเคารพนับถือ ยกย่องบรรพบุรุษ ผู้ประกอบคุณความดี และประกาศเกียรติคุณให้ปรากฏ เป็นการสร้างค่านิยมที่ถูกต้องให้แก่สังคมคือ ให้เคารพธรรม หรือถือศีลธรรมเป็นหลัก มิใช่ชองค์ประกอบภายนอก เช่น ตำแหน่ง ความร่ำรวย อำนาจหน้าที่ เพื่อป้องกันตนออกจากความริษยา อิจฉา การถือประโยชน์ที่ทุจริต และสิ่งสำคัญคือเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งให้เจริญสืบไป

บุคคลผู้ควรบูชา แบ่งได้เป็น ๔ กลุ่ม ๑) บุพการี ผู้มีพระคุณ รวมถึงผู้มีอุปการคุณในด้านต่างๆ ๒) บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ๓) บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและคุณธรรม ๔) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้ที่ได้ทุ่มเทพลังสติปัญญาและความสามารถในการฝึกตนและผู้อื่น ให้มีความประพฤติดีและนิสัยที่ดี มีสัมมาทิฐิอย่างมั่นคง

การนำสิ่งของที่สมควร เช่น ดอกไม้ รูปเทียน เครื่องใช้ สิ่งของที่พอเหมาะ อาหาร ฯลฯ ไปสักการะ คือมอบให้บุคคลที่ควรแก่การยอมรับนับถือว่า การเช่นสรวง พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าการเช่นสรวงมีผล หมายความว่า การนำสิ่งของที่สมควรไปมอบให้ผู้ที่ควรยกย่อง ให้เกียรติ ในวาระที่เหมาะสม ย่อมมีผลดี มีประโยชน์ ควรทำอย่างยิ่ง

(๔) ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วมี (อตฺถิ สุกตทุกกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปา โท)^{๑๒}

^{๑๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

^{๑๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

กรรมในพระพุทธศาสนา แปลว่า การกระทำโดยเจตนา ไม่ว่าจะเป็นการกระทำทางกาย วาจาหรือใจ ทั้งดีและไม่ดี จัดเป็นกรรมทั้งสิ้น

วิบาก แปลว่า ผล หรือผลแห่งกรรมดี กรรมชั่วที่ทำไว้แต่ปางก่อน หมายถึงผลของกรรมดี กรรมชั่วที่แต่ละบุคคลได้ทำไว้ กรรมดี หมายถึง การกระทำโดยสุจริตทางกาย วาจา ใจ ส่งผลให้เป็นผู้ประพฤตีสุจริตไม่คิดผิด ไม่ผิดกรรม ไม่ผิดกฎหมาย ผู้กระทำดีย่อมได้รับผลเป็นความดี แต่ถ้าผู้กระทำชั่ว ย่อมได้รับผลเป็นความชั่ว ผิดทั้งศีล ผิดทั้งธรรม และผิดกฎหมาย พระพุทธศาสนาให้เกณฑ์ตัดสิน กรรมดี กรรมชั่วไว้เรียกว่า กุศลกรรมบถ^{๒๒} และอกุศลกรรมบถ^{๒๓}

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังได้ให้เกณฑ์การตัดสินกรรมดีด้วยตนเองไว้ ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑. พิจารณาที่ต้นเหตุของการกระทำ ดังที่ปรากฏในปฐมนิทานสูตรว่า “.....กรรมที่บุคคลทำด้วย อโลภะ อโทสะ อโมหะ กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้น ไม่มีโทษ กรรมนั้นมีผลเป็นสุข...”^{๒๔}

๒. พิจารณาที่ผลสุดท้ายของการกระทำนั้น ดังปรากฏในเขมสูตรว่า “...บุคคลทำกรรมอันใดแล้ว ไม่เดือดร้อนภายหลัง มีจิตใจเข้มแข็ง เบิกบาน ได้รับผลกรรมใด กรรมที่ทำแล้วนั้นเป็นกรรมดี...”^{๒๕}

ส่วนเกณฑ์การตัดสินกรรมชั่วก็มีลักษณะตรงข้ามกับลักษณะของกรรมดีที่กล่าวข้างต้น แต่สาระสำคัญของกฎแห่งกรรมคือ ทำดีต้องได้รับผลเป็นความดีจริง ทำชั่วย่อมได้รับผลเป็นความชั่วจริง ดังปรากฏในจูพนันตปิยชาดก ว่า “...คนทำกรรมใดไว้ ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน คนทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คนหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น...”^{๒๖}

(๕) โลกนี้มี(อตุล) อย่ โลก)

โลก ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่ทรุดโทรม สุนัขลายได้ แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ ๑) สังขารโลก หมายถึงสังขารร่างกายของคนและสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งประกอบด้วยกายกับใจ ๒) สัตว์โลก หมายถึง หมู่สัตว์ซึ่งยังมีจิตซัดส่ายหรือสิ่งที่มี ความรู้สึกและเคลื่อนไหวเองได้ ได้แก่

^{๒๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๔๓-๔๔๘.

^{๒๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๐-๓๕๒, ๔๔๐/๓๘๘-๓๕๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๓๕-๔๓๘, ๔๔๐/๔๓๓-๔๓๕.

^{๒๔} อ.จ.ต.ก. (บาลี) ๒๐/๑๑๒/๒๕๖-๒๕๗, อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๑๒/๓๕๓๒๓๕๔.

^{๒๕} ต.ส. (บาลี) ๑๕/๑๐๓/๖๘, ต.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๓/๑๑๐-๑๑๑.

^{๒๖} พ.ช. (บาลี) ๒๓/๑๔๔/๖๓, พ.ช. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๑๐๓.

^{๒๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๓๓-๔๓๘.

มนุษย์ และสัตว์ดิรัจฉานต่างๆ) โอกาสโลก หมายถึงสถานที่ที่สัตว์โลกอยู่อาศัย เป็นทั้งที่ทำมาหากิน และเป็นทั้งที่สร้างกรรมดีและกรรมชั่ว

สิ่งสำคัญที่จะพิจารณาเกี่ยวกับ โลกนี้ คือ ความเข้าใจเรื่องโลกว่า สัตว์โลกล้วนแตกต่างกัน โดยมีกรรมเป็นตัวจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต สิ่งสำคัญคือ โลกนี้มีที่มา มีความหมายว่า การที่สัตว์โลกมีความแตกต่างกันทั้งรูปร่างหน้าตา ฐานะสติปัญญา ตลอดจนนิสัย สันดาน ล้วนมีเหตุทั้งสิ้น และเหตุนั้นก็คือ กรรมที่ตนเป็นผู้ก่อขึ้นเอง

นอกจากโลกนี้มีความไม่แน่นอนอันเกิดจากการกระทำของเราเองแล้ว โลกนี้ยังมีคุณอีกด้วย กล่าวคือ โอกาสที่เราจะได้มาซึ่งสังขารโลกอันหมายถึงร่างกายเรานี้ ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าอุปมาความยากแห่งการได้เกิดมาเป็นมนุษย์ไว้ใน พาลปิณฑิตสูตร ความว่า มีเต่าตาบอดตัวหนึ่งอาศัยอยู่ก้นมหาสมุทร ครบร้อยปี เต่านั้นจึงจะผุดขึ้นมาที่ผิวน้ำสักครั้งหนึ่ง แล้วบังเอิญสวมคอเข้าไปในบ่วงซึ่งมีผู้โยนทิ้งไว้โดยผูกติดกับท่อนลอยมาอยู่บนผิวน้ำ เพราะถูกคลื่นลมซัดไปมาอยู่ตลอดเวลา การได้กาสมาเกิ ดเป็นมนุษย์นั้นยังยากกว่าการที่เต่าตาบอดจะสวมคอเข้าไปในบ่วงโดยบังเอิญนั้นเสียอีก^{๘๘}

ส่วนโอกาสโลก ที่หมายถึงโลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่ ก็มีคุณแก่เรา ทำให้เรามีโอกาสสร้างกรรมดี ได้อย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่การแสดงความรัก ความรับผิดชอบ ความกตัญญูตทเวทิตาต่อผู้มีพระคุณฯลฯ ฉะนั้นถ้าใครยังยึดเอาโลกนี้เป็นเวทีประกอบกรรมชั่ว ก็น่าสงสารยิ่ง และไม่ควรประมาทในการดำเนินชีวิต เพราะความตายเป็นของแน่นอน ไม่มีใครสามารถมีชีวิตอมตะ ขึ้นอยู่กับกรรมดี กรรมชั่วที่กระทำเอง

(๖) โลกหน้ามี(อตุลิต โปโร โลโก)^{๘๙}

โลกหน้า ในที่นี้หมายถึง ชีวิตและสถานที่ที่สถิตของชีวิตหลังความตาย โลกหน้ามีจึงมีความหมายว่า ตายแล้วไม่สูญ เพราะสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน^{๙๐} เพราะฉะนั้น ชีวิตในปร โลกเป็นอยู่อย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่เราทำไว้ในชาตินี้ จึงไม่ควรประมาทในบุญหรือความดีแม้เพียงเล็กน้อย ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในพิพารปทกเสฏฐิวัตตูปาปวรรค ความว่า “...บุคคลอย่าสำคัญว่า บุญเล็กน้อยจักมาไม่ถึง แม้หมอน้ำยังเต็มด้วยน้ำที่ตกลงมาทีละหยาดได้ฉันใด คนมีปัญญา เมื่อสั่งสมบุญแม้ทีละเล็กทีละน้อย ย่อมเต็มด้วยบุญได้ ฉัน

^{๘๘} ม.อ.(บาลี) ๑๔/๒๕๒/๒๒๐-๒๒๑, ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๕๒/๒๕๗-๒๕๘.

^{๘๙} ม.ม.(บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๓-๔๗๔.

^{๙๐} ม.อ.(บาลี) ๑๔/๒๘๕/๒๖๑-๒๖๒, ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๕๐.

นั้น...”^{๕๑} และสถานที่สถิตของชีวิตหลังความตายก็มีเพียง ๒ แห่งเท่านั้นคือ สุกตกับทุกติ ซึ่งเราสามารถเลือกสถิตได้ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในวัตนุปมสูตร ความว่า “...เมื่อจิตเสร้าหมองไม่ส่องใส ทุกติเป็นอันหวังได้ (จิตเต สงฺกิติญฺเฐ ทุกติ ปาฎิกงฺขา)” ในทางตรงข้าม “...เมื่อจิตส่องใสไม่เสร้าหมอง สุกติเป็นอันหวังได้ (จิตเต อสงฺกิติญฺเฐ สุกติ ปาฎิกงฺขา)”^{๕๒}

(๓) มารคามิคุณ (อตุถิ มาตา)^{๕๓}

มารคามิพระคุณต่อบุตร ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น มารคามิพระคุณต่อบุตรอย่างน้อย ๔ ประการ คือ ๑) ให้ชีวิต ๒) ให้ต้นแบบร่างกายที่เป็นมนุษย์ ๓) ให้ต้นแบบจิตใจที่เป็นมนุษย์ และ ๔) เป็นบุพการี

เมื่อเข้าใจในพระคุณของมารดา ย่อมทำให้ตระหนักในคุณค่าของความเป็นมารดาว่า ผู้กำลังจะเป็นมารดา ต้องมีความพร้อม ด้วยการพัฒนาสัมมาทิฐิ และหิริ โอตตปปะ ขึ้นจนเป็นนิสัย ด้วยการศึกษาศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นต้นแบบทั้งกายและใจให้แก่บุตรของตน ไม่ปล่อยกาย ใจ ให้ตกเป็นทาสของกามราคะ และต้องรู้จักเลือกชายผู้จะมาเป็นพ่อของลูกด้วย

(๔) บิดามิคุณ (อตุถิ ปิตา)^{๕๔}

บิดามิพระคุณ ๔ ประการเช่นกันคือ เป็นผู้ให้ชีวิต เป็นต้นแบบทางกาย เป็นต้นแบบทางใจ และเป็นบุพการี เนื่องจากแม้มารดาต้องอุ้มครรภ์นานประมาณ ๙ เดือน เป็นผู้ทำนุบำรุงบุตรด้วยเลือดและอาหารในกายตน บิดาแม้มิได้ทำหน้าที่ดังกล่าว ก็ยังมีพระคุณเสมอกัน โดยให้ระลึกไว้ว่า บิดาเป็นผู้ให้ชีวิต และให้ร่างกายที่เป็นมนุษย์ที่เหมาะสมแก่การสร้างสรรค์ได้ทุกรูปแบบ ท่านจึงยังเป็นผู้มีพระคุณแม้ไม่รับผิดชอบก็ตาม

(๕) โอปปาติกสัตว์มี (อตุถิ สตุตา โอปปาติกา)^{๕๕}

การถือกำเนิดของสัตว์โลกมีอยู่ ๔ ประเภทคือ ๑) ชลาพุชะ ถือเกิดในครรภ์ คือคลอดออกมาเป็นตัวเช่น คน ช้าง แมว ๒) อณฑชะ เกิดในฟอง คือออกไปเป็นฟองก่อนแล้วจึงฟักเป็นตัว เช่น นก เป็ด ไก่ ๓) สังกษชะ เกิดในโคลหรือสิ่งสกปรก ในซากศพบูดเน่า ในของขึ้นและ เช่น

^{๕๑} พุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๑๒๒๑๓๘, พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๒๒/๖๕.

^{๕๒} ม.ม.(บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๓๓-๔๓๘.

^{๕๓} ม.ม.(บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๓๓-๔๓๘.

^{๕๔} ม.ม.(บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑, ม.ม.(ไทย) ๑๖/๔๐๒-๔๔๕/๔๓๕-๔๔๘, พุ.เถรี.(ไทย) ๒๖/๔๐๒-๔๔๕/๖๒๒-๖๒๘.

^{๕๕} ม.ม.(บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๓๓-๔๓๘.

หนอน จุลินทรีย์ แบคทีเรียที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ๔) โอปอปาดิกะ เกิด ผุดขึ้น เป็นการเกิดที่ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่^{๕๖}

อาจกล่าวได้ว่า การเกิดของสัตว์โลกทั้งมวลมี ๒ ลักษณะ คือ การถือกำเนิด ใน มนุษยโลก (ประเภทที่๑-๓) กับการถือกำเนิดนอกมนุษยโลก คือ โอปอปาดิกะ เป็นการผุดขึ้นเกิดแล้ว โตทันที ด้วยแรงกรรมในอดีตทั้งฝ่ายลบและฝ่ายบวก แรงกรรมฝ่ายบวก จะนำไปเกิดในสุคติ ได้แก่ เทวดา และพรหม แรงกรรมฝ่ายลบ จะนำไปเกิดในทุคติ ได้แก่ นรก เปรต อสุรกาย โลกมนุษย์ จึงเป็นสุคติของมนุษย์ เพราะเป็นแดนแห่งการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ โดยเป็น สถานที่แห่งเดียวสำหรับสร้างกรรมดีได้เต็มที่ทุกรูปแบบของความเป็นมนุษย์

(๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติ ปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญา อันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง มีอยู่ในโลก(อตุถิ โลกิ สมณพราหมณา สมมุคคตา สมมาปฏิปนฺนา เย อิมญจ โลกํ ปฺรณฺจ โลกํ สยํ อภิญญา สจฺฉิกคฺวา ปเวเทนฺติ)^{๕๗}

ทำให้แจ้งโลกนี้ โลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่ง เองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง หมายถึง ความรู้แจ้งในสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิด และสาเหตุที่ท่านรู้อย่างนี้ด้วยตนเอง ก็เพราะท่านตั้งใจทุ่มเท ประพฤติปฏิบัติชอบ ด้วยการละกรรมชั่วทั้งปวง ทำกรรมดีให้ถึงพร้อม และทำใจให้ผ่องใส จนสามารถรู้แจ้งโลกนี้ โลกหน้า รู้วิธีประกาศโลกนี้ โลกหน้า ดำรงตนเป็นกัลยาณมิตรแก่ชาวโลก

๒. ๕. ๒ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสัมมาทิฐิ

โดยความหมายของโลกุตตรสัมมาทิฐิได้แก่ความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่าง ถูกต้องตามที่มันเป็น หรือความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริง ต มสภาวะของ ธรรมชาติ ซึ่งเป็นความรู้ในระดับเหนือกระแส โลก และหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตร สัมมาทิฐิจึงเป็นหมวดธรรมที่สามารถหนุนเนื่องพัฒนาให้เข้าสู่ระดับโลกุตระ^{๕๘} ประการ ดังนี้

(๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ หมายถึง เห็นหรือเข้าใจสภาพความเป็นจริงของชีวิต รู้ เห็นปัญหาชีวิตเรื่องความทุกข์ต่างๆ เห็นเหตุแห่งทุกข์ เห็นการดับทุกข์^{๕๙} เห็นอย่างนี้ท่านเรียกว่า สัมมาทิฐิ โดยในฐานะที่เป็นแกนนำให้ หมวดธรรมอีก ๗ ข้อที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ได้หนุนเนื่องสืบกันไปดังนี้

^{๕๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๒/๑๑๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

^{๕๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๑-๓๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๓๗-๔๓๘.

^{๕๘} ที.ม. (ไทย), ๑๐/๒๕๕/๓๔๘.

(๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายถึง ความคิดชอบ ความคิดถูกต้อง หรือความคิดตรงไปในทางที่ดีมีความหมาย ๓ อย่างคือ ๑) อวิหิงสาสังกัปปะ ความดำริในอันไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๒) อัปยาบาทสังกัปปะ ความคิดดำริ ในอันไม่ผูกพยาบาทปองร้ายผู้อื่น ๓) เนกขัมมสังกัปปะ ความคิดดำริในอันจะปลดปล่อยข้องในทางกาม

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายถึงสัมมาสังกัปปะ ไว้ว่า ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน ^{๕๕} ต้องมีความคิดทั้งสามประการนี้ จึงจะถือว่าเป็น สัมมาสังกัปปะ จะมีความคิดอื่น ๆ นอกเหนือไปจากนี้ ไม่นับว่าเป็นสัมมาสังกัปปะ อย่างไรก็ตาม ความคิดของคนเราจะออกมาเป็นผลดีหรือชั่วนั้น มันขึ้นอยู่กับสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นจริง เมื่อการเห็น ได้ปรากฏแล้ว ก็จะถ่ายไปสู่ความคิด และความคิดนั้นก็จะเป็นผลออกมาเป็นคำพูดและการกระทำอีกที การเห็นจึงเป็นตัวแปรให้เกิดความคิด

(๓) สัมมาวาจา แปลว่า พูดชอบ เจรจาชอบ การพูดที่ถูกเรียกว่า พูดชอบ พูดถูกต้อง ต้องประกอบไปด้วย ๑) ไม่พูดเท็จบิดเบือนความจริงให้คนอื่นเข้าใจผิด ๒) ไม่พูดต่อเสียดขยงให้แตกสามัคคี ๓) ไม่พูดหยาบคาย ๔) ไม่พูดเพื่อเจือไร้สาระ ไร้ประโยชน์ทั้ง ๔ ประการนี้ จึงถือเป็นสัมมาวาจา เพราะคนเมื่อไม่พูดปดก็ต้องพูดความจริง เมื่อไม่พูดต่อเสียด ก็ต้องพูดส่งเสริมที่มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง เมื่อไม่พูดคำหยาบก็ต้องพูดคำอ่อนหวาน ไพเราะน่าฟัง และเมื่อไม่พูดเหลวไหล ก็ย่อมมีคำพูดตรง มีคำพูดน่าเชื่อถือนี้ คือสัมมาวาจา

(๔) สัมมากัมมันตะ แปลว่า การงานชอบ กระทำในทางที่ชอบ หมายถึงการประกอบอาชีพสุจริตในการเลี้ยงชีพ ผู้ประกอบอาชีพตามสัมมากัมมันตะ คือผู้ประพฤติสุจริตทางกาย ได้แก่ ๑) ไม่ฆ่าและเบียดเบียนสัตว์ ๒) ไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น ๓) ไม่ประพฤติผิดประเวณี งดเว้นจากการงาน ๓ ประการนี้ เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

(๕) สัมมาอาชีวะ แปลว่า เลี้ยงชีพชอบ คือประกอบอาชีพสุจริตเท่านั้น องค์มรรคข้อนี้ หมายถึงวิธีการแสวงหาเพื่อได้มาซึ่งปัจจัย ๔ ในการดำรงชีพ ควรเป็นวิธีที่ไม่ผิดกฎหมาย ศีลธรรม จาริตประเพณี และความมั่นคงสงบสุขของสังคม ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสการเลี้ยงชีวิตไว้ทั้งแก่ฆราวาสและบรรพชิต^{๕๖} ไว้แตกต่างกัน

การเลี้ยงชีพแบบฆราวาสพระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่นำอันตรายมาสู่ตัวเองและผู้อื่น โดยทรงตรัสให้งดเว้นจากการค้าขาย ๕ ประการ คือ งดเว้นจากการค้าขายอาวุธ งดเว้นจากการค้าขายสัตว์ให้เขาฆ่า งดเว้นจากการค้าขายมนุษย์ งดเว้นจากการค้าขาย

^{๕๕}ที่.ม.(ไทย),๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๕๖} Piyadassi Thera, *The Buddha Ancient Path*, (Sri Lanka : Celon Press,1987), pp.130.

น้ำเมา และงดเว้นจากการค้าขายยาพิษ^{๑๑๑} การเลี้ยงชีพโดยการงดเว้นจากการค้าขาย ๕ ประการนี้ ถือว่าเป็นสัมมาอาชีพะสำหรับฆราวาส

การเลี้ยงชีพแบบนักบวช พ ระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า ชีวิตของพระจะต้องบริสุทธิ์และดำรงชีวิตแบบไม่ทำความผิด ขอให้ดำรงชีวิตเพื่อการงดเว้น การละ การเลิก และเพื่อ การดับทุกข์^{๑๑๒} ดังนั้นชีวิตของพระจะต้องเป็นชีวิตที่สะอาดบริสุทธิ์จริงๆ แม้เมื่อมีความจำเป็นต้องแสวงหาปัจจัย๔ ก็ให้แสวงหาโดยชอบ เมื่อ ได้มาแล้วก็ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นในปัจจุบัน

(๖) สัมมาวายามะแปลว่า ความเพียรพยายามชอบที่เรียกว่าความพยายามนั้นคือ๑)สังวรปธาน ระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในจิต๒) ปหานปธาน พยายามละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว๓) ภาวนापธาน พยายามทำความดีให้เกิดขึ้นในจิต๔) อนุรักษนาปธาน พยายามรักษาคุณภาพดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อม และพยายามทำให้ดียิ่งขึ้นไป การเพียรพยายามทั้ง๔ ประการนี้ เรียกว่า สัมมาวายามะ

(๗) สัมมาสติ แปลว่า ระลึกชอบ หมายถึงการมีสติมั่นคง ไม่พลอเรือ ไม่ประมาท เอาใจใส่ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างใจจดใจจ่อ มีจิตใจต่ออารมณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าทั้งที่ตนกำลังคิด กำลังพูด และกำลังทำและการระลึกชอบที่สูงขึ้นไปอีกคือ การมีสติไว้พิจารณาในทางที่ถูกวิธี ที่ ตรงต่อการบรรลุมรรคผล ได้แก่การตั้งสติ กำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือตามที่ตั้งนั้นๆ มั่นเป็นของตนเอง ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ คือ

๑.๑ กายานุปัสสนา คือการตั้งสติพิจารณากาย ให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงกายเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ตัว บุคคล ไม่ใช่ตัวเรา ตัวเขา เป็นอนัตตาอย่าได้ยึดมั่นถือมั่นในกาย วิธีพิจารณากายมีหลายวิธี สุดแต่จะเลือกวิธีใด คือ กำหนดลมหายใจของตนเอง กำหนดรู้ทันอิริยาบถของตนเอง ให้มีสติสัมปชัญญะ รู้ตัวในการเคลื่อนไหวทุกอย่าง พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดต่างๆของร่างกาย- ร่างกายว่าเป็นเพียงส่วนประกอบของธาตุต่างๆ พิจารณาซากศพที่เปลี่ยนแปลงไปใน ๕ ระยะเวลา แล้วนำมาเปรียบเทียบกับร่างกายของตนเอง

๑.๒ เวทนานุปัสสนา คือการตั้งสติกำหนดพิจารณา เวทนาคือ ความรู้สึกของเราให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงความรู้สึกเท่า นั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวเรา ตัวเขา ไม่ว่าจะความรู้สึกเป็นสุขก็ดี รู้สึกเป็นทุกข์ก็ดี หรือรู้สึกเฉยๆ ก็ดี อย่าได้ยึดมั่นถือมั่น เพราะเป็นอนัตตาหาแก่นสารไม่ได้

๑.๓ จิตตานุปัสสนา คือการตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงความคิดเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวเราตัวเขา เป็นอนัตตา อย่าได้ยึดมั่นถือ

^{๑๑๑} Gems of Buddhist Wisdom, (Malaysia: 1983), pp. 113.

^{๑๑๒} วินย.(ไทย) ๔/๘๗/๑๐๖.

มัน กล่าวคือ ให้มีสติรู้ชัดว่า จิตของตนมีระคะหรือไม่มี เศร้าหมองหรือว่าฟองใส ฟุ้งซ่าน หรือว่าสงบเป็นต้น

๓.๔ ธรรมานุปัสสนา คือการตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงธรรมชาติเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ไม่ใช่ตัวบุคคล ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ตัวเขา อย่าได้ยึดมั่นถือมั่น กล่าวคือ ให้มีสติรู้ชัดแจ้งซึ่งธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นีวรณ ๕ ชั้น ๕ อายตน ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีอยู่ในตัวเราหรือไม่ เกิดขึ้นแล้วพัฒนาการและสิ้นสุดลงอย่างไร^{๑๐๓}

(๘) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจชอบ หมายถึงการทำสมาธิทำจิตใจให้สงบที่จะได้ขณิกสมาธิ คือสมาธิชั่วคราว ต่อมาจะได้อุปจารสมาธิ คือสมาธิจนจะแน่วแน่ และเมื่อจิตแน่วแน่แล้ว เรียกว่า อัปนาสมาธิ คือสมาธิแน่วแน่ เรียกว่า ได้ฌาน (Absorption) ซึ่งมีถึง ๘ ชั้น สูงขึ้นไปตามลำดับ ยิ่งสูงขึ้น ไปส่วนผสมของจิตที่ไม่บริสุทธิ์ก็ยิ่งลดน้อยลงๆ จนหมดไปในที่สุด

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า หลักอริยสัจ ๔ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือแนวทางสู่โลกุตตรสันติสุข อันเป็นหนทางมุ่งสู่ความสงบสุข คือพระนิพพาน

๒.๕.๒.๑ ความสัมพันธ์ของสัมมาทิฏฐิกับองค์มรรคอื่นๆ^{๑๐๔}

คำว่า “มรรค” หรือ “อฏฐังคิกมรรค ” มาจากคำในภาษาบาลีว่า “อฏฐังกิโก มคฺโโล ”^{๑๐๕} แปลว่า ทางอันประกอบด้วยองค์ ๘ ในพระไตรปิฎก คำนี้ปรากฏในรูปเอกพจน์เสมอ แสดงให้เห็นว่า “มรรค” เป็นทางสายเดียวแต่มีองค์ประกอบ ๘ อย่าง ไม่ใช่ทาง ๘ สายที่แยกเป็นอิสระจากกัน อย่างที่หลายคนเข้าใจ การแยกองค์ประกอบของมรรคออกเป็น ๘ อย่างนั้น ก็เพื่อต้องการให้เห็นส่วนผสมหรือองค์ประกอบที่รวมกันอยู่ นั้นว่ามีอะไรบ้าง มีกี่ประเภท และแต่ละประเภทมีส่วนมากน้อยแค่ไหนอย่างไร เป็นต้น เมื่อถึงเวลาปฏิบัติจริงๆ จะต้องปฏิบัติองค์ประกอบทุกอย่างไปพร้อมๆ กัน ไม่ใช่แยกปฏิบัติไปที่ละอย่างตามลำดับจากต้นไปหาปลาย ดังคำกล่าวของท่านราหุล (W.Rahula) ที่ว่า

ไม่ควรเข้าใจว่า องค์มรรคทั้ง ๘ ประการนี้ ต้องนำไปประพฤติปฏิบัติทีละข้อ

^{๑๐๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม(ฉบับปรับปรุงขยายความ), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖๐.

^{๑๐๔} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร(พรณนา), สัมมาทิฏฐิกับการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา, สารนิพนธ์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖. หน้า ๓๐, ๓๓.

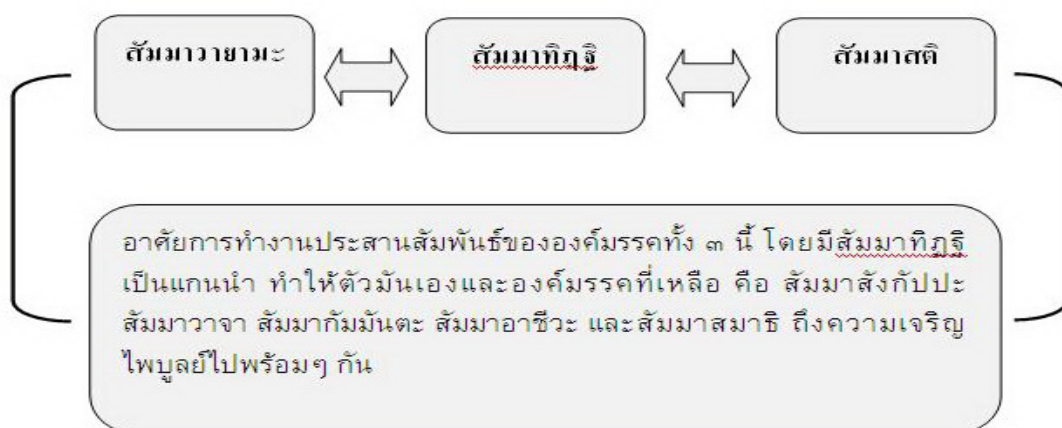
^{๑๐๕} วิ.มหา.(บาลี) ๔/๑๓/๑๓.

เรียงตามลำดับหมายเลข ตรงกันข้าม องค์มรรคเหล่านี้ จะต้องพัฒนาให้เจริญ
งอกงามขึ้นพร้อมๆ กัน มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ขีดความสามารถของแต่ละ
บุคคล องค์มรรคเหล่านี้ล้วนเกี่ยวโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ละ
องค์ได้รับการเกื้อหนุนจากองค์อื่นๆ ในขณะเดียวกัน ก็ช่วยเกื้อหนุนองค์อื่นๆ
ให้เจริญงอกงาม ไปพร้อมๆ กันด้วย^{๑๖}

การทำงานประสานสัมพันธ์กันขององค์มรรคทั้งหมด เป็นความสัมพันธ์ที่ผู้วิจัยคิดว่ามี
ความสำคัญคือ

ความสัมพันธ์แบบมัลติคสมังคี คำว่า “มัลติคสมังคี” แปลว่า ผู้พึ่งพร้อมด้วยองค์มรรค
ความสัมพันธ์ในแง่นี้จะมียุทธศาสตร์ ๓ องค์ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวาชามะ และ สัมมาสมาธิ แสดง
บทบาทเป็นแกนหลักยืนตัวอยู่ตลอดเวลาในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับองค์มรรคอื่นๆ โดย
สัมมาทิฏฐิจะทำหน้าที่เป็นแกนนำสำคัญ ส่วนสัมมาวาชามะ และ สัมมาสมาธิ จะเป็นแนวร่วม
สนับสนุน เปรียบสนับสนุน เปรียบเหมือนการเดินทาง สัมมาทิฏฐิ ทำหน้าที่ เหมือนไฟส่องให้เห็น
ทางเดินไปสู่จุดหมาย สัมมาวาชามะ เหมือนการออกแรงก้าวเดินไปตามทางที่สัมมาทิฏฐิชี้ส่องให้
ส่วนสัมมาสมาธิ เหมือนเครื่องบังคับควบคุมให้เดินทางถูกทาง ถูกจังหวะ และหลบหลีกภัยอันตราย
ต่างๆ ในขณะที่กำลังเดินทางอยู่นั้น องค์ประกอบทั้ง ๓ จะต้องช่วยกันอยู่ตลอดเวลา ถ้าองค์ใดองค์
หนึ่งหยุดทำงานกลางคัน การเดินทางก็จะไม่บรรลุถึงจุดหมาย เช่น ในขณะที่สัมมาวาชามะออกก้าว
เดินไปเรื่อยๆ สัมมาสมาธิก็ช่วยกำกับ แต่สัมมาทิฏฐิกลับหยุดทำหน้าที่ส่องทางเดิน การเดินทางก็จะ
สะดุดหยุดลงตรงนั้น เป็นต้น ในมหาจักรวรรดิพุทธศาสนา ได้แสดงให้เห็นระบบความสัมพันธ์ขององค์
มรรคอีกแบบหนึ่ง เรียกว่า “มัลติคสมังคี” เป็นระบบความสัมพันธ์ที่องค์มรรค ๓ องค์ คือ สัมมาทิฏฐิ
สัมมาวาชามะ และ สัมมาสมาธิ แสดงบทบาทเป็นแกนนำหลัก โดยมีสัมมาทิฏฐิเป็นตัวนำ และมี
สัมมาวาชามะ เป็นกำลังเสริม แล้วเข้าสนับสนุนองค์มรรคอื่นๆ ให้ จริตฺตูปะนุสฺสํ ได้แก่ สัมมา
สังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ และ สัมมาสมาธิ^{๑๗} ดังภาพแผนภูมิต่อไปนี้

เมื่อลักษณะทั่วไปของมรรคเป็นเช่นนี้ การจัดลำดับองค์ธรรมภายในมรรคจึงเป็นการจัดลำดับตามความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบเหล่านั้นเอง กล่าวคือ จัด ลำดับตามความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของมรรค ซึ่งทำหน้าที่ของมันอยู่ภายในตัวบุคคลผู้ปฏิบัติธรรม โดยนัยนี้ภายในมรรค สัมมาทิฐิจึงเป็นข้อแรก ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้น ซึ่งถ้าขาดเสียแล้ว องค์ประกอบข้ออื่นๆ จะเกิดขึ้นไม่ได้ เปรียบเหมือนในการเดินทาง จะต้องรู้ว่าทางไหนที่จะไป อย่างน้อยต้องรู้ว่าจะตั้งต้นที่ไหน ถ้ายังตั้งต้นไม่ได้ การเดินทางต่อไปก็ยังไม่อาจมีขึ้นได้ การเดินทางเป็นจันใด ในการปฏิบัติธรรมก็ฉนั้น เริ่มแรกทีเดียว จะต้องมีความเห็นมีความเข้าใจ หรืออย่างน้อยเชื่อถือ ถูกต้องตามแนวทางที่จะปฏิบัติเสียก่อน จึงจะดำริคิดการต่อไปและประพฤติปฏิบัติให้ถูกทางได้ การปฏิบัติธรรมจึงต้องอาศัยพื้นฐานความเข้าใจที่เป็นต้นทุนไว้ก่อน เมื่อสัมมาทิฐิ เปิดช่องทางหรือตั้งต้นให้แล้ว องค์มรรคข้ออื่นๆก็เกิดตามได้เป็นลำดับไป ถ้าเริ่มดี วยความเห็นความเข้าใจ เชื่อถือ และทัศนคติที่ดีงาม ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ ความคิดดี พุทธิ ทำดี เป็นต้น ก็ดำเนินสืบต่อไปเป็นสัมมาทั้งหมด^{๑๐๘}

ในการปฏิบัติตามองค์มรรค ๘ เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ นิพพาน องค์มรรค ๘ นี้ สามารถย่อลงเป็น ๓ คือ สิล สมาธิ ปัญญา สิล สมาธิ เป็นเสมือน การแหวกพงหญ้าหาสัตว์ร้าย เมื่อเห็นตัวมันแล้ว ก็ใช้อาวุธที่เตรียมมาคือ “ปัญญา” สังหารสัตว์ร้ายนั้นให้ตาย

พุทธพจน์ที่ปรากฏในสพายตนวิภังคสูตร^{๑๐๙}ชี้ให้เห็นว่า การที่บุคคลมีสติปัญญารู้เท่าทันกระบวนการรับรู้ตรงนี้ หรือที่เรียกว่า “อายตนิกรธรรม” ก็คือการทำงานประสานสัมพันธ์ขององค์มรรคทั้ง ๘ โดยมีสัมมาทิฐิเป็นแกนนำนั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ทิฐิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น (รู้เท่าทันอายตนิกรธรรม) ย่อมเป็นสัมมาทิฐิ ความดำริของผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสังกัปปะ ความพยายามของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาวายามะ สติของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น ย่อมเป็นสัมมาสติ สมาธิของบุคคลผู้มีธรรมเป็นอย่างนั้น ย่อมเป็นสัมมาสมาธิ ส่วนกายกรรม วาจากรรม และอาชีวะของเขาจัดว่า

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๗.

บริสุทธิ์ดีในเบื้องต้นทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ของเขาย่อมถึงความเจริญ
เต็มที่^{๑๐๙}

หลักธรรมที่สามารถแสดงให้เห็นขั้นตอนกระบวนการที่เป็นสัมมาทิฐิที่จะพัฒนาชีวิต
ตามหลักพุทธศาสนา ตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงจุดสุดท้าย คือ เริ่มตั้งแต่การสร้างปัจจัยแห่งการศึกษา
ตัวนำการศึกษา จนถึงตัวการศึกษาที่แท้โดยลำดับ ซึ่งแสดงไว้ในหมวดธรรมชุดเดียวกัน เรียกว่า
“โสตปิณฑียังคะ” (องค์เครื่องบรรลุโสต) ดังคำของพระสารีบุตรที่ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สัปปริสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ) เป็นองค์เครื่องบรรลุโสต
สัทธรรมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม) เป็นองค์เครื่องบรรลุโสต โยนิโสมนสิการ (การคิด
โดยแยบคาย) เป็นองค์เครื่องบรรลุโสต ชัมมานุ ชัมมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่
ธรรม) เป็นองค์เครื่องบรรลุโสต^{๑๑๐}

หลักธรรมที่กล่าวถึงลำดับขั้นตอนแห่งสัมมาทิฐิเพื่อการพัฒนาชีวิต ไปสู่ความสุขสงบ
ที่เริ่มด้วยการสร้างปัจจัยแห่งการศึกษาในแนวเดียวกับหลักปัญญาวัชระธรรมนี้มีอยู่มากมายใน
พระไตรปิฎก พระพุทธองค์ทรง ใช้นี้เป็นหลักตัดสินความดำรงอยู่หรือความเสื่อมสูญไปของพุทธ
ศาสนาทีเดียว ดังพุทธพจน์ที่ว่าภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่
เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสัทธรรม ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้างคือ (๑) ฟังธรรมโดยเคารพ (๒) เรียน
ธรรมโดยเคารพ (๓) ทรงจำธรรมโดยเคารพ (๔) ใคร่ครวญอรรถ (อตุปปริक्षा)แห่งธรรมที่ทรงจำ
ไว้แล้วโดยเคารพ (๕) รู้อรรถรู้ธรรมแล้วย่อมปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ^{๑๑๑}

พุทธพจน์นี้แม้จะไม่ได้ระบุถึงการคบหากัลยาณมิตรไว้โดยตรง แต่ก็สื่อความหมายไว้
โดยอ้อม คือถ้าไม่มีกัลยาณมิตร การฟังธรรม หรือการ เรียนรู้ธรรมเป็นต้น ก็ไม่อาจจะเกิดขึ้น ใน
ส่วนของปัจจัยภายใน พุทธพจน์นี้จะใช้โยนิโสมนสิการในแง่ของการใคร่ครวญอรรถแห่งธรรม
(อตุปปริक्षा) ถือว่าเป็นการใช้โยนิโสมนสิการในลักษณะที่เฉพาะเจาะจง โดยจำกัดขอบเขตให้อยู่
ในกรอบของหลักการ และจุดมุ่งหมายของเรื่องที่กำลังปฏิบัติอยู่ในขณะนั้นๆ

ก่อนที่จะเข้าสู่การศึกษาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาความสุขที่แท้จริง พระพุทธศาสนาได้ให้
ความสำคัญกับการสร้างปัจจัยแห่งการเกิดสัมมาทิฐิอย่างมาก เพราะสัมมาทิฐิจะเกิดขึ้นเองไม่ได้
ถ้าไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิด ด้วยเหตุนี้จึงมีหลักธรรมหลายหมวดที่วางโครงสร้างกระบวนการพัฒนา
ชีวิตตามหลักพุทธศาสนาไว้ทั้งระบบ คือ เริ่มต้นจากการแสดงปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิไว้ ๒ ด้าน คือ

^{๑๐๙} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๔๓๑/๔๕๐.

^{๑๑๐} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๔๙๕.

^{๑๑๑} อจ.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๕๔/๒๕๒-๒๕๓.

ปัจจัยด้านสังคมที่ดั่งามเป็นกัลยาณมิตร (ปรโตโมสะ) และปัจจัยด้านความคิด (โยนิโสมนสิการ) ซึ่งจะเป็นตัวนำในกระบวนการที่จะนำมาใช้เพื่อการพัฒนาความสุขสงบในชีวิตได้อย่างแท้จริง

๒. ๖ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ

สัมมาทิฐิเป็นตัวนำในกระบวนการพัฒนาชีวิตเพื่อความดับทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนา โดยจะต้องมีการวางรากฐานการศึกษาหรือสร้างเหตุปัจจัยเพื่อการเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ โดยเน้นความสมดุลของปัจจัยทั้งสองด้าน คือปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกเรียกว่า “ปรโตโมสะ” ส่วนปัจจัยภายในเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ๒ อย่างนี้ ปัจจัย ๒ อย่างอะไรบ้าง คือ ปรโตโมสะ และโยนิโสมนสิการ”^{๑๑๒} ดังนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาและแบ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ เป็น ๒ ระดับ คือ ๑) ปัจจัยภายนอก (ปรโตโมสะ) และ ๒) ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) ดังนี้

๒. ๖. ๑ ปัจจัยภายนอกทำให้เกิดสัมมาทิฐิ (ปรโตโมสะ)

ปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ “ปรโตโมสะ” หมายถึง เสียงจากผู้อื่น หรือเสียงจากภายนอกมีความหมายครอบคลุมถึงสภาพแวดล้อมภายนอกทุกประเภทที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นคำแนะนำสั่งสอน การโฆษณาประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสาร คำอธิบายชี้แจงตลอดจนการเรียนรู้ และการเลียนแบบจากแหล่งภายนอกต่างๆจะเรียกว่า ปัจจัยทางสังคม หรือกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมได้ (socialization) โดยแหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ มิตรสหาย คนมีชื่อเสียง สื่อมวลชนทุกแขนง ตลอดถึงสถาบันศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น^{๑๑๓} ในที่นี้หมายถึงเฉพาะ ปรโตโมสะที่เป็นความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิตในทางถูกต้องดั่งามเท่านั้น โดยเฉพาะปรโตโมสะที่เป็นบุคคล หรือที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึง เพื่อนที่ดี มิตรผู้มีพระคุณ^{๑๑๔} ดังพุทธพจน์ที่ว่า

^{๑๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๓/๕๓๕.

^{๑๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาไทย*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๒.

^{๑๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๑๑.

“คูกร อานนท์ ความมีกัลยาณมิตร มีกัลยาณสหาย ชอบคบหากัลยาชนนี้เท่า กับเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่ามีกัลยาณมิตร ... พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ เขาจักยังอริยอัษฎางคิกมรรคให้เกิดมี เขาจักกระทำได้มากซึ่งอริยอัษฎางคิกมรรค”^{๑๑๕}

พุทธพจน์นี้แสดงถึงการยอมรับความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในฐานะสภาพแวดล้อมทางสังคมว่า เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งที่จะชักนำและส่งเสริมให้เกิด มีการประพฤติปฏิบัติหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าระบบการดำเนินชีวิต ระบบจริยธรรม หรือระบบการประพฤติปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เนื่องด้วยสังคม ไม่แยกต่างหากจากสังคม^{๑๑๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง “กัลยาณมิตร” ไว้ว่า กัลยาณมิตร นอกจากจะ หมายถึงเพื่อนที่ดีในความหมายสามัญเท่านั้นแต่ยังหมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในหนทางแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง^{๑๑๗}

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึง “กัลยาณมิตร” ไว้ว่า กัลยาณมิตรเป็นบุคคลที่ชี้ทางประโยชน์สูงสุด ในฐานะครู อาจารย์ พระศาสดาคู่กับธรรมะ นักปฏิบัติคู่กับปริยัติ สรุปความได้ว่า

“อัฐังคิกมรรค นั้นแหละ เป็นเพื่อนที่ดี เป็นกัลยาณมิตรนั้นหมายเอาธรรมแต่ใช้คำว่าเพื่อนหรือกัลยาณมิตร ....เรียก ครูบาอาจารย์ว่ากัลยาณมิตร นักปฏิบัติทั้งหลาย ยอมรับนักปริยัติว่าเป็นกัลยาณมิตร ด้วยผู้ปฏิบัติก็เข้าไปหาผู้รู้ปริยัติ ใต้อถาม สอบถามเอาหลักปริยัตินั้นไปปฏิบัติ แล้วยังคงยึดติดต่อกันอยู่เรื่อยๆก็สำเร็จประโยชน์ได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงถือเป็นหลักว่า นักปริยัติเป็นกัลยาณมิตรแก่ผู้ปฏิบัติ ท่านนิยมเรียกผู้สอนธรรมะในทางดับทุกข์นี้ว่าเป็น กัลยาณมิตร คล้ายๆกับภาษาของพระพุทธองค์ที่ว่า อัฐังคิกมรรค เป็นกัลยาณมิตร อย่างนี้เป็นต้น คนพวกกัลยาณมิตรนี้เอง คือบุคคลประเภทที่จะเรียกว่าผู้ชี้ทางถึงแม้พระพุทธเจ้าจะเป็นผู้ชี้ทาง ก็ตั้งอยู่ในฐานะกัลยาณมิตร หรือมีความหมายเป็นกัลยาณมิตรอยู่เต็มตัว คือทำไปด้วยความเมตตากรุณาหาที่สุดมิได้...”^{๑๑๘}

กัลยาณมิตรในแง่ทำหน้าที่ต่อผู้อื่น สมควรมีคุณสมบัติพิเศษจำเพาะสำหรับการทำหน้าที่นั้นอีกส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะคุณสมบัติพื้นฐาน ซึ่งในทางพระ พุทธศาสนานักปฏิบัติได้ชื่อว่า

^{๑๑๕} ส.ม.(ไทย) ๑๘/๕-๘/๒-๔.

^{๑๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, ๒๕๔๖, หน้า ๕๘๖.

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒๓.

^{๑๑๘} พุทธทาสภิกขุ, โมกขธรรมประยุกต์ (กรุงเทพฯ : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๘), หน้า ๓๒๘-๓๓๐.

เป็นมิตรที่ดี เมื่อมองในแง่คุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรอาจแยกพิจารณาได้ ๒ ด้าน คือ (๑) คุณสมบัติของ กัลยาณมิตร ที่แสดงออกภายนอก และ (๒)คุณสมบัติของ กัลยาณมิตรที่ แสดงอยู่ภายใน ดังนี้

(๑) คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่แสดงออกภายนอก (คุณสมบัติที่ดี๗)

คุณสมบัติที่แสดงออก ภายนอก คือ คุณสมบัติในแง่ทำหน้าที่ ต่อผู้อื่นหรือคุณสมบัติที่ปรากฏ ต่อสายตาของบุคคลอื่นหรือต่อสังคมเรียกว่ากัลยาณมิตรธรรมหรือธรรมของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร๗ประการเพราะประกอบด้วยคุณธรรมที่เป็นคุณสมบัติที่ดี๗ และการที่เรียกว่ากัลยาณธรรม ๗ ประการ^{๑๑๕} คือ

๑. ปิโย เป็นที่รัก ชวนให้เข้าไปใกล้สนทนาปรึกษาขอคำแนะนำ^{๑๒๐}
๒. ครุ นำเคารพ เชื่อถือ มีความประพฤติสมควร ทำให้เกิดความอบอุ่นใจ
๓. ภาวนีโย น่ายกย่อง ในความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง เป็นผู้ฝึกฝนอบรมตนเองอยู่เสมอเอาเป็นแบบอย่าง
๔. วตุตจาง พุติให้ได้ผลรู้จักชี้แจงให้เข้าใจ ใฝ่คอยให้คำแนะนำตักเตือนเป็นที่ปรึกษาที่ดี
๕. วจนกขโม อดทนต่อถ้อยคำรับฟังคำติเตียนของบุคคลอื่นได้ ไม่โกรธง่าย
๖. คมภิรณจกถิ กตฤตา กล่าวเนื้อหาให้พิสดารได้ อธิบายเรื่องยากให้เข้าใจและเรียนรู้ได้ลึกซึ้ง
๗. โน จภูฐานะ นิโยชเย ไม่ชักนำในทางที่เหลวไหล เสียหายชื่อเสียง^{๑๒๑}

(๒) คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่แสดงอยู่ภายใน (ธรรมของคนดีมี ๗ ประการ)^{๑๒๒}

คุณสมบัติของ กัลยาณมิตรที่ แสดงอยู่ภายใน คือ คุณสมบัติที่พัฒนาขึ้นภายในตัวของกัลยาณมิตรซึ่งทำให้สามารถทำหน้าที่ต่อบุคคลอื่นได้อย่างสมบูรณ์เรียกว่า ”สัปปริสธรรม” แปลว่าธรรมของสัตบุรุษ หรือธรรมของคนดีมี ๗ ประการ^{๑๒๓} คือ

^{๑๑๕} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, ๒๕๕๑, หน้า ๒๐๔.

^{๑๒๐} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

^{๑๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓๘.

^{๑๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๗-๖๒๘.

๑. **สัมมัญญา** รู้หลักและรู้จักเหตุ คือรู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ กฎเกณฑ์ แบบแผน หน้าที่ ซึ่งจะเป็นเหตุให้กระทำการ ได้สำเร็จตามความมุ่งหมาย เช่น ศึกษารู้ว่า หลักธรรมที่ตนจะต้องศึกษาและปฏิบัติ คืออะไร มีอะไรบ้าง

๒. **อัตถัญญา** รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของ หลักธรรม หรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ เช่น ศึกษารู้ว่าธรรมที่ ตนศึกษาและปฏิบัตินั้นๆ มีความหมายและความมุ่งหมายอย่างไร ตลอดจนรู้จักประโยชน์ที่เป็น จุดหมายหรือสาระของชีวิต

๓. **อิตถัญญา** รู้จักตน คือรู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ของตนตามเป็นจริง เพื่อประพฤติได้เหมาะสมและให้เกิดผลดี เช่น ศึกษารู้ว่า ตนมีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญาและปฏิภาณแค่ไหน

๔. **มัตถัญญา** รู้จักประมาณ คือความรู้จักพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการ บริโภคอาหาร ในการใช้จ่ายทรัพย์ ศึกษารู้จักประมาณในการรับปัจจัย๔ เป็นต้น

๕. **กาลัญญา** รู้จักกาล เช่นรู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร รู้จักเวลาเรียน เวลาทำงาน เวลา พักผ่อน เป็นต้น

๖. **ปริสถัญญา** รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักชุมชน และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรปฏิบัติอื่น ๆ ต่อชุมชนนั้นๆ

๗. **บุคคลัญญา** รู้จักบุคคล คือรู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอาศัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น เพื่อปฏิบัติ ต่อผู้นั้น โดยถูกต้อง เช่นว่า ควรจะคบหรือไม่คบ จะ เกี่ยวข้อง จะใช้จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี เป็นต้น

๒. ๖. ๒ ปัจจัยภายในทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ (โยนิโสมนสิการ)

ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิคือการมีโยนิโสมนสิการ หมายถึงการทำไว้ในใจโดยถูก อุบาย โดยถูกทงกล่าวคือ การนึก การน้อม การผูกใจ การใส่ใจ การทำไว้ในใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้ยิ่ง ใน สิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์ ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าอนัตตา หรือโดยสังขยานุโลมิทฐิ การสร้างสัมมาทิฏฐิ ด้วยวิธีการแห่งปัญญา คำว่าโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส มนสิการ โยนิโส“โยนิ”แปลว่า

^{๑๒๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

^{๑๒๔} ม.ม.๑๒/๑๕/๑๐, ม.ม.(ไทย)๑๒/๑๕/๑๘(เชิงอรรถ)

ต้นเหตุต้นเค้า แหล่งเกิด ส่วนคำว่ามนสิการ”แปลว่าการทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึงใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมสองคำเข้าด้วยกัน มักแปลสลับๆกันมาว่า การทำในใจโดยแยกย้ายหมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ คิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์ แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยคณาอุปาทานของตนเข้าจับ^{๑๒๖} ไตรสิกขากับ โยนิโสมนสิการ ก็ถือว่า เป็นหลักธรรมที่ จะต้องคอยอาศัยหนุนเนื่องกันอยู่เสมอ กล่าวคือ โยนิโสมนสิการถือเป็นเบื้อง ต้น หรือพื้นฐานของการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพราะเมื่อ โยนิโสมนสิการเกิดขึ้น ก็ทำให้บุคคลนั้นรู้จักตั้งตัวไว้ชอบ คือดำรงชีวิตอยู่ในหลักเบื้องต้นของ ไตรสิกขา คือศีล และเมื่อบุคคลมีศีลเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ก็เป็นขั้นตอนที่จะทำให้ง่าย และเป็น การปูพื้นฐานให้ เกิดสมาธิ และปัญญาตามมาเป็นลำดับ โยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบ ภายใน ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดขึ้นของสัมมาทิฐิ โดยเฉพาะโลกุตตรสัมมาทิฐิ

กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ที่เรียกว่า คิดเป็นมี ๒ แบบ^{๑๒๗} คือ

๑)คิดแบบสนองตัณหา เป็นการคิดตามความอยาก อยากได้นั้น ได้นี้ อยากเป็นนั่นเป็นนี่ ความอยากเป็นตัวกระตุ้นเร้าให้คิด เป็นแรงจูงใจ ให้คิด ไปตามความอยากของตนอันนำมาซึ่งความทุกข์

๒)คิดแบบมีเหตุผล เป็นการสร้างนิสัยใหม่ให้แก่จิต ซึ่งเคยชินอยู่กับความคิดแบบสนอง ตัณหา กระตุ้นให้คิดว่าทำแล้วได้อะไร สิ่งนั้นมันจำเป็นแก่เราเหมาะกับเราหรือไม่ เป็นความคิดที่ไม่เป็นไปตามกระแสโลก คิดถูกวิธี ฉลาดในการคิดหาหนทางที่จะเข้าถึงความจริง คิดอย่างต่อเนื่องเป็นขั้นตอนตามเหตุผล คิดตามเหตุ ไปตามเงื่อนไข คือยึดหยุ่นตามเหตุการณ์ สามารถสืบ สืบหาสาเหตุหรือที่มาของสิ่งนั้นๆ มีการคิดอย่างมีเป้าหมาย เป็นประโยชน์ที่สุด นี่คือการเลือกวิถีชีวิตซึ่งอยู่ในวิสัยที่เราจะเลือกได้ และเหมาะสมกับตัวเรา

ประเภทของโยนิโสมนสิการ แบ่งได้เป็น ๒ประเภท ดังนี้

๑)พัฒนาปัญญา เป็นประเภทพยายามศึกษาให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ศึกษาจนรู้ว่าสมมติ เป็นของสมมติ ไม่ใช่ของจริง สามารถแยกแยะความจริงบนสมมติ กับความจริงบนความจริง และยอมรับความจริงเหล่านี้ เรียกว่า มีโยนิโสมนสิการในเรื่องสังขารธรรม และสมมติสังขาร

^{๑๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร ฯ : สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑.

^{๑๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาไทย*, หน้า ๑๖๒.

^{๑๒๗} วศิน อินทสระ, *โยนิโสมนสิการ วิธีคิดเพื่อเอาชนะความทุกข์*, (กรุงเทพฯ:บริษัท โอเอสพริ้นติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘-๑๓.

๒)สร้างเสริมปัญญาในระดับจริยธรรม ปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรม ทำให้มีความคิดเป็น
กุศลเสมอ

โยนิโสมนสิการในพระวินัยปิฎก ได้เน้นหรือมี วัตถุประสงค์ที่ต้องการให้พระภิกษุ ภิกษุณี
ผู้มุ่งหน้าสู่การปฏิบัติ ตามหลักพรหมจรรย์ อันมีเป้าหมายคือพระนิพพาน การหลุดพ้นจากความ
ทุกข์ทั้งปวงนั้น ให้นำหลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการ เพื่อพิจารณาหาวิธีการอันถูกต้อง เพื่อให้
เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติให้เข้าถึงความจริง พร้อมทั้งวิธีคิดอันชาญฉลาดในการปฏิบัติ และ
ก่อให้เกิดปัญญา ที่จะเห็นธรรม เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง เพราะการปฏิบัตินั้นจะ
เกิดผลหรือประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้นั้น มิใช่เพียงแค่ปฏิบัติไปโดยที่ไม่มีสติ หรือขาด
การพิจารณาอย่างดีในขณะที่ปฏิบัติอยู่ทุกขณะจิต แต่การปฏิบัติที่ถูกต้องและให้ได้ผลดีที่สุดนั้น ผู้
ปฏิบัติจะต้องศึกษาและคิดตรวจสอบ หาเหตุผล และรู้เท่าทันอยู่นั่นเอง พร้อมทั้งมีความเพียร และ
หลักปฏิบัติที่ถูกต้อง มีปัญญา ในการตรวจสอบรู้เท่าทัน เมื่อนั้นจึงถือว่าการปฏิบัติถูกต้องและจะ
ประสบผลสำเร็จได้ในที่สุด ดังที่ปรากฏในโยนิโสมนสิการสัมปทาสูตร สูตรว่าด้วยโยนิโ
สมนสิการสัมปทา ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อ ดวงอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ยืนก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือ แสงเงินแสง
ทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
ของภิกษุ คือความถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ฉะนั้นเหมือนกัน ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย อันภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญ
อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วย
องค์ ๘...^{๑๒๔}

พระสูตรที่ยกมานี้ ปัจจัยทำให้เกิดสัมมาทิฐิ ได้แสดงให้เห็นว่า โยนิโสมนสิการ มี
บทบาทเป็นอันมาก ที่เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งในพระสูตรนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์
ทรงถือเป็นกัลยาณมิตรที่เป็น พระอเสขะ ผู้รู้แจ้ง ที่ไม่ต้องศึกษาแล้ว ดังนั้นการแสดง ธรรมของ
พระองค์จึงทรงทำให้ ผู้รับฟังนั้นนำไปพิจารณาใคร่ครวญตาม จนเกิดสัมมาทิฐิในระดับ
โลกุตตระ คือเกิดปัญญาญาณ ก็เป็นปัจจัยให้เกิดองค์มรรคขั้นต่อไป

อริยมรรคมีองค์ ๘ กับ โยนิโสมนสิการ นั้นมีความสัมพันธ์และเกี่ยวพันกันก็เนื่องจาก
การมี ปรโตโฆสะ คือกัลยาณมิตรซึ่งก็เป็นปัจจัยเนื่องให้เกิดโยนิโสมนสิการ และโยนิโสมนสิการ ก็
เป็นปัจจัยทำให้เกิด สัมมาทิฐิ ทั้งในระดับโลกียะ และโลกุตตระ เพราะเมื่อ สัมมาทิฐิเกิดขึ้น ก็
พลอยเป็นปัจจัยให้องค์มรรคข้ออื่นๆเกิดขึ้นได้ เพราะสัมมาทิฐิ เป็นหลักธรรมที่สำคัญ หรือเป็น

^{๑๒๔} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๓๖/๓๑.

องค์มรรคที่สำคัญของอริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อสัมมาทิฐิเกิดขึ้น ก็จะทำให้บุคคลนั้นมีความคิดเห็นที่ถูกต้องอันเป็นปัจจัยให้ องค์มรรคข้ออื่น ๆ นั้นเกิดตามขึ้นมาด้วย เมื่อบุคคลกระทำได้เช่นนี้ ก็จะทำให้บุคคลนั้นมีความสุขทั้งระดับโลกียะและสูงสุดคือบรรลุนิพพานได้

๒. ๗ สัมมาทิฐิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สำหรับ กรณีตัวอย่างของสัมมาทิฐิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท นั้น ผู้วิจัยได้ประมวลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่าง ๆ ไว้ดังต่อไปนี้

๒. ๗. ๑ สัมมาทิฐิกับเรื่องการชำระกรรม

ในอสังขาสสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับ ณ ปาวาริกอัมพวัน ใกล้เมืองนาลันทา นายบ้านนามว่าอสิพันชกบุตร สาวกของนิครณณ์เข้าไปเฝ้า และทูลถามเรื่องกรรม ที่ต้องไปอบาย เช่น ฆ่าสัตว์ ถักทอผ้า ประพฤติผิดในกาม พระพุทธองค์ทรงดำหนิตติเตียนและให้งดเว้นจากอกุศลกรรมบท ๑๐ และให้เป็นผู้มีสัมมาทิฐิ ไม่หลงงมงาย มีความรู้สึกตัว มีสติ มีใจประกอบด้วยเมตตา แผ่ ทิศทั้ง ๔ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า ในทุกสถานที่ด้วย ใจประกอบด้วยพรหมวิหาร ๔ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน นายบ้านได้ฟังแล้วขอเป็นอุบาสก ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต ดังพุทธพจน์ตอนหนึ่งว่า

เขละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ ละมุสาวาท ... ปีสุณาวาจา ... ฆรูสาวาจา ... สัมผัสปลลาปะ ... อภิขมา... พยาบาท... มิจจาทิฐิ แล้วเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ เขาผู้เป็น อริยสาวก มีใจปราศจาก อภิขมา (ความละโมภ) ปราศจากพยาบาท (ความคิดเบียดเบียน) ไม่ ลุ่มหลง มีสัมปชัญญะ มีสติมั่น อยู่ด้วยใจที่ประกอบด้วยเมตตาปกแผ่ทิศ๑... ทิศ๒... ทิศ๓... ทิศ ๔ ครบถ้วนทั้งสูง ต่ำ กว้างขวาง ทัวทั้งโลก ทัวทั้งโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจ ประกอบด้วยเมตตา อันไพบุลย์ ยิ่งใหญ่ ไม่มีประมาณ ไร้เวร ไร้พยาบาท ฯลฯ เมื่อเจริญเมตตา เจโตวิมุติ ทำให้มากอย่างนี้ กรรมใดที่ทำไว้พอประมาณ กรรมนั้นจักไม่เหลือ จะไม่คงอยู่ใน เมตตาเจโตวิมุตินั้น^{๑๒๙}

๒.๗.๒ สัมมาทิฐิในฐานะทางปฏิบัติทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์

ในปฏิปทาสูตรที่ กล่าวถึงสัมมาทิฐิ ในฐานะข้อปฏิบัติหรือทางชีวิตทั้งของบรรพชิต และคฤหัสถ์และทางให้ถึงความดับแห่งกรรม ว่า

^{๑๒๙} ที.ศ.พ. ๑๘/๖๐๘-๖๑๕/๓๕๓-๓๕๘

“เราย่อมสรรเสริญสัมมาปฏิบัติ ไม่ว่าของบรรพชิตหรือของคฤหัสถ์ คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ปฏิบัติชอบแล้ว เพราะการปฏิบัติชอบนั้นเป็นเหตุ ย่อม ยังญาธรรมอันเป็นกุศล ให้สำเร็จได้ ก็สัมมาปฏิบัติคืออะไร คือสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ”^{๑๓๐} “มรรคาอันเป็นอริยะมีองค์ ประกอบ ๘ ประการนี้แล เป็นทางนำไปสู่ความ ดับแห่งกรรม คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ”^{๑๓๑}

“อเสขธรรม๑ (ธรรมที่เป็นอเสขะ) ๑๐ การแทงตลอดด้วยทิฏฐิ แปลจากบาลีว่า “ทิฏฐิปฏิบัติ” หมายถึงมคคทัตสสนะ (การเห็นด้วยมรรค) กล่าวคือ การเห็นแจ้งด้วย มคคสัมมาทิฏฐิ”^{๑๓๒} ๑. สัมมาทิฏฐิ ๒. ที่เป็นอเสขะ ๒. สัมมาทิฏฐิ ในที่นี้หมายถึงปัญญาที่ทำให้ หน้าที่เห็นอารมณ์ของตนถูกต้อง”^{๑๓๓}

๒. ๗. ๓ สัมมาทิฏฐิกับไตรลักษณ์

ในนันทิขยสูตรที่ ได้กล่าวถึง สัมมาทิฏฐิกับเรื่องการเห็นไตรลักษณ์ ว่าด้วยการสิ้นความ ยินดีเป็นเหตุหลุดพ้นจากทุกข์ ดังพุทธพจน์ตอนหนึ่งว่า

ภิกษุเห็นรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาน ซึ่งเป็นของไม่เที่ยง ว่าไม่เที่ยง ความเห็นของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ”^{๑๓๔} “ภิกษุเห็นจักขุ...โสตะ...ฆานะ...ชีวหา...กาย... มโน...รูป...เสียง...กลิ่น...รส... โผฏฐัพพะ ...ธรรมารมณฺ์ ซึ่งเป็นของไม่เที่ยง ว่าไม่เที่ยง ความเห็นของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ”^{๑๓๕} “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมองเห็นรูป (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน) ที่ไม่เที่ยงนั่นแหละว่าไม่เที่ยง ความเห็น ของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อ มองเห็นถูกต้อง ย่อมหายคิด เพราะสิ้นนันทิ ก็สิ้นราคะ เพราะสิ้นราคะ ก็สิ้นนันทิ เพราะสิ้น นันทิและราคะ จิตก็หลุดพ้น เรียกว่าหลุดพ้นด้วยดี”^{๑๓๖}

๒. ๗. ๔ สัมมาทิฏฐิในฐานะรวมอยู่ในไตรสิกขา

^{๑๓๐} ส.ม. ๑๕/๖๘/๒๓.

^{๑๓๑} อ.ญ.ก. ๒๒/๓๓๔/๔๖๔ ; ส.ส.พ. ๑๘/๒๓๐/๑๖๖.

^{๑๓๒} อ.ส.ต.ก.อ. (ไทย) ๓/๒๐/๑๖๕; อ.ส.ต.ก.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๐/๑๕๓.

^{๑๓๓} ที.ปา.อ. (ไทย) ๓๔๘/๒๕๒.

^{๑๓๔} ส.ข. (ไทย) ๑๓/๑๐๓/๖๓.

^{๑๓๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๔๕/๑๓๕.

^{๑๓๖} ส.ข. (ไทย) ๑๓/๑๐๓/๖๓.

ในอุทเทสสุต ได้กล่าวถึงสัมมาทิฐิในฐานะเป็นหลักธรรมที่รวมอยู่ในไตรสิกขาในการปฏิบัติธรรมที่บรรณดังพุทธพจน์ว่า

“ท่านวิสาขาผู้มีอายุ กองธรรม ๓หมวด สงเคราะห์ด้วยอริยอัฏฐังคิกมรรคหา มิได้ อริยอัฏฐังคิกมรรคต่างหาก สงเคราะห์ด้วยกองธรรม ๓ สัมมาวาจาก็ดี สัมมากัมมันตาก็ดี สัมมาอาชีพก็ดี ดี ธรรมเหล่านี้สงเคราะห์เข้าด้วยศีลขันธ สัมมาวายามะก็ดี สัมมาสติก็ดี สัมมาสมาธิก็ดี ธรรมเหล่านี้สงเคราะห์เข้าด้วยสมาธิขันธ สัมมาทิฐิก็ดี สัมมาสังกัปปะก็ดี ธรรมเหล่านี้สงเคราะห์เข้าด้วยปัญญาขันธ”^{๑๓๖}

๒. ๗. ๕ สัมมาทิฐิกับเรื่องวรรณะ

ในเอสุการีสูตรกล่าวถึง สัมมาทิฐิกับวรรณะไว้ว่า

“บุคคลแม้หากออกบวชเป็นอนาคาริก จากตระกูลกษัตริย์ และเขาอาศัยธรรมที่ ตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้ .. มีสัมมาทิฐิ ก็ย่อมเป็นผู้ยังกุศลที่เป็นทางรอดพ้นให้ สำเร็จได้ แม้หากออกบวชเป็นอนาคาริกจากตระกูลพรหมณ์ ... จากตระกูลแพศย์ ... จากตระกูลศูทร และเขา อาศัยธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้... มี สัมมาทิฐิ ก็ย่อมเป็นผู้ยังกุศลธรรมที่เป็นทางรอดพ้นให้สำเร็จได้ ”^{๑๓๗}

๒. ๗. ๖ สัมมาทิฐิในฐานะพุทธจริยธรรม

ในกุกกุฎารามสูตร ได้กล่าวถึงสัมมาทิฐิในมรรคอันเป็นพุทธจริยธรรม

“มรรคอันเป็นอริยะ ประกอบด้วยองค์๘ประการ คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ นี้คือ พรหมจรรย์ บุคคลใดประกอบด้วยอริยอัฏฐังคิกมรรคนี้ บุคคล นั้นเรียกว่าเป็นพรหมจรรย์ ความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ นี้เรียกว่าที่จบของ พรหมจรรย์”^{๑๓๘} “...ผลของพรหมจรรย์คืออะไร โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตตผล เหล่านี้เรียกว่าผลของพรหมจรรย์”^{๑๓๙}

๒. ๗. ๗ สัมมาทิฐิที่มีอาสวะ

ในมหาจัตตารีสกสูตร ได้กล่าวถึงสัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดเป็นฝ่ายบุญ อำนาจวิบาก แก่ขั้นที่ว่า

^{๑๓๖} ม.ญ.(ไทย) ๑๒/๕๐๘/๕๔๕

^{๑๓๗} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๖๖๕-๖๗๐/๖๑๔-๖๒๒

^{๑๓๘} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๕๗-๕๘/๒๐;๓๐/๕;๑๑๔-๖/๓๒

^{๑๓๙} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๑/๓/๓๒

“สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดอยู่ในฝ่ายบุญ อำนวยวิบากแก่ขันธเป็นไฉน คือ เห็นว่าทานที่ให้แล้วมีผล การบำเพ็ญทานมีผล การบูชามีผล กรรมที่ทำไว้ดีและชั่ว มีผล มีวิบาก โลกนี้มี ปรโลกมี มารดามี บิดามี สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี สมณพรหมณ์ ผู้ประพฤติชอบ ปฏิบัติชอบ ซึ่งประกาศโลกนี้และปรโลกให้แจ่มแจ้ง เพราะรู้ยิ่งด้วยตนเองมีอยู่ นี้แล สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดเป็นฝ่ายบุญ อำนวยวิบากแก่ขันธ”^{๑๔๑}

สัมมาทิฐิในพระสูตรนี้ก็คือ ความคิดเห็นถูกต้องที่เรียกว่า สัมมาทิฐิในเรื่อง ๑๐ เรื่อง มีความคิดเห็นว่า ทานที่ให้แล้วมีผล เป็นต้น ซึ่งทั้ง ๑๐ เรื่องนี้เมื่อจัดเข้าในประเภทของสัมมาทิฐิ ก็คือ โลกียสัมมาทิฐินั่นเอง ดังได้กล่าวไว้แล้ว

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สัมมาทิฐิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องชำระกรรม เป็นปฏิปทาของบรรพชิตลัทธินี้ สัมมาทิฐิกับการเห็นไตรลักษณ์ สัมมาทิฐิรวมอยู่ในไตรสิกขา สัมมาทิฐิเป็นหลักปฏิบัติสากลที่สามารถนำไปใช้ได้ทุกวรรณะ เป็น พุทธจริยธรรม และสัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะเป็นฝ่ายบุญ สามารถพัฒนาให้เจริญมั่นคงจนกระทั่งถึงการดับทุกข์ได้

๒.๘ สรุป

“สัมมาทิฐิ” ความหมายตามตัวอักษร หมายถึง ความเห็นถูก เห็นชอบ ความเข้าใจถูกต้อง และความสมบูรณ์สูงสุดคือนิพพาน มีคำที่เป็นไวยากรณ์ คือ “อุชุกตา” (ความเห็นดำเนินไปตรง) และ “ปัญญา” (ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธา เพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผล) ในความหมายตามคัมภีร์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเห็นถูก คือ การมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องโลกและความเป็นไปของชีวิตว่าเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา โดยใช้ปัญญาพิจารณาเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น คือนิพพาน วัตถุประสงค์ของสัมมาทิฐิ เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน คือ บุคคลผู้มีสัมมาทิฐิย่อมเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพยดาและมนุษย์ ความสำคัญของสัมมาทิฐิ คือเป็นประจักษ์แก่นำ เป็นหัวหน้า เป็นนายสารถิดัง เป็นบุญนิมิตแห่งการรู้แจ้งอริยสัจ เป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น เพราะความเห็น เป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์ไปสู่ความดี

^{๑๔๑} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๕๗/๑๘๑

ความเจริญ ดังนั้นการได้ศึกษาความสำคัญของสัมมาทิฏฐิเป็น “ปฐมสุนิพพาน” จะช่วยให้เกิดความเข้าใจไปตามลำดับเป็นพื้นฐานต่อไป

ประเภทของสัมมาทิฏฐิ มี ๒ ประเภท (๑) โลกียสัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นชอบระดับโลกีย์ ที่เนื่องอยู่ในกระแสโลก โดยยังเป็นไปตามกรรมสนองกรรมอันดิ่งงมในสังขม และสอดคล้องกับหลักศีลธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่จำเป็นต้องมีในระดับพื้นฐาน เป็นการจูงใจให้คนทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำให้ตนและสังคมอยู่อย่างสงบสุข เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ” มี ๒ ระดับ คือ ๑) กัมมัศกตาญาณหมายถึง ความรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน หรือรู้ว่าชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรมในฐานะเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง เป็นความรู้ความเชื่อในระดับค่านิยมพื้นฐาน และ ๒) สัจจานุโลมิกญาณ หมายถึง ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ อริยสัจ หรือ ญาณอันเคลื่อนคล้อยไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงตามหลักอริยสัจ ๔ เป็นญาณที่ยังอยู่ในระดับโลกียะ ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ และ (๒) โลกุตตรสัมมาทิฏฐิหมายถึง ความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตามอย่างที่มีนเป็น หรือความรู้ความเข้าใจโลก และชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริงตามสภาวะของธรรมชาติ ซึ่งเป็นความรู้ในระดับที่เหนือกระแสโลก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สัมมาทิฏฐิอันเป็นอริยะ” หรือ “สัมมาทิฏฐิที่ไม่มีอาสวะ” มี ๒ ระดับ คือ (๑) สัจจานุโลมิกสัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความรู้ที่อนุโลมตามตามสังขธรรมในขั้นนี้จะเรียกว่าเป็นโลกุตตรสัมมาทิฏฐิโดยที่เดี๋ยวยังไม่ได้เพราะยังไม่เข้าถึงตัวสังขธรรมที่แท้จริงและ (๒) สัจจปฏิเวธสัมมาทิฏฐิหมายถึง สัมมาทิฏฐิในขั้นที่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสังขธรรมเป็นความรู้เกิดมาจากการเจริญภาวนาหรือการพัฒนาปัญญาตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ จนรู้แจ้งเห็นจริง ในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยสัมมาทิฏฐิมี ๒ ระดับ คือ

(๑) หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกียสัมมาทิฏฐิ มี ๑๐ หมวด คือ ๑) ทานที่ให้แล้วมีผล ๒) ญัตติบูชาแล้วมีผล ๓) การเช่นสรวงมีผล ๔) ผลวิบากของกรรมที่ทำดีทำชั่วมีอยู่ ๕) โลกนี้มี ๖) โลกหน้ามี ๗) มารดามีคุณ ๘) บิดามีคุณ ๙) สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี และ ๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมี

(๒) หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ (อริยมรรคมีองค์ ๘) มี ๘ หมวด คือ ๑) สัมมาทิฏฐิ มีความคิดเห็นชอบ ถูก ๒) สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ คือ อคติถูกต้อง ๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ พุคจาถูกต้อง ๔) สัมมากัมมันตะ กระทำในทางที่ถูกต้อง ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ อาชีพสุจริต ๖) สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ ๗) สัมมาสติ ตั้งสติชอบ ถูก ๘) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจชอบ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ เป็น ๒ ระดับ คือ (๑) ปัจจัยภายนอก (ปรโตโมสะ) หมายถึง เสี่ยงจาก ภายนอกมี ครอบคลุมถึงสภาพแวดล้อมภายนอกทุกประเภทที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตของบุคคล เช่น คำแนะนำ การโฆษณา ข้อมูล ข่าวสาร เรียกว่า ปัจจัยทางสังคม เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ มิตรสหาย คนมีชื่อเสียง สื่อมวลชน ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิตในทางถูกต้องดีงามเท่านั้น เรียกว่า “กัลยาณมิตร” มี ๒ ด้าน คือ ๑) คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่แสดงออกภายนอก คือ คุณสมบัติที่ดี ๗ ได้แก่ ๑. ปิโย เป็นที่รัก ๒. ครุ นำเคารพ ๓. ภาวนีโย นำยกย่อง ๔. วตุจาง พุดให้ได้ผล ๕. วจนุกฺขโม อดทนต่อถ้อยคำ ๖. คมฺภีรญฺจ ถัด กตฺตา ทำเรื่องยากให้เข้าใจง่าย ๗. โน จฺญฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในทางที่เหลวไหล และ ๒) ที่แสดงอยู่ภายใน คือ ธรรมของคนดีมี ๗ ประการ ได้แก่ ๑. ชัมมัญญตา รู้หลักและรู้จักเหตุ ๒. อตฺตัญญตา รู้ความมุ่งหมาย ๓. อตฺตัญญตา รู้จักตน ๔. มตฺตัญญตา รู้จักประมาณ ๕. กาลัญญตา รู้จักกาล ๖. ปริสฺสญฺญตา รู้จักชุมชน ๗. ปุคฺคสฺสญฺญตา รู้จักบุคคล และ (๒) ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) หมายถึง การสร้างสัมมาทิฐิด้วยวิธีการแห่งปัญญา

สัมมาทิฐิที่ปรากฏในคัมภีร์พระ พุทธศาสนาเถรวาท จากพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่าง ๆ เช่น (๑) อสังขาสูตฺร คือ สัมมาทิฐิกับเรื่องการชำระกรรม (๒) ปฏิปทาสูตฺร สัมมาทิฐิในเรื่องมรรคในฐานะข้อปฏิบัติหรือทางชีวิตทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์และทางให้ถึงความดับแห่งกรรม (๓) นันทิชยสุตฺร คือ สัมมาทิฐิกับเรื่องการเห็นไตรลักษณ์ ว่าด้วยการสิ้นความยินดีเป็นเหตุหลุดพ้นจากทุกข์ (๔) จุฬเวทลลสุตฺร คือ สัมมาทิฐิในมรรคในฐานะเป็นไตรสิกขา ในการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วน (๕) เอสุการี สุตฺร คือ สัมมาทิฐิกับเรื่องวรรณะ (๖) กุกกุฏารามสุ ตฺร คือ สัมมาทิฐิในมรรคอันเป็นพุทธจริยธรรม (๗) มหาจัตตารีสกฺสุตฺร คือ สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะจัดเป็นฝ่ายบุญ อำนวยวิบากแก่ขันธ

เมื่อได้ศึกษา ความหมายของสัมมาทิฐิ วัตถุประสงค์ ความสำคัญ ประเภท หมวด ธรรมที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งปัจจัยที่ทำให้เกิด รวมถึงกรณีตัวอย่างของสัมมาทิฐิ ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาต่อไปในแนวคิด เรื่อง สันติสุข ในคัมภีร์พระพุทฺธศาสนาเถรวาท ว่า สามารถศึกษาในประเด็นเดียวกับสัมมาทิฐิได้หรือไม่ จึงทำให้ต้องศึกษาในบทที่ ๓ ที่จะกล่าวต่อไป

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องสันติสุขในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาแนวคิดเรื่อง สันติสุข ในสังคมปัจจุบันนี้ คำว่า “สันติสุข” แปลว่า “ความสุขที่เกิดจากความสงบ” มนุษย์จะหาความ สงบสุขได้อย่างไร เมื่อมนุษย์เกิดความสับสน ไม่รู้จะหันไปพึ่งใคร หรือจะยึดอะไร ที่จะช่วยให้เขามีความสงบสุข มนุษย์จึงหลงทางอยู่ในโลกและไปยึดกับสิ่งที่ไม่มีความค่าต่อความเป็นมนุษย์ เราไปยึดวัตถุสิ่งของต่างๆ โดยคิดว่าสิ่งนั้นจะนำความสุขมาให้ แต่มนุษย์ก็ยังไม่มีความพอใจ เราจึงหลงอยู่ในกิเลส จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องหันกลับมาศึกษาในเรื่อง คุณค่าความเป็นมนุษย์ อันได้แก่ ความสงบสุข ความรัก ความประพฤติดชอบ ความจริงและการไม่เบียดเบียนผู้อื่น เพื่อที่จะสร้างความสงบสุขให้กับตัวเองและให้กับผู้อื่นด้วยพร้อมๆ กัน การที่มนุษย์จะใช้ชีวิตอย่างมีความสุขได้ หาก สันติสุข หมายถึง เพียงความอยู่ดีทางกาย แต่มนุษย์นั้นประกอบด้วยกายและใจ ในการมีชีวิตที่พัฒนาและมีความสุขอย่างสมบูรณ์ บุคคลนั้นจะต้องพัฒนาทั้งกายและใจ ในกรณีนี้ศาสนาจะให้คำชี้แนะและแนวทางที่ดี ในการพัฒนาจิตและวิญญาณเคียงคู่ไปกับการพัฒนาทางร่างกาย ซึ่งผู้วิจัยสนใจแนวคิดเรื่อง สันติสุข ในประเด็นเดียวกับสัมมาทิฐิเรื่อง ความหมาย วัตถุประสงค์ ความสำคัญ ประเภท หมวดกรรม ปัจจัยที่ทำให้เกิด สันติสุข รวมถึงกรณีตัวอย่าง จึงจำเป็นต้องศึกษารายละเอียดของแนวคิดเรื่องสันติสุขในในสังคมปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของสันติสุข

ผู้วิจัยได้แบ่งความหมายของ “สันติสุข” เป็น ๔ หัวข้อ คือ ๑) ความหมายตามตัวอักษร ๒) ความหมายที่เป็นคำไวพจน์ ๓) ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและ ๔) ความหมายตามทัศนะของนักวิชาการดังนี้

๓.๑.๑ ความหมายตามตัวอักษร

ผู้วิจัยขอกกล่าว ถึงความหมาย ของคำว่า “สันติสุข” ซึ่งประกอบขึ้นจากคำว่า “สันติ” ๑ ศัพท์ กับ “สุข” อีก ๑ ศัพท์ ดังนี้

คำว่า “สันติ” ในภาษาบาลีคือ “สนฺติ” สนฺติ ระวัง (ผ) นิพพาน ความระวัง เป็นไปใน
อรรถ คือ ๑. โมกฺข (นิพฺพาน) ๒. สิว (ดี,งาม) ๓. สม (ความสงบ) °

ความสงบ ส. สานฺติ สนฺโต ระวัง (น) ระวัง ดับหาย สนฺติ นิพพาน ส. สานฺต สันติ น .
ความสงบ (ป. สนฺติ + ภาว) สุข (สฺก. สฺกฺษะ) ความสบาย ความสำราญ สนฺต (วิ.) ผู้พึงพึง,สงบ,ระวัง,
ประเสริฐ. สม อุปสม, โต,ตฺสฺส นฺโต, มฺโลโป. สนฺต (ป.) คนมีปัญญา วิ. รากทโย สมตฺติ สนฺโต .
สัตบุรุษ(ผู้สงบ) วิ. สมมตฺติ สนฺโต. สม อุปสม, อนฺโต วา ตฺสฺส นฺโต มฺโลโป . สนฺติ (อิต.) สันติ ชื่อ
ของพระนิพพาน ,พระนิพพาน . สนฺติ (อิต.) ความสงบ ความระวัง ,ความระวัง ,ความสงบระวัง ,
ความราบคาบ,ความดี,ความงาม. วิ. สมน์ สนฺติ .ส. สานฺติ. ๒

สันติภาพ (ป.) ความสงบ,ความราบคาบ,ความสงบราบคาบ, สันติภาพ “สันติ” แปลว่า
ความสงบ อาจหมายถึงสถานะแห่งความเงียบ ภาษาสันสกฤต สานฺติ แปลว่า ความสงบ

สันติ ความสงบ (ป,ส. สานฺติ) “สันติ” (น) ความสงบ (มาจากสานฺติในภาษาสันสกฤต)
เช่นอยู่ร่วมกันโดยสันติ “สานฺติ” ซึ่งเป็นคำสันสกฤต เป็นภาษาที่ชาวฮินดูนิยมใช้ มีความหมาย
เช่นเดียวกับ สนฺติ ในภาษาบาลี แปลความหมายว่า “ความสงบ” แต่คำว่า “สานฺติ” ในทางสันสกฤต
ยังหมายรวมถึง “การระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าด้วยอาการสงบ” ๔

สันติ ความสงบ ,ความระวัง ดับหายหมดไปแห่งความพลุ่งพล่าน เร่าร้อน กระวน
กระวาย ภาวะเรียบรื่น ไร้ความสับสน วุ่นวาย ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่า
ร้อนว้าวุ่นขุ่นมัว เป็นไวพจน์หนึ่งของ นิพพาน ๕

ส่วนคำว่า “สุข” ในภาษาบาลีคือ สุขิ ความสุข (ผ) สุข, ส. สุข สุขาวโห นำสุขมาให้ , ส.
สุขาวห สุขิ ผู้มีสุข ส. สุขินิ. สุขิ นำมาซึ่งความสุข ส. สุข. ,สุข (สฺก สฺกฺษะ) ความสบาย ความ

° ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์,
๒๕๒๕), หน้า ๘๒๒.

๒ ป. บุญหลง สมบุญ, พันตรี, รวบรวม เรียบเรียง พจนานุกรม มลช-ไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักเรียน
วัดปากน้ำ, ๒๕๔๐), หน้า ๗๐๒-๗๐๓.

๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์,
๒๕๒๕), หน้า ๘๒๓.

๔ มนต์ ทองชวี ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ ๕๓๐, หน้า ๒๒.

๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖
(กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด. ๒๕๕๑.) หน้า ๓๐๔.

สำราญ ความปราศจากโรค (ป.ส)^๖ สุข (วิ.) สะดวก,สบาย,สำราญ,(สบายกาย สบายใจ),เย็น(เย็นใจ),ง่าย. สุข (นป.) ความสุข, ความสะดวก, ฯลฯ ความเย็น(ใจ)^๗

ในอรรถนิกาย ทุกนิบาต สุขวรรค^๘ พระพุทธเจ้าทรงแสดงความสุขให้ภิกษุทั้งหลายฟัง โดยจำแนกความสุข ไว้เป็นคู่ๆ พอสรุปได้ดังนี้

๑. คีฬิสุข สุขของคฤหัสถ์หรือสุขของชาวบ้าน กับบรรพชาสุข หรือบรรพชิตสุข สุขจากการบวช หรือสุขของนักรบวช
๒. กามสุข สุขเกิดจากกาม กับเนกขัมมสุข สุขเกิดจากความปลอดโปร่งจากกาม
๓. อุปธิสุข สุขกัณฑ์ทุกข์ได้แก่ สุขใน ไตรภูมิ หรือ โลกียสุข กับนิรูปธิสุข สุขกัณฑ์ทุกข์ได้แก่ โลกุตตรสุข
๔. สาสวสุข สุขก่ออาสวะ กับอนาสวสุข สุขไม่ก่ออาสวะหรือไร้อาสวะ
๕. สามิสสุข สุขอิงอาศัยามิส หรือสุขอาศัยเหยื่อล่อสุขทางเนื้อหนัง กับนิรามิสสุข ไม่อิงอาศัยเหยื่อล่อหรือสุขไม่ขึ้นต่อสิ่งเสพเสวย
๖. อริยสุข สุขของพระอริยะ กับอนิรยสุข สุขของผู้ไม่ป็นอริยะ หรือสุขของปุถุชน
๗. กายิสุข สุขทางกาย กับ เจตสิกสุข สุขทางใจ
๘. สัมปีติกสุข สุขเจือปีติ ได้ แก่สุขในฌานที่ ๑ และที่ ๒ กับนิปีติกสุข สุขไม่เจือปีติได้แก่สุขในฌานที่ ๓ และในฌานที่ ๔
๙. สาทสุข สุขมีรสชั้นปีติ ได้แก่สุขในฌาน ๓ ขึ้นต้น แต่น่าจะได้แก่ สุขตั้งแต่ฌานที่ ๓ ลงมาทั้งหมด กับอุเบกขาสุข สุขเกิดแต่อุเบกขา คือสุขเมื่อจิตได้ดูแลดี มที่ มองดูเฉยอย่างเป็นกลางพร้อมที่จะเห็นตามเป็นจริง และวินิจฉัยโดยถูกต้องเหมือนคนมีปัญหาผู้มองจากนอกเหตุการณ์ท่านว่าได้แก่สุขในฌานที่ ๔
๑๐. สมာธิสุข สุขเกิดจากสมาธิ ไม่ว่าจะอุปจาระหรืออัปปนาก็ตาม กับอสมาธิสุข สุขที่ไม่ถึงสมาธิ
๑๑. สัมปีติการัมมณสุข สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาฌานที่ ๒ ขึ้นแรกที่มีปีติ กับนิปีติ - การัมมณสุข สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาฌานที่ ๓ และที่ ๔ ซึ่งไม่มีปีติ

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๘๒๒.

^๗ ป.บุญหลง สมบุญ, พันตรี, รวบรวม เรียบเรียง พจนานุกรม มคธ-ไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักเรียนวัดปากน้ำ, ๒๕๔๐), หน้า ๗๕๒.

^๘ อัง.ทุกก.(ไทย) ๒๐/๔๔๔-๔๔๕.

๑๒. สาทรรัมมสุข สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาตาม ๓ แรกที่มีรสขึ้นกับอุปกษารัมมสุข สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาตามที๔ ซึ่งมีอุเบกขา

๑๓. รูปรัมมสุข สุขมีรูปธรรม หรือรูปฌานเป็นอารมณ์ กับอรุปรัมมสุข สุขมี อรูปธรรม หรืออรูปฌานเป็นอารมณ์จะเห็นได้ว่า ข้อความในพระสูตร ความสุขแต่ละคู่ จะมีคำ สรุปรว่า สุขอย่างหลังเป็นเลิศกว่า

รวมคำว่า “สันติ+สุข” คือ สันติ ความสงบ ความสบาย ความสำราญ ,สงบ,ระงับ ดับ หายหมดไปแห่งความพลุ่งพล่าน เร่าร้อน กระวนกระวาย ภาวะเรี ยบรีน ไร้ความสับสน วุ่นวาย ความสุข, ความสะดวก, ความเย็น ผู้มีสุข นำมาซึ่งความสุข มีหลายแบบ สุขของชาวบ้าน กับ บรรพชิตสุข สุขจากการบวช หรือสุขของนั้กบวช สุขทางกาย กับ สุขทางใจ สุขเกิดจากสมาธิ ไม่ว่าจะ อุปจาระหรืออปปนาก็ตาม กับอสมาธิสุข สุขที่ไม่ถึงสมาธิ ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้ เกิดความเร่าร้อนว้าวุ่นขุ่นมัว เป็น ไวพจน์หนึ่งของ นิพพาน “สันติสุข” (น) ความสุขที่เกิดจากความ ความสงบ เช่น รัฐบาลบริหารประเทศ เพื่อสันติสุขของประชาชน^{๑๐}

ดังนั้นสรุปได้ว่า คำว่า “สันติสุข” หมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเงียบ ความ สะดวก ความเย็นใจ โดยที่สุขมีหลายระดับ สุขของชาวบ้านอันเกิดจาก กาม สุขจากการบวชอันปลอด โปร่งจากกามสุขทางกายสุขทางใจ ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนว้าวุ่นขุ่นมัว ความสงบระงับ สงบคองบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ

(๒) ความหมายตามคำที่เป็นไวพจน์

“สันติสุข” นี้ยังมีคำที่หมายถึง สันติสุข ในความหมายอื่นๆอีก ซึ่งถือว่าเป็นคำที่เป็น ไวพจน์ของสันติสุข ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลพบ คือ

คำว่า พระนิพพาน ซึ่งถือเป็นบรมธรรมของพระพุทธศาสนาที่พระบรมศาสดาได้ตรัส ไว้ว่า ยังปรากฏมีคำที่ถือเป็นไวพจน์ (คำที่ใช้แทนกันได้) ของพระนิพพานอีกมากมาย เช่น ในสังยุตตนิกายสพายตนวรรค ทรงตรัสถึงพระนิพพานด้วยคำต่างๆ ดังนี้

ก. ความหมายเชิงบวก เช่น วิมุตติ สันติ ปัสสัทธิ สัจจะ

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ (กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑.) หน้า ๓๐๔.

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : นานมีบุคส์ พลัสบิเคชั่น, ๒๕๔๖.), หน้า ๘๒๒.

ข. ความหมายเชิงลบ เช่น ภาวะที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง อมตะ อนาสวะ ตัณห์ภักขะ^{๑๑}
 คำว่า “อนันตะ” แปลว่า ไม่มีที่สุด โมกขะ พ้นไป ทุกขขยะ สิ้นทุกข์ เกวละครบถ้วน ซึ่ง
 มีกล่าวไว้ในคัมภีร์อภิมมกวตสรีเจที่๑๑ เป็นต้นซึ่งใช้ในความหมายของคำว่าสันตือสันตะ
 ดังนั้น คำว่า “สันตสุข” มีคำที่เป็นไวยากรณ์ คือ คำว่า พระนิพพาน วิมุติ สันติปัสสัทธิ
 สัจจะ อมตะ อนาสวะ ตัณห์ภักขะ อนันตะ โมกขะ ทุกขขยะ และเกวละ
 คำแสดงคุณลักษณะของนิพพาน “นิพพาน อันผู้บรรลุเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาล เรียกให้
 มาดูได้ ควรน้อมเอาเข้ามาไว้ อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ”^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ได้บรรยายภาวะ
 แห่งนิพพานไว้ในพุทธธรรมอย่างยาวและเห็นภาพตามนั้น ซึ่งขอยกคำบางคำที่เป็นภาวะ ลักษณะ
 มาพอสังเขป “...เมื่อวิชา คัมภีร์ อูปาทาน นั้นดับหายไปแล้ว ก็เกิดปัญญา เป็นวิชาวางแจ้งขึ้น
 มองเห็นสิ่งทั้งหลาย กล่าวคือโลก และชีวิตถูกต้องชัดเจนตามที่มันป็นของมัน ไม่ใช่ตามที่อยากให้
 มันเป็น หรือตามอิทธิพลของสิ่งที่เคลือบแฝงกำบัง การมองเห็น การรับรู้ต่อโลกและชีวิตก็จะ
 เปลี่ยนไป ความรู้สึกทำที่ต่างๆก็จะเปลี่ยนไป ....” “..... เกิดเป็นความรู้เห็นใหม่ๆ จิตใจเปิดเผย
 กว้างขวางไม่มีประมาณ โปร่งโล่ง เป็นอิสระเป็นภาวะที่แจ่มใส สะอาด สว่าง สงบ ละเอียดอ่อน
 ประณีต ลึกซึ้ง ...”^{๑๓}

(๓) ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัยได้ศึกษา ความหมาย ของคำว่า “สันตสุข” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ
 พระไตรปิฎก รวมถึงในชั้นอรรถกถาและฎีกาต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวล ความหมายของ “สันตสุข”
 จากคำที่เป็นไวยากรณ์คือ พระนิพพาน วิมุติ สันติ ปัสสัทธิ สัจจะ อมตะ อนาสวะ ตัณห์ภักขะอนันตะ
 โมกขะ ทุกขขยะ และเกวละ ไว้ ดังต่อไปนี้

สันติในพระพุทธศาสนามีหลายประเภท ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้า
 และพระสาวกได้แสดงไว้ ณ สถานที่ต่างๆ ต่างกรรมต่างวาระกัน แต่ในที่นี้ผู้วิจัย ขอจัดออกเป็น ๒
 ประเภท ที่ได้กล่าวไว้ ณข้างต้นนั้น โดยจาริตแล้ว ความสุข สันติที่ปรากฏใน พระสูตรต่างๆ ที่
 พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ณ สถานที่ต่างๆ ซึ่งจะนำมาแสดงไว้ ดังนี้

^{๑๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๔๔๔-๔๔๕.

^{๑๒} อจ.ตัก.๒๐/๔๕๕/๒๐๒.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๔๖.), หน้า ๒๓๐-๒๓๑.

๑) ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า ความสงบ ว่าคือพระนิพพาน^{๑๔}

๒) ในคัมภีร์วิมุตติมรรค ได้กล่าวถึงความสงบอันเกิดจากสัมมาสมาธิที่เกี่ยวข้องด้วยอภิญา^{๑๕} สมาธิ^{๑๖} ว่าเป็นผลแห่งปัจจุบันสุขและอนาคตสุขเกิดขึ้นเพราะปัญญาพิจารณาดังนี้
...สมาธิเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความสุขและสงบมากที่สุด^{๑๗} เป็นธรรมที่ประกอบด้วย ความสงบ (ปัสสัทธิ)....

นิพพานชื่อว่าเป็นวิมุตติ เพราะหลุดพ้นจากสังขธรรมทั้งปวง^{๑๘}

๓) ในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้กล่าวถึงคำว่า ความสงบอย่างยิ่ง^{๑๙} หมายถึงพระนิพพาน

๔) ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่าด้วยชีวิตถูกชรานำเข้าไป ได้กล่าวถึงคำว่า สันติ^{๒๐} หมายถึง นิพพาน

๕) ในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แสดงธรรมเรื่องการบรรลอรหัตผลโดยทรงกล่าวถึงสังขจะอันยอดเยี่ยม ในที่นี้หมายถึงนิพพานสังขจะ^{๒๑}

๖) ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พระผู้มีพระภาคตรัสถึงคำว่า อมตะ^{๒๒} ซึ่งหมายถึง นิพพาน

๗) ในพระสุตตันตปิฎกอังคุตตรนิกาย จักกนิบาตได้อธิบายขยายความคำว่า ตัณห์ภักขะ^{๒๓} คือ ความสิ้นตัณหา

๘) ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ได้กล่าวถึงความหมายของ สังวรในพระปาติโมกข์ มีอรรถาธิบายแต่ละคำดังนี้ สังวร หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา

^{๑๔} วิ.ม.(ไทย) ๒๑/๓๕๔.

^{๑๕} พระอุปติสเถรพระธรรมโกศาจารย์ประยูร ธมฺมจิตฺต)และคณะแปลวิมุตติมรรคกรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๕๕๕๗, หน้า ๖๒.

^{๑๖} ที.อ.(บาลี) ๓/๒๒๔.

^{๑๗} ความสงบอย่างยิ่ง ในที่นี้หมายถึงพระนิพพาน,ม.ม.อ.(ไทย) ๒/๓๕๒/๒๔๘.

^{๑๘} สันติ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน, ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๓/๒๒.

^{๑๙} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

^{๒๐} อมตะ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน, ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๑๕๗/๒๔๓.

^{๒๑} อ.จ.ก.อ. (ไทย) ๓/๕๕/๑๓๗.

ปาติโมกข์ หมายถึงศีลสิกขาบทที่เป็นเหตุให้ผู้รักษาหลุดพ้นจากทุกข์ ปาติ=รักษา+โมกษะ = ความหลุดพ้นไป^{๒๒}

๑๐) ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาตกล่าวถึง เภวละ ไม่กั้วระคน, สมบูรณ์ ในตัว ในพระพุทธศาสนา เป็นแต่เรียกผู้บรรลุนิพพานว่า “เกวลี” บ้าง “เกพลี”^{๒๓} บ้างในหลายแห่ง

๑๐) ปัสสัทธิ ความสงบระงับ สงบเยือกเย็น สงบกาย สงบใจ^{๒๔}

๑๑) ทุกข์กขะ ความสิ้นทุกข์^{๒๕}

๑๒) อนาสวะ ไม่มีอาสวะ^{๒๖}

พระพุทธเจ้านำคำนั้นๆ มาใช้เรียก นิพพาน เพื่อเป็นสื่อเชื่อมโยงความคิด กับคนต่างๆ^{๒๗}

ดังนั้นสรุปได้ว่า คำว่า “สันติสุข” ตามความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีความหมายเป็นคำไวพจน์ของ สันติสุข หมายถึง ความสุขที่เกิดจากความสงบ คือ “พระนิพพาน” ความสงบอันเกิดจากสัมมาสมาธิที่เกี่ยวข้องด้วยอภิญญา ๕ สมาธิ ๕ ว่าเป็นผลแห่งปัจจุบันสุขและอนาคตสุข เกิดขึ้น เป็นวิมุตติ เพราะ หลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง สังขจะอันยอกเยียม หมายถึง นิพพานสังขจะ ตัณ หักขะ คือ ความสิ้นตัณหา โมกษะ ความหลุด พ้นไป เภวละ ไม่ กั้วระคน ปัสสัทธิ ความสงบระงับ สงบเยือกเย็น สงบกาย สงบใจ ทุกข์กขะ ความสิ้นทุกข์ อนาสวะ ไม่มีอาสวะ ความสงบอย่างยิ่ง สันติ หมายถึง นิพพาน ความสุขที่เกิดจากความสงบ คือ “พระนิพพาน”

(๔) ความหมายตามทัศนะของนักวิชาการ

ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของคำว่า “สันติสุข” ตามทัศนะของนักวิชาการไทย และต่างประเทศ ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวล ความหมายของ “สันติสุข” จากคำที่เป็นไวพจน์ คือ พระนิพพาน วิมุตติ สันติ สังขจะ อมตะ อนาสวะ ปัสสัทธิ ตัณหักขะ อนันตะ โมกษะ ทุกข์กขะ และภวละ ไว้ดังต่อไปนี้

^{๒๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๐๕/๔๓๘.

^{๒๓}ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๖๒/๔๒๒; ม.ม.(ไทย) ๑๓/๕๕๓/๕๔๔; ต.ส.(ไทย) ๑๕/๖๕๖/๒๔๕.

^{๒๔}ต.นิ.อ.(ไทย) ๒ /๒๓/๖๒; ต.ข.อ.(ไทย) ๒/๓๖/๓๑๐

^{๒๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม,(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๔.

^{๒๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), อ่างแก้ว หน้า ๒๓๔. ในคัมภีร์ชั้นอรรถาธิบายละคัมภีร์ที่เป็นสาวกภายิต เช่น (นิทเทส, ปฏิสัมภิตามัคค์, เถรคาถา, เถรีคาถา, อปทาน)

^{๒๗}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), อ่างแก้ว, หน้า ๒๓๕.

๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายความหมายของคำว่า “สันติสุข” ไว้ว่า สันติสุขเป็นความสงบ ความว่า สันติย่อมเป็นไปในไตรทวาร แล้วทรงยกคณาในพระธรรมบทมาสนับสนุน และทรงกำหนดลงว่า สงบกาย สงบวาจา จัดเป็นสันติภายนอก สงบใจจัดเป็นสันติภายใน ทรงบรรยายถึง การทำ การพูด การคิดเป็นไปเพื่อสันติ เช่น เว้นจากการเบียดเบียนกัน จะเห็นว่า ท่านทรงเน้นความหมายแท้จริงของสันติไว้ว่า “ผู้มุ่งสันติ เป็นสุขอย่างจริงจัง พึงละโลกามิสเสีย ” แล้วทรงระบุโลกามิส ๒ อย่าง คือ โดยปริยาย (ทางอ้อม) ได้แก่ เตฎมิ กวัญญ และโดยนิปปริยาย (โดยตรง) ได้แก่ ปัจจัจฉ นอกจากนี้ ยังทรงหวังว่า คนทั่วไป จะปฏิบัติเพื่อสันติไม่ได้ จึงทรงจำแนกสันติไว้ ๒ ขั้นตอน คือเป็นได้ทั้งโลกิยะ และโลกุตระ แต่สันติภาวะที่สูงที่สุด คือ “พระนิพพาน”^{๒๘}

๒) พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สันติสุข เป็นความสงบ ความว่า “พระศาสนา อันแสนประเสริฐนี้ จะมียู่กับเรากี่เฉพาะต่อเมื่อเราใช้พระศาสนา ขอให้ใช้พระศาสนาเป็นเครื่องพัฒนาชีวิตให้ถึงจุดสูงสุดของชีวิต คือ สงบเย็น และเป็นประโยชน์ ชีวิตนี้พัฒนาพัฒนา พัฒนากันให้สุดเหวี่ยง แล้วมันก็เป็นชีวิตที่เย็น สงบเย็นไม่มีความทุกข์ และเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย คือช่วยดับทุกข์ให้คนทั้งโลกได้”^{๒๙}

๓) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายที่เกี่ยวกับ สันติสุข ไว้ว่า หลักการของการดับทุกข์ ในคราวหนึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมิกถาเกี่ยวกับนิพพาน แก่ภิกษุทั้งหลาย เช่นเดียวกันว่า

“ธรรมดาว่า อม ตะ (ภาวะที่ไม่โน้มไปหาภพ คือไม่มีตัณหา ได้แก่ นิพพาน) เป็นของเห็นได้ยาก สัจจะมิใช่สิ่งที่เห็นได้ง่ายเลย ข้าแรกตัณหาได้แล้ว เมื่อรู้ที่อยู่ เห็นอยู่ (ซึ่งสัจจะ) ย่อมไม่มีอะไรค้างใจเลย (ไม่มีอะไรที่จะติดใจกังวล)”^{๓๐}

ปุถุชนชอบเพิ่มอัตราหรือขีดระดับของความสุขให้สูงขึ้น ด้วย การหาทางเพิ่มความร่ำ เพื่อจะให้ได้รับความสุขให้มากยิ่งขึ้น การแสวงสุขของปุถุชนเป็นเหมือนการก่อกะพ้อโหมไฟขึ้นแล้ว ได้รับความสนุกสนานชื่นฉ่ำ เยือกเย็นจากการดับไฟนั้น ยิ่งโหมไฟใหญ่โพลงร้อนแรงขึ้น

^{๒๘} ธนิต อนุโพธิ์, คู่มือวิจัยธรรมวิจารณ์ส่วนปรมัตตปฏิปทาพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๗๒ - ๕๖.

^{๒๙} พุทธทาสภิกขุ, สัมมาทิฎฐิ, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภาและสถาบันบันฑิตธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๓๐} จุ.อุ.(ไทย) ๒๕/๑๕๘-๑๖๑/๒๐๖-๒๐๘.

เท่าใด ก็ยังใช้ความแรงในการดับ ทำให้เกิดเสียง ฉี่ฉ่ำ วูบวาบ โลดโผนมากขึ้นเท่านั้น ปุถุชนจึงมัก
ดำเนินชีวิตในแบบของการโหมไฟดำเนินชีวิต ส่วนผู้หลุดพ้นแล้ว เป็นเหมือนผู้ที่ได้ดับไฟสำเร็จแล้ว
อยู่สุขสบายเยือกเย็นปลอดโปร่งใจ ไม่ต้องถูกเผาไหม้เป็นความสุขสงบ ที่เป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง

สันติสุข ในทัศนะของนักคิดตะวันออก ปัจจุบัน มีอยู่เป็นจำนวนมาก จึงขอนำเสนอ
เฉพาะผู้ที่มีแนวความคิดโดดเด่น อันจะนำมาซึ่ง การกำหนดแนวปฏิบัติ เพื่อให้เกิดสุข ในสังคม
แตกต่างกัน ที่สำคัญ

๔) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สำหรับสังคมไทย แนวพระราชดำริ
ที่มีอิทธิพลในปี ปัจจุบันและ ก่อให้เกิด สันติสุข ได้อย่างยั่งยืน ได้แก่ แนวพระราชดำริ ของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดชฯ ได้มีพระบรมราโชวาท ทรงเน้นให้ “รู้ตัวเอง” เมื่อ
ไม่รู้ตัวเอง ก็ตั้งอยู่ในความดีไม่ได้ พระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวเน้นให้ “รู้ตัวเอง” คือ รู้กาย รู้ใจ หรือรู้ความรู้สึกนึกคิดของตัวเอง หรือที่เรียกว่าสติ เมื่อรู้
ตัวเอง ก็สามารถกำกับให้ ปฏิบัติได้ ถูกต้องทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางป ัญญา หรือที่
เรียกว่า ภาวนา หรือการทำให้เจริญ ๔ ประการ อันก่อให้เกิดประโยชน์ สุขอย่างยั่งยืน ได้แก่ กาย
ภาวนา จิตภาวนา สីลภาวนา และปัญญาภาวนา “...ศีล นั้นหมายถึง สังคมหรือ การอยู่ร่วมกัน เมื่อ
ปฏิบัติถูกต้อง ทำให้ตั้งอยู่ในความดี...” การตั้งอยู่ในความดี ทำให้มีสุขภาวะ สุขภาวะทำให้รู้ตัวเอง

โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นถึงการปฏิบัติ จึงจะเข้าใจลึกซึ้งและเกิดภาวะ
จิตใจเป็นสุขงดงามก่อให้เกิดความสุขความสันติร่วมกับสาธารณะ

มนุษย์เมื่อรู้ตัวเองและเข้าถึงความจริง จะประสบความงามอันสิ้นเหลือ เกิดมิตรภาพอัน
ไพศาล เกิดความสุขอันประณีตอย่าง ไรที่ไม่เคยพบมาก่อน และอยากให้ เพื่อนมนุษย์ ได้ประสบ
ความสุข เช่นนี้บ้าง ความสุขจากการรู้ตัวเอง การเข้าถึงความจริง การเข้า ถึง ความงาม การเข้า ถึง
ความดี เป็นความสุขราคาถูก (Happiness at Low Cost) จึงเป็นไปได้สำหรับทุกคน แย่งชิงกันไม่ได้
แต่สร้าง หรือบ่มเพาะและช่วยกันสร้างได้ จึงเป็น ไปเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ^{๓๒}

๕) ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึง หลัก การของความอยู่เย็นเป็นสุข ว่าคือ ดุลยธรรม ซึ่ง
หมายถึง การกระทำที่นำไปสู่ความสมดุลของการอยู่ร่วมกัน อันประกอบด้วย ดุลยภาพของกาย จิต
สังคม และสิ่งแวดล้อม หรืออาจเรียกว่า เกิดความเป็นธรรมทางสังคม ซึ่งมีลักษณะเป็ นองค์รวม
(Wholeness) โดยอาศัยหนทางที่เรียกว่า มรรค๑๒ แห่งสังคมอยู่เย็น เป็นสุข ได้แก่ อุดมการณ์สูงสุด

^{๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), อ้างแล้ว, หน้า ๒๕๒.

^{๓๒} มนุญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมใน
พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๕-๕๕.

๑ คือ การอยู่ร่วมกันด้วยสันติ สดมภ์^{๓๓} คือ จิตวิวัฒน์ การพัฒนาจิตให้กว้าง ไม่เห็นแก่ตัว (ชุมชนท้องถิ่น เข้มแข็ง) การกระจายอำนาจไปสู่ 'ท้องถิ่น ไม่รวมศูนย์ (เศรษฐกิจดุลยนิยม) การเปลี่ยนจากเศรษฐกิจทุนนิยม เป็นเศรษฐกิจดุลยนิยม และสัมมนาพัฒนา ๘ คือ การพัฒนาเพื่ออุดมการณ์สูงสุด และส่งเสริมสดมภ์ โดยมีองค์ประกอบ ๘ ประการ ได้แก่ การศึกษา ศาสนา สุขภาพการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพลังงาน การสื่อสาร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และกฎหมาย ภายใต้ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนสังคมอยู่เย็นเป็นสุข ได้แก่การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม การขับเคลื่อนกระบวนการนโยบายสาธารณะเพื่อความอยู่ 'เย็นเป็นสุข การส่งเสริมการพัฒนาอย่างบูรณาการโดยมีพื้นฐานอยู่ 'บนการมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่ การพัฒนาเครื่องชีวิต ความอยู่เย็นเป็นสุข การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นและการสร้างผู้นำเพื่ออนาคต^{๓๓}

นักปรัชญายุคต้นและยุคกลางของจีน คนสำคัญ ได้แก่ เหลาจื้อ (Laotzu) จังจื้อ นักปรัชญายุคต้นแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม

๑. กลุ่มเน้นฟื้นฟูลัทธิธรรมเนียมการปกครองมาใช้ได้แก่ ขงจื้อ

๒. กลุ่มเน้นปรับปรุงลัทธิธรรมเนียมใหม่ให้ทันสมัย

๓. กลุ่มธรรมชาตินิยม คือ ปล่อยให้สังคมเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ 'คิดแก้อะไร' ได้แก่ เหลาจื้อ แม้ว่าแนวคิดจะแตกต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ ความสงบสุขของตนและสังคม

๖) เหลาจื้อ^{๓๔} (Laotzu) เป็นผู้เขียนวรรณกรรมสำคัญ ได้แก่ คัมภีร์เต๋าเต็กเก็ง (Tao Teh Ching) สอนให้ครองชีวิตอย่างสงบ โดยสรุปถือว่าสุขทุกข์อยู่ที่ใจ ให้ควบคุมจิตใจให้บริสุทธิ์ ให้ถ้อยสันโดยและสละโลกีย์วิสัย ดังคำกล่าวที่ว่า “ทราบใดที่มนุษย์ฝืนธรรมชาติ สันติสุขจะเกิดขึ้นไม่ได้” ความรวยไม่อาจซื้อความสุขทางใจที่เบื่อนอมตะได้ ควรใช้ชีวิตที่เรียบง่ายแต่ทำจิตใจให้สูง (Simple Life and High Thinking)

๗) จังจื้อ^{๓๕} ความสุขในทัศนะของจังจื้อถือว่า การครองชีพอย่างสงบวิเวกไม่ 'ไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งใด เป็น 'สุขอย่างแท้จริง ความสุขที่แท้จริง มาจาก ธรรมชาติของมนุษย์ต้องการแค่ปัจจัย ๔

^{๓๓} ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียง บนรากฐานวัฒนธรรมชาวพุทธ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พิมพ์ ภัคธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔.

^{๓๔} ศ.ศ. บุญมี แทนแก้ว, ปรัชญาฝ่ายบูรพทิศ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๑, ๑๗๕-๑๗๖.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

และความสงบ ไม่ทะยานอยากนอกเหนือธรรมชาติ

ทัศนะของนักปรัชญาวิชาการ ได้แก่ โสกราตีส (Socrates, ๔๖๘-๓๘๕ B.C.) เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle, ๓๘๔-๓๒๒ B.C.) เป็นต้น

ปัญญานิยม (Intellectualism) นักคิดฝ่ายปัญญานิยมให้ความสำคัญกับปัญญา (ความสามารถในการใช้เหตุผล เพื่อแสวงหาความจริง) หรือความรู้ว่าเป็นสิ่งดีสูงสุดและมีค่าในตัวเอง ความสุขเป็นเพียงวิถีที่จะนำไปสู่กิจกรรมทางปัญญา

๘) โสกราตีส (Socrates, ๔๖๘-๓๘๕ B.C.)^{๓๖} เชื่อว่า ทุกคนต้องการทำความดี ในฐานะที่เป็นมนุษย์ ถ้าเราเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์อย่างแท้จริง เรา คือการใช้ปัญญาไตร่ตรองหาสิ่งอันเป็น สัจธรรม เพื่อจะได้ ยึด เป็นหลักในการดำรงชีวิต

๙) เพลโต (Plato)^{๓๗} มีทัศนะว่าคนดีมีคุณธรรมเท่านั้นที่จะมีความสุขได้ โดยความสุขที่สูงส่ง คือ ความสุขทางวิญญาณ มนุษย์จะรู้จักความสุขชนิดนี้ได้ต่อเมื่อวิญญาณสัมผัสกับโลกแห่งความจริง ซึ่งอยู่นิอิตระจากโลกแห่งผัสสะ (World of Sense) ดังนั้น ความสุขจึงแบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ ๑) ความสุขทางกาย ซึ่งเป็นความสุขทางผัสสะ เช่น ความสุขที่ได้จากการกิน การดื่ม เป็นต้น และ ๒) ความสุขทางใจที่เกิดขึ้นเมื่อวิญญาณ เป็นอิสระจากกิเลสตัณหาทางกาย

หากเปรียบเทียบพุทธ - ปรัชญาจีน จะเห็นได้ว่า มีส่วนสอดคล้องคล้ายคลึงในเรื่องสุขทางใจ ส่วนสุขทางกายจะสุขแท้จริงแค่ไหน อยู่ที่การใช้ ปัญญาไตร่ตรอง หรือเลือกปฏิบัติ

(ก) หลักปฏิบัติระดับตน เบญจศีล เบญจธรรมเทียบได้กับหลักของขงจื้อ เหลาจื้อ จั๋งจื้อ

(ข) หลักปฏิบัติระดับกลาง กุศลกรรมบถ ๑๐ เทียบได้กับเต๋า และกลุ่มวัตถุนิยม และจิตนิยม เป็นทางแห่งความดี เพื่อก้าวสู่สุขที่ดีเลิศ ความ เจริญและคุณธรรมขั้นสูงขึ้นไป ไม่ หลงลาภยศ สรรเสริญ

(ค) ระดับสูง คือ มรรคมีองค์ ๘ เป็นคุณธรรมขั้นสูงที่สามารถทำให้ ผู้ ปฏิบัติเข้าถึง นิพพานได้ เป็นทางแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

^{๓๖} ฮิวท์ เทรดเดนนิคแปลเป็นภาษาอังกฤษถึงแก่วัดถาวร แปลเป็นภาษาไทยวันสุดท้ายของโสกราตีส (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด มหาชน ๒๕๕๑), หน้า ๕.

^{๓๗} ผ.ศ. ชเอิญศรี อิศรางกูร ณออยุธยาปรัชญากรีก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เอสเอ็มเอ็ม, ๒๕๒๔), หน้า ๘๗.

จะเห็นได้ว่า นักปรัชญาคนสำคัญของตะวันออก เน้นความสุขทางจิตใจเป็น สำคัญ โดยสรุป สามารถเปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับความสุขตามหลักศาสนา และ แนวความคิดต่อความสุข ตาม แนวคิดและ หลักศาสนาทั้งตะวันออกและตะวันตกไม่ 'แตกต่างกันนัก คือ เน้นสุขทางจิตใจ เพียงทางตะวันตกในการใช้เหตุผลทางปัญญาเพื่อสุข ในขณะที่ โลกตะวันออกมีการปลอบวางเรียบง่าย

ดังนั้นสรุปได้ว่า คำว่า “สันติสุข” ตามทัศนะของนักวิชาการ คือ ความสงบ ความสุขมีที่มาได้ ๒ ทาง คือ ๑) ความสุขภายใน เป็นความสุข เป็นความสงบสันติ ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการณ์หรือไม่มีปัจจัยภายนอกโดยตรง มักจะเป็นความสุขในระดับจิตและปัญญาและ ๒) ความสุขภายนอก มักจะสัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ ในการดำรงชีวิตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมแต่สันติภาวะที่สูงที่สุด คือพระนิพพาน

๓.๒ ความมุ่งหมายของสันติสุข

สันติสุข ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเงียบ ความสะอาด ความเย็นใจ ความระงับดับไป ห่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นงัน มัว ความสงบระงับ สงบกาย สงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ อันเป็นผลจากสัมมาทิฐิ และองค์ธรรมปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง ความสุขมีที่มาได้ ๒ ทาง คือ ๑) ความสุขภายใน เป็นความสุข เป็นความสงบ สันติ ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการณ์หรือไม่มีปัจจัยภายนอกโดยตรง มักจะเป็นความสุขในระดับจิตและปัญญาและ ๒) ความสุขภายนอก มักจะสัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ ในการดำรงชีวิตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและ ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม การมีสติ เมื่อรู้ตัวเอง ก็สามารถกำกับให้ปฏิบัติได้ถูกต้องทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทำสมาธิ หรือที่เรียกว่า ภาวนา หรือการทำพรินทรีย์ ๔ ประการ อันก่อให้เกิดประโยชน์ สุขอย่างยั่งยืนแต่สันติภาวะที่สูงที่สุด คือ “พระนิพพาน”

๓.๓ ความสำคัญของสันติสุข

สันติสุข มีความสำคัญในลักษณะทำให้เกิดความสบาย ความเย็นใจ ความสงบระงับ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบและสามารถพัฒนาให้ก้าวหน้าไปถึงความอิสระจากปัจจัยทั้งปวง

สันติสุขมีความสำคัญที่ต้องมีความเข้าใจ เห็นชอบ ถูกต้องในเรื่องโลกและชีวิต เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้องแล้ว การดำเนินชีวิตก็จะเป็นไปอย่างถูกต้อง ความคิด คำพูด และการกระทำ ก็จะ

ปรากฏออกมาในทางที่ผิดงาม การเข้าใจในวิชาการทางโลกยังไม่จัดว่าเป็น สันติสุข ต่อเมื่อใดมีความเข้าใจในเรื่องโลก เรื่องชีวิตอย่างถูกต้องเมื่อนั้นจึงจะเป็น สันติสุข ปรากฏว่ามีการแสดงความสำคัญของสันติสุข ซึ่งผู้วิจัยนำมาแสดงไว้ ๕ ข้อ ดังนี้

(๑) **สันติสุขเป็นความร่วมมือ** การเว้นการกระทำที่ชั่ว การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม การมีศีล คือการสำรวมระวังยับยั้งกายวาจา การแสดงออกด้วยพรหมวิหารธรรม มีเมตตา กรุณา เป็นต้น มุ่งเน้น สันติสุขความร่วมมือเป็นสุขของสังคม ความอยู่เย็นเป็นสุขของบุคคล การประสบความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ในทางโลก เช่น ลาภ ยศ เกียรติ สรรเสริญ และการไปเกิดในภพที่มีความสุข เรียกว่าอยู่ในขั้นมนุษย์สมบัติ และสวรรค์สมบัติ หรือ ทิฏฐธรรมมิกกัตถะ และส่วนเบื้องต้นของสัมปรายิกัตถะ ศีลธรรมที่กล่าวนี้ก็คือศีล เมื่อยุติได้ ปัญหาที่คงจะหมดไป^{๓๘}

(๒) **สันติสุขเป็นความสุข** คนทั่วไปมีความสุขพื้นฐาน เป็นความสุขโดยตัวของมันเอง และเป็นฐานรองรับที่ช่วยให้ได้รับความสุขจากการเสพอารมณ์ต่างๆ ความสุขพื้นฐานนี้ได้แก่ภาวะที่จิตใจ ปลอดโปร่ง ผ่องใส เจิดจ้า ไม่มีความมัวหมอง วุ่นวาย หรือเรื่องคิดค้างกังวลใจใดๆ มีความสะอาด สว่างสงบ อย่างไรก็ตาม ผู้มีภาวะจิตใจเช่นนี้ ย่อมเรียกว่า เป็นผู้มีความสุข^{๓๙}

(๓) **สันติสุขเป็นความสงบสันติ** กามสุขเป็นสุขที่ถูกค้นหาปรุงแต่ง อยู่อัตถิทธิพลของค้นหา ก็เนื่องด้วยความชอบใจ ไม่ชอบใจที่สั่งสมไว้เป็นความเคขชิน ภาวะเช่นนี้นำไปสู่ปัญหาต่างๆ เช่น ความขัดแย้งภายในจิตใจบุคคล ความกระทบกระทั่งระหว่างบุคคล เป็นต้น เป็นต้นของความยุ่งยากเดือดร้อนวุ่นวายเป็นอันมาก ซึ่งตรงข้ามกับความสุขไร้อาภิส ด้านใน เกิดแก่ใครเมื่อใดก็มีแต่เป็นคุณ ให้ ความสบายเป็นที่พอใจแก่ผู้นั้นทันที และเกื้อกูลแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง ยิ่งเป็นสุขกัน ได้มากคน ก็ยิ่งดี มีแต่ส่งเสริมให้เป็นสุขกันยิ่งขึ้น เพราะไม่มีอะไรจะต้องแก่งแย่งช่วงชิงกัน จึงมีแต่จะนำไปสู่การระงับปัญหา และมีแต่ความสงบสุข^{๔๐} เป็นความสงบสันติที่เกิดอ ย่างเป็นรูปธรรม

(๔) **สันติสุขเป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความอิสระจากปัจจัยทั้งปวง** เมื่อคนวางใจถูกต้องต่อกาม คลายความคิดพันในกามคุณ เลิกหมกมุ่นในกามสุขได้ เขาก็มีสิทธิ หรือเป็นผู้พร้อมที่จะทำ ความรู้จักกับฌานสุข ที่ประณีตลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป และฌานสุขนั้นต้องอาศัยความ ดิغام เมื่อเขาได้รับ

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๕๙๒.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๑.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๑.

มีความสุขแล้ว จิตของเขาจะค้ำค้ำ น้อมคั่ง ไปในอารมณ์ของฌานอันประณีต ลึกซึ้งกว่ากันขึ้นไป ตามลำดับจนถึงขั้นสูงสุด ภูมิขั้นแห่งการบรรลุเช่นนี้นับว่าประเสริฐ สุดสูงสุดเลิศยากที่ใครจะ เข้าถึงได้ ผู้ที่สามารถปล่อยวางละความคิดใจฟุ้งในภาวะเลิศล้ำ ของฌานสมาบัติเหล่านี้ได้ คือ ถอนความคิดในกามมาได้ขั้นหนึ่งแล้ว ยังถอนความคิดในสมาบัติได้อีก ไม่มีความเกี่ยวเกาะติดพัน ในสิ่งใดๆเลย เขาก็จะถึงภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ นี่คือภาวะที่เรียกว่า นิพพาน ^{๔๑} เสวย วิมุตติสุขที่ประเสริฐกว่า

(๕) สันติสุขเป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น สุขที่ยังเป็นสุขเวทนา หรือสุขที่ยังเสวยอารมณ์ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งสิ้น ที่ล้วนเป็นสังขารธรรม จึงย่อมเป็นทุกข์ทั้งสิ้น เมื่อรู้เข้าใจตาม ความเป็นจริงว่าสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี อทุกข์ขมสุขก็ดี ^{๔๒} ล้วนไม่เที่ยงตามกฎไตรลักษณ์ต้องดับไปเป็น ธรรมดา แล้วหมดใคร่ หายคิดในเวทนาทั้ง ๓ นั้น จนจิตหลุดพ้นเป็นอิสระได้แล้ว ^{๔๓} เมื่อนั้นจึงจะ ประสบสุขเหนือเวทนาหรือสุขที่ไม่เป็นเวทนา ไม่อาศัยการเสวยอารมณ์ที่เป็นขั้นสูงสุด จิตใจที่ ปราศจากสิ่งมัวหมองรบกวน ไม่มีอะไรค้างค้ำกังวล ไม่เกาะเกี่ยวกับอารมณ์ที่เสพเสวยอย่างใดๆ ย่อมปลอดโปร่งเปิดกว้าง แผลอกไปได้อย่างไร้ขีดจำกัด มีลักษณะอย่างที่ท่านเรียกว่า มีจิตใจไร้เขต แคน ^{๔๔} ภาวะจิตเช่นนี้ จะเป็นสุข ผ่องใส เบิกบาน โปร่งโล่งอย่างไร เป็นประสบการณ์เฉพาะที่ผู้หลุด พ้นแล้วมีเป็นพิเศษ ต่างจากปุถุชนทั้งหลาย ซึ่งปุถุชนไม่เคยประสบ จึงยากจะค าดคะเน แต่ก็พอจะ นึกถึงได้ว่าเป็นภาวะที่เลิศล้ำอย่างหนึ่ง ^{๔๕}

ดังนั้นสรุปได้ว่า ความสำคัญของ สันติสุข คือมีเป้าหมายที่ก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็น ความสุขสะอาดสงบ เป็นความสุขที่ไร้อามิส เกื้อกูลแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ ความอิสระแห่งการรู้แจ้งอริยสัจ เป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น เพราะความเห็นเป็น จุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์ไปสู่ความดี ความเจริญ หรือไปสู่ความเสื่อมก็ได้ ดังนั้นการได้ศึกษาความสำคัญของ สันติสุขเป็นเบื้องต้นจึง ช่วยให้เกิดความเข้าใจไปตามลำดับเป็น พื้นฐานต่อไป

๓.๔ ประเภทของสันติสุข

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๕๕๑.

^{๔๒} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๓๓/๒๖๓.

^{๔๓} ม.ม.๑๒/๒๐๖/๑๓๓.

^{๔๔} ม.อ.(บาลี)๑๔/๑๕๖/๑๑๓ ; ต.นิ.(บาลี)๑๖/๔๐๕/๒๐๓ ; อง.ติก.(บาลี)๒๐/๕๔๕/๓๓๔.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๕๔๘.

พุทธทาสภิกขุ ได้บรรยายแก่คณะกรรมการประณตศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ณ สวนโมกขพลารามเมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๒๗ ในหัวข้อเป้าหมายชีวิตในสังคมไว้สั้นๆ ว่า เป้าหมายของชีวิตคือ สันติสุขของบุคคล เป้าหมายของสังคมก็คือ สันติภาพ องค์สังคม ผู้วิจัยเห็นว่า สันติสุขที่จะเกิดขึ้นต้องเริ่มจากบุคคลต้องมีความสุขก่อน แล้วจึงแผ่ขยายไปสู่ สันติสุขในสังคมไทยได้ โดยจะขออ้างอิงจากการศึกษาประเภท สันติสุขในพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น ดังนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาและพบว่ามีการแบ่งประเภทของสันติสุขเป็น ๒ ประเภท ๑) โลภียสันติสุข และ ๒) โลกุตตรสันติสุข ดังนี้

๓.๔.๑ **โลภียสันติสุข** โลภียสุข คือ สุขที่เนื่องด้วยโลภียธรรม หมายถึงความสุขอันเป็นวิสัยของโลก สุขที่อิงอาศัยโลก เป็นความสุขที่เกี่ยวกับภพและภูมิ ภพในที่นี้หมายถึงโลกเป็นที่ของสัตว์ ภาวะของชีวิตของสัตว์ ^{๔๖} ภูมิ หมายถึง ชั้นหรือระดับจิตใจ ระดับชีวิตของสัตว์ที่จะไปเกิด ^{๔๗} ซึ่งจำแนกโดยภูมิมี ๓ ภพ คือ กามภพ รูปภพ และอรูปรภพ เป็นการแสดงให้เห็นลำดับ บัณฑิตของความสุข ทุกข์ ในชั้นโลกียะที่เป็นรูปธรรมชัดเจน

โลภียภูมิ อันป็นชั้นแห่งจิต ระดับจิตใจ ระดับชีวิตในภูมิ ^{๔๘} ดังนี้ ๑) กามาวจรภูมิ (ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในกาม ระดับจิตใจที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ คือยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ ระดับจิตใจที่ของสัตว์ในกามภพทั้ง ๑๑ ชั้น) ๒) รูปาวจรภูมิ (ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนารูปธรรมเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของท่านผู้ได้ฌานหรือผู้อยู่ในรูปภพทั้ง ๑๖ ชั้น) และ ๓) อรูปาวจรภูมิ (ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรูปร ระดับจิตใจที่ปรารถนารูปธรรมเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของท่านผู้ได้อรูปรฌาน หรือผู้อยู่ในอรูปรภพทั้ง ๔ ชั้น) ^{๔๙} ทั้ง ๓ ภูมินี้ เป็นความสุขที่จัดอยู่ในความสุขประเภท โลภียสุข มีลำดับความเข้มข้นของความสุข มีความหมายและความละเอียดประณีตต่างกัน สุดแต่กรรมที่แต่ละคนกระทำไว้ แต่ความสุขดังกล่าว ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง ตามกฎไตรลักษณ์ ไม่ทำให้พ้นทุกข์ ดังนั้นความสุขโดยนัยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความสงบ เป็นสุขที่เข้าง่าย สันติสุข จึงขอ

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธ ศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๘.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๗.

^{๔๘} พุ.ปฏิ.๓๑/๑๗๑/๑๒๒.

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒.

เรียกว่า โลกียสันติสุข อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงเป็นสุขที่ยังเนื่องอยู่ในกระแสโลก ไม่ยั่งยืน จึงควรแสวงหาความสงบ ความสุข และสันติที่เป็นอิสระพ้นจากสิ่งทั้งปวงอันเป็นสันติสุขที่สูงขึ้นไป

๓.๔.๒ โลกุตตร สันติสุข โลกุตตรสุข คือ ความสุขที่อยู่เหนือวิถีชาวโลก หมายถึงความสุขอันเป็นเรื่องภายใน จิตใจ ที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยสติปัญญา เป็นความสงบ สันติอันเกิดขึ้นภายในจิตใจโดยแท้ ความสุขนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความสงบระงับ เป็นสันติภาวะ จึงขอเรียกว่า โลกุตตรสันติสุข ซึ่งในระดับนี้ จะเข้าถึงได้ด้วยหลักอริยมรรค อันเป็น แนวทางแห่งการปฏิบัติของบุคคล เพื่อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ที่เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) ได้แก่ อริยมรรค^{๕๐} ซึ่งแปลว่า มรรค หรือ หนทางอันประเสริฐ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“...ปฏิปทาสายกลางนั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขอริยสัง...เป็นทุกขสมุทัยอริยสัง...ทุกขนิโรธอริยสัง.. เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง คือ อริยมรรคมองค์๘ นี้แหละ.....”^{๕๑}

ในชั้นนี้ โลกุตตรภูมิอันป็นชั้นแห่งจิต ระดับจิตใจ ระดับชีวิตในภูมิ ๔ ดังได้กล่าวมาแล้ว คือชั้นที่พ้นจากโลก ระดับแห่งโลกุตตรธรรม ระดับจิตใจของพระอริยเจ้าอันพ้นแล้วจากโลกียภูมิ ๓ ข้างต้น^{๕๒}

๓.๕ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับสันติสุข

มีหลักธรรมหลายหมวด ที่น่าจะแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาพื้นฐานในการอยู่ร่วมกัน ตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความสงบสุข คือ เริ่มจาก การทำความดี ละเว้นความชั่ว ประพฤติตนตามศีล๕ และมีการฝึกปฏิบัติตามหลักการภาวนา เพื่อพัฒนาสติ ให้เกิดปัญญาโดยลำดับ อันจะสร้างความสุข ความสงบได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ประทานรูปแบบแห่งการปฏิบัติหลายอย่างให้เหมาะสมแก่ประชาชนผู้มีรสนิยมและแนวโน้มน่าต่างๆ กัน อย่างไรก็ตาม มีคำสอนในแบบฉบับที่เหมาะสมแก่ชาวพุทธทั่วไปดังนี้

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕.

^{๕๑} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๔ /๓๕๓.

^{๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒.

๑. เว้นความชั่วทั้งปวง บำเพ็ญความดี และชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
๒. การเอื้อเฟื้อให้เป็น การมีศีล และการอบรมทางจิต ที่เรียกว่า ภาวนา
๓. ศีล สมาธิ และปัญญา

พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่สาวก“มตฺถิสนฺตปิรํสุขํ”^{๕๓} ซึ่งแปลว่า“สุขอื่นใดเสมอด้วยสันติเป็น ไม่มี ความหมายบังงัดอยู่ในตัวแล้ว”สันติ” นำมาซึ่งความสุขอย่างยิ่ง และความสุขอย่างยั้งนั้น ย่อมเป็น สันติสุขที่เกิดจากพระนิพพาน ดังคำกล่าวที่ว่า นิพพานํ ปรมํ สุขํ แปลว่า พระนิพพานเป็นบรมสุข

ดังนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาและหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาทิฏฐิ คือ๑)หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วย โลกีย์สันติสุข ๒)หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตฺตมสันติสุข ดังนี้

๓.๕.๑ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกีย์สันติสุข

ในที่นี้จะได้นำเสนอหลักธรรม ที่เกี่ยวข้องกับพื้นฐานของ การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งสมควรอย่างยิ่งที่จะได้ศึกษาและปฏิบัติ เราทุกคนในสังคม หากอยากมีชีวิตที่สงบสุขก็ต้อง ศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้และนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

ผู้วิจัยได้ประมวลหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกิย สันติสุขไว้ ๑๐ หมวด คือ (๑)เมตตา กรุณา (๒) สังคมสงเคราะห์ในมงคลชีวิต (๓) บุญบุคคลที่ควรบูชา (๔) กฎแห่งกรรม (๕)ความให้ ทาน (๖)ความเป็นผู้ว่าง่าย (๗)ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย (๘) ความพึงธรรมตามกาล (๙)มี จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม (๑๐) ความเป็นผู้รู้อุปการะอันท่านทำแล้วดังนี้

๑)เมตตาและกรุณา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาดีต่อคนอื่นและต่อสัตว์อื่นๆ (เมตตา) และความสงสารคิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นให้พ้นจา ความทุกข์ (กรุณา) เมตตาเป็นความรักที่ เกิดจากใจจริง เป็นความรักที่บริสุทธิ์ กรุณาเป็นการแสดงการช่วยเหลือเท่าที่สามารถจะช่วยให้ ซึ่ง จะแสดงออกทางพฤติกรรม และเป็นผลมาจากความรัก ความปรารถนาดี เมื่อมีเมตตาขอม ปรารถนาให้เขาได้รับความสุขพ้นจากความทุกข์ ผู้มี เมตตาจะได้รับผลจะเกิดเป็นความอิมใจรู้สึก พลอยยินดี ส่วนผู้ที่ได้รับความเมตตา ก็จะมีความดีนตั้นใจ ซาบซึ้งใจ สำนึกในความเมตตา ทำให้ คนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคม ด้วยความเมตตา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ก่อให้เกิดสันติสุขได้อย่างแท้จริง

๒) ความสงเคราะห์ญาติญาติากานญาติ สกฺโข วัตถุที่เป็นเครื่องสงเคราะห์มือ๒๒ อย่าง คือ

๑. อามิสสังกะหะ การสงเคราะห์ด้วยสิ่งของคืออามิส ได้แก่การแบ่งปันให้ทรัพย์สิน เงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน รวมทั้งการแบ่งทรัพย์มรดก เรียกสวนไร่นา

^{๕๓}พ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๔.

ที่คินว้างเปล่า หรือบ้านที่อยู่อาศัย แม้กระทั่งแบ่งปันอาชีพ ที่สามารถทำมาหาเลี้ยงตนและครอบครัว โดยสุจริตเหล่านี้ชื่อว่าอามิสสังคหะ

๒.ธรรมสังคหะ การสงเคราะห์โดยธรรมได้แก่การกล่าววาจา อบรมสั่งสอน ตักเตือน ซึ่งบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ ห้ามปรามสิ่งที่เป็นโทษ บอกกล่าวชักชวนหนทางสว่างให้ ดำเนิน เช่น บอกให้รักษา ฟังธรรม เจริญสติภาวนา ชวนให้มีเมตตาเพื่อนสัตว์ที่เป็นผู้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วบริจาคแบ่งปันสิ่งของที่มีอยู่ ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สัตว์อื่น เช่นนี้ชื่อว่าธรรม

๓)บุชานคนที่ควรบูชา ปุชา จ ปุชนิยานิ บุคคลใดกระทำสักการะบูชาแก่สิ่งที่ควรบูชา มี พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิคา มารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ และท่านผู้มีพระคุณที่ให้การอุปการ แก่ตนจัดเป็นมงคลอันประเสริฐเป็นบ่อเกิดแห่งบุญการบูชามี๒อย่างคือ

๑. อามิสบูชา ได้แก่การให้วัตถุต่างๆ มีดอกไม้ธูปเทียนของหอม และข้าวน้ำ ฝ้านุ่น ฝ้าห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย ปัจจัยลาภทั้งหลาย พร้อมเครื่องใช้ไม่สอย ที่จำเป็น เป็นต้น ขุดสระ บ่อ และทำถนน สร้างพุทธรูปสลูปะเจดีย์เหล่านี้ เรียกว่า อามิสบูชาวางใจ เมาใจแก่ผู้รับการบูชา พร้อมผู้บูชาเองเหล่านี้เรียกว่าปฏิบัติบูชา

๒. ปฏิบัติบูชา ได้แก่ การปฏิบัติตามคำสั่งสอน เชื่อถ้อยฟังคำ ทำตามจนเห็นผล ประจักษ์แจ้งแก่ตนจนเชื่อใจมงคลข้อที่๑ความคบบัณฑิต จัดเป็นมงคลความเจริญสุขสวัสดิ์ ทั้งชาติ นี้ชาติหน้า ด้วยบัณฑิตยอมแสวงหาประโยชน์ ๒ ประการคือ ประโยชน์ชาตินี้ และประโยชน์ชาติ หน้า ผู้ใดไปคบหาแล้วยอมจะชักพาให้ทำดี คือทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น

การสักการะ เคารพ นับถือ ยำเกรง กราบไหว้ ทำด้วยความเอื้อเฟื้อ การบูชาเป็นมงคล เพราะทำให้เราลดทิฐฐิมานะลงได้ ป้องกันความเห็นผิด และทำให้เราได้แบบอย่างที่ดีจากคนที่เรา เคารพ เป็นการขจัดคนพาลให้พินาศไปโดยทางอ้อมและเป็นการเชิดชูบัณฑิตให้สูงเด่นยิ่งขึ้น และได้ชื่อว่าเป็นผู้มี “กตัญญูกตเวทิตี” อีกด้วย

๔)กฎแห่งกรรม ระดับความเชื่อในกฎแห่งกรรมนี้ ถือว่าเป็นความเชื่อพื้นฐานเบื้องต้น ที่สำคัญและเป็นมาตรฐานชีวิตความเป็นชาวพุทธเลยทีเดียวย พระพุทธศาสนายังได้ให้เกณฑ์การ ตัดสินกรรมดีด้วยตนเองไว้ ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑.พิจารณาที่ต้นเหตุของการกระทำ ดังที่ปรากฏในปฐมนิทานสูตรว่า “.....กรรมที่บุคคล ทำด้วย อโลภะ อโทสะ อโมหะ กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีผลเป็นสุข...”^{๕๔}

^{๕๔} อัง.ติก.(บาลี) ๒๐/๑๑๒/๒๕๖-๒๕๗, อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๑๑๒/๓๕๓๒๓๕๔.

๒. พิจารณาที่ผลสุดท้ายของการกระทำนั้น ดังปรากฏในเขมสูตรว่า “...บุคคลทำกรรมอันใดแล้ว ไม่เดือดร้อนภายหลัง มีจิตใจเข้มแข็ง เบิกบาน ได้รับผลกรรมใด กรรมที่ทำแล้วนั้นเป็นกรรมดี...”^{๕๕}

๕) ความให้ทาน ทานญ การให้ทานมีลักษณะ ๓ อย่างคือ

๑. บุคคลที่มีศรัทธาเลื่อมใส คิดจะให้ซึ่งทาน

๒. บุคคลที่มีหิริโอตตปละ ละเว้นในปัญญาขั้นทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส แล้วไม่มาสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น

๓. บุคคลมีปัญญารู้จักพิจารณาในการ ให้ข้าวน้ำฝ้านุ่ง ฝ้าห่ม เป็นต้น ทานทั้ง ๓ ประการที่บังเกิดขึ้นในสันดานมนุษย์ทั้งปวงนั้น บุคคลเห็นว่าให้ทานและรักษาศีล ได้บุญได้กุศลย่อมนำมาซึ่งความสุข แต่การให้ทานก็อาศัยเจตนาในการให้ การให้ทานนั้น สัมฤทธิผลยิ่งขึ้น มี ๓ คือ

๑. ปุพพเจตนา มีจิตเลื่อมใสคิดจะให้ซึ่งทาน (ก่อนทำเต็มใจ)

๒. มุญจนเจตนา มีความเลื่อมใสเมื่อขณะให้ทาน (ขณะทำตั้งใจ)

๓. อปรารพเจตนา มีความเลื่อมใสเมื่อให้ทานแล้ว (ทำแล้วสบายใจ)

การให้ทานเป็นมงคล เพราะเป็นการฝึกใจให้เป็นนักเสียสละ เป็นการลดความเห็นแก่ตัว ถ้าต่างคนต่างมุ่งหวังให้ทาน ความเห็นแก่ตัวจะลดลง การทุจริตจะลดลง ทำให้มีชื่อเสียงในสังคม แม้ตายแล้วย่อมไปเกิดในสวรรค์

๖) ความเป็นผู้ว่าง่าย โสวจสุสตา ควรเป็นคน สอนง่าย ไม่ตายด้าน ก่อรำคาญ คำเข้า ไม่เข้าไหน ไม่ซัดโทษ ของตน ให้คนใด เมื่อมีใคร สอนพร้า ให้นำมา ทานว่าผู้ว่าง่ายนั้นมีลักษณะที่สังเกตได้ดังนี้คือ

๑. ไม่พูดกลบเกลื่อนเมื่อได้รับการว่ากล่าวตักเตือน คือการรับฟังด้วยดี ไม่ใช่แก้ตัวแล้ว ปิดประตูความคิดไม่รับฟัง

^{๕๕} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๑๐๓/๖๘, ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๐๓/๑๑๐-๑๑๑.

๒. ไม่นิ่งเฉยเมื่อได้รับการเตือน คือการนำคำตักเตือนนั้นมาพิจารณาและแก้ไขข้อบกพร่องนั้นๆ

๓. ไม่จับผิดผู้ว่ากล่าวสั่งสอน คือการที่ผู้สอนอาจมีความผิดพลาด เนื่องจากความประมาท เราควรให้อภัยต่อผู้สอน เพราะการจับผิดทำให้ผู้สอนต้องอับอายขายหน้าได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ดีงาม

บุคคลผู้ว่าง่าย คงจักเปรียบได้กับดิน ที่ช่างปั้นจัดสรร คัดเลือกมาอย่างดี แลนี้คงยังไม่พอช่างปั้นต้องนำดินนั้นมาทาบให้ละเอียด แล้วจึงใส่ตะแกรงกรองเอาเมล็ดกรวด เมล็ดทรายออกจากดินนั้นให้เหลือแต่เนื้อดินร่วนๆ เมื่อนำดินนั้นมาผสมน้ำแล้วจะได้นิ่มมือ ไม่บาดระคายมือ เมื่อนวดดินนั้นจนเหนียวได้ที่แล้ว จึงนำมาปั้นเป็นแจกัน เป็นหม้อเป็นภาชนะที่ต้องการเนื้อดินที่ละเอียดอ่อนเหนียว ยิ่งทำดินละเอียดเหนียวมากเท่าไรก็ ยิ่งทำให้ภาชนะที่ชั่ง ผู้มีฝีมือปั้นขึ้นนั้น ยิ่งคงทน ปรานีต สวยงามมากเท่านั้น บุคคลผู้ว่าง่ายเมื่อได้ผ่านการชี้แนะ ตัดกาย วาจาใจ จากครูผู้รู้ใจ อาริณีปัญญา แล้วถ่ายทอดธรรมวิชาทั้งปวงให้บุคคลผู้นั้น ย่อมจักสามารถซึมซับรับรู้ สรรพวิชา นั้นๆ ได้อย่างละเอียดหมดจด จนเป็นผู้เจริญในที่สุด

ซึ่งต่างจากคนผู้ว่ากล่าวสอนยาก เปรียบเหมือนหินกรวดทราย ต่อให้พบช่างปั้นผู้วิเศษเขาก็ต้องคัดดิน กรวด ทราย นั้นทิ้งในที่สุด คนคือว่ากล่าวสอนยาก ดูช่างเป็นคน โง่ที่นำสงสารเสียจริงๆ เพราะเขจักไม่มีค่าในสายตาของคนรอบข้างเลย เมื่อไปเรียนรู้อะไรกับครูวิเศษท่านใด ไม่ว่าครูผู้ใจอาริณีนั้นจักเพียรพยายามอบรมสั่งสอนต่อเขาสักปานใด เขาก็จักไม่รับอะไรนอกจากความเห็นของตนเอง แถมยังเสียเวลาเปล่าอีก บุคคลประเภทนี้มักจักเป็นผู้สร้างภาระและปัญหาให้แก่สังคม เหตุเพราะตัวเขาเองเป็นปัญหาแก่ตัวเองแล้วแก้ไขไม่ได้

๗) ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย วัตถุเครื่องยังให้ไม่ประมาท ได้แก่

๑. สติ ความระลึกได้ มีสติควบคุมเหตุการณ์ต่างๆ ได้เสมอ ไม่ประมาท ไม่พลั้งผลอนในทุกขณะ ไม่ลืมเรื่องที่ทำ คำที่พูดและสูตรที่คิด

๒. สัมผัสปัญญา ความรู้ตัวที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า รู้ถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ สติกับสัมผัสปัญญาเป็นของคู่กัน คือเมื่อระลึกได้ (มีสติ) ในสิ่งที่ทำย่อมมีความรู้ตัว (สัมผัสปัญญา) ในสิ่งที่กำลังทำอยู่ จึงเป็นของคู่กันอย่างนี้บุคคลเมื่อใส่ใจต่อการศึกษา สดับรับฟัง และเพียรพยายามภาวนา ทำให้มั่นในธรรมนั้นๆ จนเกิดความชำนาญ เชี่ยวชาญชำนาญของแจ้งชัดต่อธรรมนั้นๆ เช่นนี้จึงเชื่อว่า ไม่ประมาทในธรรมทั้งปวง

๘) ความพึงชมตามกาล กาลเทศะ ฌมมุสสุวณ เมื่อมีโอกาส เวลา หรือตามวันสำคัญต่าง ๆ ก็ควรต้องไปฟังธรรมบ้าง เพื่อสดับรับฟัง สิ่งที่เป็นประโยชน์ในหลักธรรมนั้น ๆ และนำมาใช้กับชีวิตเรา เพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น

แม้ว่าชีวิตประจำวัน จะสับสนวุ่นวายเพียงใด แต่เมื่อถึงกาลสมัยที่ฟังธรรมก็ต้องให้เวลากับกาลนั้นด้วย อย่างน้อยธรรมนั้นก็จะช่วยชำระล้างมลทินภายในใจ และช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด สับสนของชีวิตให้ลดลง ทั้งนี้ต้องฟังด้วยความตั้งใจ จดจ่อใคร่ครวญพิจารณาในธรรมที่ฟังนั้นๆ ก็จะได้ประโยชน์บ้างไม่มากก็น้อย เพราะธรรม แปลว่า ธรรมชาติเครื่องฟอกจิต ชำระจิต ถ้าท่านคิดว่าอาหารและน้ำ จำเป็นต่อร่างกายฉันใด ธรรมะก็จำเป็นต่อจิตใจฉันนั้น ร่างกายที่ขาดน้ำและอาหารเป็นร่างกายที่อยู่ไม่ได้ฉันใด ใจนี้ขาดธรรมก็อยู่ดีไม่ได้ฉันนั้น สำหรับประโยชน์ของการฟังธรรมนั้นมีมากมาย ตัวอย่างเช่น

๑. ธรรมอันใดที่ตนยังไม่เคยฟังก็จะ ได้ฟัง
๒. ธรรมที่ตนได้เคยฟังแล้ว มาได้ฟังเข้าอีกก็มีปัญญา รู้แจ้ง รู้ชัดในธรรมนั้นมากขึ้น
๓. มีความสงสัยครั้งมาฟังธรรมก็สิ้นความสงสัยเสียได้
๔. จะทำความเห็นให้ตรงถูกต้องต่อพระศาสนา
๕. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส เบิกบาน

ยังอานิสงส์ในการฟังธรรมมีอีก ๕ ประการคือ

๑. ยังพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองเจริญไปภายหน้า
๒. ตายแล้วจะไปสู่สุคติคือมนุษย์และสวรรค์

๓.จะได้ตรัสรู้ซึ่งมรรคและผล

๔.จะทำให้เกิดเป็นนิสัยแก่ผู้ฟังทั้งมนุษย์และเทวดาและสัตว์เดรัจฉาน

๕.ฟังแล้วทำให้เกิดปัญญา รู้ตื่นและเบิกบาน

ฟังธรรมตามกาล หมายถึงฟังสาราณียธรรมกล่าวคือมีสันติและเมตตาอยู่ทุกขณะ^{๕๖}

๕) มีจิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ศุภกุศล โลกมเมหิ จิตตํ ยสฺส น กมฺปตํ คำว่าโลกธรรม มีความหมายถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำบนโลกนี้ ซึ่งเราไม่ควรมึจิตหวั่นไหวต่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ท่านว่าลักษณะของโลกธรรมมี ๔ ประการคือ

๑.การได้ลาภ เมื่อมีลาภผลก็ย่อมมีความเสื่อมเป็นธรรมดา

๒.การได้ยศ ยศฐาบรรดาศักดิ์ล้วนเป็นสิ่งสมมุติขึ้นมาทั้งนั้น

๓.การได้รับการสรรเสริญ ที่ใดมีคนนิยมชมชอบ ที่นั่นก็ย่อมต้องมีคนเกลียดชังเป็นเรื่องธรรมดา

๔.การได้รับความสุข ที่ใดมีความสุขที่นั่นก็จะมีทุกข์ด้วย

๑๐) ความเป็นผู้รู้อุปการะอันท่านทำแล้ว ระลึกรู้ถึงบุญคุณผู้อื่นที่มีให้แก่ตนเช่นนี้

เรียกว่ากตัญญู แล้วทำการตอบแทนเรียกว่า กตเวทิต์ ลักษณะในการตอบแทนคุณผู้มีอุปการะเราต้อง

ทำดังนี้คือ ๑.ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ และดูแลรักษาเมื่อยามท่านเจ็บป่วย

๒. ให้การเคารพยอมรับ เชื่อฟังท่าน

๓. ช่วยท่านเผยแพร่เกียรติคุณ โดยการทำความดีต่อตนและสังคม ตามคำสั่งสอนของท่าน

๔. ยกย่องเชิดชู ความรู้ความสามารถและคุณธรรมของท่าน ในทุกถิ่นทุกที่ที่เราไป

๕. สละแบ่งปันทรัพย์สิน สิ่งของที่มีอยู่ให้แก่ท่านเมื่อถึงความอันควร

การดำรงชีวิตตามหลักธรรม ที่เกี่ยวข้องกับโลกียสันติสุขก่อให้เกิดการรู้จักการดำรงตนให้ถูกต้อง

ทำให้ไม่ได้รับผลกระทบกระเทือน เพราะเราสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างฉลาด รู้เท่าทันและอยู่ใน

^{๕๖}ม.ม.อ.(ไทย) ๒/๓๕๒/๒๔๘.

ความไม่ประมาท รู้จักดำรงชีวิตและไม่ตกเป็นทาสของสิ่งต่างๆ ที่ยั่วจิตใจ เป็นอิสรภาพก่อให้เกิด
การพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ในที่สุด^{๕๗}

๓.๓.๒ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสันติสุข

หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสันติสุขคือ อริยสัจ๔^{๕๘} ดังนี้

๑. ทุกข์ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและ
ความเที่ยงแท้ ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การป ระจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง
โดยย่อว่าอุปาทานขันธทั้งห้าเป็นทุกข์

๒. ทุกขสมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา
ภวตัณหา และวิภวตัณหา

๓. ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึง เมื่อกำจัด
อวิชชา สාරอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกข้อม ไม่ติดขัง หลุดพ้น สงบ ปลอดโปร่ง เป็นอิสระ คือ นิพพาน

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ
ทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มั ๘ ฉนิมาปฏิปทา แปลว่า “ทางสายกลาง”
มรรคมืองค์แปดนี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ ปัญญา

ในมรรคาแห่งความดับทุกข์ หรือปฏิบัติการแก้ปัญหาทั้งหลาย ตั้งแต่หยาบจนถึงละเอียด
ตั้งแต่ภายนอกจนถึงลึกซึ่งภายใน มีคุณค่าในแง่เป็นวิธีการแห่งปัญญาซึ่งดำเนินการแก้ไขปัญหตาม
ระบบเหตุผล เป็นการแก้ปัญหาและจัดการกับชีวิตของตนด้วยปัญญาของมนุษย์เอง โดยนำเอาหลัก
ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ เป็นความจริงที่เกี่ยวกับชีวิตของทุกคน โดยใช้
ประโยชน์จากหลักความจริงนี้ตลอดไป และเป็นหลักความจริงที่ติดเนื่องอยู่กับชีวิต^{๕๙}

(๒) การกระทำทางใจ (มโนกรรม๖)^{๖๐} ทางแห่งกุศล ทางทำความดี กรรมดีอันเป็นทาง
นำไปสู่สุดดี อันเป็นความสงบ สันติ คือ

๑. อนภิชฌาสุโทติเยฯ การไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น

๒. อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติเยฯ สุขี อดทน ปริหรณฺตุติ การไม่มีจิตคิดร้าย ติ ดปรารถนา
แต่ว่าขอให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีเวร ไม่เบียดเบียน ไม่มีทุกข์ ครอบครองอยู่เป็นสุขเถิด

^{๕๗} <http://mediacenter.mcu.ac.th/data/caipyo/m6/web/pawat/p17.php> (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗).

^{๕๘} วินย.(ไทย) ๔/๑๔/๑๘ ; ศ.ม. (ไทย) .๑๕/๑๖๖๕/๕๒๘ ; อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๔๕/๑๒๗.

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๒๐.

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๓๒.

๓. สมมาทิฏฐิโก โหติ ฯเปฯ สยอภิญญา สจฺจิกตฺวา ปเวเทนฺตติ การมีความเห็นชอบ เช่นว่า ทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากกรรมดีกรรมชั่วมี เป็นต้น

การกระทำนี้ จะเป็นความสะอาด เป็นธรรมแท้ ที่ทำให้คนมีจิตที่ไม่คิดเบียดเบียนต่อกัน เกิดความสงบ ประองคองกัน ในหมู่ชน มีเมตตาต่อกัน ทำให้สังคมมีสันติสุขได้

(๓) การกระทำทางวาจา (วจีกรรม ๔)^{๖๑} ทางแห่งการ ทำความดี กรรมดีอันนำไปสู่ความสุขความเจริญ ดังนี้

๑. มุสาวาทิ ปหาย ฯเปฯ น สมฺปชานมฺสา ภาสิตา โหติ ก ารละการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จ เพราะเหตุตนเอง ผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่ประโยชน์ใดๆ

๒. ปิสุณํ วาจํ ปหาย ฯเปฯ สมกฺคฺคณฺนิ วาจํ ภาสิตา โหติ การละการพูดค่อเสียด ช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริม คนที่สมัครสมานกัน ชอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี

๓. ผรุสํ วาจํ ปหาย ฯเปฯ พหุชนมฺนาปา ตถารูปี วาจํ ภาสิตา โหติ การละคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน

๔. สมฺปฺปลาปี ปหาย ฯเปฯ กาลวาที ภูตวาที อุตถวาที ฐมฺมวาที นิชานวตี วาจํ ภาสิตา โหติ ฯเปฯ การละการพูดเพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริง มีเหตุผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

การสำรวจระวังวาจา การพูดแต่สิ่งถูกต้องดีงาม ใช้วิธีการพูดหรือการเจรจาเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน จะช่วยให้คนที่อยู่ร่วมกัน มีความเข้าใจไม่ร้อนรุ่ม ไม่คิดทำร้าย เพราะความเข้าใจผิด เพราะถูกขยงด้วยคำพูดอันจะทำสังคมนั้นๆ มีแต่ความหวาดระแวงต่อกัน ไม่ไว้ใจกัน ดังนั้น วาจาที่จริง สุภาพ ไม่เพื่อเจ้อ สามารถสร้างความสุขให้คนในสังคม อยู่ร่วมกันด้วยความสันติสุขอย่างแท้จริง

(๔) การกระทำความดี (กายกรรม๓)^{๖๒} ทางแห่งกุศลกรรม กรรมดีที่จะนำไปสู่ความสุข

๑. ปาณาติปาทํ ปหาย ฯเปฯ สพฺพปาณญฺตฺตานุกมฺปิ โหติ การละการฆ่า เบียดเบียน ทมีเมตตา กรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๒. อทินฺนาทานํ ปหาย ฯเปฯ อทินฺนํ เถยฺยสฺงขาตํ อนาทาตา โหติ การละอทินนาทาน การพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น

^{๖๑} อ.ทศก.(ไทย) ๒๔/๑๖๕/๒๔๗; ๑๖๘-๑๘๑/๒๕๖-๓๐๐.

^{๖๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕๕/๒๔๔; ๔๗๐/๓๓๗.

๓. กามสมุชิฉาจารย์ ปหาย ฯเปฯ น จาริตต์ อาปชฺชิตา โหติ การละการประพฤติผิดในกาม
ไม่ล่วงละเมิด ประเพณีทางเพศ

การงดเว้นไม่กระทำความชั่วทางกาย โดยไม่ฆ่า ไม่ละเมิดต่อทรัพย์ของผู้อื่น ไม่ล่วง
ละเมิดทางเพศต่อผู้อื่น เหล่านี้ ถ้าขาดการสำรวมระวังทางกาย จะนำมาซึ่งความวุ่นวาย ความ
เดือดร้อนลูกกลามเป็นกรณีใหญ่โต จนยากจะให้กลับมาสงบสุขโดยเร็วได้ ถ้าได้ระมัดระวังการ
กระทำทางกายอยู่ตลอดเวลา จะทำให้หมู่ชนมีความไว้วางใจกัน มีความรักนับถือต่อกัน อันเป็น เหตุ
ให้สังคมเต็มไปด้วยความสงบและสันติสุขอยู่เนื่องๆ

(๕) สันโดษ ความยินดี ความพอใจ ความยินดีในของ ของคน ซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรง
ความเพียร โดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัย๔ตามมีตามได้ ความรู้จักอิมรู้จักพอ^{๖๓} มีดังนี้

๑. ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ เพียรหาสิ่งใดมา ได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะ
หยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้
ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่ริษยาเขา

๒. ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง คือยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพ และวิสัยแห่ง
การใช้สอยของตน ขอมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้

๓. ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร คือยินดีตามที่เหมาะสมแก่ตน อันสมควรแก่
ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน รับเอาแต่สิ่งที่เหมาะสมกับตน
สันโดษ๗นี้เป็นไปในปัจจัย๔ แต่ละอย่าง จึงรวมเรียกว่า สันโดษ ๑๒

เลี้ยงชีพชอบ คือประกอบอาชีพสุจริตเท่านั้น หมายถึงวิธีการแสวงหาเพื่อได้มาซึ่งปัจจัย๕
ในการดำรงชีพ ควรเป็นวิธีที่ไม่ผิดกฎหมาย ศีลธรรม จาริตประเพณี และความมั่นคงสงบสุขของสังคม

(๖) ความเพียร สัมมปธาน๔^{๖๔} เป็นความเพียรที่นำไปสู่สันติสุขได้ คือ

๑. สังวรปธาน เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือเพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยัง
ไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

๒. ปหานปธาน เพียรละหรือเพียรกำจัด คือเพียรพยายามละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. ภวานาปธาน เพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลที่ยังไม่เกิด ทำความ
ดีให้เกิดมีขึ้นในจิต

๔. อนูรักขนาปธาน เพียรรักษา คือ เพียรรักษาอกุศลธรรม ยามรักษาคุณภาพดีที่มีอยู่
แล้ว ไม่ให้เสื่อม และพยายามทำให้ดียิ่งขึ้นไป

^{๖๓}ที.อ.(บาลี) ๑/๒๕๓; ม.อ.(บาลี) ๒/๑๘๘; อ.อ.(บาลี) ๑/๘๑; ขุททก.อ.(บาลี) ๑๕๕; อ.อ.(บาลี) ๒๘๘.

^{๖๔}อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๖๕/๕๖; ๑๔/๒๐; ๑๓/๑๕.

(๓) สติปัญญา ๔ คือที่ตั้งของสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือตามที่สิ่งนั้นๆมันเป็นของมันไว้ในวิถีทาง ถูกวิธีที่ตรงต่อการบรรลุมรรคผล ได้แก่ การตั้งสติ กำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมันเอง ได้แก่ สติปัญญา ๔ คือ

๑.๑ กายานุปัสนา คือการตั้งสติพิจารณากาย ให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงกายเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ตัวบุคคล ไม่ใช่ตัวเรา ตัวเขา เป็นอนัตตาอย่าได้ยึดมั่นถือมั่นในกาย

๑.๒ เวทนานุปัสนา คือการตั้งสติกำหนดพิจารณา เวทนาคือ ความรู้สึกของเราให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น ไม่ใช่ตัว สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวเรา ตัวเขา ไม่ว่าจะ เป็นความรู้สึกเป็นสุขก็ดี รู้สึกเป็นทุกข์ก็ดี หรือรู้สึกเฉยๆ ก็ดี อย่าได้ยึดมั่นถือมั่น เพราะเป็นอนัตตาหาแก่นสารไม่ได้

๑.๓ จิตตานุปัสนา คือการตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงความคิดเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวเราตัวเขา เป็นอนัตตา อย่าได้ยึดมั่นถือมั่น กล่าวคือ ให้มีสติรู้ชัดว่า จิตของตนมีระคะหรือไม่มี เสน่ห์หมองหรือ ว่างโปร่งใส ฟุ้งซ่าน หรือว่าสงบเป็นต้น

๑.๔ ธรรมานุปัสนา คือการตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงธรรมชาติเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ไม่ใช่ตัวบุคคล ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ตัวเขา อย่าได้ยึดมั่นถือมั่น กล่าวคือ ให้มีสติรู้ชัดแจ้งซึ่งธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นีวรณ ๕ ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีอยู่ในตัวเราหรือไม่ เกิดขึ้นแล้วพัฒนาการและสิ้นสุดลงอย่างไร^{๖๕}

(๘) การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรมจิตใจ ที่ตั้งแห่งงานทำความเพียร ฝึกอบรมจิต ได้แก่ ภาวนา ๒ คือ^{๖๖}

๑. สมถภาวนา การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ การฝึกสมาธิ

๒. วิปัสสนาภาวนา การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง การเจริญปัญญา ความตั้งใจชอบ หมายถึงการทำสมาธิทำจิตใจให้สงบที่จะได้ขณิกสมาธิ คือสมาธิชั่วคราว ต่อมาจะได้อุปจารสมาธิ คือสมาธิจวนจะแน่นแน่ และเมื่อจิตแน่นิ่งแล้ว เรียกได้ว่า อัมปนา

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม(ฉบับปรับปรุงขยายความ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖๐.

^{๖๖} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๗๕/๒๕๐.; อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๒๗๕/๗๗.

สมาธิ คือสมาธิแน่วแน่เรียกว่า ได้ฌาน (Absorption) ซึ่งมีถึง ๘ ชั้น สูงขึ้นไปตามลำดับ ยิ่งสูงขึ้นไป ส่วนผสมของจิตที่ไม่บริสุทธิ์ก็ยิ่งลดน้อยลงๆ จนหมดไปในที่สุด

๓.๖ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสันติสุข

ผู้วิจัยได้ศึกษาและแบ่งปัจจัยที่ทำให้เกิด สันติสุข เป็น ๒ ระดับ คือ ๑) ปัจจัยภายนอก และ ๒) ปัจจัยภายใน ดังนี้

๓.๖.๑ ปัจจัยภายนอกทำให้เกิดสันติสุข

สันติสุข ตามที่ได้กล่าวถึงไว้ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึงความสุขที่มีลักษณะแห่งความเงียบความสะอาด ความเย็นใจ ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อน ว้าวุ่นขุ่นมัว ความสงบระงับ สงบกาย สงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ และโดยที่ สันติสุข ในระดับนี้จะเป็นความสุขสงบในขั้นปุถุชนคนธรรมดา ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยขอใช้แนวทางเดียวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ นั่นคือ การมีกัลยาณมิตร ^{๒๗} นั้นได้แสดง คุณลักษณะของมิตรแท้ไว้ดังนี้

๑.มิตรมีใจงามคือมิตรมีอุปการะ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตรแนะนำประโยชน์มีดังนี้ มิตรมีใจงามชนิดอุปการะ มี ๔ แบบ คือ ๑.เพื่อนประมาทช่วยรักษา ๒.เพื่อนประมาทช่วยรักษา ทรัพย์สินของเพื่อน ๓.เพื่อนมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้ ๔.เมื่อมีกิจจำเป็นช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. ทมะหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จัก ควบคุมจิตใจ ฝึกหัดคตินิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

๓.มิตรมีใจงามชนิดมีใจรัก มี ๔ แบบ คือ ๑.เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ ๒.เพื่อนมีความสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี ๓.เขาดีเตือนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข ๔.เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริม

๔. สัจจะ คือความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์จริงใจ พูดจริง ทำจริง

๕. ขันติ คือ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทานไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

๖. มิตรมีใจงามชนิดร่วมทุกข์ร่วมสุข มี ๔ แบบคือ ๑.บอกความ ลับแก่เพื่อน ๒.รักษา ความลับของเพื่อน ๓. มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง ๔. แม้ชีวิตก็สละได้เพื่อประโยชน์ของเพื่อน

๗. มิตรมีใจงามชนิดแนะนำประโยชน์ มี ๔ แบบคือ ๑.ห้ามปรามจากความชั่ว ๒.ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้ได้ฟัง ได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้เคยฟัง ๔. บอกทางสวรรค์ให้

^{๒๗} อัง.ติก.๒๐/๔๖๕/๑๕๗.

ธรรมที่ขึ้นคุณสมบัติของคนดี สัทธมมสมนุนาโต ประกอบด้วยสัทธรรณประการ คือ ๑.มีศรัทธา ๒.มีหิริ ๓.มีโอตตปປຂມเป็นพหุสุຂມมีความเพียรอันปรารภแต่มีสติมั่นคง ๗.มีปัญญา

พระภิกษุสงฆ์ หรือสมณชีพรากหณณ์ ก็พึงทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรของชาวบ้าน ดังจะเห็นว่าหน้าที่ของพระภิกษุ สงฆ์ต่ออุลลบุตรตามหลักทศเบื่องบน ตรงกันทุกข้อกับลักษณะของมิตรแท้ ประเภทมิตรแนะนำประโยชน์ ซึ่งหน้าที่ของพระสงฆ์นั้นจะมีเพิ่มเข้ามาอีก ๒ ข้อรวมเป็น ๖ ข้อ คือ ๖. ห้ามปราม คือ สอนให้เว้นจากความชั่ว ๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. อนุเคราะห์ด้วยความปราณาดิ ๔. ให้ได้ฟัง ได้รู้ สิ่งที่ยังไม่เคยรู้เคยฟัง ๕.ชี้แจงสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ๕. สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ บอทางสวรรค์^{๖๘}

สำหรับคนสามัญนั้นต้องอาศัยการชี้แนะ แนะนำจากผู้ ซึ่งจะต้องเป็นคนดี มีปัญญา มีคุณธรรม ทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนให้ ผู้อื่นมีความเห็นถูกและคล้อยไปตามคำแนะนำชักจูงที่ฉลาดได้ง่าย และจะต้องฝึกหัดให้สามารถใช้ความคิดอย่างถูกวิธีด้วยตนเองได้ นอกจากนี้บุคคลสามารถเข้าหา หรือคบหากคนดีตามหลักธรรม สิ่งที่น่าจะสำคัญก็คือ ความมีอิทธิพลชักจูงกันในด้านความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม ความ รู้ ความเข้าใจต่างๆ ที่ดีงามที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ มิตรที่มีอิทธิพลชักจูงให้ไปในทางชั่ว ก็เป็นมิตรไม่ดี แต่ถ้ามิตรใดชักนำให้ทำความดี คิดดี เห็นชอบ ก็เป็นมิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรโดยแท้ มีบ่อยๆ ที่มีมิตรชนิดในเรือนคือมารดาบิดา หรือแม่แต่ครูอาจารย์ ที่มีอิทธิพลชักนำความคิดเห็นถูกนี้ น้อยกว่ามิตรชนิดเพื่อนที่คบหาเที่ยวเล่นซุมนุมด้วยกัน แต่บางครั้งก็ปรากฏว่า แม่แต่เพื่อนชนิดที่คบหานั้น กลับมีอิทธิพลน้อยไปกว่ามิตรที่ตัวอยู่ห่าง แต่มีพลังแรงเข้าถึงใจ ได้แก่มิตรสื่อมวลชนต่างๆ มาทางสิ่งบันเทิงเริงรมย์ หนังสือ หรือในปี จจุบัน สื่อจากอินเทอร์เน็ต โลกออนไลน์ เช่น เฟสบุ๊ก เป็นต้นในขณะนี้ ตัวเชื่อมที่ทำให้มิตรนั้นเข้ามา มีอิทธิพลชักจูงได้ หรือปัจจัยเครื่องเชื่อมต่อระหว่างมิตรกับอิทธิพลที่เกิดขึ้นในใจ ได้แก่ ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส ความนิยมชมชอบ ความซาบซึ้งใจ ที่เรียกว่าศรัทธา เมื่อมีศรัทธาแล้วถึงตัวมิตรจะอยู่ไกลไม่ได้คลุกคลี ก็มีอิทธิพลได้ ถึงตัวมิตรจะอยู่ใกล้ แต่ถ้าไม่ศรัทธา ก็ไม่สามารถมีอิทธิพลชักจูงได้

ซึ่งการคบมิตรที่ดีมีประโยชน์ เป็นปัจจัยให้เกิดศรัทธา^{๖๙} การที่เราพึ่งคนอื่น เช่น พึ่งพระพุทธเจ้า ก็เพื่อทำตัวให้เราพึ่งตนเองได้ พระพุทธเจ้าช่วยให้เราพึ่งตนเองได้นั่นเอง จุดหมายคือ

^{๖๘} ที.ปา (ไทย). ๑๑/๒๐๔/๒๐๖.

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๔๓.

ฟังตนเองได้เป็นอิสระ^{๗๑} ความคิดเห็นถูก เห็นชอบ เกิดจากความรู้ความเข้าใจเหตุผลโดยอาศัยการ
อบรมสั่งสอน ปลุกฝังสืบๆกันมาในสังคม ช่วยให้เกิดความประพฤติดีประพฤติดชอบ ในด้าน
พฤติกรรมเกี่ยวกับชีวิตภายนอกนี้ ให้เราเป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้พร้อมกับเราต้องพึ่งคนอื่นด้วย ให้
สังคมเป็นสังคมที่พึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน โดยแต่ละคนก็มีอะไรให้
คนอื่นได้พึ่งบ้าง ต่างก็เกื้อหนุนกัน ให้สังคมอยู่อย่างผาสุก และให้แต่ละคนมีโอกาสพัฒนายิ่งขึ้นไป
ในไตรสิกขา เพื่อให้แต่ละคนมีอิสรภาพฟังตนเองได้แท้จริงในทางจิตใจละปัญญา จึงเป็นสังคมที่
ดี^{๗๒} และการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำให้สังคมสงบเรียบร้อย คนอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข

๓.๖.๒ ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสันติสุข

ปัจจัยทางสังคมจะแม้มีความสำคัญมาก แต่ก็ต้องไม่มองข้ามความ สำคัญของปัจจัย
ภายในตัวบุคคล ปัจจัยที่ดีงามทั้งทางสังคมและภายในตัวบุคคล ต่างก็สามารถเป็นจุดเริ่ม ซึ่งทำให้
เกิดความประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ ความจริง ทั้งสองอย่างย่อมสนับสนุนซึ่ง
กันและกัน การปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ดีงาม เกิดจากการปรุ่ผสมผสาน ปัจจัยทางสังคมและปัจจัย
ภายในตัวบุคคลเข้าด้วยกัน สำหรับมนุษย์ทั่วไปโดยส่วนใหญ่ การปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ดีงามจะตั้ง
ต้นขึ้น ได้ก็ด้วยอาศัยปัจจัยทางสังคม ปัจจัยดีงามทางสังคมนั้น เป็นการจุดประกายความรู้จักคิดที่
เรียกว่า โยนิโสมนสิการในเบื้องต้น^{๗๓} และเป็นเครื่อง ปรคับประคองคอยเสริมเติม และกระตุ้น
การคิดพิจารณาอย่างแยกคายนั่นต่อไป

ในด้านวิธีปฏิบัติ หรือดำเนินชีวิตเพื่อถึงจุดหมายคือ สันติสุขขั้นต่างๆนั้น พระพุทธเจ้าก็
ได้ทรงสั่งสอนไว้ครบถ้วนทุกระดับ รวมเข้าอยู่ในไตรสิกขา ๓ คือข้อที่จะต้องศึกษาฝึกหัดอบรม
กาย วรจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้น ไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน ดังนี้

๑. อริสัจธรรมศึกษา คือ สัจธรรมอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง

๒. อริจิตตศึกษา สิกขาคือ จิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม
เช่น สมาธิอย่างสูง

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๔๒.

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), แก่นแท้ของพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์สวย
, ๒๕๕๑), หน้า ๗๖.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

^{๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๘๖.

๓. อธิปัญญาศึกษา ศึกษาคือปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง

นอกจากนี้ยังมีข้อธรรมอื่นที่สนับสนุนให้เกิดสันติอีก เช่นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อได้ ทิฏฐิธัมมิกัตถะ ๔ ประการ คือ ความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาจัดดำเนินการเรียกว่า อนุฐาน สัมปทา รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สินและผลแห่งกิจการงานให้รอดพ้นอันตราย ไม่เสื่อมเสีย เรียกว่า อารักข สัมปทา รู้จักเสวนา คบหาคนดีที่เกื้อกูลแก่การงานความดีและความก้าวหน้าของชีวิต เรียกว่า ทัตถาณ มิตตตา รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดีให้มีความสุขได้ โดยไม่สุรุ่ยสุ ร้ายฟุ่มเฟือย สามารถประหยัดทรัพย์ไว้ ให้เพิ่มพูนขึ้นได้ เรียกว่า สมชีวิตา และหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อได้ สัมปรายิกัตถะ ๔ ประการ คือ มีความเชื่อ ประกอบด้วยเหตุผล ถูกหลักพระศาสนา ซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นหลัก ยึดเหนี่ยวจิตใจ เรียกว่า ศรัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล มีความประพฤติ ดีงามเลี้ยงชีพโดยทาง สุจริต มีระเบียบวินัย สมควรแก่ภาวะแห่งการดำเนินชีวิตของตน เรียกว่า ศีลสัมปทา ประกอบด้วย ความเสียสละ รู้จักเผื่อแผ่แบ่งปัน พร้อมทั้งจะช่วยเหลือ คนที่ควรได้รับการช่วยเหลือ เรียกว่า จาก สัมปทา ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา รู้จักคิด รู้จักพิจารณา ใช้วิจารณ์ญาณ รู้เท่าทันโลกและชีวิต สามารถ ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ตามโอกาส เรียกว่า ปัญญาสัมปทา “ชาวพุทธทั้งหลายย่อมรับมาปฏิบัติได้ ทันทิ ไม่มีข้อใดที่จะขัดข้อง และชาวพุทธ ชาวบ้านเองก็ย่อมสามารถ ที่จะเสริมแต่งปรับปรุง เพิ่มขยายข้อปฏิบัติ ระดับนี้ให้ได้ผลดีเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ไป

โดยที่ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสันติสุขได้นั้น จะช่วยบรรเทาความโลภ โกรธ หลง ให้เบาบางลง ทำจิตใจให้ปลอดโปร่งผ่องใส รู้จักวางใจ วางท่าที่ต่อโลกและชีวิตดีขึ้น จะมีความสุข มากขึ้น เป็นวิธีการการเบียดเบียนแย่งชิงและความทุกข์ความเดือดร้อนของโลก พระพุทธเจ้าทรงจัด วางแบบไว้ คือสังคัมสงฆ์เป็นสังคัมตัวอย่าง แห่งการที่แต่ละคนพยายามพัฒนาตนเองให้มีอิสรภาพ ทางจิตใจและปัญญา โดยที่ชีวิตทางด้านพฤติกรรมนั้น ฟังพาอาศัยเกื้อกูลซึ่ง กันและกัน เป็นการ เกื้อหนุนกันให้ก้าวไป ที่ได้ผลเร็วกว่าวิธีขยันขันแข็งในระดับที่เรียกกันว่า ศีลธรรม เป็นผลดีทั้งแก่ตน และสังคัม

คนที่มีอิสรภาพทางจิตใจและปัญญาเท่านั้น จึงจะสร้ง ารสรค์สังคัมอย่างนี้ และอยู่ กัน ด้วยดีในสังคัมได้

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๖.

๓.๖ สันติสุขที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สำหรับกรณีตัวอย่างของสันติสุขที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ผู้วิจัยได้ประมวลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาและคำราเอกสารต่าง ๆ ไว้ ดังต่อไปนี้

๓.๖.๑ ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ได้ให้ความหมาย สันติบทไว้ ดังนี้

“... ภิกษุทั้งหลาย โสขุมมญาณ ๔ ประการนี้แล.....

ภิกษุใดรู้ความละเอียดแห่งรูปขันธ์ รู้แดนเกิดแห่งเวทนาขันธ์

รู้เหตุเกิดและที่ดับแห่งสัญญาขันธ์ รู้สังขารขันธ์โดยความเป็นของไม่เที่ยง

เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ภิกษุนั้นแลเห็นชอบ สงบ ยินดีในสันติบท^{๖๕}

ชนะมาร พร้อมทั้งเสนามาร ชำรงร่างกายชาติสุดท้ายไว้”^{๖๖}

ในที่นี้ สันติบท หมายถึง นิพพาน

๓.๖.๒ ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ได้อธิบายความหมายของ สันติไว้ ดังนี้

“สันติ หมายถึงความสงบ มี ๓ อย่างคือ (๑) อัจฉันตสันติ (ความสงบอย่างสิ้นเชิง)

หมายถึง อมตนิพพาน (๒) ตัทธกสันติ (ความสงบด้วยองค์นั้น ๆ) หมายถึงผู้บรรลุนิพพาน

๔ และอรุณนิพพาน (๓) สมมุติสันติ (ความสงบโดยสมมติ) หมายถึงทิฏฐิ

๖๒ ในที่นี้หมายถึงสันติโดยสมมติ”^{๖๗}

๓.๖.๓ ในคัมภีร์วิมุตติมรรค ได้กล่าวถึงความสงบอันเกิดจากสัมมาสมาธิที่เกี่ยวเนื่องด้วยอภิญญา๕ สมาธิ๕ ว่าเป็นผลแห่งปัจจุบันสุขและอนาคตสุขเกิดขึ้นเพราะปัญญาพิจารณาดังนี้

^{๖๕} สันติบท หมายถึงนิพพาน, อ.จตุกก. ๒๑/๑๖/๒๗.

^{๖๖} อ.จตุกก.(ไทย) ๒/๒๘/๓๕๒.

^{๖๗} จ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๕/๘๘-๘๙.

“...สมาธิเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความสุขและสงบมากที่สุด^{๗๘}
เป็นธรรมที่ประกอบด้วย ความสงบ (ปีสัทธา)....”

๓.๗.๔ ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่าความสงบว่าคือพระ
นิพพานดังนี้

“มัชฌิมาปฏิปทานั้น ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละ คือ
๑.สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) ๒. สัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ) ๓. สัมมาวาจา
(เจรจาชอบ)๔. สัมมากัมมันตะ(กระทำชอบ) ๕. สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ)
๖. สัมมาวายามะ(พยายามชอบ)๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) ๘. สัมมาสมาธิ
(ตั้งจิตมั่นชอบ)”

“.....ภิกษุทั้งหลาย ก็มัชฌิมาปฏิปทานั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว
อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ
เพื่อความรู้อย่างยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อพระนิพพาน^{๗๙} นั้นเป็นไฉน

๓.๗.๕ ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้
กล่าวถึงคำว่า ความสงบอย่างยิ่ง ในที่นี้หมายถึงพระนิพพาน ดังนี้

“ขอศัตรูทั้งหลายของเราพึงพึงธรรมกถาเถิด
ขอศัตรูทั้งหลายของเราจงชวนชวายนในพระพุทธศาสนาเถิด
ขอมนุษย์ทั้งหลายที่เป็นศัตรูของเรา
จงคบสัตบุรุษผู้ชวนให้ยึดถือธรรมเถิด
ขอศัตรูทั้งหลายของเราจงได้รับความผ่องแผ้วคือขันติ
และสรรเสริญความไม่โกรธเถิด
ขอจงพึงธรรมตามกาลและจงปฏิบัติตามธรรมนั้นเถิด
ผู้ที่เป็นศัตรุนั้นไม่ควรเบียดเบียนเราหรือใคร ๆ อื่นเลย
ขอให้บรรลุความสงบอย่างยิ่ง^{๘๐}”

^{๗๘} พระอุปติสสเถระพระธรรมโกศาจารย์ประยูร ธมฺมจิตฺโต คณะคณะแปลมุตติมรรคกรุงเทพฯ:โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๕๕๗, หน้า ๖๒.

^{๗๙} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๘๐} ความสงบอย่างยิ่ง ในที่นี้หมายถึงพระนิพพาน,ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๓๑.

แล้วรักษาคุ่มครองผู้มีตัณหาและปราศจากตัณหา.....”

๓.๗.๖ ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่าด้วยชีวิตถูกขรณำเข้าไป ได้กล่าวถึงคำว่า สันติ ในที่นี้หมายถึง นิพพาน เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี เทวดานั้นยืนอยู่ ณ ที่สมควร แล้วได้กล่าวถาถานี้ในสำนักของ พระผู้มีพระภาคว่า

“.....ชีวิตถูกขรณำเข้าไป อายุจึงสั้น
ผู้ที่ถูกขรณำเข้าไปแล้วไม่มีเครื่องต้านทาน
บุคคลพิจารณาเห็นภัยนี้ในมรณะ
ควรทำบุญที่นำความสุขมาให้”

“พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
.....ชีวิตถูกขรณำเข้าไป อายุจึงสั้น
ผู้ที่ถูกขรณำเข้าไปแล้วไม่มีเครื่องต้านทาน
บุคคลพิจารณาเห็นภัยนี้ในมรณะ
ควรละโลกามิส มุ่งสู่สันติเถิด”^{๘๑}

๓.๗.๗ ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสกั พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเรื่องการบรรลอรุหัตผลโดยทรงกล่าวถึง สัจจะอันยอดเยี่ยม ในที่นี้หมายถึงนิพพาน สัจจะ^{๘๒}

“..... คือ กุลบุตรในศาสนานี้ เกิดศรัทธาแล้วยอมเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหายอมนั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้ยอมเงี่ยโศตลงสดับ เงี่ยโศตลงสดับแล้วยอมฟังธรรม ครั้นฟังเนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมควรเพ่งพินิจ เมื่อมีการเพ่งพินิจธรรมอยู่ ฉันทะยอมเกิด กุลบุตรนั้นเกิดฉันทะแล้ว ย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้ว ย่อมไตร่ครองครั้นไตร่ครองแล้ว ย่อมอุทิสกายและใจ เมื่ออุทิสกายและใจแล้ว ย่อมทำให้แจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยม๒ด้วยนามกาย และเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วยปัญญา”

๓.๗.๘ ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พระผู้มีพระภาคตรัสถึงคำว่า อมตะ(ซึ่งหมายถึง นิพพาน)ไว้ดังนี้ว่า

^{๘๑} สันติ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน, ส.ส.(ไทย) ๑๕/๓/๔.

^{๘๒} ม.ม.อ. ๒/๑๘๓/๑๔๒.

“ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน
 ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ
 ใจเป็นเชือก สติของเราเป็นพาดและประตัก
 เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจาได้แล้ว
 สำรวมในการบริโภคอาหาร เราคายหญ้า[คือวาจา सबลัม] ด้วยคำสัตย์
 โสรัจจะของเราช่วยทำงานให้สำเร็จ
 ความเพียรของเราช่วยนำธุระไปให้ถึงความเกษมจากโยคะ
 นำไปไม่ถอยหลัง นำไปถึงที่ ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก
 เราทำนองนี้ นานี่เราทำนองนี้มีผลเป็นอมตะ^{๘๓}
 บุคคลครั้นทำนองนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”

๓.๗.๕ ในพระสูตรตันตปิฎกอังคตตรนิกาย ฉกกนิบตได้อธิบายขยายความคำ
 ตัณห์กษยะไว้ดังนี้

ฐานะ ในที่นี้หมายถึงเหตุ ๖ ประการเป็นคำใช้แทนอรหัตตผล ที่มีชื่อเรียกว่า เนกขัม
 มะ เพราะออกไป จากกิเลสทั้งปวงได้ ที่มีชื่อเรียกว่า ปวิเวก เพราะสงัดจากกิเลส
 ทั้งหลาย ที่มีชื่อเรียกว่า ความไม่เบียดเบียนกัน (อภัยบาท) เพราะไม่มีความ
 เบียดเบียน ที่มีชื่อเรียกว่า ความสิ้นตัณหา (ตัณห์กษยะ) เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งการ
 สิ้นตัณหา ที่มีชื่อเรียกว่า ความสิ้นอุปาทาน (อุปาทานกษยะ) เพราะเกิดขึ้น ในที่สุด
 แห่งการสิ้นอุปาทาน ที่มีชื่อเรียกว่า ความไม่ลุ่มหลง (อสัมโมหะ) เพราะปราศจาก
 ความลุ่มหลง^{๘๔}

๓.๗.๑๐ ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ได้กล่าวถึงความหมายของ สังวร
 ในพระปาติโมกข์ มี อรรถาธิบายแต่ละคำดังนี้ สังวร หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา
 ปาติโมกข์ หมายถึงศีลสิกขาบทที่เป็น เหตุให้ผู้รักษาหลุดพ้นจากทุกข์(ปาติ+รักษา+โมกข์= ความ
 หลุด)^{๘๕}

“..... ๔. เป็นผู้มึนศีล สำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์
 เพียบพร้อมด้วยอาจารย์(มารยาท)และโคจร(การเที่ยวไป)มีปกติเห็นภัย

^{๘๓}อมตะในที่นี้หมายถึงนิพพาน, ส.ส (ไทย) ๑๕/๑๕๗/๒๘๓.; พ.ศ.(ไทย)๒๕/๘๐/๗๗-
 ๘๐,๕๑๕ .

^{๘๔} อ.ญ.ภ.อ. ๓/๕๕/๑๓๗.

^{๘๕}ที่.ปา.๑๑/๔๐๕/๔๓๘.

ในโทษแม่เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้
 เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๔ เป็นไปเพื่อได้อาทิ
 พรหมจรรย์ปัญญา ที่ยังไม่ได้ เพื่อภิญโญภาพ ไพบูลย์
 เจริญเต็มที แห่งปัญญาที่ได้แล้ว”

กรณีตัวอย่างจาก คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการแสดงข้อธรรมและ
 ความหมายที่มีความเกี่ยวเนื่องในการทำให้เกิดสันติสุข แม้จะไม่ใช่ความหมายตรงตามตัวอักษร แต่
 เป็นความหมาย ที่ใช้แทน ความสุข ความสงบกาย สงบใจ ความสงบระงับได้ ซึ่งความหมายของ
 สันติสุขที่ให้ไว้ตอนต้น หมายถึง นิพพาน ดังนั้น กรณีตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า สันติสุข สามารถ
 พัฒนาและสร้างให้เกิดขึ้นได้ เริ่มจากตนเอง และสามารถแผ่ขยายไปสู่สังคมที่สงบได้

๓.๘ สรุป

สันติสุข ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเจียบ ความ
 สะดวก ความเย็นใจ ความระงับดับไปทางกิเลสที่เป็นเหตุ ให้เกิดความร่าร้อน ว้าวุ่น ขุ่นมัว ความ
 สงบระงับ สงบกาย สงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ

มีคำที่เป็นไวพจน์ คำว่า สันติสุข มีคำที่เป็นไวพจน์ คือ คำว่า พระนิพพาน วิมุติ สันติ
 ปัสสัทธิ สัจจะ อมตะ อนาสวะ ตัณห์หักขยะ อนันตะ โมกขะ ทุกขขยะ และแถวละ

ในความหมายตามคัมภีร์และนักวิชาการทาง พระพุทธศาสนา หมายถึง ความสุขที่เกิด
 จากความสงบ ความสุขมีที่มาได้ ๒ ทาง คือ ๑) ความสุขภายใน เป็นความสุข เป็นความสงบ สันติ
 ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกรรมหรือไม่มีปัจจัยภายนอกโดยตรง มักจะเป็นความสุขใน
 ระดับจิตและปัญญาและ ๒) ความสุขภายนอก มักจะสัมพันธ์ กับปัจจัยต่างๆ ในการดำรงชีวิตความ
 สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม แต่สันติภาวะที่สูงที่สุด คือ “พระนิพพาน”

วัตถุประสงค์ของสันติสุข เป้าหมายของชีวิตคือ สันติสุขของบุคคล เป้าหมายของสังคม
 ก็คือ สันติภาพของสังคม เพื่อประโยชน์ ตนและประโยชน์ส่วนรวม กล่าวคือ สันติสุขย่อมเกิดขึ้น
 เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก

ความสำคัญของสันติสุข มีเป้าหมายที่ก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็นความสุขสะอาดสงบ
 เป็นความสุขที่ไร้อาภิส เกื้อกูลแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความอิสระ

ประเภทของสันติสุข มี ๒ ประเภท (๑) โลภียสันติสุข คือ สุขที่เนื่องด้วยโลกิยธรรม
 หมายถึงความสุขอันเป็นวิสัยของโลก สุขที่อิงอาศัยโลก เป็นความสุขที่เกี่ยวกับภพและภูมิ ภพใน

ที่นี้หมายถึงโลกเป็นที่อยู่ของสัตว์ ภาวะของชีวิตของสัตว์ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความสงบ เป็นสุขที่เข้า
 ข่ายสันติสุข จึงขอเรียกว่า โลกียสันติสุข อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงเป็นสุขที่ยังเนื่องอยู่ในกระแสโลก
 ไม่ยั่งยืน จึงควรแสวงหาความสงบ ความสุข และสันติที่เป็นอิสระพ้นจากสิ่งทั้งปวงอันเป็นสันติสุข
 ที่สูงขึ้นไป(๒) **โลกุตตรสันติสุข** คือ ความสุขที่อยู่เหนือวิถีชาวโลก หมายถึง ความสุขอันเป็นเรื่อง
 ภายใน จิตใจ ที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยสติปัญญา เป็นความสงบ สันติอันเกิดขึ้นภายในจิตใจโดยแท้

หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับสันติสุข คือ ๑) หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกียสันติสุข(๒) หมวด
 ธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสันติสุข ดังนี้ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกียสันติสุข ผู้วิจัยได้
 ประมวล หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกียสันติสุขไว้ ๑๐ หมวด คือ (๑)เมตตากรุณา (๒) สังคม
 สงเคราะห์ในมงคลชีวิต (๓) บุชาบุคคลที่ควรบูชา (๔) กฎแห่งกรรม (๕)ความให้ทาน (๖)ความเป็น
 ผู้ว่าง่าย (๗)ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย (๘) ความพึงธรรมตามกาล (๙)มีจิตไม่หวั่นไหวใน
 โลกธรรม (๑๐) ความเป็นผู้รู้อุปการะอันท่านทำแล้ว หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสันติสุข คือ
 อริยสัจ๔

ปัจจัยที่ทำให้เกิดสันติสุขมี ๒ ระดับ ได้แก่

๑)ปัจจัยภายนอก สำหรับคนสามัญนั้นต้องอาศัยการชี้แนะ แนะนำจากผู้ ซึ่งจะต้องเป็น
 คนดี มีปัญญา มีคุณธรรม ทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนให้ผู้อื่นมีความเห็นถูก และคล้อยไป
 ตามคำแนะนำชักจูงที่ฉลาดได้ง่าย และจะต้องฝึกหัดให้สามารถใช้ความคิดอย่างถูกวิธีด้วยตนเองได้
 นอกจากนี้บุคคลสามารถเข้าหา หรือคบหาคนดีตามหลักกรรม สิ่งที่น่าจะสำคัญก็คือ ความมี
 อิทธิพลชักจูงกันในด้านความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม ความรู้ ความเข้าใจต่างๆ ที่ดีงามที่ถูกต้อง
 เป็นประโยชน์ มิตรที่มีอิทธิพลชักจูงให้ไปในทางชั่ว ก็เป็นมิตรไม่ดี แต่ถ้ามิตรใดชักนำไป ให้ทำความ
 ดี คิดดี เห็นชอบ ก็เป็น กัลยาณมิตรโดยแท้มี ๒ ด้าน คือ ๑) คุณสมบัติที่แสดงออกภายนอก คือ
 คุณสมบัติที่ดี ๗ ได้แก่ ๑.มิตรมีใจงามชนิดอุปการะ ๒. ทมะ ๓.มิตรมีใจงามชนิดมีใจรัก ๔.สัจจะ๕.
 ขันติ ๖.มิตรมีใจงามชนิดร่วมทุกข์ร่วมสุข ๗.มิตรมีใจงามชนิดแนะนำประโยชน์

๒)ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสันติสุข ปัจจัยที่ดีงามทั้งทางสังคมและภายในตัวบุคคล ต่าง
 ก็สามารถเป็นจุดเริ่ม ซึ่งทำให้เกิดความประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ ในด้านวิธี
 ปฏิบัติ หรือดำเนินชีวิตเพื่อถึงจุดหมายคือสันติสุขขั้นต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ทรง สั่งสอนไว้
 ครบถ้วนทุกระดับ รวมเข้าอยู่ในไตรสิกขา ๓ คือข้อที่จะต้องศึกษาฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ
 และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน ดังนี้ ๑. อริสัสสิกขาสิกขาคือศีลอัน
 ยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ๒. อริจิตตสิกขา สิกขาคือ จิตอันยิ่ง ข้อ
 ปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง ๓. อริปัญญาสิกขา สิกขาคือ
 ปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้

โดยสรุป สันติสุขในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่กล่าวมาทั้งองค์ประกอบหลักและองค์ประกอบเสริม จะต้องเกิดขึ้นจากบุคคล จากกลุ่มหรือองค์กรของชุมชน เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ศูนย์กลางของ สันติสุข ของบุคคลและสังคม จะต้องเกิดจากการมีชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด ถ้าชุมชนอ่อนแอ สันติสุขย่อมบังเกิดขึ้นไม่ได้

คนมีการศึกษาและมี ธรรมด้วย จึงจะเป็นประโยชน์แท้จริง คนที่มีธรรม ย่อมแก้ปัญหา กำจัดความทุกข์ภายในของตน ทำจิตใจให้สงบผ่อนคลาย มีความสุขได้ สังคมของคนมีธรรมอยู่ร่วมกัน ด้วยความสงบสุข ดังพุทธภาษิตที่ว่า วิชชาจรณสมุปบัน โน โส เสฏโฐ เทวमानุส ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ คือผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์และมวลเทพ เล่าเรียนสำเร็จวิทยา ก็ย่อมหาเกียรติได้ แต่ฝึกอบรมด้วยจริยธรรมแล้วต่างหาก

เมื่อได้ศึกษาความหมาย วัตถุประสงค์ ความสำคัญ ประเภท หมวดธรรมที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งปัจจัยที่ทำให้เกิด รวมถึงกรณีตัวอย่างของ สันติสุข ทำให้ผู้วิจัยสนใจ ศึกษาต่อไปในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาทิฏฐิกับ สันติสุขว่ามีความสัมพันธ์กันหรือไม่ และ ผลที่คาดว่าจะเกิด เมื่อใช้หลักสัมมาทิฏฐิเพื่อสร้าง สันติสุข ในสังคมไทยเป็นอย่างไร จึงทำให้ต้องศึกษาวิเคราะห์ในบทที่ ๔ ที่จะกล่าวต่อไป

บทที่ ๔

การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย

ในบทที่ผ่านมาผู้วิจัยได้ศึกษาสัมมาทิฐิและสันติสุขในประเด็นเดียวกัน ในเรื่องของ ความหมาย วัตถุประสงค์ ความสำคัญ ประเภท หมวดกรรม ปัจจัยที่ทำให้เกิดสันติสุขและกรณี ตัวอย่าง บทบาทของสัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นตามหลักสัมมาทิฐิ ๑๐ และมรรคมี องค์ ๘ เพื่อแสดงให้เห็นว่า เมื่อสังคมเข้าสู่กระบวนการเพื่อสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นแล้ว สัมมาทิฐิ ได้แสดงบทบาททั้งในแง่ที่เป็นหลักให้เกิดความเห็นถูกซึ่งนำไปเกิดกระบวนการสร้างสันติสุขใน ชีวิตแล้วพัฒนาไปสู่สันติสุขในสังคมได้อย่างไร และในขณะเดียวกัน หลักสัมมาทิฐิเองก็ได้มีการ พัฒนาให้มีคุณภาพสูงขึ้นด้วยอย่างไร โดยบทที่ ๒ และบทที่ ๓ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เป็นข้อมูล พื้นฐานที่สำคัญในการนำไปวิเคราะห์สัมมาทิฐิที่สร้างสันติสุขในสังคมไทยต่อไป

๔.๑ สัมมาทิฐิกับสันติสุขในฐานะที่เกี่ยวข้องกัน

ผู้วิจัย ได้วิเคราะห์ สัมมาทิฐิกับสันติสุข ที่เกี่ยวข้อง กัน ใน ๗ ประเด็น คือ ๑) ความหมาย ๒) วัตถุประสงค์ ๓) ความสำคัญ ๔) ประเภท ๕) หมวดกรรม ๖) ปัจจัยที่ทำให้เกิด และ การปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ความหมายของสัมมาทิฐิเกี่ยวข้องกับสันติสุข

(๑) ความหมายของสัมมาทิฐิตามตัวอักษร

สัมมาทิฐิ ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึง หมายถึง ความเห็นถูก ความเห็นโดยชอบ คือ โดยไม่วิปริต ความเข้าใจถูกต้อง ความศรัทธาถูกต้อง ความเห็นที่ถูกต้อง ตามทำนองคลอง ธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ความดีทำชั่วได้ความชั่ว ความแม่นยำ ความพอเหมาะ ความจริง ในทาง ถูกต้อง ควรจะเป็น ดีที่สุด สมบูรณ์ที่สุด ปัญญาอันเห็นชอบ สัมมาทิฐิมี ๒๐ อย่าง คือ สัมมาทิฐิที่ ยังมีอาสวะ ซึ่งจัดเป็นฝ่ายบุญอันวยวิบากแก่ขันธสัมมาทิฐิที่เป็นอริยะไม่มีอาสวะเป็น โลกุตระ และ เป็นองค์มรรคอย่างหนึ่ง ความเห็นอริยสัง ๔

สันติสุข ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเงียบ ความสะดวก ความเย็นใจ ความระงับดับไป ห่างไกลที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นงุ่น ความสงบระงับ สงบกา ย สงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ ความสุขที่เกิดจากความสงบ คือ พระนิพพาน

จะเห็นว่า ความหมายตามตัวอักษร ของสัมมาทิฐิ เกี่ยวข้อง กันกับ สันติสุข คือ สัมมาทิฐิ เป็นความเห็นถูก เห็นชอบ สัมมา ไม่ได้มีความหมายผิวเผินเพียงแค่ว่า ชอบ หรือ ถูก อย่างที่เข้าใจ หากแต่หมายถึง ความสมบูรณ์และความสมดุลในทุกแง่มุมของการพัฒนาชีวิต และกล่าวว่าสมบูรณ์ ในที่นี้ มีความหมายสองลักษณะ คือความหมาย ในแง่ที่เป็นความสมบูรณ์สูงสุด ได้แก่ ความสมบูรณ์ของท่านผู้บรรลุอรหัตตผลแล้ว และความหมายในแง่ความสมบูรณ์ในเชิงขับเคลื่อน ได้แก่ ความสมบูรณ์ที่กำลังเพิ่มพูนขึ้น โดยลำดับตลอดเวลาแห่งการพัฒนาตนตามอริยมรรค นอกจากนั้น คำว่า สัมมา ยังเป็นตัวกำกับให้องค์ประกอบของมรรคแต่ละองค์ มีความเป็นสายกลาง ในตัวเอง ไม่เอียงสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ไม่ยึดมั่นถือมั่นในทิฐิจนกลายเป็นกำแพงปิดกั้นตัวเอง และไม่ปล่อยตัวเองจนกลายเป็นคนไร้จุดยืน เมื่อองค์มรรคทั้ง ๘ ที่มีความเป็นกลางในตัวเอง

ในมหาจัตตาริสกสูตร พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายขยายความถึงรายละเอียด ในการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ กล่าวโดยสรุปใจความสำคัญดังนี้ สัมมาทิฐิต้องรู้ก่อนต้องมีมาก่อน ต้องเกิด ต้องถึงใจก่อน การปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ต้องมีความเห็นถูกเป็นหัวหน้ามาก่อน (สัมมาทิฐิ ปุพฺพกุมาโหติ) คือต้องมีความรู้ (ญาณ) ในเรื่องอริยสัจ ๔ ชัดเจนมาก่อน รู้จักทุกข์ รู้จักสมุทัยเหตุ รู้จักนิโรธความดับทุกข์ รู้จักมรรค คือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

และโดยที่ สันติสุข หมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเงียบ ความสะดวก ความเย็นใจ โดยที่สุขมีหลายระดับ สุขของชาวบ้านอันเกิดจาก กาม สุขจากการบวชอันปลอดโปร่งจากกาม สุขทางกาย สุขทางใจความระงับดับไป ห่างไกลที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นงุ่น ความสงบระงับ สงบกายสงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ โดยการใช้ศักยภาพในตนอย่างต่อเนื่อง ในการสร้างสัมมาทิฐิ จ นำไปสู่ความสมบูรณ์สูงสุด ในการ สร้างสันติสุข ที่มีผลเป็นความสงบ คือ “พระนิพพาน”

(๒) ความหมายของสัมมาทิฐิตามคำที่เป็นไวยากรณ์

มีคำที่ใช้เป็นไวยากรณ์ของสัมมาทิฐิโดยตรงมีน้อย เท่าที่ปรากฏ เช่นในสัมมาทิฐิสสูตร พระสารีบุตรใช้คำว่า คือ “ทิฐิที่ดำเนินไปตรง (อุชฺศตา)”^๑ และคัมภีร์อรรถกถาได้ขยายความ

^๑ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๙/๖๓.

ต่อไปว่า “ความเห็นที่ดึงมาด้วย ประเสริฐด้วย จึงชื่อว่าสัมมาทิฐิ” แล้วยังเจาะจงลงไปว่า หมายถึง ทิฐิ๒ระดับ คือ โลกียสัมมาทิฐิ และโลกุตตรสัมมาทิฐิ^๒ และ“ปัญญา” ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุ ถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้เรื่องราวปญฺญาคุณโทษ รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็น ธรรม ที่คอยกำกับ ศรัทธา เพื่อให้เชื่อ ประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างมงาย แม้ว่าในขั้นแรกเริ่มสัมมาทิฐิ นั้น จะยังเป็นเพียงความเห็นหรือความเชื่อ อยู่ ทั้งนี้เพราะความเห็นหรือความเชื่อนั้นสอดคล้องกับความเป็นจริง มีความเข้าใจตามสภาวะ หรือตามเหตุปัจจัยเป็นที่อ้างอิง เริ่มออกจากความครอบงำของอวิชชาและตัณหา ต่อจากนั้น แม้ความเห็นหรือความเชื่อนั้นจะกลายเป็น ความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ที่เรียกว่าญาณแล้ว ก็ยังคงเรียกชื่อเดิมว่าสัมมาทิฐิได้เรื่อยไป เพื่ อสะดวกในการมองเห็นความเจริญเติบโตหรือองงามที่ต่อเนื่องกัน โดยนัยนี้สัมมาทิฐิจึงมีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมตั้งแต่ความเห็นและความเชื่อที่ถูกต้องไปจนถึงความรู้ความเข้าใจตามสภาวะที่เป็นจริง

สันติสุข มีคำที่เป็นไวยาจน์ คือ พระนิพพาน วิมุติ สันติ ปัสสัทธิ สัจจะ ภาวะที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง อมตะ อนาสวะ ตัณห์ภยยะ อนันตะ

จะเห็นว่า คำที่เป็นไวยาจน์ของสัมมาทิฐิ มีความสัมพันธ์กับสันติสุข คือ สัมมาทิฐิ เป็นความเห็นดำเนินไปตรงและ ปัญญาที่รู้ทั่วถึง เหตุผล เรื่องราวปญฺญาคุณโทษ สิ่งที่ควรทำควรเว้น เพื่อสร้าง

สันติสุข คือ พระนิพพาน ความหมายเกี่ยวกับภาวะที่สมบูรณ์ หรือดึงมาสูงสุดมาใช้ เป็นคำเรียกนิพพาน เพื่อแสดงถึงคุณลักษณะของนิพพานนั้นในบางแง่บางด้าน เช่นวิมุติ(ความหลุดพ้น เป็นอิสระ) สันติ(ความสงบ) ปัสสัทธิ (ความสงบระงับ เยือกเย็น) สัจจะ(ความจริง) อมตะ(ไม่ตาย) อนาสวะ(ไม่มีอาสวะ) ตัณห์ภยยะ(ภาวะสิ้นตัณหา) อนันตะ(ไม่มีที่สุด) โมกขะ(ความพ้นไปได้) ทุกขขยะ(ภาวะสิ้นทุกข์) และ เกวละ(สิ้นสกถุตเป็นไกววัลย์) เป็นคำแสดงจุดหมายสูงสุดที่ใช้ในศาสนาเซน (ไชนะของนิครนถ์), ส่วนทางฝ่ายพุทธศาสนา ในชั้นบาลียังไม่พบ ใช้คำนี้ หมายถึงนิพพานโดยตรง เป็นแต่เรียกผู้บรรลุนิพพาน “เกวลี” บ้าง “เกพลี” บ้างหลายแห่ง^๓

ดังจะเห็นว่าความหมายที่เป็นไวยาจน์กับสันติสุขแสดงในลักษณะแห่งความสงบ ความระงับ เยือกเย็น เป็นอิสระ หลุดพ้น ภาวะสิ้นทุกข์ อัน เป็นบางแง่ของ พระนิพพาน โดยสันติสุขจะ

^๒ม.ม.อ.(บาลี)๑/๘๕/๒๐๕.

^๓ส.ส.๑๕/๖๕๖/๒๔๕., อ.จ.ต.ก.๒๐/๔๕๘/๒๐๗., ม.ม.๑๓/๕๕๗/๕๕๕., อ.จ.ทศก.๒๔/๑๒/๑๘., พ.ศ. ๒๕/๓๖๒/๔๒๒.

เป็นผลที่เกิดจากการมีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้นประกอบกับองค์มรรคอีก ๗องค์ดำเนินไปพร้อมกัน จนพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง กระทั่งเข้าสู่ความสงบ ไม่มีอาสวะ ภาวะสิ้นตัณหา สิ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง

๔.๑.๒ ประเภทของสัมมาทิฐิสัมพันธ์กับสันติสุข

ความเห็นชอบระดับโลกีย์ คือยังอยู่ในโลก คือโลกีย์สัมมาทิฐิ ได้แก่ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ต้องตามหลักแห่ง ความดี และสัมมาทิฐิประเภทนี้ เกิดจากปร โด โฆสะ คือปัจจัยฝ่ายภายนอก หรือองค์ประกอบทางสังคมด้วยอาศัยศรัทธาเป็นเครื่อง เชื่อมโยง^๔ หรือชักนำ เฉพาะอย่างยิ่งเกิดจากการหล่อหลอมกล่อมเกล้าของสังคม เช่นการอบรมสั่ง สอนทางศีลธรรม การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม เป็นต้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่า เช่น ชั่ว ดี ถูก ผิด อะไรดีกว่า อะไรเลวกว่า ควรจะเป็น ไม่ควรจะเป็น เป็นต้น ตลอดจนหลักความเชื่อ หลักความเห็น ต่างๆที่จะรักษาคุณค่าที่พึงามถูกต้องไว้ เพราะเหตุที่เกิดจากการหล่อหลอมของสังคมมีการถ่ายทอด จากกัลยาณมิตร จึงมีลักษณะเป็นหลักการ กฎเกณฑ์ มาตรฐาน ความเชื่อชนิดที่มนุษย์ปรุงแต่งขึ้น สร้างสรรค์ หรือบัญญัติวางกันขึ้น เป็นของซ้อนเข้ามา หรือต่างจากกฎธรรมด าของธรรมชาติ ดังนั้นจึงมีลักษณะของความเป็นโลกิยะ คือมีรายละเอียดข้อปลีกย่อยคิดแปลกแตกต่างกันออกไป ตามกาลเทศะ เปลี่ยนแปลงได้ตามอิทธิพลของสภาพแวดล้อมและความเป็นไปของสังคม แต่มีหลัก กลางสำหรับวัดความเป็นสัมมาทิฐิ คือความสอดคล้องกับหลักกรรม เพราะหลักกรรมเป็นกฎ ธรรมด า หรือหลักความจริงที่รองรับความเป็นไปแห่งพฤติกรรมทั้งหมดของมนุษย์ โดยนัยนี้ โลกีย์สัมมาทิฐิจึงมีกฎธรรมชาติดรองรับอยู่ หรือสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ นอกจากนี้ อาจวัดความเป็นโลกีย์สัมมาทิฐิ ด้วยวิธีอื่นอีก เช่นว่า ได้แก่ ทิฐิชนิดที่เกื้อกูล ี้นไปเพื่อ ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม^๕

โลกุตรสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบระดับโลกุตระเกิดจากโยนิโสมนสิการ คือ เห็นโลก ไม่ขึ้นต่อโลก ได้แก่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริง หรือรู้เข้าใจ ธรรมชาติ เป็นอิสระจากการหล่อหลอมของสังคม ไม่ขึ้น ต่ออิทธิพลสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ไป เป็นการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติแท้ๆ สัมมาทิฐิประเภทโลกุตระนี้ ไม่ ขึ้นต่อกาล ไม่จำกัดสมัย

^๔ ที.อ.(บาลี) ๑/๒๕๕; ม.อ.(บาลี) ๑/๑๘๒; อ.อ. ๒/๒๒; อิติ.อ.(บาลี) ๒๕๓. สัทธาภูมิภา จ สม มาทิฐิ (สัมมาทิฐิ ที่มีศรัทธาเป็นมูล)

^๕ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.), หน้า ๓๓๓ - ๓๓๘.

เป็นธรรมที่มีผลลึกซึ้งกว่าโลกียสัมมาทิฏฐิมาก สามารถทำให้เปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพอย่างที่เราเรียกว่า ถอนรากถอนโคน โลกุตตรสัมมาทิฏฐิประเภทนี้เท่านั้นจึงกำจัดกิเลสได้ อันเป็นผลให้โลกมีความสงบ มีความร่มเย็น ก่อให้เกิดสันติสุขอย่างชัดเจน

จุดตัดแยกระหว่าง วิถีชีวิตแห่งความทุกข์ กับ วิถีชีวิตแห่งการดับทุกข์นั้นคือ โยนิโสมนสิการ ความสัมพันธ์ระหว่างโลกียสัมมาทิฏฐิ กับ โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักธรรมไว้ในเรื่อง “อนุปฺพนิกถา และอริยสัจ๔”^๖ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์มักนำมาแสดงควบคู่กันสำหรับผู้ฟังที่เป็นชาวบ้านธรรมดา เช่นที่แสดงแก่ ยสกุลบุตรและครอบครัว เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ในส่วนแรกของการสอน พระพุทธองค์ทรงสอนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม ในระดับโลกียสัมมาทิฏฐิ โดยมีการพรรณนาถึงผลดีของการให้ทาน และการรักษาศีลว่า ถ้าผู้ใดปฏิบัติจะทำให้ได้ไปสวรรค์ ได้ความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ขั้นตอนที่สอง มาพระพุทธองค์ทรงสอนให้รู้จักใช้ปัญญา คือมีโยนิโสมนสิการ เป็นการพิจารณาความสุขที่ได้ ในโลกอย่างแยกแยะ ทำให้เห็นและรู้เข้าใจถึงข้อดี(อัสสาทะ) และข้อเสีย(อาทีนวะ) ตลอดถึงทำให้รู้ข้อบกพร่องและความผิดพลาด ทำให้คิดหาทางออกจากสภาพที่ไม่ดีเหล่านั้น (นิสสรณะ)

ส่วนสุดท้ายเป็นการสอนให้เข้าถึง โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ เป็นการสอนให้รู้แจ้งเห็นจริงตามหลักอริยสัจ๔ เป็นการรู้เหตุของทุกข์ รู้ทุกข์ รู้วิธีดับทุกข์ ละทุกข์ ข้อพึงสังเกต ในที่นี้คือ โยนิโสมนสิการ จะเข้าไปมีบทบาทแสดงตัวเป็นกลาง เพื่อเชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างโลกียสัมมาทิฏฐิ กับ โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ เรียกได้ว่า เมื่อคนเรามีความคิด ก็เป็นการนำพาชีวิต เข้าสู่จุดเปลี่ยนไปสู่หนทางที่ดีต่อไป

อีกประการหนึ่งสัมมาทิฏฐิในระดับโลกีย เป็นปัจจัยหรือตัวช่วยในการส่งเสริมสนับสนุน และไม่มีขัดแย้งกับสัมมาทิฏฐิในระดับโลกุตตรนั้น สาเหตุเนื่องจาก แก่นแท้ที่มีอยู่ภายในโลกียสัมมาทิฏฐิ (คือพื้นฐานการสร้างแรงจูงใจ ก่อให้เกิดศรัทธา นำไปสู่การพัฒนาเข้าสู่โลกุตตรสัมมาทิฏฐิต่อไปตามลำดับการบำเพ็ญ) สัมมาทิฏฐิ ทั้งสองระดับนี้ จะเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจคุณค่าของคน หลักการชีวิตความเป็นโลกียสัมมาทิฏฐิ คือความรู้เห็น (ซึ่งในที่นี้เป็นเพียงความรู้เห็นที่มีความสอดคล้องกับกฎแห่งกรรมเท่านั้น ไม่ใช่การได้ประจักษ์ หรือถึงขั้นหยั่งรู้ในกฎของธรรมชาติอย่างแท้จริง เพราะการรู้ในตัวกฎเป็นหน้าที่ของสัมมาทิฏฐิในระดับโลกุตตรสัมมาทิฏฐิเท่านั้น)^๗ ที่มีความสอดคล้องกับกฎแห่งกรรม กล่าวคือ ความเชื่อมั่นในกฎแห่ง

^๖ ดูเพิ่มเติมใน ที.สี.(ไทย) ๕/๒๕๕/๑๐๕.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, กรุงเทพฯ:

กรรมในฐานะที่เป็นกฎ ธรรมชาติอย่างหนึ่งว่า เป็นการบันดาความเป็นไปในการดำเนินชีวิตของ มนุษย์ทั้งหมด

ดังนั้น เมื่อจะนิยามความหมายของคำว่า โลกียสัมมาทิฐิ แบบกระชับที่สุด ท่านจึงชี้ชัด ลงไปที่ “กัมมัฏฐกตาญาณ”^๔ หมายถึงความรู้ ความเห็น ความเข้าใจ รู้ได้ว่า สัตว์มีกรรมเป็นของ ตัวเอง เป็นผู้ควบคุมและบันดาชะตาชีวิตของตนเอง ด้วยความเห็นชอบที่มีรากฐานอยู่บนกฎแห่ง ธรรมชาตินี้เอง จึงทำให้โลกียสัมมาทิฐิ มีความสอดคล้องกับโลกุตตรสัมมาทิฐิ นอกจากนี้ยังเป็นปัจจัยที่คอยเกื้อหนุน และเป็นรากฐานที่สำคัญให้แก่โลกุตตรสัมมาทิฐิ อีกด้วย เพราะ สัมมาทิฐิมิมีบทบาทในการ ชี้นำ ขับเคลื่อนกำหนดทิศทางการพัฒนาดำรงชีวิตของมนุษย์ เริ่มตั้งแต่ต้นจน จบ โดยจุดเริ่มต้น สัมมาทิฐิ จะเป็นศูนย์รวมของความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับขั้นตอนการดำรงชีวิต การแก้ไขปัญหาชีวิต และนำไปสู่การพัฒนา ก้าวเข้าสู่แนวทางอริยมรรคต่อ ไปเพื่อเกื้อหนุนซึ่งกันและกันทั้งทางด้าน สังคม จิตใจ และปัญญา นำมาซึ่งกัตถหรือละกิเลส สังโยชน์ให้หมดสิ้นไป แล้วนำไปสู่ความหลุดพ้นในที่สุด

ด้วยเหตุที่โลกียสัมมาทิฐิเกี่ยวเนื่องด้วยหลักศีลธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สามารถสร้างความสงบ สันติสุขให้สังคมได้จริง เมื่อได้ปฏิบัติตาม ผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์ถึง การเกิด อาชญากรรมที่เป็นส่วนทำให้สังคมไร้สันติสุข มาเป็นตัวอย่างของการที่สัมมาทิฐิสัมพันธ์กับหลัก ศีลธรรมอันเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดสันติสุขในสังคมได้ ดังนี้

สาเหตุของการเกิดอาชญากรรม ก็เนื่องมาจากการละเมิดศีล ๕ อาชญากรรมเป็นสิ่งที่มิ คู่กันกับสังคมทุกสังคม เป็นปัญหาสังคมที่สำคัญคุกคามความสงบสุขของประชาชนและเป็นภัยต่อ สังคม ทำลายชีวิตและทรัพย์สิน แสดงถึงความไม่สมบูรณ์และความบกพร่องของระเบียบสังคม

แนวทางป้องกันและการควบคุมจำเป็นต้องอาศัยสถาบันต่างๆ ในสังคมเป็นตัว ขับเคลื่อนกลไกทางสังคมให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยเน้นถึงพฤติกรรมที่กระทำร่วมกันเป็น หลัก สถาบันเหล่านี้ได้แก่ ครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ศาสนา สันทนาการ สถาบัน ต่างๆ เหล่านี้ที่มีอยู่ในสังคม มีหน้าที่จัดระเบียบ และขัดเกลาเพื่อความอยู่รอด และเพื่อตอบสนอง ความจำเป็นของสังคมเป็นสำคัญ ดังที่ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเช่น

๑) สถาบันครอบครัว เนื่องจากครอบครัว เป็นสถาบันแรกที่สมาชิกของสังคมมีส่วน ผูกพันใกล้ชิดกัน ครอบครัวมีบทบาทอย่างยิ่ง ในการกำหนดรูปแบบและขัดเกลาพฤติกรรม ที่ สมาชิกเหล่านั้นได้แสดงออก ไม่มีเด็กคนใดประพฤติผิด ฝ่าฝืนกฎหมายมาตั้งแต่เกิด ครอบครัวถือเป็น

^๔ อภ.วิ.(ไทย)๓๕/๓๕๓/๕๐๘.

หน่วยงานทางสังคมหน่วยแรกที่มีผลต่อทิศทางที่สมาชิกในครอบครัวจะได้รับและแสดงออก ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็ก ให้ดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องตามครรลองของสังคม ซึ่งครอบครัวของผู้ที่กระทำมักจะมีสภาพที่ สมาชิกในครอบครัวมีพฤติกรรมอาชญากรรม ฝ่าฝืนศีลธรรม ดิดสุรา ขาดบิดาหรือมารดา ขาดการควบคุมจากบิดามารดาซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น จนเป็นสาเหตุแห่งการก่ออาชญากรรมในที่สุด

๒) สถาบันศาสนา ในขณะที่สถาบันศาสนา เป็นเครื่องมือในการพัฒนา จรรยาบรรณ ศีลธรรมจรรยาของมนุษย์ และพร้อมๆกับอาชญากรรมที่เป็นความรุนแรง ฝ่าฝืนต่อศีลธรรมจรรยา ได้เพิ่มขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างอาชญากรรมและสถาบันศาสนาซึ่งมีอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเป็นสถาบันที่คอยแนะนำพร่ำสอนให้ความรู้ในทางศีลธรรมแก่ประชาชนในสังคม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่าปัจเจกชนจะรับเอาคำสอนนั้นๆ ไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างไร แค่นั้น

การศึกษาถึงบรรทัดฐานและปัญหาอาชญากรรม อันเป็นการละเมิดศีลธรรมทางศาสนา จึงมีสาระอยู่ที่ระบบกฎเกณฑ์ของการขัดเกลาทางสังคมของสถาบันต่างๆ ในสังคม รวมไปถึงการใช้ระบบกฎเกณฑ์ทางกฎหมายเข้าควบคุม จะเห็นได้ว่า หลักศีลธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะหลักศีล ๕ มีผลกระทบ และมีความเชื่อมโยงกับกระบวนการควบคุมทางสังคมภายนอกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถึงแม้ว่าหลักศีล ๕ ในพระพุทธศาสนาจะเป็นเพียงข้อห้าม มิได้บังคับว่าทุกคนจะต้องปฏิบัติตามหลักศีล ๕ เสมอไป แต่ในขณะที่กฎหมายกำหนดบทลงโทษผู้กระทำผิดด้านต่างๆ ไว้อย่างเข้มงวด จนอาจจะกล่าวได้ว่า ผู้ที่ละเมิดข้อบัญญัติของกฎหมายในทางสังคม จัดว่าเป็นผู้ละเมิดหลักศีลธรรมขั้นต้นคือหลักศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา อันจะส่งผลกระทบต่อความสงบสุขในสังคมอย่างชัดเจน ในขณะที่เดียวกันผู้ละเมิดหลักศีล ๕ ในบางกรณีถึงแม้จัดได้ว่าเป็นผู้ละเมิดต่อกฎหมายทางบ้านเมืองเช่นกัน สะท้อนให้เห็นว่าสิ่งที่ถือเป็นความผิดตามหลักกฎหมายบ้านเมืองด้วยกฎหมายสังคมไทยปัจจุบันนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อกระบวนการควบคุมทางสังคม

ฉะนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า แนวทางในการแก้ปัญหาในสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาอาชญากรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยศีลธรรมโดยเฉพาะหลักศีล ๕ เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา เพราะศีลธรรมเป็นสิ่งจรรยาบรรณให้สมาชิกของสังคม ได้มีจิตใจสะอาดปราศจากการทำสิ่งชั่วร้าย ประกอบสัมมาอาชีพ ไม่คิดร้ายต่อกัน ศีลธรรมทางศาสนาอาจช่วยลดปัญหาอาชญากรรมหรือการก่อมิชฌาชีพได้ทางหนึ่ง เพราะทางศาสนาได้กล่อมเกลาจิตใจให้คนประพฤติและปฏิบัติอยู่ในขอบเขตของศีลธรรม และนอกจากนี้ยังได้เพิ่มขั้วความอดทน ชื่อสัตย์สุจริตรักเกียรติ ในการที่จะไม่ประพฤติชั่ว การจะประกอบอาชญากรรมจึงถือเป็นสิ่งที่ชั่วร้าย คนที่มีศีลธรรมมีศาสนาในจิตใจจะหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ ศีลธรรมจะเป็นสิ่งที่มีค่าที่จะเป็นเครื่องช่วยให้คนมีวัฒนธรรมที่ดีซึ่งจะเป็นสิ่งที่จรรยาบรรณให้สังคมสูงขึ้น

แนวทางในการแก้ไขปัญหาน่าจะอยู่ที่การเร่งให้สถาบันต่างๆ ในสังคมปลูกฝัง
 สมาชิกของตนให้ศึกษาและทำความเข้าใจกับเรื่องศีล ๕ อย่างละเอียด สร้างเสริม ลักษณะนิสัย โดย
 ใช้คำอธิบายเรื่องของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สร้างศรัทธาในคุณพระรัตนตรัยและพุทธ
 ศาสนสุภายิต ในการบริหารจัดการและเจริญปัญญา โดยเน้นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาตามหลัก
 ศีล ๕ ที่ว่า คนมีความเป็นปกติ คือคนที่มีศีลธรรม คือไม่ทำในสิ่งที่คนชั่วทำกัน คนที่ทำสิ่ง
 เรียกว่าคนไม่ปกติ เรียกว่า คนชั่ว คนบ้า คนล้อฉล เป็นต้น คนที่มีศีล คือคนปกติ เพราะปกติของคน
 คือไม่ฆ่า ไม่ทำลาย ไม่แย่ง ไม่ชิง ไม่โกหก ไม่หลอกลวง ไม่ลักไม่โกง ไม่ขี้ขลาด ไม่คดโกง ไม่
 โลก คนไม่ปกติ คือคนที่ไม่ทำในสิ่งที่ตรงกันข้าม ซึ่งปกติของคนมี ๕ ประการดังนี้

๑. ปกติของคนจะต้องไม่ฆ่า ไม่ทำลาย ไม่กัด ถ้าวันไหนมีการฆ่า มีการทำลาย แสดงว่า
 ผิดปกติของคน แต่ไปเข้าข่ายปกติของสัตว์ เช่น เสือ หมี สุนัข เป็นต้น ซึ่งมีปกติชอบทำร้าย ทำลาย
 กัน ดังนั้นคนปกติต้องไม่ฆ่าไม่ทำลาย ไม่ทะเลาะ ถ้าผิดปกติ เรียกว่าอันธพาล

๒. ปกติของคน ไม่แย่งชิง ไม่ลัก ไม่ขโมย ไม่ฉ้อ ไม่โกง ไม่ขี้ขลาด ถ้าวันไหนมีการ
 แย่งชิงขโมยกัน เป็นต้น ก็เข้าข่ายปกติของสัตว์ เช่นสุนัข กัดกันเวลาอาหาร ดังนั้น คนปกติต้องไม่
 ลัก ไม่ขี้ขลาด ไม่คดโกง ไม่คอร์รัปชัน ถ้าฉกฉก ขี้ขลาด คอร์รัปชัน เรียกว่า โจร หรือขโมย

๓. ปกติคนรู้จักห้ามใจตนเอง พอใจเฉพาะคู่ครองของตน แต่สัตว์ไม่รู้จักหักห้ามใจ
 ตนเอง เวลาผสมพันธุ์ก็มีการต่อสู้แย่งตัวเมียหรือผสมพันธุ์กันไม่เลือก ดังนั้นคนปกติต้องรู้จักหัก
 ห้ามใจตนเองในเรื่องคู่ครอง หรือในเรื่องเพศสัมพันธ์ ถ้าผิดปกติ เรียกว่า คนบ้ากาม คนเจ้าชู้ คน
 แพศยา

๔. ปกติคนจะพูดจาตรงไปตรงมา มีความจริงใจแก่กัน ไม่โกหกหลอกลวงกันทำให้
 เกิดความไว้วางใจกัน แต่ปกติของสัตว์ไม่อาจไว้วางใจกันได้ พร้อมจะทำลายกันได้ทุกเมื่อเป็น
 อันตรายต่อกัน ดังนั้นคนปกติต้องมีความซื่อสัตย์ต่อคำพูด ต้องจริงใจกัน ไม่โกหกหลอกลวงกัน

๕. ปกติคนมีสติสัมปชัญญะ รู้จักกิน สิ่งที่ควรกิน พูดในสิ่งที่ควรพูด รู้จักในกำลังซึ่งมี
 อยู่ในตัวเอง ในการทำความดี มีกตัญญูทเวที ใช้กำลังในทางความคิด ในทางที่ถูกที่ควร แต่สัตว์
 ปกติมีแต่ความป่าเถื่อน ไม่รู้จักบุญคุณผู้มีพระคุณ ขาดสติในการกิน กินไม่เลือก ดังนั้นคนปกติจึง
 เป็นคนมีสติสัมปชัญญะ คนผิดปกติเรียกว่า คนบ้า คนปัญญาอ่อน คนอกตัญญู

การปฏิบัติในระดับศีลเมื่อมีการรู้จักคิด (โยนิโสมนสิการ) ช่วยนำพฤติกรรมจะทำให้
 การปฏิบัติดำเนินไปอย่างถูกต้องพอดี และเป็นการกระทำอย่างมีเป้าหมายที่เกื้อกูลประ โยชน์
 ตนเองก็ได้รับความเข้าใจ มีคว ามมั่นใจเป็นกุศล โปรงผ่อนใส เช่นการสนทนาที่มีแต่คำพูดที่เป็น
 ประ โยชน์ถูกต้องไม่มีการกล่าวตำหนิ ว่าร้ายแก่ใคร นอกจากคำนี้ถึงคุณค่าเพื่อชีวิต คือ ความ
 ถูกต้อง การไม่พูดเบียดเบียนทำร้ายใคร เป็นต้นแล้ว โยนิโสมนสิการยังช่วยให้คำนึงในทางเกื้อกูล

ผู้อื่นและแก่สังคม อีกด้วย เช่น เช่น การใช้คำสุภาพ อ่อนหวาน ปราศจาก ดี เรียบร้อย เพื่อให้เกิด ความดีงามสามัคคีในหมู่ชุมชน หรือของสังคม การพูดจาเช่นนี้ เพื่อรักษาจิตใจของคนอื่นให้เป็น กุศล ไม่เศร้าหมอง ชุ่นมัว เพื่อเสริมบรรยากาศให้คนอื่น ๆ มีจิตใจผ่องใส โน้มโน้มไปในความดี งาม แต่ถ้าคิดขึ้นมาว่า จะเอาชนะ อยากให้แตกแยก ยุ่งไปในทางผิด ยกตนข่มท่าน ดูถูกดูแคลน ให้ร้ายป้ายสี ใครจะว่าอย่างไรก็ช่าง ดังนี้เป็นต้น ก็จะกลายเป็น โยนิโสมนสิการ อกุศลธรรมก็เข้า ครอบงำจิตใจ จิตก็ปิดล้อมตัวเองให้คับแคบ ไม่ผ่องใส และพฤติกรรมในการพูด การสนทนา ก็ พร้อมจะวิปริตออกไปจากความถูกต้องพอดี จากที่ได้วิเคราะห์มานี้ มีความสำคัญถึงขั้นหลักการ ซึ่งควรจะเน้นไว้ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมรรคกับไตรสิกขา เป็นความสัมพันธ์อย่างเป็น ปัจจัยกันระหว่างศีลกับสัมมาทิฐิ คือ

การได้ฝึกอบรมศีล เพื่อ เป็นพื้นฐาน ที่เน้นในระ เียบวินัย ฝึกคน ปฏิบัติให้เกิดความ เคยชินเป็นนิสัย พร้อมกับสร้างเสริม ศรัทธาโดยให้กัลยาณมิตร เช่นครูแนะนำ ชักจูงให้เห็นว่าการ ประพฤติดีมีระเบียบวินัยเช่นนั้นมีประ โยชน์ มีคุณค่าอย่างไร ความซาบซึ้งในคุณค่าของความ ประพฤติดีงาม ความรักวินัย ความใฝ่นิยมศีลก็เกิดขึ้น ได้ การเห็นคุณค่าใฝ่นิยมที่จะทำอย่างนั้น แล้ว ก็เข้าสู่ขั้นเป็นสัมมาทิฐิ แม้ว่าจะเป็นสัมมาทิฐิอย่างอ่อน ^๙ และไม่สู้ปลอดภัยมั่นคงนัก เพราะอาจกลายเป็นการปฏิบัติด้วยความยึดมั่นมงายได้ก็ตาม

การได้ฝึกอบรมศีลที่ใช้การคิดพิจารณา (โยนิโสมนสิการ)กำกับ เป็นวิธีที่ เน้นความ เข้าใจในความหมายของการกระทำหรือการปฏิบัติทุกอย่าง ใช้ โยนิโสมนสิการนำและคุม พฤติกรรม โดยให้กัลยาณมิตร เช่น ครูช่วยได้โดยแนะแนวความคิด ให้เห็นช่องทางพิจารณาและ เข้าใจความหมายของพฤติกรรมนั้นๆไว้ก่อน เมื่อถึงเวลาปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติ นั้นจะต้องทำใจพิจารณา เองทุกคราวทุกกรณีไป กล่าวคือ ภายนอกเริ่มต้นด้วยการฝึกขั้นศีล แต่ภายในต้อง ใช้โยนิโส มนสิการสร้างปัญญาให้เกิด สัมมาทิฐิพร้อมกันไปแต่แรกเริ่มเรื่อยไป เป็นการฝึกที่ประณีตขึ้นกว่า วิธีแรก สามารถป้องกันผลเสีย คือการเกิดอกุศลธรรมที่จะเข้าแฝงซ่อนกา รปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติ อย่างมั่นใจด้วยปัญญา ทำให้เกิดความเข้าใจเป็นสัมมาทิฐิเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อยไป ^{๑๐} พร้อมกับการฝึก ศีลและปิดช่องทางที่จะกลายเป็นการประพฤติปฏิบัติศีลด้วยความมงายที่เรียกว่า สิล্পพตปรามาส เมื่อมนุษย์มีระเบียบเพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมต้องมีวินัย และใ ห้บุคคลมีศีลที่จะ ประพฤติตามวินัยของสังคมอย่างที่เรียกว่าอยู่ด้วยปัญญา ผู้นั้นมีระเบียบวินัยพร้อมในตัวแล้ว และ

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔๒.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔๓.

ยิ่งไปกว่านั้นก็คือเขาพร้อมปฏิบัติตามระเบียบวินัยอะไรก็ได้ที่มองเห็นว่าเป็นไปเพื่อความดีงาม เพื่อเป็นประโยชน์ของมนุษย์ กล่าวคือ ศิลปะจะต้องประกอบด้วย สัมมาทิฐิ กำหนดวางและปฏิบัติ ด้วยความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม สังคมแม้มีรูปร่างชัดเจนตายตัวแล้วก็มีไช้จะเป็นฝ่าย ประุ่งแต่งหล่อหลอมบุคคลฝ่ายเดียวเสมอไป โดยในชั้นโลกุตตรสัมมาทิฐิ ถ้าบุคคลใช้โยนิโส มนติการก็สามารถหลุดพ้นจากอำนาจปรุงแต่งของสังขมได้ โยนิโสมนติการ นั้นทำให้บุคคลก้าว ข้ามหรือมองทะลุเลยสังขมไปถึงความจริงอันไม่จำกัดกาลของธรรมชาติที่อยู่เบื้องหลังสังขมอีก ชั้นหนึ่ง เมื่อมีโยนิโสมนติการแล้ว บุคคลก็สามารถหลุดพ้นจากอำนาจปรุงแต่งของสังขมด้วย สามารถบรรลุความดีงาม ความสุข ความสงบ ที่สูงขึ้นไปอีกด้วย และสามารถย้อนกลับมาทำหน้าที่ ปรุงแต่งสังขมได้อย่างมีสติ^{๑๑} อันจะช่วยสร้างให้สังขมมีความสงบ เรียบร้อย มีสันติ มีความสงบ เกิดขึ้น

ดังนั้นองค์ประกอบของคนปกติ ก็คือคนมีศีลธรรม ๕ ข้อ เรียกว่าเบญจศีลและเบญจ ธรรม ซึ่งสาระสำคัญคือ เนื้อหาที่ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมให้กับสังขม เพื่อให้เกิดการ เรียนรู้พฤติกรรมที่ควรและไม่ควรปฏิบัติ ที่จะนำมาพัฒนาลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพทั้งทางกาย วาจา ใจของบุคคลในสังขม ให้มีลักษณะอันดีงามตามกฎ กติกา ระเบียบ ของสังขมเพื่อการ ดำรงชีวิตอยู่ในสังขมอย่างสงบสุข จนสามารถนำหลักเบญจศีลและเบญจธรรมไปใช้ในการ แก้ปัญหาของตนเองและสังขมได้ในที่สุด

หลักธรรม ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการสร้างสันติสุขในเบื้องต้นคือหลักศีล ๕ อันมี ส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการควบคุมทางสังขมในประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านกฎหมายซึ่งถือว่าเป็น กระบวนการควบคุมทางสังขมที่มีประสิทธิภาพที่สุด รวมไปถึงจารีตประเพณีไทยวัฒนธรรม ไทย ระบบความเชื่อ การอบรมสั่งสอนและการขัดเกลาเป็นต้น มนุษย์จึงได้ชื่อว่าเป็นสัตว์สังขม เป็นสัตว์ที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน และตอบสนองความต้องการซึ่งกันและกัน เช่นตั้งแต่วัย ทารก มนุษย์ได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อ แม่ หรือผู้ใหญ่ เพื่อความอยู่รอด เมื่อเติบโตใหญ่จากวัยเด็กสู่วัย ผู้ใหญ่ และเข้าไปรวมกันเป็นกลุ่ม ก็มีการพึ่งพาอาศัยกันภายในกลุ่ม ซึ่งในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ จึงต้องมีข้อตกลงการกระทำระหว่างกัน อันจะทำให้เกิดความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน

หลักธรรม ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการสร้างสันติสุขตามหลักพุทธศาสนาตั้งแต่ ต้นจนจบ คือหลักมงคล๓๘ ประการ หลักธรรมนี้ มีการจัดวางหัวข้อธรรมในมงคลสูตรเป็นไปอย่าง มีลำดับ ขั้นตอน และสอดคล้องเชื่อมโยงกัน โดยเริ่มจากหัวข้อธรรมที่เกี่ยวกับการสร้างเหตุปัจจัย แห่งการศึกษา แล้วตามด้วยหัวข้อธรรมที่เกี่ยวกับการประพฤติพรหมจรรย์ตามหลักอริยมรรค แล้ว

^{๑๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

จบลงด้วยหัวข้อธรรมที่เกี่ยวกับผลการศึกษา คือ พระนิพพาน พร้อมด้วยภาวะจิตของผู้เข้าถึงความหลุดพ้น

๑. หลักธรรมที่เกี่ยวกับการสร้างปัจจัยแห่งการศึกษาหรือสัมมาทิฐิ ได้แก่ การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การอยู่ ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ความเคารพ ความสุภาพอ่อนน้อม ความกตัญญู ความเป็นผู้ว่าง่าย การเห็นสมณะ การฟังธรรม และสนทนาธรรมตามกาล เป็นต้น

๒. หลักธรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตเพื่อความดีงามระดับโลกีย์สัมมาทิฐิ ได้แก่ การให้ทาน การเลี้ยงดูมารดาบิดา การสงเคราะห์ หู ตรีและภรรยา การประกอบกิจการงานที่ไม่มีมิโทษ และการงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา เป็นต้น

๓. หลักธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต เพื่อความดีงามระดับโลกุตตรสัมมาทิฐิ ได้แก่ การทำความเพียรเพื่อเผากิเลส (ตบะ) การประพฤดิพรหมจรรย์ (อริยมรรค) การเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ และการกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

๔. หลักธรรมที่แสดงถึงสภาวะทางจิตของผู้เข้าถึงความหลุดพ้น ได้แก่ ความเป็นผู้มีจิตใจไม่หวั่นไหว ขึ้นๆลงๆ ตามกระแสแห่งโลกธรรม เป็นภาวะจิตชุ่มชื้นเบิกบาน ไม่แห้งผาก หรือไม่เศร้าโศก (อโศก) ปราศจากฐลี (วิรช) และเป็นจิตที่เกษม (เกษม)

บทบาทของ สัมมาทิฐิในฐานะความเห็นถูกอันเป็นการสร้างสันติสุข สัมมาทิฐิ หมายถึงความเข้าใจถูกเรื่อง โลกและชีวิต ตามที่เราได้ย่นกันมาเสมอๆ ซึ่งผู้วิจัจะได้แยกแยะวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความเข้าใจถูกเรื่อง โลกเป็นอย่างไร เรื่องชีวิตเป็นอย่างไร เมื่อได้ทำความเข้าใจถูกแล้ว จะสามารถสร้างความสุขในชีวิตอย่างไร ทั้งนี้จะได้วิเคราะห์โลกิยะสัมมาทิฐิ ๑๐ ประการ เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของสัมมาทิฐิ เข้าถึงและหยั่งรากลึกลงในจิตใจ จนกลายเป็นความมั่นคงในนิสัย เป็นผลให้เกิดการคิดถูก พูดถูก ทำถูก ดังนั้นสังคมใดที่ผู้คนล้วนสมบูรณ์ด้วยสัมมาทิฐิ สังคมนั้นย่อมประสบสันติสุขยั่งยืนได้ตลอดไป

แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าคนในสังคมมีแต่ความเห็นผิด หรือ มิจฉาทิฐิ อยู่ในใจจนเป็นนิสัย จะทำให้คนในสังคม คิดผิด ทำผิด พูดผิด ประกอบมิจฉาอาชีพ แสวงหาความสุขผิดๆ ทำให้สังคมเกิดความปั่นป่วนเต็มไปด้วยปัญหามากมายที่ กระทบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อีกมากมายอย่างต่อเนื่อง

ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ในเอกธัมมบาลี คติยวรรค ความตอนหนึ่งว่า

บุคคลผู้เป็นเอก เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่ อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฐิ มีความเห็นวิปริต บุคคลนั้นทำให้คนหมู่มากออกจากสังคหธรรม (กุศลธรรมบท ๑๐) ให้ตั้งอยู่ในอสังคหธรรม (อกุศลกรรมบท ๑๐) บุคคลผู้เป็นเอกนี้แล

เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อ ไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เมื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจะเห็นได้ว่า บุคคล แม้เพียงคนเดียวเป็นผู้มีมิจฉาทิฐิ สามารถทำให้เกิดปัญหาแก่คนหมู่มากได้ แต่ถ้าเป็นผู้มี สัมมาทิฐิแล้วไซ้ร้ ย่อมทำให้โลกเข้าสู่ความสงบสันติได้ เพราะฉะนั้น ความเข้าใจถูก ความเห็นถูก จึงมีผลที่สำคัญต่อจิตใจ อันจะนำให้ตนมีความสุข และส่งผลต่อสังคมได้ เพราะเมื่อบุคคลใดมีความเห็นถูก ในเรื่องใดก็ตาม ก็พร้อมเสมอที่จะลงมือปฏิบัติให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

๔.๑.๓ ความมุ่งหมายของสัมมาทิฐิที่นำไปสู่สันติสุข

ความมุ่งหมาย ของสัมมาทิฐิ คือ เห็นตามสิ่งทั้งหลายเป็นจริง การที่สัมมาทิฐิจะเจริญขึ้น ย่อมต้องอาศัย โยนิโสมนสิการเรื่อยไป ^{๑๒} เพราะ โยนิโสมนสิการช่วยให้ไม่มองสิ่งต่างๆ อย่างผิวเผิน หรือมองเห็นเฉพาะผลรวมที่ปรากฏ แต่ช่วยให้มองและคิด แบบสืบค้น แยกแยะทั้งในแง่การวิเคราะห์ส่วนประกอบที่มารวมกัน และในแง่การสืบทอดแห่งเหตุปัจจัย ทำให้ไม่ถูกลวง ถูกปลุกปั่น ชั่วๆ และเซ็ด ด้วย รูป รส กลิ่น เสียง โสภณวัตถุ และคตินิยมต่างๆจนเกิดปัญหาทั้งตนเอง และผู้อื่น แต่ทำให้มีสติสัมปชัญญะ เป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง คือตัดสินใจและการกระทำต่างๆด้วยปัญญา เพื่อประโยชน์แก่มหาชน บุคคลผู้มีสัมมาทิฐิ ย่อมเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์อย่างยิ่งในปัจจุบัน เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล แก่มนุษย์และเทพยดา ตั้งแต่ระดับต้น จนถึงระดับพระนิพพาน

สันติสุขเป็นความมุ่งหมาย อันเกิดจากการมีความเห็นถูก เห็นชอบประกอบกับ การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเจิบ ความสะดวก ความเย็นใจ ความระงับดับไป ห่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนว่าวุ่นขุ่นมัว ความสงบระงับ สงบกาย สงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวม กล่าวคือ สันติสุขย่อมเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก

ในความมุ่งหมายของสัมมาทิฐิ ก็เพื่อที่จะให้มีการสร้างสันติสุข คือ เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล แก่หมู่ชน ในส่วน ของสัมมาทิฐิจะเกื้อกูลไปถึงเทวดา และมนุษย์ตั้งแต่ระดับต้น จนถึงระดับพระนิพพาน สันติสุขสร้างขึ้นได้ ถ้ามีความเห็นถูก ในหมู่มนุษย์ ในสังคมทุกระดับที่อยู่ร่วมกัน จะทำให้เกิดมีความสุข มีความสงบในหมู่สังคมนั้นๆ

๔.๑.๔ ความสำคัญของสัมมาทิฐิและสันติสุข

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๘.

สัมมาทิฐิ มีความสำคัญที่ต้องมีความเข้าใจอย่างถูกต้องเป็นประการแรก คือในเรื่องโลกและชีวิต เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้องแล้ว การดำเนินชีวิตก็จะเป็นไปอย่างถูกต้อง ความคิด คำพูด และการกระทำ ก็จะปรากฏออกมาในทางที่ดีงาม การเข้าใจในวิชาการทางโลกยังไม่จัดว่าเป็นสัมมาทิฐิ ต่อเมื่อใดมีความเข้าใจในเรื่องโลก เรื่องชีวิตอย่างถูกต้องเมื่อนั้นจึงจะเป็นสัมมาทิฐิ

ในทางปฏิบัติ ความสำคัญของสัมมาทิฐิ นั้น เห็นได้ไม่ยาก เช่น เมื่อคนชอบความร่ำรวย เห็นแก่ความสะดวกสบายพร้อมทางวัตถุส่วนตัว เป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต เป็นเครื่องวัดความสำเร็จของบุคคล และเป็นเครื่องหมายแห่งความภาคภูมิใจ เขาย่อมพยายามดิ้นรนขวนขวายเพื่อแสวงหาความร่ำรวยพร้อมทางวัตถุนั้น ไม่ว่าจะศึกษาเล่าเรียน หรือประกอบกิจการงาน ก็ทำเพื่อจุดหมายนี้ และเมื่อมามองคนอื่น เขาก็จะวัดค่า จะให้เกียรติคนๆ นั้นหรือไม่ โดยถือเอาความร่ำรวยมั่งคั่งพร้อมเป็นเกณฑ์ และถ้าเขาขาดความใฝ่สุจริตด้วยแล้ว เขาก็จะแสวงหาความร่ำรวยโดยไม่เลือกวิธีว่า จะเป็นความสุจริต ชอบธรรมหรือไม่ และจะมองเห็นคนประพฤติดุจริตที่ยากไร้ว่าเป็นคนเขลา คร่ำครึ หรือ ไม่มีเกียรติ

ในขณะที่เดียวกันถ้าเด็กเห็นว่าการมีอำนาจเป็นความเก่ง เป็นแบบอย่างของความดี เขาก็จะมีแนวโน้มไปในทางแสดงอำนาจ วางตนยิ่งใหญ่ ข่มเหงรังแกผู้อื่น ถ้าคนเห็นว่าบุญบาปไม่มีจริง เป็นเพียงคำพูดหลอกไว้ เขาย่อมไม่เอาใจใส่สิ่งที่สอนว่าเป็นบุญ และไม่ระวังระวังตัว ในสิ่งที่ผิดบาปเมื่อไม่เข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงสภาวะของโลกและชีวิต ที่เป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ถาวรอยู่โดยธรรมดา เขาย่อมมีความยึดมั่นต่อชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน และบุคคลแวดล้อมมากแล้ว จะทำให้เกิดความหวั่นไหว หวั่นกลัว ทำการ และมีพฤติกรรมสะท้อนความทุกข์ ซึ่งเป็นไปตามความยึดมั่น หวั่นไหวหวาดกลัวนั้น เป็นต้น

และในทางตรงกันข้าม ความเห็นผิดที่เรียกว่ามิจฉาทิฐิ ปัจจย ที่ทำให้เกิดมิจฉาทิฐิ ได้แก่ ปรโตโฆสะที่ไม่ดีไม่งาม สภาพแวดล้อมในสังคมที่มีแต่ทางชั่ว โดยเฉพาะอย่างมิตรที่ไม่ดีชักชวนไปในทางที่ชั่ว และ อโยนิโสมนสิการ คือการทำในใจโดยไม่แยบคาย ไม่รู้ จักคิด คิดไม่เป็น คิดไม่ถูกวิธี (ในที่นี้จะกล่าวถึงสัมมาทิฐิเป็นหลัก มิจฉาทิฐิเป็นเรื่องแทรก สำหรับปัจจยของสัมมาทิฐิได้แก่ ปรโตโฆสะที่ดีงาม การหล่อหลอมกล่อมเกล่าในทางที่ถูกต้องจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี เฉพาะอย่างยิ่งกัลยาณมิตร หรือการเสวนากับคนดีมีคุณธรรม และการคิดพิจารณาในใจอย่างแยบคาย รู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดถูกวิธี

สันติสุข มีความสำคัญในลักษณะทำให้เกิดความสบาย ไม่ เบียดเบียน เป็นความสุขสะอาดสงบ เป็นความสุขที่ไร้อาฆัง ใฝ่ใจแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความอิสระแห่งการรู้แจ้งอริยสัจ เป็นเหตุปัจจยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น เพราะความเห็นเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์ไปสู่ความดี ความเจริญ หรือไปสู่ความเสื่อมก็ได้ ถ้า

สันติสุขมีอยู่ในสังคมนั้นๆ ความสงบ สบาย จะทำให้คนในสังคมมีความปรองดอง มีเมตตากรุณา เอื้ออาทรต่อกัน ไม่มุ่งร้ายต่อกัน สามารถอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ดังนั้นการได้ศึกษา ความสำคัญของสันติสุขเป็นเบื้องต้นจึงช่วยให้เกิดความเข้าใจไปตามลำดับเป็นพื้นฐานเพื่อการ พัฒนาต่อไป นอกเหนือไปจากนี้ถ้าบุคคลสามารถพัฒนาสันติไปให้ถึงความสมบูรณ์ได้ ก็จะก้าว ไปสู่ความอิสระเหนือสิ่งทั้งปวง

จะเห็นได้ว่า สัมมาทิฐิมีส่วนในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นได้ เมื่อมีการดำเนินชีวิต และมีความเข้าใจในเรื่องโลก เรื่องชีวิตอย่างถูกต้องเมื่อนั้นจึงจะ ก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็นสุข เกื้อกูลแก่ผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความอิสระแห่งการรู้แจ้งอริยสัจ เป็นเหตุปัจจัยให้ กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น เพราะความเห็นเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีชีวิตและสังคมนมนุษย์ ไปสู่ความดี ความเจริญ

๔.๑.๕ หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุข

การที่ได้หมั่นปลูกฝังสัมมาทิฐิ ลงในใจ และหมั่นปฏิบัติอยู่เป็นประจำจนเป็นลักษณะ ประจำ ย่อมส่งผลดี เป็นคุณภาพของจิตที่เข้มแข็ง ตั้งมั่นในคุณงามความดี เมื่อคิดดี พุทธิกรรมที่ แสดงออกย่อมเป็นไปเพื่อความดีงาม และถูกต้องตามธรรม จึงสรุปได้ว่าการได้ปลูกฝังการกระทำ ตามหลักธรรมทั้ง๑๐ จะทำให้มีลักษณะนิสัย ที่จะส่งผลเป็นผลให้เกิดความสุข สงบ สันติเป็นเบื้อง หน้า ดังนี้ ๑.การปลูกฝังว่า ทานดีจริงควรทำ สามารถสร้างนิสัยที่แบ่งปัน ส่งผลให้ลดความเห็นแก่ ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบคนอื่น

๒.การปลูกฝังว่าการสงเคราะห์ดีจริง ควรทำ สามารถสร้างนิสัยมีใจกรุณา เห็นใครมีทุกข์ จะทนเฉยไม่ได้ มีผลให้เป็นคนมีน้ำใจ เอื้ออาทร ปราบปรามดี ไม่หวังผลตอบแทน

๓.การบูชาบุคคลที่ควรบูชาดีจริงควรทำ สร้างจิตที่มีมุทิตามีความ กตัญญูต่อบุพพการี และผู้มีพระคุณไม่จ้องจับผิดอิจาณาริษา ส่งผลให้มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีความสุข มีความ เจริญรุ่งเรืองกว่าตน

๔.เชื่อและเข้าใจว่าผลแห่งวิบากกรรมมีจริง จะสร้างความมั่นใจว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ ชั่ว มีจิตเป็นอุเบกขา มีหิริ โอตตปปะ ทำให้มีสติพิจารณาไตร่ตรองแยกแยะกรรมดีกรรมชั่วได้ ชัดเจน

๕.โลกนี้มีที่มาและมีคุณจริง สร้างความมั่นใจได้ว่ากรรมจำแนกสัตว์ให้ดี เลว ต่างกัน มี ผลทำให้มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนทั้งกาย วาจา ใจอย่างเคร่งครัด

๖.โลกหน้ามีจริง ทำให้เชื่อมั่นว่า ตายไปแล้วไม่สูญ มีผลให้ตั้งมั่นในการประกอบ สัมมาอาชีพะ หมั่นทำทานรักษาศีล เจริญภาวนา

๗. มารดา มีพระคุณจริง จะทำให้มีความซาบซึ้ง มีความกตัญญูทเวทิตาต่อมารดาผู้ให้ชีวิตตนและจะส่งผลให้ระลึกถึงหน้าที่ของตนที่จะเป็นต้นแบบที่ดั่งมทั้งกายใจแก่บุตรสืบไป

๘. บิดา มีพระคุณจริง จะมีความกตัญญูทเวทิตาต่อบิดาผู้ให้ชีวิตตนและจะส่งผลให้ระลึกถึงหน้าที่ของตนที่จะเป็นต้นแบบที่ดั่งมทั้งกายใจในความเป็นมนุษย์แก่บุตรสืบไป

๙. สัตว์เกิดผูกพัน มีจริง ทำให้เชื่อมั่นว่า นรกสวรรค์มีจริง อันจะมีผลต่อการเร่งให้ตั้งใจ ทำทานรักษาศีล และเจริญภาวนาเป็นประจำตลอดชีวิต

๑๐. สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติชอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา รู้แจ้งในโลกนี้ โลกหน้ามีจริงทำให้มีความมั่นใจว่า มนุษย์สามารถพัฒนาชีวิตตนได้ จึงมีความเคารพ ในความเป็นมนุษย์ของตนและผู้อื่น พร้อมทั้งเป็นกัลยาณมิตรให้แก่ตนเองและเพื่อนร่วมโลก

สรุปว่า บุคคลผู้มีปัญญาเห็นถูกเป็นสัมมาทิฏฐิ จะมีลักษณะที่ก่อปรด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีความกตัญญูทเวทิตาต่อผู้มีพระคุณ อันได้แก่ มารดาบิดา ครูอาจารย์ ฯลฯ มีศรัทธามั่น ว่าทำดีได้ดีจริง ทำชั่วได้ชั่วจริง มีhiri โอตตปปะ ขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาอาชีพะ หมั่นทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ซึ่งเป็นปัญญาทางธรรม ย่อมมีผลให้เกิดปัญญาทางโลก ด้วยอย่างแนบเนียน แม้จะไม่ร่ำรวย ก็สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุขตามอัธยาศัย ไม่ต้องเป็นภาระ ทั้งไม่เป็นพิษภัยต่อสังคมหรือต่อใครๆ เพราะเขาเป็นคนดี มีความรับผิดชอบ ในขณะเดียวกันก็อาจเป็นที่พึ่ง เป็นผู้ชี้ทางสว่างสร้างสันติสุขให้แก่สังคมได้อีกด้วย

ผู้มีสัมมาทิฏฐิ จะมีลักษณะประจำกายและจิตแล้ว เป็นผู้ที่มีความเข้าใจถูกหลักการ ดำเนินชีวิตและความจริงของชีวิต ดังนี้

๑. เข้าใจถูกในหลักการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ๔ ประการคือ^{๑๓}

๑) ชีวิตจะเป็นสุขได้ มนุษย์โลกจะต้องรู้จักแบ่งปัน ปันกันอยู่ ปันกันใช้อย่างถูกต้องถูกวิธี คือเข้าใจถูกว่า ทานมีผลจริง

๒) ชีวิตจะเป็นสุขได้ มนุษย์ต้องไม่ทอดทิ้งผู้ตกทุกข์ได้ยาก และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คือ เข้าใจถูกว่า การสงเคราะห์หรือ ภัยที่บุญชามีผลจริง

๓) ชีวิตจะเป็นสุขได้ มนุษย์ต้องยกย่อง ให้เกียรติ และบูชาคนดี ให้มีกำลังใจในการทำ ความดี คือ เข้าใจถูกว่า การเช่นสรวงบูชาผู้มีผลจริง

๔) ชีวิตจะเป็นสุขได้ มนุษย์ต้อง ไม่มีอคติ ต่อกัน เว้นกรรมชั่ว ตั้งใจประพฤติปฏิบัติแต่กรรมดี คือเข้าใจถูกว่า วิบากกรรมที่ทำดี ทำชั่วมีผลจริง

๒. เข้าใจถูกในความจริงของชีวิต ๖ ประการ^{๑๔}

^{๑๓} ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, “พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม”, หน้า ๑๕๕.

๑) ชีวิตจะเป็นสุขได้ มนุษย์ต้องมีความเข้าใจถูกว่า ความสุข ความทุกข์ ความเจริญ ความเสื่อม ที่ตนกำลังได้รับในปัจจุบันนี้ ล้วนเป็นผลมาจากการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง หรือผิดพลาด จากที่ผ่านมาในอดีตของตน ซึ่งมีผลกระทบเท่าในอดีตชาติ และผลกระทบเท่าในปัจจุบันนับตั้งแต่เกิด มาจนปัจจุบัน ล้วนแต่ไม่ได้เกิดจากความไม่มีเหตุผล หรือสิ่งลบลับบันดาล จึงทำให้เห็นถูกว่า โลกนี้มี ที่มาจริง

๒) ชีวิตจะเป็นสุขได้ มนุษย์ต้องมีความเข้าใจถูกว่า ความสุข ความทุกข์ ความเจริญที่ ตนจะได้รับในอนาคตล้วนเป็นผลจากกรรมใหม่ อันเกิดจากการปฏิบัติ ตามหลักการดำเนินชีวิตของ ตนให้เป็นสุข ตั้งแต่บัดนี้ร่วมกับผลกรรมดีในอดีตที่ยังมีแรงหนุนอยู่จึงเลือกทำแต่กรรมดีตั้งแต่วันนี้ จึงเข้าใจถูกว่า โลกหน้ามีที่ไปจริง

๓) ชีวิตจะเป็นสุขได้ มนุษย์ต้องมีความเข้าใจถูกว่า มารดามีพระคุณต่อบุตร เพราะเป็น ผู้ให้ชีวิตเป็นต้นแบบกายมนุษย์ ตั้งใจอบรมสั่งสอนบุตรให้ประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักการ ดำเนินชีวิตให้เป็นสุข

๔) ชีวิตจะเป็นสุขได้ มนุษย์ต้องมีความ เข้าใจถูกว่า บิดามีพระคุณต่อบุตร เพราะเป็น ผู้ให้ชีวิตเป็นต้นแบบกายมนุษย์ ตั้งใจอบรมสั่งสอนบุตรให้ประพฤติปฏิบัติชอบให้เป็นคนดีตาม หลักการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข

๕) ชีวิตจะเป็นสุขได้ มนุษย์ต้องมีความเข้าใจถูกว่า ชีวิตนี้ไม่ควรตั้งอยู่ในความ ประมาท ในแต่ละชาติ ที่เกิดมา ผู้ที่ตั้งใจทำความดีมาโดยตลอดชีวิต ขณะใกล้ตาย หากใจขุนมัว เพราะความประมาท แทนที่จะได้ไปสวรรค์กลับต้องไปนรกเป็นที่แรก เมื่อพ้นจากนั้นแล้วจึงไป เกิดใหม่เพื่อเสวยสุขในสวรรค์จากผลกรรมดีต่อไป จึงทำให้ตั้งใจปฏิบัติตามหลักการดำเนินชีวิตให้ เป็นสุข เมื่อละโลกแล้วยอมไปเสวยสุขในสวรรค์ทันที คือเข้าใจถูกว่า สัตว์ที่เกิดแบบ โอปปาติกะมี จริง

๖) ชีวิตจะเป็นสุขได้อย่างถาวร ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดให้เป็นทุกข์อีก มีทาง เดียวคือ ต้องเข้าใจถูกว่า ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติชอบอย่างยิ่งยวด โดยเอาชีวิตเป็นเดิมพันในการ ละกรรมชั่ว ทำแต่กรรมดี และทำใจให้ผ่องใสเป็นปกติ ดังเช่นพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อคราวบำเพ็ญ บารมีก่อนตรัสรู้เท่านั้น และนั่นก็เข้าใจถูกว่า นักบวชและสมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทำ ให้แจ้งทั้งโลก โลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งว่ามีอยู่ในโลกจริง

ความเข้าใจถูกตามสัมมาทิฏฐิ^{๑๔} ประการนี้ สามารถเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เข้าใจถูกนั้น ได้สติ ทุ่มเท กำลังกายและใจในการทำความคิด ละความชั่ว ทำดีให้จิตใจผ่องแผ้วอย่างเต็มความสามารถ^{๑๕}

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕-๑๖๐.

สัมมาทิฐิระดับนี้เป็นไปเพื่อความสุข ความเจริญในโลก ถึงจะต้องเวียนว่ายเกิด ก็วนเวียนอยู่ในสุคติระดับสูง เป็นความเข้าใจดีกว่า สรรพสิ่งล้วนตกอยู่ในลักษณะไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ทำให้คลายความยึดมั่น ถ้ามัวเป็นไปเพื่อดับทุกข์สิ้นเชิง พบความสุขนิรันดร์ ปราศจากการเวียนว่ายตายเกิดสิ้นเชิง

เนื่องจากสัมมา ทิฐิเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของมรรค และหลักสัมมาทิฐิที่มีความสัมพันธ์กับองค์มรรคอื่นๆ ที่อยู่ในระบบเดียวกัน ดังนั้นสัมมาทิฐิจึงเป็นหลักดำเนินแนวทางชีวิต เพราะเมื่อมีความเข้าใจถูก เรื่องโลกและชีวิตตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมคิดถูก พูดถูก ทำถูก ประกอบอาชีพถูก มีความเพียร พยายามถูก มีสติควบคุม จิตให้ตั้งมั่น ไม่ประมาท ในการดำเนินชีวิต จึงชื่อว่า เป็นตัวนำให้มรรคองค์อื่นเกิดตามมา ดังปรากฏในบุพพังคมสูตร ความตอนหนึ่งว่า

...เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิตฉันใด สัมมาทิฐิก็จเป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ผู้มีสัมมาทิฐิ ย่อมมีสัมมาสังกัปปะ ผู้มีสัมมาสังกัปปะ ย่อมมีสัมมาวาจา ...ผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมมีสัมมาญาณะ(สัมมาทิฐิ) ผู้มีสัมมาญาณะ ย่อมมีสัมมาวิมุตติ...”^{๑๕}

๒ สัมมาสังกัปปะ ความดำริ ความนึกคิด คิดถูก ความมุ่งหมายในทางที่ถูกต้อง นึกคิดตรึกตรอง ที่จะ ตัด สิ้นใจ เพื่อทำมรรคอะไร ความดำริ คือ มโนกรรม

๓ สัมมาวาจา วาจาชอบ คือพูดถูก มีวิจิตจิริต งดเว้นจากวจีหุจิริต ๔ คือการไม่ พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อ ยังส่งเสริมให้พูดแต่คำสัตย์ (สัจจวาจา) พูดคำที่สุภาพ พูดคำที่มีหลักฐานมีที่อ้างอิงและประกอบด้วยประโยชน์ (อัคคสัณหิตวาจา)^{๑๖} สัมมาวาจาเป็นเพียงการแสดงออกภายนอก อันเป็นผลของสภาพภายในจิตใจอีกทีหนึ่ง ในองค์มรรค สัมมาวาจาจึงได้แก่ เจตนาที่จะขาดจากวจีหุจิริต

๔ สัมมากัมมันตะ หมายถึง การกระทำชอบ การกระทำทางกายที่ไม่เบียดเบียนคนอื่น

๕ สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีวิตชอบ การประกอบอาชีพในทางที่ไม่ผิดศีลธรรม ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองผู้อื่น

^{๑๕} อ.ทสก.(บาลี) ๒๔/๑๒๑/๑๕๒, อ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๒๑/๒๗๕ และ อ.ทสก.(บาลี) ๒๔/๑๑๑/๑๑๕, อ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๑๑/๒๕๖.

^{๑๖} ที.ม.(ไทย) ๕/๑๓๐/๘๓. ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่า เนื้อหาของพุทธพจน์ครั้งนี้เป็นคำไขความของสัมมาวาจาใน อริยมรรค ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พุทธทาสภิกขุ , อริยสัจจากพระโอบุสส์ ภาคปลาย , (กรุงเทพฯ : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๖๖ – ๑๐๖๗.

๖ สัมมาวายามะ หมายถึง ความ เพียรชอบ ความพยายาม ความมีจิตมุ่ง มั่นแน่วแน่ เพื่อที่จะปฏิบัติธรรม ให้ประสบความสำเร็จ เพียรทำให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และเพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไป

๗ สัมมาสติ หมายถึง ความมีสติชอบ ความไม่ผลอไปผลไม่เลินเล่อ ไม่พินเพื่อนเลือน ลอย ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ พร้อมเสมอในการที่จะรับรู้ สิ่งต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้อง กล่าวโดยรวมได้แก่ความไม่ประมาทนั่นเอง

๘ สัมมาสมาธิ หมายถึง ความตั้งมั่นแห่งจิต ไม่หวั่นไหว ผ่องใส นุ่มนวล ควรแก่การงาน องค์มรรคทั้ง ๘ ประการเหล่านี้ สามารถสงเคราะห์ลงในหลักไตรสิกขาได้ดังนี้คือ ปัญญาสิกขา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ, สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ ศีลสิกขา ได้แก่ สัมมาวาจา ความเจรจาชอบ , สัมมากัมมันตะ การทำงานชอบ , สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตชอบ

จิตตสิกขา ได้แก่ สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ , สัมมาสติ ความระลึกรู้ชอบ , สัมมาสมาธิ ความตั้งจิตมั่นชอบ

องค์มรรคทั้ง ๘ เหล่านี้เมื่อกล่าวโดยรวบยอด คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง ความสำรวม กาย วาจา ให้เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ เรียกว่า ศีล การทำจิตของตนให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว เรียกว่า สมาธิ ความเป็นผู้รอบรู้ในกองสังขารทั้งหลาย ซึ่งมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็น ธรรมดา เรียกว่าปัญญา

หัวใจของการปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ นั้นคือ ทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางสายกลางที่ไม่ถึง หรือหย่อนจนเกินไป ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ นำพาให้ผู้ปฏิบัติตาม ให้เข้าใจถูกในเรื่องโลกและชีวิตตามความจริง จนรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ การปฏิบัติมัชฌิมาปฏิปทา ต้องดำเนินไปพร้อมๆกัน ที่เรียกว่า ธรรมสังคีติ หรือ ธรรมสามัคคี เปรียบประจวบจักรที่มีความเข้าใจ ถูก และคิดถูก เป็นห้ วรรต พุดถูก ทำถูกเลี้ยงชีพถูก เป็นตัวรอด และมีสติกับสมาธิ เป็นเข็มทิศคอย ปรคับประคอง ควบคุมให้รอดจักรทั้งขบวน แล่นไปบนรางได้ ไม่พลัดตกจากราง ก่อนถึงเป้าหมาย ส่วนการปลุกมัชฌิมาปฏิปทาหลงในใจ จนกลายเป็นอุปนิสัยนั้น ให้ประกอบมรรคทั้ง ๘ พร้อมกัน เหมือนการหมุนเกลียวดอกสว่านให้ฝังลงในเนื้อไม้ทีละเกลียว ๆ จนสนิทเป็นเนื้อเดียวกันกับไม้ จึง จะนำพาผู้ปฏิบัติบรรลุความเป็นอริยบุคคลไปตามลำดับ

ในมหาจักรีสาริสกสูตร ๓ กล่าวถึง การปฏิบัติตามแนวมัชฌิ มาปฏิปทา ว่าต้องปฏิบัติไป พร้อมๆกัน โดยอาจารย์ต้นด้วยมรรคองค์ใดองค์หนึ่งก่อนก็ได้ ตามด้วยมรรคอีก ๗ องค์ ความตอน หนึ่งว่า “... เราจักแสดงสัมมาสมาธิ อันเป็นอริยะ ที่มีอุปนิสัย (เหตุ ปัจจัย) บ้าง มีปริหาร

(องค์ประกอบ)บ้าง^{๑๓} แก่เธอทั้งหลาย..” และตรัสว่า “...สัมมาสมาธิกับองค์ ๘ นั้นมีสัมมาทฤษฎีเป็น หัวหน้า สัมมาสติเป็นที่สุด และแสดงผลการปฏิบัติมรรคทั้ง ๘ ว่า มีผลการปฏิบัติเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับที่มีอาสวะ ให้ผลเป็นอุปธิ และระดับที่ไม่มีอาสวะ เป็น โลกุตระ ระดับนี้จึงเป็นองค์แห่ง อริยมรรค ๘ ประการ..”^{๑๔}

อริยมรรคมืองค์ ๘ นี้ อาจย่อลงได้เป็นไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิ ปัญญาสิกขา หรือเรียกสั้นๆว่า สติ สมาธิ ปัญญา นอกจากจะเป็นแนวปฏิบัติอันเป็นปัจจัยให้เจ้าชาย สิทธัตถะ บรรลุอาสาฬหบูชา คือ ญาณหยั่งรู้ในธรรมอันเป็นเหตุให้สิ้นอาสวะกิเลส ตรัสรู้ เป็น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังส่งผลให้ทรงบรรลุพระนิพพานด้วย ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์ จึงตรัสว่า มรรคมืองค์ ๘ นี้เป็นธรรมอันอุดมเลิศล้ำยิ่ง เปรียบประจักษ์ตนญาณอันประเสริฐเยี่ยมยอด สามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ฝั่งพระนิพพาน ได้อย่างเที่ยงแท้

ผลแห่งการปฏิบัติตาม แนวมัชฌิมาปฏิปทา คือบรรลุความเป็นพระอริยบุคคล ไป ตามลำดับ เป็นทางที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบด้วยพระองค์เอง จึงประกาศว่า พระองค์ตรัสรู้อนัตต สัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลุดพ้นจากสังสารวัฏสิ้นเชิง ไม่ต้องแสวงหาอีก ต่อไป และเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติ หรือเดิ นตามทางนี้ เข้าถึงพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของ การดำเนินชีวิตในสังสารวัฏ เพราะสามารถพบความสงบ สันติ คับทุกข์ได้สิ้นเชิง ไม่ต้องกลับมา เวียนว่ายตายเกิดอีก

๔.๑.๖ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทฤษฎีในการสร้างสันติสุข

มีปัจจัยสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ

๑ ปรโตโฆสะ เสี่ยงจากผู้อื่น เป็นปัจจัยภายนอก คือ สิ่งแวดล้อม สังคมที่ดี ผู้คนเป็น กัลยาณมิตร สื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นสื่อแห่งความดีงามถูกต้อง มีการให้ความรู้และแบบอย่างที่ดี งามถูกต้องแก่เด็กและเยาวชน

๒ โยนิโสมนสิการ การคิดพิจารณาโดยแยบคาย เป็นปัจจัยภายใน คือ ตัวของเด็กและ เยาวชนเอง ต้องมีการรู้จักคิดพิจารณา คิดให้ได้ประโยชน์ ให้ได้ความจริง สถานศึกษาต้องสอน ให้เด็กรู้จักคิด

ปัจจัยที่ช่วยให้เกิดสัมมาทฤษฎี คือ ศรัทธา ซึ่งหมายถึง การไว้ใจในปัญญาของผู้อื่น หรือ อาศัยปัญญาของผู้อื่น โดยผ่านทางคำแนะนำสั่งสอน โดยกัลยาณมิตร เป็นการเริ่มต้น นจากปัจจัย

^{๑๓}ม.อ. (บาตี) ๑๔/๑๓๖/๑๒๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๓๔.

^{๑๔}ดูรายละเอียดในม.อ. (บาตี) ๑๔/๑๓๖-๑๔๓/๑๒๑-๑๒๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖-๑๔๓/๑๓๔-๑๓๗ และม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๓๕.

ภายนอก (ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า ปรโตโมสะ) ช่วยให้เกิดศรัทธา เป็นวิธีสร้างสัมมาทิฐิโดยอ้อมแล้ว ยังช่วยกระตุ้นให้บุคคล มีโยนิโสมนสิการ ซึ่งหมายถึงความรู้จักคิด หรือคิดเป็นหรือคิดอย่างมีระเบียบ หมายถึงการรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย คิดถูกวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆออก ให้เห็นตามสภาวะ แล ะตามความสัมพันธ์ สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเข้าจับ เป็นองค์ประกอบจากปัจจัยภายใน อันเป็นวิธีการแห่งปัญญา

คนดี มีปัญญา ที่เรียกว่าบัณฑิต หรือสัต บุรุษ เมื่อใครไปเสวนาคบหา หรือเมื่อเขาทำหน้าที่เผยแผ่ความรู้ หรือ ความดีงามแก่ผู้อื่น ชักจูงให้ผู้อื่นมีความรู้ความเห็นถูกต้อง หรือให้มีศรัทธาที่จะถือตามอย่างตนอย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการสั่งสอน การแนะนำ หรือการกระจายความรู้ ความเห็นถูกต้อง หรือให้มีศรัทธาที่จะถือตามอย่างตน จะโดยการสั่งสอน การแนะนำ หรือการกระจายความรู้ความเข้าใจนั้นออกไปทางหนึ่งทางใดก็ตาม ด้วยความ ปรารถนาดี ด้วยความเมตตา กรุณา ก่อให้เกิด สัมมาทิฐิ และการประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบขึ้น มีปัจจัยสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ ความรู้ความเห็น ความเข้าใจ เกี่ยวกับโลกและชีวิต หรือสังขารธรรมทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง เช่น รู้ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นสังขารธรรม เกิดจากองค์ประกอบต่างๆ มาประชุมกันเข้า เป็นไปตามความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย จึงมีสภาพไม่คงที่ ไม่เที่ยงแท้ถาวร ไม่ยั่งยืนอยู่ตลอดไป และมีเหตุปัจจัยต่างๆขัดแย้งบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ไม่เป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง สิ่งทั้งหลายมีสภาวะแท้จริงเป็นอย่างนี้ การมีท่าทีแห่งการยึดมั่นถือครองอย่างไม่ลืมหูลืมตา เป็นการถูกต้องหรือไม่ ในเมื่อสัตว์ทั้งหลายต่างเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย ดังนั้นควรจะปฏิบัติต่อกันอย่างไร เป็นต้น ความรู้ความเห็นความเข้าใจอย่างนี้ เกิดจากการรู้จักมอง รู้จักคิด รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตรงตามสภาวะและตามเหตุปัจจัยของมัน เป็นความรู้ความเห็นความเข้าใจที่ได้เรียกว่า สัมมาทิฐิ แนวโลกุตระ คือขั้นตอนนี้ยังเป็น โลภียะ แต่ที่อยู่ในแนวทางของโลกุตรสัมมาทิฐิ จะเจริญองงามขึ้นเป็นโลกุตรสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นธรรมที่มีผลลึกซึ้งกว่าโลภียะสัมมาทิฐิมากสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพอย่างที่เราเรียกว่า ถอนรากถอนโคน สัมมาทิฐิระดับนี้เท่านั้นจึงกำจัดกิเลสได้ สัมมาทิฐิแนวโลกุตระ เกิดจากโยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการจึงมีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้ ซึ่งโยนิโสมนสิการจะช่วยให้หลุดพ้นจากอำนาจของค่านิยมที่ถูกหล่อหลอมทางสังคม ที่สั่งสอนบอกเล่า จดจำ สืบต่อกันมา เป็นค่านิยมทางสังคม และจากเป็นทาสแห่งตัณหาหรืออารมณ์กิเลสของตนเอง ทำให้มีพฤติกรรมอิสระที่เป็นไปด้วยปัญญา หลุดพ้นจากอำนาจปรุงแต่งของสังคมได้อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นลักษณะแห่งความสงบความเย็น ความสบายได้ตลอดไป

ดังนั้นการสร้างสัมมาทิฐิโดยอ้อม โดยกัลยาณมิตร เป็นการเริ่มต้น จากปัจจัยภายนอก ช่วยให้เกิดศรัทธา ช่วยกระตุ้นให้บุคคล มีโยนิโสมนสิการ ซึ่งหมายถึงความรู้จักคิดรู้จักพิจารณาสิ่ง

ทั้งหลาย คิดถูกวิธี คิดหาเหตุผล โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหา ปาปาทนของตนเข้าจับ เป็นปัจจัยภายใน อันเป็นวิธีการแห่งปัญญา

โดยจะสามารถ นำไปสู่ การสร้างความสุขในสังคม ชีวิตเพื่อสันติสุขและสันติภาพ ความสุขในสังคมเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องช่วยกันสร้างโดยมีหลักการว่า ชีวิตจะมีสันติสุขได้นั้น ในเบื้องต้นบุคคลจำเป็นต้องมีหลักในการดำเนินชีวิตคือ มีศรัทธาในศาสนาที่ตนนับถือ มีความคิดเป็นอิสระ เกิดจากความรู้จักเข้าใจ เหตุผลโดยการอบรมสั่งสอนปลูกฝังสืบกันมาในสังคมช่วยให้เกิดความประพฤติดีประพฤตินอบ และการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำให้สังคมสงบเรียบร้อย คนอยู่ร่วมกันร่มเย็นเป็นสุข

โดยสรุป เมื่อคนได้รับการแนะนำสั่งสอนให้มีความเห็น ความคิดที่ดีงาม อันก่อให้เกิดศรัทธาที่ถูกต้อง อีกทั้งยังสามารถคิดหาเหตุผล แยกแยะ สิ่งต่างๆ ปัญหาต่างๆ ได้ตามสภาวะ ด้วยปัญญา โดยจะต้องมีกระบวนการให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง จึงสามารถสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างแท้จริง

๔.๑.๗ สัมมาทิฏฐิกับสันติสุขที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในคัมภีร์ที่แสดงให้เห็นว่า สัมมาทิฏฐิได้มีบทบาทอยู่ในทุกช่วงตอนของการพัฒนาชีวิตให้มีความสงบในการสร้างสันติสุขขึ้นในสังคมได้นั้น^{๑๙} ดังปรากฏใน อรรถกถาทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระอรรถกถาจารย์ได้นิยามความหมายของสัมมาทิฏฐิในพุทธพจน์ที่ว่าภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้ อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เข้าไปเพื่อความเจริญไปพลุลย์ยิ่งขึ้นเหมือนสัมมาทิฏฐินี้เลย^{๒๐}

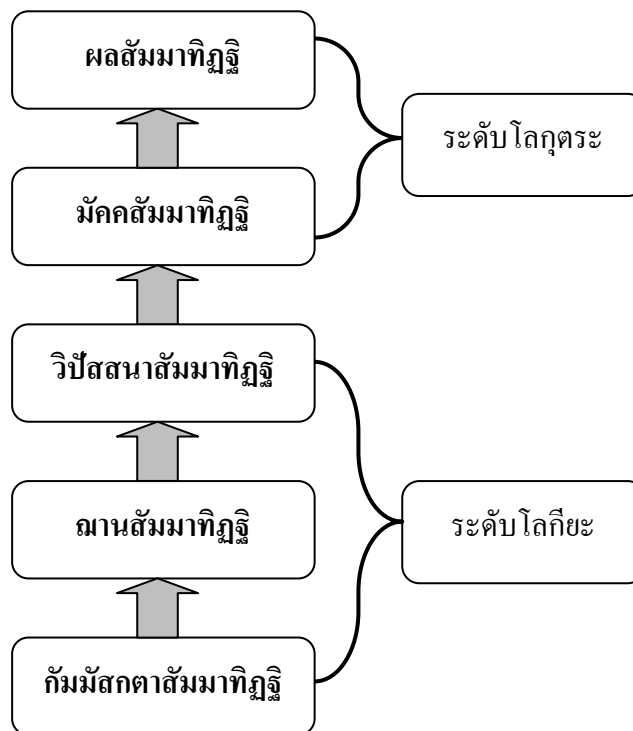
พุทธพจน์นี้ได้แบ่งบทบาทและหน้าที่ของสัมมาทิฏฐิออกเป็น๒๐อย่าง คือ เป็นตัวสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดและสนับสนุนกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นเปรียบเหมือนมารดาที่คลอดบุตร นอกจากจะเป็นผู้ให้ชีวิตแก่บุตรแล้ว ยังต้องเลี้ยงบำรุงบุตรจนเจริญเติบโต

โดยนัยนี้ สัมมาทิฏฐิจึงมีบทบาททั้งในฐานะเป็นตัวสร้าง และเป็นตัวเสริม ตัวสร้างคือ สร้างสารัตถะ หรือคุณสมบัติใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นแก่ชีวิต ตัวเสริม คือส่งเสริมคุณสมบัติที่สร้างขึ้นนั้นในห้วงอกงาม

^{๑๙}พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร(พรรณนา),สัมมาทิฏฐิกับการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา,สารนิพนธ์,บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๖.

^{๒๐} อจ. เอก.(ไทย) ๒๐/๑๘๒/๔๐.

ยิ่งขึ้น ในทัศนะของพระอรรถกถาจารย์ สัมมาทิฏฐิในพุทธพจน์ดังกล่าวก็คือ สัมมาทิฏฐิที่แสดงบทบาท อยู่ในกระบวนการพัฒนาชีวิตตั้งแต่ต้นจนจบ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิระดับ^{๒๑} คือ

๑ กัมมัฏฐาทิสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็น ความเชื่อมั่นที่ว่า สัตว์มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้บันดาลความเป็นไปในชีวิตด้วยกรรมของตนเอง ชีวิตของหมู่สัตว์ จะเป็นไปในทางร้าย หรือดีขึ้นอยู่กับอำนาจ แห่งการสร้างกรรมของมนุษย์นั่นเอง ตลอดถึงความเชื่อมั่นใน ศักยภาพมนุษย์ว่า สามารถพัฒนาได้ถึงสูงสุดเป็นรากฐานที่สำคัญต่อการพัฒนาในระดับที่สูงขึ้นไป

๒ ฉานสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบในระดับการบำเพ็ญสมถภาวนา เป็นการพัฒนาในขั้นที่มุ่งทำให้จิตสงบแน่วแน่ มั่นคง เข้มแข็ง ควรแก่การงาน และเป็นฐานให้แก่การพัฒนา ระดับสูงๆขึ้นไป ผลสูงสุดของการบำเพ็ญสมถภาวนา ก็คือ การได้ฉาน เป็นฐานแก่การเจริญวิปัสสนาต่อไป

๓ วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบที่อยู่ในขั้นของการเจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นขั้นการพัฒนาที่สืบเนื่องมาจากขั้นสมถภาวนา กระบวนการพัฒนาในขั้นนี้ จะมุ่งเน้นในเรื่องการใช้

^{๒๑} อก. ทฎ. อ.(ไทย) ๒/๑๗๕/๗๑.

ปัญหาพิจารณาสภาพความจริงของเบญจขันธ์ สังขารในระดับ โลกุตระ หรือที่เรียกว่า “สังจานุโลมิกญาณ” สัมมาทิฐิ ในขั้นนี้มีบทบาทเป็นทั้งตัวควบคุม และเป็นตัวเชื่อมโยงการพัฒนา ระดับโลกียะไปสู่ระดับโลกุตระด้วย

๔ มัคคสัมมาทิฐิ หมายถึง สัมมาทิฐิหรือปัญญาญาณของพระอริยบุคคล ผู้กำลังดำเนินการพัฒนาชีวิตอยู่ในขั้นของมรรค ๔ ปัญญาในขั้นนี้จะเป็นตัวปฏิบัติการเพื่อทำลายกิเลสเครื่องร้อยรัด (สังโยชน์) ซึ่งในมรรคแต่ละขั้น คุณภาพของปัญญาก็จะสูงขึ้นโดยลำดับ ตามความก้าวหน้าแห่งการพัฒนา

๕ ผลสัมมาทิฐิ หมายถึง สัมมาทิฐิหรือปัญญาญาณของพระอริยบุคคล อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการตัดสังโยชน์ในมรรคแต่ละขั้นนั่นเอง

ตามหลักไตรสิกขา ให้เริ่มต้นด้วยการมีศีล คือให้พัฒนากาย วาจา แล้วฝึกจิตให้เป็นสมาธิ เมื่อมีศีลมีสมาธิ ปัญญา ก็จะเกิดขึ้นตามมา จะเห็นว่า การรักษาศีลจะมั่นคงได้ ก็ต้องอาศัยปัญญาที่รู้เห็นคุณค่าและจุดมุ่งหมายของการรักษาศีล ถ้าไม่มีปัญญากำกับก็จะกลายเป็นการยึดมั่นในศีลอย่างงมงายที่เรียกว่า “ศีลพศปรามาส”^{๒๒} ส่วนไตรสิกขาช่วยเน้นให้เห็นว่าในที่สุดกระบวนการพัฒนาชีวิต ก็ต้องมาจบลงที่ปัญญา โดยให้เริ่มฝึกหัดจากง่ายไปหายาก ให้สูงขึ้นโดยลำดับ ให้ขั้นต่ำเป็นฐานแก่ขั้นกลาง ขั้นกลางเป็นฐานให้แก่ขั้นสูง กล่าวคือ เริ่มจากการฝึกหัดด้านนอก (ศีล) เข้าไปในจิตใจ (สมาธิ) และจบด้วยปัญญา

ในทัศนะของพระธรรมปิฎก มรรคกับไตรสิกขา มีจุดแตกต่างกัน แต่ก็ยังเป็นระบบที่สืบเนื่องประสานสัมพันธ์กัน มรรคเป็นหลักปฏิบัติที่มุ่งในแง่เนื้อหาของตัวระบบเอง โดยแจ่มแจ้งให้เห็นองค์ประกอบย่อยๆ ว่ามีอะไรบ้าง จัดแยกแยะให้เห็นความสัมพันธ์ภายในองค์ประกอบเหล่านั้นเท่านั้น

โดยนัยนี้ การจัดวางลำดับขององค์มรรคจึงจัดตามลำดับความสัมพันธ์ขององค์มรรค ซึ่งทำหน้าที่อยู่ในตัวผู้ปฏิบัติธรรม ดังนั้น สัมมาทิฐิจึงถูกจัดเป็นข้อแรก ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นที่ขาดไม่ได้ ถ้าขาดเสียแล้ว องค์ประกอบอื่นๆ ก็เกิดขึ้นไม่ได้ ส่วนไตรสิกขาเป็นหลักปฏิบัติที่มุ่งใช้งานจริง กล่าวคือเป็นการนำเอาองค์ประกอบของมรรคออกมาวางให้เป็นขั้นตอนแห่งการปฏิบัติจริงๆ เปรียบเหมือนการนำเอาข้อมูลเกี่ยวกับเส้นทางมาใช้ในการเดินทางจริงๆ ในภาคปฏิบัติการจริงนี้ การจัดวางจึงเป็นไปตามลำดับแห่งการพัฒนาที่ต้องการเน้นเป็นพิเศษในแต่ละช่วงตอน เช่น ช่วงต้นต้องการฝึกเน้นในด้านนอกหรือด้านสังคัมเป็นพิเศษ จึงนำองค์มรรคด้านศีลสิกขา มาจัดวางไว้เป็นลำดับแรก เป็นต้น และไม่ว่าผู้ปฏิบัติธรรมจะกำลังฝึกเน้นเป็นพิเศษอยู่ในช่วงใดของไตรสิกขาจะเป็นขั้นศีล ขั้นสมาธิ หรือขั้นปัญญา ก็ตาม การทำหน้าที่ขององค์มรรคที่ ๕ ย่อมดำเนินอยู่ ตลอดเวลาทุกช่วง

^{๒๒} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๓๔๕/๕๐.

ในคัมภีร์ที่แสดงให้เห็นว่า ความสุข ความสงบ สันติ ความเย็นใจ ได้มีบทบาทอยู่ในการพัฒนาชีวิตให้มีความสงบ และสร้างสันติสุขขึ้นในสังคมได้นั้นยังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ว่าด้วยภิกษุผู้อยู่ด้วยความประมาท เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ....

ภิกษุผู้อยู่ด้วยความประมาท เป็นอย่างไรคือ เมื่อภิกษุไม่สำรวจมัจจุหนทรีย์อยู่ จิตย่อมชานไปในรูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งทางตา เมื่อเขามีจิตชานไปแล้ว ปราโมทย์ (ความบันเทิงใจ) ก็ไม่มี เมื่อไม่มีปราโมทย์ ปิติ (ความอิ่มใจ) ก็ไม่มี เมื่อไม่มีปิติ ปัสสัทธิ (ความสงบกายสงบใจ) ก็ไม่มี เมื่อไม่มีปัสสัทธิ ภิกษุนั้น ย่อมอยู่ลำบาก จิตของเขาย่อมไม่ตั้งมั่น เมื่อจิตไม่ตั้งมั่น ธรรมทั้งหลายก็ไม่ปรากฏ เพราะธรรมทั้งหลายไม่ปรากฏ เขาย่อมนับว่า ‘เป็นผู้อยู่ด้วยความประมาท’ แท้จริง ฯลฯ เมื่อภิกษุไม่สำรวจมัจจุหนทรีย์อยู่ จิตย่อมชานไปในรสทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น เมื่อเขามีจิตชานไปแล้ว ฯลฯ เขาย่อมนับว่า ‘เป็นผู้อยู่ด้วยความประมาท’ แท้จริง ฯลฯ”^{๒๓}

ตามหลักพระพุทธศาสนา มรรค หรือมัชฌิมาปฏิปทา^{๒๔} ผู้ประพฤติพรหมจรรย์หรือผู้มีจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ก็คือผู้ดำเนินชีวิตตามมรรค หลักการดำเนินชีวิต การครองชีวิตเมื่อถือตามหลักพระพุทธศาสนา มรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา ก็คือระบบจริยธรรม ระบบความประพฤติปฏิบัติ หลักคำสอนที่เกี่ยวกับชีวิตที่ดำรง หรือหลักการครองชีวิตที่ถูกต้องสมบูรณ์ ของมนุษย์ ที่จะนำไปสู่จุดหมายคือความดับทุกข์ อยู่อย่างเป็นอิสระไร้ทุกข์ กฎแห่งธรรมชาติเป็นพื้นฐาน คือเป็นการนำเอาความรู้เกี่ยวกับกระบวนการที่เป็นไปอยู่เองตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย มาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ โดยจัดให้เป็นระบบ วิธีประพฤติปฏิบัติ หรือแบบแผนการดำเนินชีวิต ที่จะให้ได้ผลดีสอดคล้องกับความเป็นจริงที่เป็นไปตามธรรมชาตินั้น

๔.๒ การประยุกต์สัมมาทิฏฐิในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมไทย

ปัจจุบันสังคมไทย มีหลักสูตรการศึกษามุ่งเน้นไปเพื่อการสร้างความรู้ให้กับนักเรียน นักศึกษา เพื่อรองรับความเป็นอุตสาหกรรมมากกว่าเน้นทางคุณธรรม จริยธรรม ดังเช่นใน

^{๒๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๐๗/๔๕๖

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๑.

สมัยก่อนที่ประเทศจะก้าวเข้าสู่ระบบโลกาภิวัตน์ โดยที่จากการศึกษาหลักสัมมาทิฐิ ผู้วิจัยก็ได้ นำเสนอการประยุกต์เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์จริง โดยเฉพาะ ถ้าได้เริ่มวางรากฐาน การศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตั้งแต่หลักสูตรในระบบการศึกษา ก็จะเป็นการปูพื้นฐานให้แก่ นักเรียนนักศึกษาเพื่อให้ได้มีแนวทางที่จะนำพาชีวิตให้ก้าวไปอย่างพอดี เห็นถูกได้ โดยจะนำแนวคิดของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ได้แสดงความคิดเห็นมาเพื่อประกอบการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์สัมมาทิฐิมาประยุกต์ในการสร้างสันติสุขในสังคมไทยนี้ เป็น ๒ หัวข้อ คือ ๑) ปัญหาสังคมไทยที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ ๒) ผลที่คาดว่าจะเกิด เมื่อใช้หลักสัมมาทิฐิเพื่อสร้างสันติสุขในสังคมไทย ดังนี้

๔.๒.๑ ปัญหาสังคมไทยที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ

ในปัจจุบันด้าน สังคม เศรษฐกิจจะสภาพแวดล้อมมีความเสื่อมโทรมลงในประเทศไทย ในช่วงที่ผ่านมาทำให้มีการสงสัยเกี่ยวกับแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจที่ส่วนใหญ่มิได้ต้นกำเนิดมาจากประเทศตะวันตก ซึ่งมีนักวิชาการหลายคน เล็งเห็นความผิดพลาดอันเกิดจากการนำแนวคิดแบบตะวันตกมาใช้ โดยไม่มีการประยุกต์ ทำให้เข้ากับพื้นฐานแนวคิดดั้งเดิมของสังคมไทย ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาการดำเนินการตามแนวคิดแบบ พุทธ โดยนำหลักธรรมที่เป็นสัมมาทิฐิมาแนะนำเสนอเพื่อปรับใช้ในชีวิตและสังคม อันจะสร้างให้เกิดสันติสุขได้ในสังคมไทย ดังจะได้นำเสนอต่อไป

๔.๒.๑.๑ สัมมาทิฐิที่นำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสันติสุขด้สังคมการศึกษาในสังคมไทย

การศึกษาเป็นการวางรากฐานให้แก่มนุษย์ ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ แต่การจะฝึกควรจะเริ่มตั้งแต่เด็กเป็นต้นไป จะเห็นได้ว่า เด็กไทยอ่านหนังสือน้อยลง ให้ความสำคัญกับคอมพิวเตอร์มากกว่า ซึ่งคอมพิวเตอร์ถ้าใช้ในทางที่ถูก คือ ค้นคว้าหาความรู้ ซึ่งมีมากมายในโลกไซเบอร์ ประโยชน์จะมีมากมายมหาศาล แต่เด็กไทยจะหมดเวลาส่วนใหญ่ไปกับการเล่นเกม ซึ่งมีส่วนให้เด็กมีความก้าวร้าว ดังจะเห็นได้ว่า มีคดีที่เด็กทำผิด เพราะความก้าวร้าว เนื่องมาจาก การติดเกม มากขึ้น

ปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนับว่าเป็นปัญหาใหญ่อย่างยิ่ง เพราะ ะว่าเด็กและเยาวชนเหล่านี้เองจะเติบโตขึ้นไปเป็นอนาคตของชาติต่อไป หากปัญหาเหล่านี้ยังไม่ได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้น ก็เป็นที่แน่นอนว่า ประเทศชาติต้องประสบกับปัญหามากมายในอนาคต ทุกฝ่ายจึงควรหันมาใส่ใจหาหนทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ร่วมกัน โดยเริ่มตั้งแต่สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันอื่นๆ ในสังคม ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันเลยทีเดียว

ในกระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์นั้น พระพุทธศาสนาได้วางหลักการในการศึกษาไว้ครบทุกด้าน เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างถูกต้อง สามารถแก้ปัญหาได้และพัฒนาตนเองให้มีความสุขยิ่งขึ้น การพัฒนามนุษย์แบบเป็นองค์รวม มีความสมดุลทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑.ด้านพฤติกรรม การแสดงออก ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและบุคคลในสังคมอย่างถูกต้อง มีการกระทำทางกายที่ถูกต้องดีงาม ไม่มีการเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น มีการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ อย่างเหมาะสม รู้จักคุณค่าแท้ของสิ่งที่บริโภคใช้สอย ไม่หลงไหลไปตามค่านิยม การรู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้เป็นประโยชน์และเป็นไปเพื่อการศึกษาหาความรู้ การมีอินทรีย์สังวร รู้จักสำรวมอินทรีย์เพื่อป้องกันไม่ให้กิเลสเข้ามา

๒.ด้านจิตใจ เป็นการพัฒนาคุณภาพของจิตใจที่มีกำลัง สะอาด เสริมสร้างคุณธรรมที่ดีงามให้กับจิต เช่น มีความเมตตากรุณา เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความขยันหมั่นเพียร ไม่ท้อแท้ มีความอดทน มุ่งมั่นที่จะทำแต่ในสิ่งดีงามถูกต้อง

๓.ด้านปัญญา เป็นการให้ความรู้ด้านศิลปะวิ ทยการต่างๆ ที่จะนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ โดยถูกต้อง ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นในสังคม เป็นอาชีพที่เหมาะสมไม่ผิดทำนองคลองธรรม และให้รู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตตามความเป็นจริง เป็นสิ่งที่เกิดมาจากเหตุ มีความไม่เที่ยงแท้ถาวร ไม่คงทน ต้องแปรปรวนเป็นธรรมดา ให้รู้วิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสม เช่น ใช้แนวอริยสัจ ๔ เป็นต้น และเรียกระบบการพัฒนามนุษย์ตามหลักการนี้ว่า “ไตรสิกขา” อันได้แก่อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ซึ่งเป็นการพัฒนาที่สมดุลทั้ง ๓ ด้านควบคู่กันไป มีการวัดผลสำเร็จด้วยภาวนา ๔ คือ กายภาวนา คีตภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา

ครูผู้สอน จะเป็น เสี่ยงจากผู้อื่นคือเป็นกัลยาณมิตรอัน เป็นปัจจัยภายนอก คือ สิ่งแวดล้อม สังคมที่ดี ผู้คนเป็นกัลยาณมิตร มีการให้ความรู้และแบบอย่างที่ดีงามถูกต้องแก่เด็กและเยาวชน และสอนให้มีการคิดพิจารณาโดยแยกกาย เป็นปัจจัยภายใน คือ ตัวของเด็กและเยาวชนเอง ต้องมีการรู้จักคิดพิจารณา คิดให้ได้ประโยชน์ ให้ได้ความจริง สถานศึกษาต้องสอนให้เด็กรู้จักคิด

สำหรับหลักสูตรการศึกษา ซึ่งท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ว่า ต้องมีจริยธรรมควบคู่ ทั้งครู อาจารย์ ผู้สอนก็ต้องมีคุณธรรมที่อยู่ในจิตใจ ซึ่งต้องมีทั้งการปฏิบัติที่ควบคู่ คือการสอนคุณธรรม หรือธรรมะที่เป็นหลักปฏิบัติ จะต้องสอนอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง จะต้องสอนให้ ถูกต้องตามหลักปฏิบัติ^{๒๕} สอนให้เดินสายกลาง รู้จักช่วยตัวเอง รู้จักกฎแห่งเหตุผล และปัจจัยปรุงแต่ง จะต้องสอนจัดการที่เหตุให้ถูกต้องจึงจะได้รับผลที่ต้องการ^{๒๖} ต้องให้มีการศึกษา การสอนคุณธรรมที่เหมาะสม

^{๒๕} กลุ่มศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี, รวมปาฐกถาพระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ), หน้า ๑๔-๒๑.

^{๒๖} พุทธทาสภิกขุ, หลักธรรมสำหรับนักศึกษา, หน้า ๕.

แก่วัย ของแต่ละบุคคล และให้รู้จักการใช้เหตุผลให้ถูกต้อง เพราะการส อนคุณธรรมที่เหมาะสมแก่วัย จะเป็นการทำให้เกิดความสมดุลในการดำรงชีวิต และการพัฒนา นั้น จะเน้นสายกลางที่ความเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ไม่ใช่เป็นอุปสรรคในการเข้าถึง ความจริง หรือการใช้เหตุผล การใช้เหตุผลจึงไม่จำกัดว่าเป็นเด็กหรือเป็นผู้ใหญ่ แต่ขึ้นกับการมีความรู้ซึ่ง มาจากการค้นคว้า และการคิดอย่างถูกต้องอีกประการหนึ่ง คือในปัจจุบันข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ มากมาย หากขาดการคิดที่ถูกต้องแล้ว ก็จะทำให้ผู้เรียนตกเป็นเหยื่อของข้อมูลข่าวสารได้

หลักธรรมอันเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเบญจศีลเบญจธรรมและหลักของทศ ๖ ควรจะได้มีการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง และนำไปปฏิบัติตั้งแต่ยังเป็นเด็กและเยาวชนกันอยู่เลยทีเดียว เพื่อให้เด็กได้คุ้นเคยกับแนวทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม สามารถที่จะดำรงตนไว้ในที่ดีงามในสังคมอันสืบสวนุ่นวายนี้ได้

หลักสูตรการศึกษาจึงต้องมีการเน้นวิชามนุษยศาสตร์ เพราะจะทำให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลทั้งทางร่างกาย จิต สังคมและปัญญา แก่ผู้เรียนรู้ได้ และพร้อมกันนั้น ต้องให้ผู้เรียนต้องเรียนรู้ภาษาเพื่อเป็นสื่อในการค้นหาข้อมูล เพราะในโลกปัจจุบัน วิทยาการต่าง ๆ มากมายที่บรรจุอยู่ในสารสนเทศ ดังนั้น การศึกษานอกเหนือการให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาที่สมดุลแล้ว ก็ต้องเป็นผู้มีความคิดรู้จักเคารพความคิดเห็นของบุคคลอื่น หลักสูตรการศึกษาต้องมีการเชื่อมโยงวิชาทั้งหลายเข้ามาหากัน^{๒๖}

ในที่นี้จะขอ กตัวอย่างการวางระบบการศึกษาที่ใช้หลักไตรสิกขา เป็นโรงเรียน ตัวอย่าง ที่ผู้วิจัยได้เคยไปสังเกตการณ์ ในขณะที่ศึกษาวิชาพุทธศาสตร์เมื่อปีพ .ศ.๒๕๔๕ โรงเรียน สัตยาไส เป็นโรงเรียนที่ดร . อาจอง ชุมสายเป็นผู้ก่อตั้งโดย ใช้หลักศีล สมาธิ ปัญญา บรรจุในหลักสูตรของการเรียนการสอน และมีความน่าสนใจ ในการรับครูเพื่อมาทำการสอนและนักเรียน เพื่อศึกษาในโรงเรียนแห่งนี้ รวมไปถึงกระบวนการสอน และผลจากการเรียนการสอน ดังนี้ ความเป็นมาของโรงเรียนสัตยาไส

โรงเรียนสัตยาไส ได้เปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2535 โดย ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ร่วมกับ เพื่อนได้รวบรวมเงิน เพื่อก่อตั้งโรงเรียน ได้เลือกพื้นที่กว่า 300 ไร่ ที่อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี เป็นอาณาเขตของโรงเรียน ลักษณะโรงเรียนประจำ คือนักเรียนทุกชั้นเรียน จะต้องอยู่ประจำ กินนอนที่โรงเรียนตลอดเทอม โดยทางโรงเรียนอำนวยความสะดวกอย่างครบวงจร

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณ การ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๓๒.

โรงเรียนสัตยาไส มีปรัชญาการศึกษาและแนวปฏิบัติสอดคล้องกับเป้าหมาย และหลักการในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน ซึ่งมีการจัดกิจกรรมและเทคนิคการเรียนการสอนที่หลากหลาย เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน หลักการและแนวคิดของการเรียนรู้

ดร. อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ซึ่งเป็นผู้บริหารสูงสุดของโรงเรียน ได้จัดหลักสูตรการเรียนการสอน โดยมีหลักการ ของพระพุทธศาสนา ถือหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่ไปกับการให้ความรู้ทางวิชาการตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสร้างคนดีให้มีจิตใจเมตตา มีคุณธรรม มีวิจารณ์ญาณที่ถูกต้อง

โรงเรียนสัตยาไส มีพันธกิจ คือ นักเรียนจะได้รับการอบรมบ่มนิสัย อ่อนน้อมถ่อมตน มีความกตัญญูและให้ได้รับการศึกษาตามขนบธรรมเนียมประเพณีไทย นักเรียนจะได้ศึกษาเรียนรู้ทางด้านเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำมาปฏิบัติใช้ นักเรียนจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนแวดล้อม โดยนักเรียนจะถูกฝึกให้เข้าร่วมกิจกรรมในสังคมชุมชน ด้วยความเสียสละ กล้าแสดงออก วัตถุประสงค์ของการศึกษาที่โรงเรียนสัตยาไส

การให้เด็กมีคุณธรรม มีคุณค่าความเป็นมนุษย์ เมื่อเด็กมีคุณธรรมประจำใจ จะสามารถเป็นกำลังสำคัญที่จะออกไปช่วยพัฒนาสังคมให้เข้มแข็ง ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันอย่างมีความสุข นักเรียนจะได้รับการอบรมให้มีความรัก ความเมตตา กรุณา มีกิริยามารยาทที่งดงาม มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน ซื่อสัตย์ สุจริต กล้าหาญ กตัญญู มีความเสียสละ มีระเบียบวินัย และปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความรับผิดชอบ หลักการศึกษารื่องไตรสิกขา

การศึกษาให้เข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้ในเรื่อง ๓ อย่าง คือ °

๑.ศีลสิกขา คือการศึกษาในเรื่องศีล เพื่อฝึกหัดกาย วาจาให้เรียบร้อย งดงาม ในทางกาย เช่น ไม่เบียดเบียนหรือทำร้าย รุกราน เช่นฆ่า ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนเสียหาย ไม่ลักขโมยทรัพย์สินเงินทองของผู้อื่นมาเป็นของตน และไม่ล่วงละเมิดหรือประพฤติผิดในเรื่องความรักความใคร่ในบุคคลที่ต้องห้าม หรือมีเจ้าของหวงแหน หรือครอบครองแล้วตามกฎหมายหรือประเพณี ส่วนในทางวาจาเช่น ไม่พูดปดคำไม่จริง ไม่พูดคำหยาบคาย ไม่พูดเพ้อเจ้อ เหลวไหลไร้สาระประโยชน์ แต่พูดในสิ่งที่ให้ประโยชน์ สิ่งที่ประสานสามัคคี มีเมตตาธรรมต่อกัน

๒. สมาธิสิกขา

คือ การศึกษาในเรื่องสมาธิจิต โดยควบคุมจิตใจให้ตั้งมั่น ให้ใสสะอาด ไม่ให้จิตใจฟุ้งซ่าน กวัดแกว่ง โดยยึดหลักสมาธิคือ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปนาสมาธิ โดยหลีกเลี่ยงจากอารมณ์ไม่

สร้างความโกรธ จิตใจสุกสว่าง ไม่ฟุ้งซ่าน มีความบันเทิงใจ ใฝ่ในกุศลธรรมและบำเพ็ญธรรมให้
 ตั้งญาณเกิดขึ้น เพื่อให้เกิดโลกุตระสมาธิ อันเป็นสมาธิ ที่ได้อริยผล จักเป็นสัมมาสมาธิ และหลัก
 เว้นโลกียสมาธิ เพราะประกอบด้วยความต่ำทรามอันเกี่ยวเนื่องด้วยสังโยชน์อันเป็นกิเลสร้อยรัด มี
 โยคะอันเป็นกิเลสที่ทำให้ติดอยู่ในโลก มีโอฆะคือห้วงกิเลส มีพันธะเครื่องผูกมัดนิเวศน์เครื่องกั้น
 ไม่ให้บรรลुकุศล เป็นธรรมอันต่ำทราม เป็นทุทธิฎฐิเพราะมีความเห็นผิด เป็นอุปาทาน เป็นอา
 สวะกิเลส จัดเป็นมิจฉาสมาธิ

๑. ปัญญาศึกษา

คือ การศึกษาเพื่อให้เกิดปัญญา ความรู้ที่ตัวเอง ปัญญามี ๒ ระดับ คือ โลกียปัญญา อันเป็น
 ปัญญาของชาวโลก ปัญญาระดับต่ำ ปัญญาที่ประกอบอาชีพ เพื่อดำรงชีวิตของมนุษย์ทั่วไป และ
 โลกุตระปัญญา อันเป็นปัญญาของอริยชน ผู้มีสัมมาทิฐิและสัมมาตั้งกัมปะเป็นต้น อันเป็นอริปัญญา
 คือปัญญาที่รู้ยังเห็นจริงเพราะสามารถหยั่งรู้ในอริยสัจ๔ โพธิปักขิยธรรมญาณ และมรรคญาณ

สืบเนื่องจากหลักการไตรสิกขาในพระพุทธศาสนากิจกรรมหนึ่ง ที่มีการปฏิบัติเป็นกิจวัตร
 ประจำวันของนักเรียนโรงเรียนสัตยาไส คือกิจกรรมการฝึกสมาธิ เนื่องจากสมาธิช่วยให้จิตใจสงบ
 แจ่มใส เบิกบาน ทำให้ควบคุมอารมณ์ พฤติกรรม พัฒนาความจำและความสามารถในการคิด
 ดังนั้น การฝึกสมาธิจึงถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการพัฒนาร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และปัญญาของ
 นักเรียน เพื่อให้ครูและนักเรียน มีทัศนคติต่อการฝึกสมาธิและเห็นประโยชน์ของการพัฒนาสมาธิ
กระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนสัตยาไส

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง วิธีการเรียนรู้ที่ผู้เรียน ได้ใช้ในการเรียนรู้สาระ และ
 กระบวนการต่าง ๆ ซึ่งมักส่งผลต่อผลการเรียนรู้ หากผู้เรียนใช้วิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย และ
 เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ และสาระการเรียนรู้ ก็ย่อมช่วยให้ผู้เรียนมีผลการเรียนรู้ที่ดีตามมา

การเรียนรู้หรือการจัดการเรียนการสอน หมายถึง การดำเนินการของผู้สอน หรือครู เพื่อ
 ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยการวางแผน จัดสาระการเรียนรู้ และวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมให้แก่
 ผู้เรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนรู้ใช้กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง และช่วยอำนวยความสะดวก ดูแล
 กำกับการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

เนื่องจากทั้งครู และผู้เรียนดำเนินชีวิตอยู่ในโรงเรียน และชุมชน ผู้บริหารสถานศึกษาจึงมี
 อิทธิพลต่อการทำงานของครู ในขณะที่ผู้ปกครองมีอิทธิพลต่อชีวิตของนักเรียน การปรับเปลี่ยน จะ
 เกิดผลสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจและให้การสนับสนุนส่งเสริมการ
 ปรับเปลี่ยนให้ไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้น การเรียนรู้จึงมีความหมายครอบคลุมถึงการเปลี่ ยน
 แนวคิดการกระทำของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ ผู้เรียน ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง ชุมชน

ผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ในการจัดการศึกษาและจัดการเรียนรู้ให้นักเรียน ได้เรียนรู้สาระที่เป็นประโยชน์ ด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม อันจะส่งผลให้เกิดผลการเรียนรู้ที่ ดีตามจุดมุ่งหมายของ หลักสูตร

การดำเนินงานของโรงเรียน ดร. อางอง ชุมสาย ณ อยุธยา ผู้บริหารสูงสุด ได้บรรยายไว้ว่า “ได้ ตั้งใจตั้งแต่แรกว่าต้องทุ่มเทชีวิตนี้ เพื่อให้เด็กเกิดการเปลี่ ยนแปลง เพราะฉะนั้นถือว่าจะต้องฝึกกัน เต็มที่ โดยต้องการที่จะควบคุมสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม เพราะ จะต้องสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเด็ก ซึ่ง เป็นสิ่งสำคัญมาก” วิสัยทัศน์ของผู้บริหารสูงสุด และผู้ก่อตั้งโรงเรียนซึ่ง ได้กำหนดคุณลักษณะ และ ทิศทางการเรียนการสอนไว้ดังนี้

ข้อมูลของนักเรียน โรงเรียนสัตยาไส เป็นโรงเรียนประจำ เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้น อนุบาล ถึง ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีนักเรียนประมาณ ๓๐๐ คน แต่ละชั้นมี ๑ ห้องเรียน รวมทั้งสิ้น ๑๓ ห้องเรียน

การคัดเลือกนักเรียน ผู้บริหารสูงสุด ได้ให้ความสำคัญจากการรับเด็กนักเรียน โดยคัดเลือก ผู้ปกครองเป็นหลัก เพราะเป็นเป้าหมายของโรงเรียน คือ ต้องการสร้า ังคนดี จึงมิได้มุ่งคัดเด็ก นักเรียนเพราะต้องการให้โอกาสเด็กทุกคนเท่ากัน ไม่ว่าจะจนหรือรวย เรียนเก่ง หรือไม่เก่ง ก็ตาม

วิธีคัดเลือก คัดเลือกผู้ปกครองเป็นอันดับแรก โดยวิธีสัมภาษณ์ สอบถามว่าทัศนคติของผู้ปกครอง ที่มีต่อบุตร คือต้องการให้เป็นคนดีจึงจะรับนักเรียนเข้ามาเรียน เพราะผู้ปกครองเป็นบุคคลที่สำคัญ มาก ซึ่งจะต้องร่วมมือกับโรงเรียนด้วย โดยจะต้องให้ความอบอุ่นและดูแลเด็ก เมื่อเด็กอยู่บ้าน ๒.เด็กที่เรียนในโรงเรียนสัตยาไส จะเป็นคนน่าในบ้าน ที่จะช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนใน ครอบครัวด้วย เช่น เด็กจะคิดการนั่งส มาธิ สวดมนต์ ก็จะชักชวนให้ผู้ปกครองมานั่งสมาธิ สวด มนต์ร่วมกัน ซึ่งจะช่วยให้ครอบครัวเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ซึ่งผู้ปกครองต้องเข้าใจ และต้อง รับผิดชอบ

๓.เมื่อผ่านขั้นตอนการคัดเลือก ผู้ปกครองที่มีความเข้าใจและให้ความร่วมมือ ผู้ปกครองจะต้องมา เข้าค่ายที่โรงเรียน ๓ วัน พร้อมนักเรียน เพื่อรับการอบรม

การคัดเลือกครูผู้สอน ใช้วิธีการคัดเลือกครูผู้มีวุฒิภาวะ และความรู้ โดยการเข้าค่ายอบรม ๓ วัน โดยมีกฎดังนี้ ๑. เป็นตัวอย่างที่ดี ห้ามสอนในสิ่งที่ตัวเองปฏิบัติไม่ได้ ซึ่งครูจะต้องฝึกตัวเองเพื่อ เป็นตัวอย่างที่ดีให้ได้ ๒. กลับไปคู่มือหนึ่งใหม่

วันที่สาม ครูที่เหลือ จะให้ไปสัมผัสกับเด็ก ซึ่งเด็กนักเรียนจะเป็นผู้คัดเลือก คือถ้าครูคนไหนมีเมตตา รักเด็ก เด็กก็จะไปเกาะติดอยู่กับครูเหล่านั้น

ผลการชีวิต และคัดเลือกครูซึ่งเป็นวิธีการเฉพาะของโรงเรียนสัตยาไส ทำให้ได้ครูที่เน้น เรื่องจิตใจ ให้ความรักความเมตตา แก่เด็ก ช่วยเด็กจริง ๆ และอัตราส่วนของครูที่โรงเรียนสัตยาไส ~~คือ~~ ^{คือ}ครูเลเด็กนักเรียน ๑ คน จึงมีครูประจำประมาณ ๕๐ คน

จะเห็นได้ว่า จุดเน้นการคัดเลือกครู คือความเมตตา กรุณา คุณเลเด็กอย่างดี ไม่ทิ้งภาระหน้าที่ จัดเป็นแนวคิดตามพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้เกิดวัฒนธรรม ที่เอื้อเฟื้อ ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมทั่วไป รวมทั้งคุณค่าในระดับจิตใจ ซึ่งความดีงามในจิตใจ ก็จะรักษาความประพฤติ และความสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงให้เห็นถึง ผู้บริหารที่เอาใจใส่ ตั้งแต่ต้น ทำให้โรงเรียนมีรากฐานที่ดี

วิสัยทัศน์ และเป้าหมายของโรงเรียน นักเรียนได้พัฒนาด้านจิต วิญญาณ คุณภาพชีวิต และการศึกษา เพื่อให้เกิดเพื่อประโยชน์ต่อสังคม และประเทศชาติ ตามบทบาทและหน้าที่ของตน ในฐานะพลเมืองดีของชาติ โรงเรียนมุ่งพัฒนา และปลูกฝังด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ๑.การส่งเสริมให้ควา มรู้ และทักษะในวิชาสามัญ ให้ทันต่อวิทยาการปัจจุบัน ๒.โดยควบคู่ไปกับ คุณธรรมสร้างนิสัยดีงาม เพื่อให้เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติตนในทุก ๆ ด้าน เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคม และประเทศชาติ ๓.ปลูกฝังและส่งเสริม ให้รู้จักคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดควา มเจริญรุ่งเรืองทั้ง ต่อตนเองและสังคม ๔.สร้างทัศนคติ และมีนิสัยรักการเรียน เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับความถนัด และความสนใจของตนเอง ๕.ให้เป็นศาสนิกชนที่ดี มีทัศนคติที่ดีต่อทุกศาสนา ๖.สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้อย่างมีความสุข มีความเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจ ๗.ให้ตระหนัก และภูมิใจในความเป็นคนไทย

แนวคิดหลักของการพัฒนาโรงเรียน แนวคิดหลักที่โรงเรียนใช้ในการบริหารจัดการ คือ การทำงานแบบมีส่วนร่วม โดยมีการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ของบุคลากรทุกระดับ ทุกฝ่าย การดำเนินงานจะมีการติดตามประเมินการทำงานเป็นระยะ ๆ

บทบาทของผู้บริหารโรงเรียน ผู้บริหารได้ส่งเสริมพัฒนาการเรียนรู้อย่างนี้

๑.มีการจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาสมาธิให้แก่ครู บุคลากร นักเรียน และผู้ปกครอง ให้ทุกคนเข้าใจและเห็นประโยชน์ของการพัฒนาสมาธิ ให้ครูสามารถพัฒนาหลักสูตร พัฒนาสมาธิ และสอนสมาธิได้ โดยจัดให้มีกิจกรรมฝึกสมาธิร่วมกันเป็นประจำทุกวัน

๒. สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เผยแพร่ และให้ความรู้ผู้ปกครอง นักเรียนเรื่องสมาธิ ขอความร่วมมือกับผู้ปกครองในการติดตามผลการทำสมาธิของนักเรียนในช่วงปิดภาคเรียนและมีการจัดการอบรมให้ความรู้ให้กับโรงเรียนที่สนใจจะเข้าร่วมเครือข่าย

๓. โรงเรียน ได้มีการร่างหลักสูตรสมาธิ เพื่อนำไปใช้ฝึกสมาธิให้กับนักเรียน โดยครูทุกคนจะต้องผ่านการอบรมวิธีการทำสมาธิโดยใช้แสงสว่างตามหลักสูตรอย่างถูกต้องเหมาะสม

๔. จัดกระบวนการเรียนรู้วิชาคุณค่าความเป็นมนุษย์ โดยเน้นกิจกรรมสมาธิ มีการเสริมแรงยกย่องผู้ปฏิบัติดี ครูทุกคนจะร่วมกันจัดกระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการ ที่เชื่อมโยงกับเนื้อหาตามหลักสูตรของช่วงชั้นนั้น ๆ โดยจะสอดแทรกคุณค่าความเป็นมนุษย์ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ๕. กิจกรรมการฝึกสมาธิ โดยใช้แสงสว่าง เป็นกิจกรรมหลักหนึ่งที่โรงเรียนสัตยาไส ให้ความสำคัญ และยึดเป็นนโยบายหลักของโรงเรียนในการจัด ให้ครูและนักเรียน ได้ฝึกเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอทุกวัน ในห้องสวดมนต์ทุกเช้า ฟังนิทานธรรมะ การมีชั่วโมงสอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ ซึ่งครูทุกคน ประจำชั้นต่าง ๆ จะบูรณาการสอนเข้าไปในทุกวิชา โดยอัตโนมัติ ซึ่งจะมีผลทำให้เด็กนักเรียนเป็นคนดี เพราะมีสมาธิ จิตใจสงบ ร่มเย็น

จากกระบวนการเรียนของเด็กนักเรียนโรงเรียนสัตยาไส จะมีผลดังนี้

๑. ฝึกปฏิบัติสมาธิเป็นประจำ
๒. เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ใฝ่หาความรู้
๓. สามารถสังเกตการเปลี่ยนแปลงของตนเองในด้านอุปนิสัยการเรียน การดำเนินชีวิต
๔. ใช้สมาธิในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ
๕. ความรู้ที่ได้ มาเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน
๖. นักเรียนจะมีความช่างสังเกต คิดวิเคราะห์ ประเมินได้
๗. มีวิจรรณญาณในการคิด
๘. นักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรม
๙. นักเรียนมีความจำดีขึ้น มีผลการเรียนดีในที่สุด

จากการให้มีการเรียนรู้โดยใช้สมาธิเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนั้น พบว่า

๑. เด็กนักเรียนได้มีการสำรวจตนเอง ในการสำรวจพฤติกรรมทางด้านคุณธรรม จริยธรรม โดยเด็กนักเรียนจะมีความรัก ความเมตตา การไม่เบียดเบียน การอนุรักษสิ่งแวดล้อม
๒. นักเรียนมีความจำดีเพิ่มขึ้น ในระดับที่ตนพอใจ
๓. ด้านการเรียน พบว่า เด็กมีพัฒนา ผลการเรียนดีขึ้นในระดับหนึ่ง

สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของนักเรียน เป็นผลจากครูสอนให้สวดมนต์ ตั้งสมาธิเป็นประจำ การเรียนวิชาคุณค่าความเป็นมนุษย์ เพื่อน ๆ และสิ่งแวดล้อมที่ดี
 สิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงของนักเรียน คือใจเย็นลง มีความสงบ มีความรัก ความเมตตา มีความ
 รับผิดชอบ มีสมาธิดีขึ้น และการเรียนดีขึ้น

โรงเรียนสัตยาไส ได้จัดสภาพในทุก ๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้นักเรียนมีการพัฒนา ตาม
 หลักธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้นักเรียน พัฒนาชีวิตให้สามารถ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น มี
 วัฒนธรรมที่แสวงปัญญา ซึ่งการจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาคุณธรรมคือ^{๒๘}

๑. สัมปยุตตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครูอาจารย์ที่ดี มี
 ข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษา โดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์ พิจารณาหาเหตุผลที่ดี และถูกวิธี

๔. ชัมมานุสัม ปฏิบัติดี หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนิน
 ชีวิตได้ ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาคุณธรรม ๔ ประการนี้ จะส่งเสริมให้นักเรียนพัฒนาตามหลัก ไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน
 การที่โรงเรียนสัตยาไส มีกิจกรรมฝึกสมาธิ ซึ่งเป็นการพัฒนาชีวิตให้ก้าวไปในมรรค ซึ่งจะ
 สอดคล้องได้กับองค์ประกอบของมรรค มีองค์ ๘ จะเห็นได้ว่า การฝึกสมาธิให้แก่เด็กนักเรียนเป็น
 ประจำจะช่วยสร้างความเชื่อมโยงในชีวิต และพัฒนามนุษย์ ด้านคุณภาพชีวิต เป็นไปด้วยดี ซึ่งการ
 เกิดปัญญา จะทำให้เราพ้นจากการครอบงำของการหลงใหลในวัตถุ มีสภาพจิตใจที่มีความสุข ซึ่ง
 เกิดจากความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่าประโยชน์ที่แท้จริง อย่างนี้จึงเป็นบูรณาการที่แท้ คือบูรณาการ
 ของไตรสิกขาในระบบองค์รวมที่เป็นเรื่องธรรมดาของธรรมชาติ ที่แม้แต่คนที่เจอความทุกข์^{๒๙} พอมี
 โยนิโสมนสิการเกิดความคิดในทางปัญญาว่า เจอความทุกข์แล้ว คนที่เจอความทุกข์ ได้ทดสอบ
 ตัวเองว่า จะเข้มแข็งสามารถผ่านความทุกข์ยากไปได้ไหม คนเราจะเจริญพัฒนาด้วยการเจอความ
 ยากและรู้จักทำแบบฝึกหัดจะได้ฝึกตัวเองในการแก้ปัญหา เราจะเข้มแข็งด้วยปัญญา และจะพัฒนา
 ความสามารถในการแก้ปัญหาต่อไป ชีวิตจะดี จะพัฒนามาก พอมีปัญหา มาทุกข์ก็กลายเป็นสุขไป
 ฉะนั้นคนที่ฉลาดจึงสามารถหาสุขจากทุกข์ได้ วันนี้ คือระบบแห่งการพัฒนาคนมนุษย์ ที่ไปด้วยกัน ทั้ง
 สติ สมาธิ ปัญญา อิงอาศัย เกื้อหนุนกันไป

^{๒๘} กระทรวงศึกษาธิการ , แนวทางดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานครฯ : โรงพิมพ์องค์การ
 รับส่งสินค้า และพัสดุภัณฑ์, พ.ศ.๒๕๔๖)

วิเคราะห์กระบวนการดำเนินงาน

โรงเรียนสัตยาไส ถือกำเนิด มาจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีความดีงาม กอปรไป ด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีคุณูปการต่อสังคม คือ ดร . อาจง ชุมสาย ณ อยุธยา ท่านเป็นผู้ที่ เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทุกด้านพร้อมจะถ่ายทอดคุณสมบัติอันดีงามที่เป็นประสพการณ์ของท่าน สู่นักเรียนรุ่นใหม่

หลังจาก ดร .อาจง ได้รับแรงบันดาลใจที่จะช่วยเหลือทางการศึกษาแก่ เด็กๆ ในประเทศไทย ท่านได้พยายามชวนชวนาย ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม โดยได้ศึกษาเพิ่มที่ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในระดับปริญญาเอก ในระหว่างเรียน และทำวิทยานิพนธ์ ได้ปฏิบัติสมาธิควบคู่ไปด้วย จนเกิดการหยั่งรู้ ด้วยตัวเอง ถึงแนวทางที่จะเขียนวิทยานิพนธ์ เรื่องแนวทางที่จะใช้ในการสอนครู อบรมครู แนวทางที่จะใช้ในการเรียน การสอนนักเรียน การรู้คำตอบขึ้นมาเอง ดร.อาจงได้บอกไว้ว่า มาจาก ศีล สมาธิ ปัญญา หรือหลักไตรสิกขา ซึ่งสิ่งนี้ ท่านได้ฝึกหัดด้วยตัวเอง ตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี นอกเหนือจากนี้ ท่านเป็นผู้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานทุกๆด้าน และมีบทบาทที่ดีในสังคมไทย และสังคมโลก โรงเรียนสัตยาไสประสบความสำเร็จในการเรียนการสอน จนได้รับการยกย่อง ให้เป็นแบบอย่างของโรงเรียนแนววิถีพุทธ ในประเทศไทย และกำลังขยายบทบาทไปสู่สังคมโลก ได้อย่างภาคภูมิใจ

ด้านผู้บริหาร โรงเรียนสัตยาไส ก่อตั้งด้วยเจตคติที่งาม ของผู้ที่ต้องการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้มีความสุข พลังแห่งเมตตาจึงเป็นแรงขับ เคลื่อนให้เกิดกระบวนการเรียนการสอน ที่ดำเนินไปตาม แนวที่ก่อให้เกิดความดีงาม และปัญญาเป็นที่ตั้ง และเน้นการมีความสุขเป็นเป้าหมาย

บุคคลากร ที่ร่วมงาน ในกระบวนการดำเนินงาน ได้รับการคัดเลือกให้สอดคล้องกับวิธีการ อย่าง สมเหตุสมผล และมีการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีงามตลอดเวลา

ความเหมาะสมของสถานที่ตั้งโรงเรียน เอื้อต่อการเรียนการสอน ในลักษณะนี้ เพราะปราศจากกิเลส ภายนอกมาปลุกเร้า ให้เกิดความลุ่มหลงในวัตถุต่างๆ ซึ่งจะเป็ตัวแปรให้กระบวนการเรียนไม่เกิด สัมฤทธิผลได้

เด็กนักเรียน เป็นหัวใจของ กระบวนการเรียนการสอน ที่จะเป็ตัวชี้ วัดในอนาคตว่าจะมี ประสิทธิภาพตามปรัชญา และวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ เด็กนักเรียนที่ได้รับคัดเลือกจะผ่านการคัด กรองตามหลักการ โดยไม่มุ่งเน้นที่ความเก่งของเด็ก แต่จะเน้นวิสัยทัศน์ของผู้ปกครองเป็นหลัก ในเชิงจิตวิทยา เมื่อผู้ป กครองยอมรับ และเข้าใจในหลักการ และวิธีการของโรงเรียน ผู้ปกครองจะมีความเชื่อมั่นในกระบวนการเรียนการสอน จะช่วยผลักดัน ให้กำลังใจแก่เด็กๆ ให้สามารถเข้าสู่การ เรียนในโรงเรียนจนครบหลักสูตรได้ และพร้อมจะร่วมมือกับแนวทางที่โรงเรียนได้อบรมผู้ปกครอง ให้ร่วมกันฝึกอบรมเด็กให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี

หลักสูตรการเรียนการสอน มีการคิดวิเคราะห์ที่ล้นหลาม จนได้วิธีการที่เหมาะสมในการเรียนการสอน ซึ่งมีการผสมผสาน การปลูกจิตสำนึก ที่ดีงามของความเป็นมนุษย์ การฝึกสมาธิทุกวัน การให้ความรู้ทางวิชาการตามมาตรฐานกระทรวงศึกษาธิการ การสร้างสุขอนามัย พละนาถัย ให้นักเรียนมีร่างกายแข็งแรง กระบวนทัศน์เหล่านี้ได้รับการบริหารอย่างเหมาะสม จนได้ผลผลิตเป็นนักเรียนที่มีความเสียสละ มีคุณธรรม จริยธรรม มีร่างกายที่แข็งแรง จิตใจดีงาม ไม่ก่อปัญหาสังคมทั้งในปัจจุบัน หรือในอนาคต

สรุป ความคาดหวังของคนที่มีคุณภาพและมีความพร้อมที่จะเสียสละ เช่น ดร.อาจง เป็นพลังส่วนหนึ่งในสังคมที่จะขับเคลื่อน สิ่งดีงามเข้าสู่กระแสสังคม โดยมีกลุ่มบุคคลากรที่มีคุณภาพ ได้ร่วมมือที่จะดำรงสิ่งดีงามนี้ ให้มีผลต่อสังคมในปัจจุบันและสืบเนื่องไปในอนาคต ดร.อาจงมีความมั่นใจว่าโลกของเรา ในที่สุดจะต้องมีความสงบสุข โดยท่านได้สังเกตุมานะโดยตลอดว่า มนุษย์จะยอมเปลี่ยนเมื่อมีวิกฤต ซึ่งขณะนี้กำลังเกิดวิกฤตขึ้นมาในโลกของเราหลายด้าน เช่นสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนไป การเกิดภัยธรรมชาติครั้งใหญ่มีบ่อยขึ้น ปัญหาความยากจนเกิดขึ้นกับดินฟ้าอากาศ ซึ่งจะทำให้หันมาคิดว่า มาช่วยเหลือซึ่งกันและกันดีกว่า การมีเมตตาต่อคน สัตว์ สิ่งแวดล้อม โดยที่ทุกคนตระหนักอยู่ตลอดเวลา อันจะช่วยทำให้สังคมโลกอยู่รอดปลอดภัยและมีความสุขการเรียนการสอนในโรงเรียนสัตยาไส ได้สั่งสอนให้เด็กนักเรียนมีการเตรียมชีวิตของแต่ละคนให้มีความเข้าใจ และอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม มีความเมตตา ต่อเพื่อนมนุษย์ และสัตว์ และเต็มใจจะช่วยเหลือทุกคน นับว่าเป็นการเตรียมการเพื่ออนาคตด้วยวิถีธรรมชาติ ซึ่งจะสามารรถรับมือกับสถานการณ์ที่ไม่อาจทราบได้ชัดเจน สิ่งเหล่านี้บ่งบอกเป้าหมายสูงสุดของโรงเรียนสัตยาไส คือให้นักเรียนมีความสุข ความสงบ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญก่อให้เกิดสันติสุขสำหรับมนุษย์ในสังคมนั้นเอง

ดังนั้นชาวพุทธทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้ที่คิดจะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดหรือยังไม่คิดก็ตาม ย่อมไม่ควรหยุดอยู่เพียงสัมมาทิฏฐิระดับนี้ ควรจะพยายามฝึกฝนอบรมและพัฒนาปัญญาจากสัมมาทิฏฐิระดับกัมมัฏกตาญาณ ในการรู้ว่าชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรมในฐานะเป็นกฎธรรมชาติ เพื่อให้ก้าวต่อไปสู่สัจจานุโลมิกญาณ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้หรือริยสัง๔ เพราะจะช่วยบรรเทาความโลภ โกรธ หลงให้เบาบางลง ทำให้จิตผ่องใส รู้จักวางท่าทีต่อโลกที่ได้ผลยิ่งกว่าระดับศีลธรรม ทั้งเป็นผลดีแก่ตนเองและสังคมอย่างยิ่งอีกด้วย

ในทางพระพุทธศาสนานั้น ท่านจัดวางระบบการศึกษาให้เป็นเรื่องของการใช้ชีวิตที่ต้องดีงาม มีความสุข สามารถช่วยเหลือตนเองได้ มีจิตใจที่โอบอ้อมอารีรู้จักช่วยเหลือบุคคลอื่นๆ ในสังคมที่ตนอยู่ ศึกษาเพื่อที่จะทำความเข้าใจตนเอง และได้นำความรู้ที่ตนมีนั้นไปใช้ในการช่วยเหลือผู้อื่น และพัฒนาสังคมที่ตนอยู่ให้มีความเจริญก้าวหน้าไม่มีปัญหา ดังจะได้นำเสนอในหัวข้อต่อไป ซึ่งหลักสัมมาทิฏฐิที่นำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดสันติสุขในสังคมไทยได้จริง

๔.๒.๑.๒ สัมมาทิฐิที่นำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสันติสุขด้านเศรษฐกิจในสังคมไทย

ในยุคสมัยของทุนนิยมและบริโภคนิยมซึ่งระบอบไปทั่วโลกไม่เว้นประเทศไทยนั้น^{๒๕} มีตัวกำหนดค่านิยมในสังคมให้เข้าไปในทางชั่วยุคเลว ตั้งแต่ให้นิยมยินดีในการเบียดเบียน การฆ่า มีอาวุธเป็นของเล่นให้เด็ก และการโฆษณาสินค้าให้ใครๆ พากันถุกมอมเมาให้อาย กได้อยากมีโดยใช้ความอยากเป็นเครื่องล่อใจ มีวิธีที่สร้างค่านิยมให้รู้สึกว่า ขาดอะไรไป โดยต้องหามาเติมให้เต็ม และสิ่งซึ่งหามานี้ก็ล้วนเป็นวัตถุเชิงธุรกิจทั้งสิ้น

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจำนวน ๘ แผนแรกที่ใช้เป็นแม่บท ในการดำเนินเศรษฐกิจที่ผ่านม า ได้ปลูกฝังระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไว้ในประเทศไทยอย่างมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็น “เศรษฐกิจธุรกิจ” หากเศรษฐกิจต่างประเทศ (และของโลก) ผันผวน ก็จะทำให้เกิดความผันและแปรปรวนตามได้ โดยปราศจากภูมิคุ้มกันที่มีประสิทธิผล นอกจากนั้น ปัญหาหลักของเศรษฐกิจในที่ นที่ชนบทซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ ก็คือการเสียดุลระหว่างรายได้กับรายจ่ายของชาวชนบท ซึ่งส่วนใหญ่คือเกษตรกรซึ่งเป็นพลเมืองหลักที่สำคัญของประเทศ

ในแง่ความเป็นจริง ความจนเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย คนสมัยก่อนไม่เคยจน แต่เมื่อมีการพัฒนาทำให้คนจนลงไป เพราะ เศรษฐกิจของชาวบ้านล่มสลายไป ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตลอด ๔๐ปี ที่ผ่านมามีถือเป็นการพัฒนาที่ล้มเหลว การดำเนินเศรษฐกิจในประเทศไทยแนว กระตุ้นการบริโภคเชิงวัตถุนิยมได้อยู่บนรากฐานของความเจริญที่แท้จริง ผลกระทบส่วนใหญ่เกิดจากการนำเข้า เช่น น้ำมัน ผลิตภัณฑ์เทคโนโลยีระดับสูง ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจมีความแตกต่างจากประเทศที่มีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีในระดับที่สูง การพัฒนาเน้นไปที่วัตถุ เกิดความโลภไปตามกระแสครอบงำอยู่ในปัจจุบัน คือระบบทุนนิยม บริโภคนิยม และอุตสาหกรรมนิยม การปฏิบัติตาม “หลักเศรษฐกิจพอเพียง”ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ “การพออยู่พอกิน และมีไมตรีจิตต่อกัน” การใช้ชีวิตแบบเกษตรกรรม ที่มีความหมายเพียงพอ และพออยู่พอกินในครอบครัวชุมชน ใช้ชีวิตสันโดษ ลดความฟุ้งเฟ้อ กินอยู่ เรียบง่าย อนุรักษ์และ ถนอมธรรมชาติ ปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งก็คือ หัวใจของเศรษฐกิจพอเพียง^{๒๖}

^{๒๕} ศ.ศิริรักษ์, มหาวิทยาลัยในอนาคต, http://www.sulak-sivaraksa.org/th/index.php?option=com_content&task=view.

^{๒๖} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานแนวทางการดำรงชีวิตให้กับพสกนิกรชาวไทย คือ พระราชทานแนวคิด “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เนื่องในหลายวาระเพื่อให้ปวงชนได้น้อมนำไปสู่การปฏิบัติ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความหมายที่เข้าใจกันได้ง่ายทั่วไป ก็คือชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง^{๓๑} เป็นการดำรงชีวิตแบบพออยู่ พอกิน มีรายได้เลี้ยงตนเองได้ มีชีวิตแบบเรียบง่าย ขยัน อดทน มีความประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งทำให้ ผู้ปฏิบัติมีรายได้ เลี้ยงตนเองได้ พออยู่พอกิน มีนิสัยที่ดี เช่น ความขยัน ความอดทน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การรู้จักเก็บออม เป็นต้น สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

เศรษฐกิจพอเพียง^{๓๒} หมายถึง การดำเนินวิถีเศรษฐกิจที่ใช้หลักธรรม “ความพอประมาณ” “ความมีเหตุผล” รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมี “ภูมิคุ้มกัน” ในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลที่ คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

หลักธรรมสำคัญที่ซ่อนอยู่ในวิธีการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ก็คือ การใช้ศักยภาพของตนเพื่อพึ่งพาตนเอง และดำรงชีวิตแบบให้ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงชี้ให้เห็นหลักในการดำรงชีวิตอย่างพอมีพอกิน ให้มีเกียรติยืนด้วยตนเอง ใช้จ่ายภายในกำลังของตัว มีภูมิคุ้มกันด้วยการไม่สร้างหนี้ โดยเฉพาะหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ แต่ไม่ได้ห้ามการมีหนี้ เพียงแต่ต้องเป็นหนี้ที่ทำให้เกิดรายได้ เป็นวิธีการสร้างภูมิคุ้มกันให้อยู่ได้ด้วย การช่วยเหลือตนเองเพื่อให้อยู่ได้เอง

^{๓๑} สมศักดิ์ อรุณและคณะ, สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ๑ สมบูรณ์แบบ ชั้น ป.๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๕.

^{๓๒} ดร.ปริยานุช พิบูลสราวุธ, หัวหน้าโครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ปาฐกถาพิเศษในการสัมมนายุทธศาสตร์การสื่อสารในการเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อ ๒๖ กันยายน ๒๕๔๕ ณ หอประชุมพ่อนนุชรามคำแหงมหาวิทยาลัยรามคำแหง.

จากหนังสือ “คู่มือชีวิตพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ” ที่จัดทำและแจกจ่ายแก่ประชาชน โดยกรุงเทพมหานคร ได้เสนอแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกัน คือ^{๓๓}

๑. วิธีการมีเงินเก็บออม ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายในการออมและกำหนดเป้าหมายในการจ่าย ประหยัดรายจ่าย หรือ จ่ายเฉพาะในสิ่งที่คุ้มค่าเท่าที่จำเป็น ตลอดจนไม่ก่อหนี้

๒. เพิ่มรายได้ลดรายจ่าย หลักง่ายๆ ในการออม ฉลาดซื้อและฉลาดใช้ ช่วยลดรายจ่าย

เกษตรกรมักจะมีรายจ่ายที่ไม่คาดคิด (แต่ก็ไม่ใช่อายจุกเงิน) ซึ่งอาจจะเกิดการกระตุ้นให้เกิดความขาดอะไรไป (sense of lack) ทำให้รายจ่ายนั้นมีได้เป็นไปโดยธรรมชาติตามความจำเป็นจริงๆ หากแต่ได้รับการปลุกเร้าจากกระแสบริโภคนิยม เช่น การเป็นเจ้าของโทรศัพท์มือถือ รุ่นที่ทันสมัย หรือการมีรถยนต์ใช้สอยที่หรูหราด้วยการกู้หนี้ยืมสิน สิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องที่ถือว่า เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องเฝ้าระวังและเป็นปัญหาที่รบกวนเร้าสังคมของการบริโภคทั่วไปทุกวันนี้

ตัวชี้วัด นั้นเป็นเครื่องมือที่ใช้ประกอบการประเมินผลว่า กระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามความตั้งใจหรือไม่ หากผลของกระบวนการเป็นที่น่าพอใจ ก็จะเรียกว่า เป็นไปในทางบวก นั่นก็คือ มีรายรับเหนือรายจ่าย เท่ากับ มี “เงินออม” เหลือเก็บ หากผลของกระบวนการไม่เป็นที่น่าพอใจ ก็จะเรียกว่า เป็นไปในทางลบ มีรายจ่ายเหนือรายรับ ก็เท่ากับ เป็น “หนี้สิน” นั่นเอง

สัมมาทิฐิกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

พระพุทธศาสนามีคำสอนที่เกี่ยวข้องกับ เศรษฐกิจหรือเศรษฐศาสตร์อยู่มาก อาจเรียก ได้ว่าเป็น “พุทธเศรษฐศาสตร์ ” โดยภาพรวมแล้ว ในทางโลกมุ่งแก้ปัญหาให้เหมาะสม กับความอยากอย่างเดียว ซึ่งมักจะไม่นับว่า ทำอย่างไรถึงพอ กล่าวอย่างสั้นๆ ว่า^{๓๔} ใช้วิธีการแก้ทุกข์โดยเพิ่มสมุทัย (เหตุให้เกิดทุกข์) แต่พระพุทธศาสนาสอนให้แก้ทุกข์ทางเศรษฐกิจด้วย การหามาแต่พอสมควรแก่การดำรงชีวิตไทย โดยไม่ฝืดเคือง และให้ตัดสิ่งฟุ่มเฟือยหรือ ความต้องการ ในสิ่งที่มีคุณค่าเทียมออกไป ความทุกข์ทางเศรษฐกิจจึงจะลดน้อยลง พระพุทธศาสนานั้นให้แง่คิดที่ น่าสนใจในเชิงเศรษฐศาสตร์อยู่มาก ในการประยุกต์หลัก สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย ผู้วิจัยต้องอาศัยการเทียบเคียง หัวข้อเศรษฐกิจหรือเศรษฐศาสตร์นั้น ตามหลักธรรมที่ได้ค้นคว้ามาข้างต้น

สำหรับการเทียบเคียงกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ในขั้นตอนนี้จะใช้หลักธรรม สัมมาทิฐิ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องต่ างๆมาประยุกต์ แนวคิดเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาที่

^{๓๓} อุดมพร อมรธรรม, **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพระเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๕) หน้า ๖๔.

^{๓๔} สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ**, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๐), หน้า ก.

สามารถพอเทียบเคียงกันได้ เฉพาะประเด็นที่เด่นชัดและสามารถเทียบเคียงได้โดยง่าย ซึ่งพอจะทำให้เห็นแนวทางในการค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไป

กระบวนการธรรมที่เกิดขึ้นกับผู้ดำเนินชีวิตแบบใช้เศรษฐกิจพอเพียง ในเส้นทางสายกลาง เริ่มต้นด้วยสัมมาทิฐิ (ปัญญา) เป็นแรงกระทำฝ่ายดี เป็นบวก หรือเป็น “กุศล” (เทียบได้กับรายรับ) แรงกระทำฝ่ายชั่ว เป็นลบ หรือเป็น “อกุศล” (เทียบได้กับรายจ่าย)

หลักความพอประมาณในพระพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นจากอริยสัจ ๔ ซึ่งในข้อ ๔ คือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือมรรคมือง ค์ ๘ ในกระบวนการของหนทางไปสู่ความดับทุกข์นั้นเริ่มต้นที่สัมมาทิฐิ ซึ่งมีองค์ธรรม คือปัญญา เมื่อคนนั้นได้ยั้งได้ฟังธรรมจากกัลยาณมิตรที่ดีก็ย่อมโน้มใจด้วยความเลื่อมใส (มีศรัทธา) และจักปฏิบัติคำสอนนั้น ในขั้นนี้เรียกว่า เกิดความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) หรือ อาจจะเทียบเคียงกับ “โยนิโสมนสิการ” ก็ได้เช่นกัน ผู้ดำเนินชีวิตแบบใช้

เศรษฐกิจพอเพียงขั้นที่ ๑ เรียกว่า “ขั้นการรักษากาย- วาจา” (สัมมาอาชีวะ- สัมมาทมัณตะ- สัมมาวาจา) ผู้ดำเนินชีวิตตามทางสายกลางนั้น ก็จะเป็นผู้ที่มีกาย วาจา บริสุทธฺิ กล่าวคือ ปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ อีกทั้งหลีกเลี่ยงที่จะล่วงเข้าไปในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ขั้นที่ ๑ นี้ เทียบเคียงได้กับศีลสิกขาในไตรสิกขา (ศีล-สมาธิ-ปัญญา)

กุศลกรรมบถ^{๓๕} มี ๑๐ ประการคือ (๑) เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกล่วง (๒) เว้นจากการลักทรัพย์ (๓) เว้นจากการประพฤตินอกใจ (๔) เว้นจากการพูดเท็จ (๕) เว้นจากการพูดส่อเสียด (๖) เว้นจากพูดคำหยาบ (๗) เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ (๘) ไม่โลภอยากได้ของเขา (๙) ไม่พยาบาทปองร้ายเขา (๑๐) เห็นชอบตามคลองธรรม

อกุศลกรรมบถ มี ๑๐ ประการ คือ (๑) ฆ่าสัตว์ (๒) ลักทรัพย์ (๓) ประพฤติผิดใจ (๔) พูดเท็จ (๕) พูดส่อเสียด (๖) พูดคำหยาบ (๗) พูดเพ้อเจ้อ (๘) โลภอยากได้ของเขา (๙) ปองร้ายเขา (๑๐) เห็นผิดจากคลองธรรม

ในขั้นที่ ๒ ได้แก่ “วางตนชอบ” (อตฺตสัมมาปณฺธิ) ผู้ดำเนินตามหลักพอประมาณซึ่งได้ผ่านขั้นที่ ๑ คือ การรักษากาย- วาจา แล้ว จะต้องวางตนให้เหมาะสมซึ่งเป็น ๑ ในมงคล ๓๘ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสสอนแก่เทวดามีปรากฏอยู่ในมงคลสูตร การวางตนชอบ คือ การพัฒนาตนเพื่อสร้างตนเองให้เป็นหลักฐาน มีฐานะความเป็นอยู่ของตนเองอย่างเหมาะสม หลักธรรมที่ใช้เรียกว่า “สัปปุริสธรรม ๘” กล่าวถึงความพอประมาณที่จะเกิดขึ้นได้ โดยจะต้องรู้จักธรรมต่างๆ ดังนี้

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

(๑) รู้จักเหตุธรรมชาติ (ธัมมัญญ) (๒) รู้จักผลประโยชน์ (อัตถัญญ) (๓) รู้จักตน (อัตถัญญ)
 (๔) รู้จักประมาณ (มัตตัญญ) (๕) รู้จักกาล (กาลัญญ) (๖) รู้จักชุมชน (ปริสัจญ) (๗) รู้จักบุคคล
 (บุคคลัญญ)^{๓๖}

สำหรับการวางตนชอบสำหรับผู้ประสงค์จะดำเนินชีวิตตามแนวทิศ รัชฎกิจพอเพียงนั้น
 สามารถนำมาเทียบเคียงได้ว่าเป็นผู้ฝึกฝนที่จะสะสมบุญกุศล ซึ่งในเรื่องไตรสิกขา (ศีล-สมาธิ-
 ปัญญา) นั้นพอจะสังเคราะห์ได้เป็นสมาธิสิกขา กล่าวคือ จะต้องดำเนินชีวิตอย่างแน่วแน่ในเรื่อง
 ของประโยชน์ที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ ปัจจัย ๔ และปัจจัยเสริม ซึ่งในเรื่องเหล่านี้พระพุทธองค์ได้ตรัส
 สอนเรื่อง “ทิวฐธัมมิกัตถะ” คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่างคือ^{๓๗}

๑. อุภูฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิตที่ดี
๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รักษาทรัพย์ที่แสวงหาได้ไม่ให้เป็นอันตราย
๓. กัลยาณมิตตตา การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่มี ไม่ให้ฝืดเคือง ไม่ให้ฟุ่มเฟือย
 หลักธรรมที่กล่าวถึงการใช้จ่ายอย่างไม่ฝืดเคืองนั้นก็สอดคล้องกับพระบรมราโชวาทของ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ได้พระราชทานเมื่อ ๔ ธันวาคม ๒๕๕๐ ก็คือ สมชีวิตา (ข้อ ๔)
 โดยได้ตรัสว่า

“.....เมื่อมีเงินก็ต้องใช้ จึงจะมีประโยชน์ แต่การใช้นั้นก็ต้องคว่า อะไรดี อะไรไม่ดี หาก
 มีเงินแล้วไม่ใช้ ก็ไม่มีประโยชน์.....”

ด้านการบริโภค หรือการควบคุมค่าใช้จ่าย ก็จะต้องมีการกำหนดความพอดีที่เหมาะสมกับ
 กิจการ การงานของตน โดยมีหลักการที่เรียกว่า “สังคหธรรม” ซึ่งเป็นเครื่องช่วยสงเคราะห์กันและ
 กันระหว่างญาติมิตรนั้น มี ๔ ประการ ก็คือ^{๓๘}

๑. ทาน การให้ปันสิ่งของแก่ตนและผู้อื่นที่สมควรตามความเหมาะสม
๒. ปิยวาจา การเจรจาจาที่อ่อนหวาน
๓. อัคคจริยา การประพฤติตนในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น
๔. สมานัตตตา ความเป็นคนมีตน เสมอต้นเสมอปลาย

นอกเหนือจากการคำนึงถึงประโยชน์กับการสงเคราะห์ช่วยเหลือแล้ว ต่อไปก็จะต้องรู้จัก “ความ
 พอประมาณในการบริโภค ” (โภชนมัตตัญญุตตา) ผู้ดำเนินชีวิตตามทางสายกลางนั้น ก็จะเป็นผู้รู้จัก
 พอประมาณในการบริโภค ซึ่งหมายถึง รู้จักความพอดี เหมาะสมกับฐานะของแต่ละอาชีพการงาน

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

^{๓๗} ที.ปา. ฎีกา ๑๖๐/๑๐๐.

^{๓๘} ออง. อภุฎก. (ไทย) ๒๓/๒๔/๒๖๗.

เช่น พระพุทธองค์ทรงสอนสาวกในฐานะพระภิกษุที่ไม่ต้องการพลังงานอาหารสำหรับการเสพกาม คุณให้เป็นผู้มีก้น้อย ไม้รับประทานเพื่อกิเลส ตัณหา โดยตรัสสอนว่า

“ ภิกษุ ... ชื่อว่า รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร เป็นอย่างไร ... คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายแล้วฉันอาหารไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่เพียงเพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อกำจัดความ เบียดเบียน เพื่อความอนุเคราะห์พรุ หมจรรย์ ด้วยคิดเห็นว่า “เราจักกำจัดเวทนาเก่าและจัก ไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำเนินไปแห่งกาย ความไม่มีโทษ และความอยู่ผาสุกจักมีแก่ เรา” บรูษพึงทาผลก็เพียงเพื่อต้องการให้หาย หรือบรูษพึงหยอดเพลารก็เพียงเพื่อการขน สิ่งของไปได้แม้ ถันใด ... ก็ถันนั้น”^{๓๕}

นอกจากนั้นในขั้นที่ ๒ นี้จะต้องมีความระลึกรับ (สัมมาสติ) สังวรระวังมิให้เกิดทางเสื่อม แห่งโภคะซึ่งได้แก่ อบรมมุข ๖ ประการ คือ การหมกมุ่นอยู่ใน

(๑) การเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท (๒) การเที่ยวไปตามตรอก ซอกซอยในเวลากลางคืน (๓) การเที่ยวดูมหรสพ (๔) การเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความ ประมาท (๕) การคบคนชั่วเป็นมิตร (๖) ความเกียจคร้าน ...^{๓๖}

จะสังเกตได้ว่า หลักธรรมบางข้อที่จะต้องเอาใจใส่ ให้เกิดความแน่วแน่ด้วยสัมมาสมาธิ อีก ทั้งจะต้องระวังด้วยความระลึกรับ (สัมมาสติ) เพื่อป้องกันมิให้เกิด มีนัย เดียวกันก็คือ หลัก กัลยาณมิตตตา (คบคนดี) กับ อบรมมุขข้อที่ ๕ (ห้ามคบคนชั่ว)

ในขณะที่เดียวกันให้พึงสังวรระวังด้วยความระลึกรับ (สัมมาสติ) ว่า การบริโภค (การใช้ จ่าย) เพื่อประโยชน์ข้างต้นจะต้องไม่เป็นเรื่องฟุ่มเฟือย พระพุทธองค์ทรงให้สาวกรู้จักประมาณ ใน การใช้สอยเครื่องอุปโภค บริโภค ซึ่งเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า ปัจจัยเครื่องอาศัย ที่สำคัญและจำเป็น ซึ่งได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มนั้น เป็นต้น ให้รู้จักใช้แต่พอเหมาะพอควร แม้แต่วัตถุที่เป็นของมีค่าหา ยาก และถือว่าเป็นของฟุ่มเฟือย อนึ่ง สำหรับคนทั่วไป ระดับของความฟุ่มเฟือยก็ จะต้องพิจารณา ให้เหมาะสมกับฐานะหรือกิจการงานของตนโดยอาศัยหลักว่า การครอบครองนั้นจะทำให้เกิดโทษ ต่อตนเองและผู้อื่นหรือไม่ เช่น การซื้อรถยนต์ที่ทันสมัยรุ่นล่าสุดไว้ในครอบครอง อาจจะทำให้โจร จับจ้องทำร้ายและลักเอาทรัพย์สินไป อย่างนี้เรียกว่า เกิดโทษต่อตนเอง เป็นต้น

เมื่อพิจารณาภาพรวมในเรื่องของการดำรงชีวิตแบบใช้เศรษฐกิจพอเพียงนั้น จำเป็นต้องมี การหมั่นตรวจสอบและพิจารณาตนเองว่าอยู่ในภาวะเสียมดุลหรือไม่ (อันนี้สามารถเทียบเคียงได้

^{๓๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๕/๒๔๐.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๒๐๒.

กับการทำบัญชีรายรับรายจ่าย เป็นต้น) ซึ่งจะ เห็นได้ว่า ในเรื่องการใช้จ่ายเครื่องอุปโภค บริโภค อันเป็นบริหารหรือปัจจัย ๔ ของคน สามารถ ประยุกต์เป็นรายรับและรายจ่ายให้เข้ากับเรื่อง เศรษฐกิจการบริโภค (Consumption) และการผลิต (Production) ได้ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “การ แสวงหาและการบริโภค ” ก็ได้เช่นกัน เกณฑ์ที่สามารถนำมาพิจารณา “ทบทวนตรวจสอบสถานะ ” ก็คือ

๑. มี “เงินออม” เหลือเก็บไว้หรือไม่ หรืออย่างน้อยก็มีหนี้สินเฉพาะที่เป็นการลงทุนเท่านั้น
๒. สามารถพึ่งพาตนเองได้หรือไม่
๓. มี “ความหวั่นไหวต่อปัจจัยเปลี่ยนแปลง” ภายนอกหรือไม่

หากเรามีความต้องการมาก ก็ควรจะต้องมีความขยันหมั่นเพียร โดยการพัฒนาศักยภาพ การผลิต (รายได้) ควบคู่ไปด้วยจึงจะเกิดความสมดุลและไม่มี ความหวั่นไหวต่อผลวิบัติ^{๔๐}

สามารถสรุปได้ว่า การดำเนินชีวิตตามแบบพอประมาณในแนวคิดเศรษฐกิจเพียงนี้ จะทำให้ (๑) อุดมด้วยโภคทรัพย์ (๒) อุดมด้วยอริยทรัพย์ (๓) มีกุศลกรรม เป็นมรดกกรรม มากกว่า อุกุศลกรรม ในทาง ตรงกันข้ามผู้ที่มีได้เจริญรอยตามเส้นทางนี้ ก็จะเป็นผู้ขาดแคลน โภคทรัพย์- อริยทรัพย์ มีอกุศลกรรม เป็นมรดกกรรม มากกว่า กุศลกรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้ทรงเผยแผ่ พระพุทธศาสนา โดยทรง ประยุกต์คำสอนที่มีมาช้านาน ให้เข้ากับสมัยนิยม ทรงกำหนดเป้า หมายทางเศรษฐกิจ เพื่อให้พสก นิกรสามารถเข้าใจได้ดี เนื่องจากสามารถจะประเมินออกมาเป็นตัวเลข (ตัวชี้วัด) ได้โดยง่ายและเป็น ปัญหาพื้นฐานด้านปากท้องของประชาชน (ซึ่งว่าด้วยรายรับและรายจ่าย กับเงินออมเหลือเก็บ) สามารถนำเสนอให้เข้าใจง่าย เพราะใช้แสดงเป็นเชิงปริมาณให้เห็นเป็นรูปธรรมได้

เส้นทางสายกลางตามหลักพระพุทธศาสนานั้น เริ่มจากความเห็นที่ถูกต้อง เพราะว่าการที่ จะมีความเห็นว่าอริยทรัพย์ หรือ โภคทรัพย์มีประโยชน์นั้น ย่อมไม่ใช่สิ่งที่จะจูงใจได้ง่าย หากเป็น การสะสมความเห็นหรือวิสัยทัศน์ในชั้นสันดานมาชั่วนาน และพระพุทธ ศาสนาได้ แสดงว่า การที่มี “สัมมาทิฐิ” ได้นั้นย่อมต้องอาศัย กัลยาณมิตร คอยจูงใจ รวมทั้งมีกุศลกรรมเดิมที่เคยสะสม ไว้ อาจจะทำให้เกิดโยนิโสมนสิการขึ้นมาส่งเสริม และคำจูงนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงได้ในที่สุด

เมื่อปฏิบัติตามแนวทางสายกลางของพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็น ได้ว่า นำไปสู่ความ สมบูรณ์พูนสุขในทุกด้านเช่นเดียวกัน ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่พอใจของมนุษย์ และ โลกนี้ก็ย่อมสมบูรณ์

^{๔๐} วันชัย ทรงเมตตา, นาวาเอก, บทความ : พุทธศาสนากับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง, วารสาร

ไปด้วย “สันติสุข” แก่ชาวโลกได้ ซึ่งแนวทางเหล่านั้นอยู่ภายใต้กรอบของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงปลูกฝังสัมมาทิฐิในพระองค์อยู่ตลอดเวลา และที่สุดก็ทรงสามารถสร้างสันติสุขมาสู่คนในสังคมไทย และสังคมโลกได้อย่างแท้จริง

๔.๓ สรุป

หลักสัมมาทิฐิสามารถมีบทบาทในการพัฒนา พื้นฐานของชีวิต เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไทยเป็นหลักเพื่อ การดำเนินชีวิตอย่างมีสัมมาทิฐิ เพื่อสันติสุข ของคนในสังคม จึงเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมอย่างยิ่งในการประยุกต์ใช้ในโรงเรียน เพราะโรงเรียนเป็นแหล่งสำคัญในการหล่อหลอมความเป็นมนุษย์ให้แก่เด็กนักเรียนทุกคน และหากผู้บริหารประเทศ นักธุรกิจและนักการเมือง มีและใช้คุณธรรมและจริยธรรมย่อมนำให้บ้านเมืองรุ่งเรืองและประชาชนสุข หลักพุทธธรรม ของพุทธองค์มีไว้เพื่อให้ผู้บริหารโรงเรียนได้เลือกสรรมาใช้ตามความเหมาะสมในทุกเรื่อง ไม่ว่าจะในเรื่อง การครองตน การครองคน และการ ครองงาน หากมนุษย์มีแต่ความรู้ทางวิชาการอย่างสูง แต่ไม่รู้บาป บุญ คุณ โทษ ก็ยังไม่เป็นสัมมาทิฐิ เป็นได้เพียงปัญญาเท่านั้น ซึ่งพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า “เมื่อขาดหลักธรรมซึ่งเป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ก็ถือว่าหลุดจากพระพุทธศาสนา และสูญเสียความเป็นพุทธ”^{๔๒}

ดังนั้นชาวพุทธทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้ที่คิดจะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดหรือยังไม่คิดก็ตาม ย่อมไม่ควรหยุดอยู่เพียงสัมมาทิฐิระดับนี้ ควรจะพยายามฝึกฝนอบรมและพัฒนาปัญญาจากสัมมาทิฐิระดับกัมมัฏฐาญาณในการรู้ว่าชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรมในฐานะเป็นกฎธรรมชาติ เพื่อให้ก้าวต่อไปสู่สัจจानุ โลกิกญาณ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจ ๔ เพราะจะช่วยบรรเทาความโลภ โกรธ หลง ให้เบาบางลง ทำให้จิตผ่องใส รู้จักวางท่าทีต่อโลกที่ได้ผลยิ่งกว่าระดับศีลธรรม ทั้งเป็นผลดีแก่ตนเองและสังคมอย่างยิ่งอีกด้วย^{๔๓}

๕.๑ ผลที่คาดว่าจะเกิด เมื่อใช้หลักสัมมาทิฐิเพื่อสร้างสันติสุขในสังคมไทย

ในการศึกษานี้ผู้วิจัยได้ศึกษานั้นไปในแนวทางศึกษา โลกียสัมมาทิฐิ อันเกี่ยวเนื่องด้วยโลก อันมีเพียงองค์ธรรมระดับต้น ที่เข้าไปศึกษา ส่วนองค์ธรรมในระดับสมาธิ กับองค์ธรรมขั้นสูงในระดับปัญญา อันเกี่ยวเนื่องด้วย โลกุตตร สัมมาทิฐิ ซึ่งผู้วิจัยมีข้อจำกัดของตัวเองในการพัฒนาจิตใจและปัญญา ที่ยังไม่ส่งผลให้สามารถวิเคราะห์สัมมาทิฐิที่เป็นองค์ธรรมขั้นสูงได้

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๔๓-๖๔๔.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๓-๖๔๔.

หลักสัมมาทิฏฐิและหลักธรรมที่ทำให้เกิดสันติสุขในชีวิต ตามหลักพุทธศาสนา เป็นระบบที่เชื่อมโยงสืบทอดกันไปตามลำดับ เป็นการพัฒนาที่ลุ่มลึก ค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช่ระบบก้าวกระโดด หรือลงลึกแบบฉับพลันทันทีเหมือนหุบเหว “เมื่อมองกระบวนการพัฒนาแบบระยะยาว ต้องถือว่าชีวิตได้เข้าสู่กระบวนการพัฒนาตั้งแต่บุคคลเข้ามายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นต้นไป จนกว่าจะเข้าถึงความหลุดพ้น หรือ เป็นพระอรหันต์ ตลอดช่วงยาวแห่งการพัฒนานี้ ในแต่ละช่วงตอนอาจจะมีรูปแบบและจุดเน้นในการพัฒนาแตกต่างกันออกไป แต่องค์ธรรมที่ ถือว่าแสดงบทบาทกำกับชี้นำกระบวนการพัฒนาชีวิตทั้งหมด ตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงจุดสุดท้าย ก็คือ ปัญญา

สัมมาทิฏฐิความเห็นถูกต้องมีความสำคัญมาก เปรียบเหมือนประทีปส่องนำทางให้บุคคลเดินทางได้สะดวก ไม่เกิดอันตรายต่างๆ ในเวลาเดินทาง ฉะนั้นเมื่อคนเรามีความรู้ความเข้าใจ ในหลักการสำหรับดำเนินชีวิตไปตามแนวของสัมมาทิฏฐิ โดยอาศัยปัญญาเป็นตัวนำคอย ปรคับประคองมิให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในทางที่ผิดคือมิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดจากทำนองคลอง ธรรมย่อมจะนำความประ โยชน์เกื้อกูลมาให้แก่ตนเอง และสังคมส่วนรวมประเทศชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ ตลอดถึงสังคมชาวโลกจะได้มีความสงบสุขไม่เกิดปัญหาอาชญากรรมต่างๆ ขึ้นใน สังคม ไทย และสังคม ทั่วไป สัมมาทิฏฐิความเห็นถูกต้องจึงเป็นแนวทางสำหรับดำเนินชีวิตของ ชาวโลกทุกเพศทุกวัยเมื่อนุชย์ได้ปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ มีความเห็นชอบเป็นต้นหรือเรียกว่า หลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ให้เหมาะสมกับภาวะของตนๆ ไม่มีการเบียดเบียนกันและกัน

การทำความเข้าใจให้ถูกต้องในเรื่องโลกและชีวิต หรือมีสัมมาทิฏฐิ เพื่อให้สามารถซึมซับเข้าไปในจิตใจจนหยั่งรากลึกกลายเป็นนิสัยที่มั่นคงถาวร อันจะส่งผลให้คิดถูก ทำถูก พูดถูก เมื่อสังคมที่ผู้คนมีความสมบูรณ์พร้อมด้วยสัมมาทิฏฐิ สังคมนั้นย่อมประสบสันติสุขอย่างยั่งยืน

๕.๒ จากการสังเคราะห์ผลที่คาดว่าจะเกิดเมื่อนำหลักสัมมาทิฏฐิมาใช้เพื่อการสร้างสันติสุขในสังคมไทย คือ

๑. เพื่อให้เกิดสมดุล ในด้านต่างๆ ด้านการศึกษา สังคม สิ่งแวดล้อม

๒. เพื่อให้สามารถพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้ง ด้านการศึกษา สังคม สิ่งแวดล้อมจากวัฒนธรรมอื่นที่หลั่งไหลเข้ามาจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว คือ การดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา เพื่อการพัฒนา ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเอง ด้วยเหตุนี้การ ได้พัฒนาตนให้มี ความเห็นถูก เห็นชอบจะมีคุณสมบัติ คือมีความรู้แจ้งอย่าง สูงสุด มีความกรุณาต่อผู้อื่นอย่างสูงสุด และมีความสุขอย่างสูงสุดอัน จะนำไปสู่จุดหมายคือ การแผ่ ขยายความสุขสงบ สันติจากระดับบุคคลเพื่อการสร้างสันติสุขในสังคมไทย

๔๔ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๕๗/๒๕๘.

ในสังคมไทยปัจจุบัน วิธีการใช้ชีวิตของคนไทยจาก สังคมเกษตรกรรมวิถีพุทธปรับเปลี่ยนมาเป็นรูปแบบเชิงอุตสาหกรรมมากขึ้น สังคมไทยแต่เดิมมามีลักษณะพอเพียงพึ่งพาอาศัยกัน มีประมาณในการบริโภค ผู้คนมีอัธยาศัย เอื้อเฟื้อต่อกัน แต่เมื่อหลายสิบกว่าปีที่ผ่านมาผู้บริหารประเทศได้ตั้งเป้าพัฒนาประเทศให้มีความเจริญด้วย การพัฒนาประเทศให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม จากการศึกษากระบวนการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาในช่วง ๕ ทศวรรษชี้ให้เห็นชัดถึงผลการพัฒนาที่ไม่สมดุล ทำให้เกิดการเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ เกิดปัญหาความยากจน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ความอ่อนแอของสังคมไทยภายใต้กระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ยังก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรม จริยธรรม และค่านิยมในวิถีชีวิตที่ดีงามของคนไทยอย่างรุนแรงอีกด้วย^{๔๕}

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า สังคมไทยได้ปฏิรูปไปในทิศทางมุ่งผู้วัตถุมากกว่าคุณธรรม จริยธรรม อันเป็นเหตุให้สังคมไทย มีปัญหาสังคมที่ซับซ้อนกว่าในอดีตมาก หลักสัมมาทิฐิโดยมีขอบเขตโลกียสัมมาทิฐิเป็นหลักการสร้างชีวิต ความคิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม รู้จักละความชั่ว กลัวผลของบาปกรรม อันมีผลโดยตรงต่อการสร้างความเห็นถูกในระดับบุคคล ระดับ สังคม และทำให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข ให้คนมีการศึกษาที่ถูกต้อง มีแนวคิดเชิงบวก เน้นข้อธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมถึงหลักธรรมที่กล่าวมาข้างต้น เป็นหลักการที่เป็นจริง มีเหตุผล มีประโยชน์ ใช้การพิจารณาในการคิดอย่างแยกย่อยรอบคอบ เพื่อให้เกิดความรัก ความเมตตา ความปรารถนาดี การให้อภัยต่อกัน โดยใช้หลักสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความสงบสุข ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคม สิ่งแวดล้อมและอื่นๆ ในขณะเดียวกันก็เจริญสมาธิภาวนา ตระหนักรู้ถึงเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันขณะ และผลของการปฏิบัติ คือการนำมาซึ่งความสงบ สันติสุขในสังคมไทย

^{๔๕} ดร.มณูญ มุกข์ประดิษฐ์, การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “สัมมาทิฐิเพื่อการสร้างสันติสุขในสังคมไทย ” นั้น ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ เพื่อศึกษาแนวคิดสัมมาทิฐิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาแนวคิดสันติสุขในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ สัมมาทิฐิ ในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบศึกษาเชิงวิเคราะห์ โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร จากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พร้อมทั้ง วรรณคดี กวีกา และรวมถึงตำรา เอกสารความวิธานพันธ์ หรืองานวิจัยต่าง ของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา สามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ การศึกษาวิจัยสัมมาทิฐิ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทถึงความหมายที่ปรากฏ ดังนี้

ความหมาย สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นถูก เห็นชอบ ความเข้าใจถูกต้อง และความสมบูรณ์สูงสุดคือนิพพาน โดยสามารถขยายความหมายเพื่อประกอบความเข้าใจที่ดีขึ้น โดยมี คำที่มีความหมายเหมือนกันคือ “อุชุกตา” (ความเห็นดำเนินไปตรง) และ “ปัญญา” (ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้เรื่องบาป บุญคุณโทษ ความเห็นถูก การมีความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับเรื่องโลกและความเป็นไปของชีวิตว่าเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา โดยใช้ปัญญาพิจารณาเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น คือนิพพาน

ความมุ่งหมายของสัมมาทิฐิ เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน เพื่อประโยชน์แก่กุล เพื่อความสุขแก่เทพดาและมนุษย์

สัมมาทิฐิมีความสำคัญ เป็นประจักษ์เป็นหน้า เป็นนายสารดี เป็นดังบุพนิมิตแห่งการรู้แจ้งอริยสัจ เป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น เพราะความเห็นเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์ไปสู่ความดี ความเจริญ อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจไปตามลำดับเป็นพื้นฐานต่อไป

ประเภทของสัมมาทิฐิมี ๒ ประเภท (๑) โลกียสัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบระดับ โลกีย์ ที่เนื่องอยู่ในกระแสโลก โดยยังเป็นไปตามหลักศีลธรรม ที่จำเป็นขั้นพื้นฐาน เป็นการจงใจให้ คนทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำให้ตนและสังคมอยู่อย่างสงบสุข มี ๒ระดับ คือ ๑.กัมมัตสกตาญาณ หมายถึง ความรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน หรือรู้ว่าชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรม เป็นความรู้ความ เชื่อในระดับค่านิยมพื้นฐาน และ ๒. สัจจานุโลมิกญาณ หมายถึง ญาณอันเคลือบคลุมไปสู่การรู้ แจ่มเห็นจริงตามหลักอริยสัจ ๔

๒) โลกุตตรสัมมาทิฐิหมายถึง ความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตามอย่างที่ยั่งยืน เป็น หรือความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริงตามสภาวะของธรรมชาติ ซึ่งเป็น ความรู้ในระดับที่เหนือกระแสโลก มี ๒ ระดับ คือ ๑.สัจจานุโลมิกสัมมาทิฐิ หมายถึง ความรู้ที่ อนุโลมตามตามสัจธรรมในขั้นนี้จะเรียกว่าเป็นโลกุตตรสัมมาทิฐิเลยทีเดียวก็ยังไม่ได้เพราะยังไม่ เข้าถึงตัวสัจธรรมที่แท้จริงและ ๒.สัจจปฏิเวธสัมมาทิฐิหมายถึง สัมมาทิฐิในขั้นที่รู้แจ้งแทง ตลอดซึ่งสัจธรรมเป็นความรู้ที่เกิดมาจากการเจริญภาวนาหรือการพัฒนาปัญญาตามหลักอริยมรรคมี องค์ ๘จนรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาทิฐิมี ๒ ระดับ คือ (๑) หมวดธรรม ระดับ โลกีย สัมมาทิฐิ มี ๑๐ ข้อ คือ ๑) ทานที่ให้แล้วมีผล ๒) ยัญที่บูชาแล้วมีผล ๓) การเช่นสรวงมีผล ๔) ผลวิบากของกรรมที่ทำดีทำชั่วมีอยู่ ๕) โลกนี้มี ๖) โลกหน้ามี ๗) มารดา มีคุณ ๘) บิดามีคุณ ๙) สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี และ ๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมี

(๒) หมวดธรรม ระดับ โลกุตตรสัมมาทิฐิ (อริยมรรคมีองค์ ๘) มี ๘ หมวดคือ ๑) สัมมาทิฐิ มีความคิดเห็นชอบ ถูก ๒) สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ คือคิดถูกต้อง ๓) สัมมาวาจา เจรจา ชอบ คือพูดจาถูกต้อง ๔) สัมมากัมมันตะ กระทำในทางที่ถูกต้อง ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ อาชีพสุจริต ๖) สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ ๗) สัมมาสติ ตั้งสติชอบ ถูก ๘) สัมมาสมาธิ คือ ความ ตั้งใจชอบ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ เป็น ๒ ระดับ คือ (๑) ปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆสะ) หมายถึง เสี่ยงจากภายนอกมี ปัจจัยทางสังคม เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ มิตรสหาย คนมีชื่อเสียง สื่อมวลชน ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิตในทางถูกต้องดีงาม ครอบคลุมถึง สภาพแวดล้อมภายนอกทุกประเภทที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตของบุคคล เช่น คำแนะนำ การโฆษณา ข้อมูล ข่าวสาร กัลยาณมิตรมี ๒ ด้าน คือ ๑) คุณสมบัติของ กัลยาณมิตร ที่แสดงออก ภายนอก คือ คุณสมบัติที่ดี ๗ ได้แก่ ๑. ปิโย เป็นที่รัก ๒. ครุ นำเคารพ ๓. ภาวนียो น่ายกย่อง ๔. วตุตถา พุดาให้ได้ผล ๕. วจนกุขโม อดทนต่อถ้อยคำ ๖. คมภิระณจ ถัด กตฺตา เรื่องยากให้เข้าใจง่าย ๗. โน จญฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในทางที่เหลวไหล และ ๒) ที่แสดงอยู่ภายในคือ ธรรมของคนดีมี

๗ ประการ ได้แก่ ๑. ธรรมัญญา รู้หลักและรู้จักเหตุ ๒. อตถัญญา รู้ความมุ่งหมาย ๓. อตถัญญา รู้จักตน ๔. มัตถัญญา รู้จักประมาณ ๕. กาลัญญา รู้จักกาล ๖. ปริสัญญัญญา รู้จักชุมชน ๗. ปุคคลัญญา รู้จักบุคคล และ (๒) ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) หมายถึง การสร้างสัมมาทิฐิ ด้วยวิธีการแห่งปัญญา

สัมมาทิฐิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท จากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ต่าง ๆ เช่น (๑) นันทขยสูตรที่ ๒ คือ สัมมาทิฐิกับเรื่องการเห็นไตรลักษณ์ ว่าด้วยการสิ้นความ ยินดีเป็นเหตุหลุดพ้นจากทุกข์ (๒) จุฬเวทัลลสูตร (เรื่องมรรค ๘ กับขั้น ๑ คือ สัมมาทิฐิในมรรค ในฐานะเป็น ไตรสิกขา ในการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วน (๑) กุกกุฏารามสูตรที่ ๒-๓ (ว่าด้วย พรหมจรรย์และพรหมจารี) คือ สัมมาทิฐิในมรรคอันเป็นพุทธจริยธรรม (๔) มหาจัตตารีสกสูตร คือ สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดเป็นฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่ขั้น

๕.๑.๒ สันติสุขในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในความหมายของสันติสุข ตามตัวอักษร หมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเยียบ ความสะดวก ความเย็นใจ ความสงบระงับ สงบกาย สงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความ สงบ มีคำที่มีความหมายเหมือน หรือแทนกันโดยนัย ของ คำว่า สันติสุข มีคำว่า พระนิพพาน วิมุตติ สันติ ปัสสัทธิ สัจจะ อมตะ อนาสวะ ตันหักขะ อนันตะ โมกขะ ทุกขขยะ และแถวละ

ความสุขมีที่มาได้ ๒ ทาง คือ ๑) ความสุขภายใน เป็นความสุข เป็นความสงบ สันติ ที่ เกิดขึ้นภายในจิตใจ ในระดับจิตและปัญญาและ ๒) ความสุขภายนอก จะสัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ ใน การดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม แต่สันติภาวะที่สูง ที่สุด คือ “พระนิพพาน”

ความมุ่งหมาย ของสันติสุข เป้าหมายของชีวิตคือ สันติสุขของบุคคล เป้าหมายของ สังคมก็คือ สันติภาพของสังคม เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวม กล่าวคือ สันติสุขย่อม เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก

ความสำคัญของสันติสุข มีเป้าหมายที่ก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็นความสุขสะอาดสงบ เป็นความสุขที่ไร้อามิส เกื้อกูลแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความอิสระ

ประเภทของสันติสุข มี ๒ ประเภท (๑) โลภียสันติสุข คือสุขที่เนื่องด้วยโลภียธรรม หมายถึงความสุขอัน เป็นวิสัยของโลก เป็นความสุขที่เกี่ยวกับโลกอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ ผู้วิจัยเห็น ว่าเป็นความสงบ เป็นสุขที่เข้าข่ายสันติสุข จึงขอเรียกว่า โลภียสันติสุข อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงเป็นสุข ที่ยังเนื่องอยู่ในกระแสโลก ไม่ยั่งยืน จึงควรแสวงหาความสงบ ความสุข และสันติที่เป็นอิสระพ้น

จากสิ่งทั้งปวงอันเป็นสันติสุขที่สูงขึ้นไป โลกุตตรสันติสุข คือ ความสุขที่อยู่เหนือวิถีชาวโลก หมายถึง ความสุขอันเป็นเรื่องภายใน จิตใจ ที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยสติปัญญา เป็นความสงบ สันติ อันเกิดขึ้นภายในจิตใจโดยแท้

หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับสันติสุขแบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ ๑) หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกียสันติสุข ๒) หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสันติสุข ดังนี้

๑. หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกียสันติสุข ๑๐ ข้อ คือ (๑) เมตตาการุณา (๒) สังคมสงเคราะห์ในมงคลชีวิต (๓) บุญบุคคลที่ควรบูชา (๔) กฎแห่งกรรม (๕) ความให้ทาน (๖) ความเป็นผู้ว่าง่าย (๗) ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย (๘) ความพึงธรรมชาติตามกาล (๙) มีจิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม (๑๐) ความเป็นผู้รู้อุปการะอันท่านทำแล้ว ๒. หมวดธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยโลกุตตรสันติสุข คือ อริยสัจ ๔

ปัจจัยที่ทำให้เกิดสันติสุขมี ๒ ระดับ ได้แก่ (๑) ปัจจัยภายนอก สำหรับคนสามัญนั้นต้องอาศัยการชี้แนะจากคนดี มีปัญญา มีคุณธรรม ทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนให้ผู้อื่นมีความเห็นถูกและคล้อยไปตามคำแนะนำชักจูงที่ฉลาดได้ง่าย และจะต้องฝึกหัดให้สามารถใช้ความคิดอย่างถูกวิธีด้วยตนเองได้ เป็นกัลยาณมิตรโดยแท้ มี ๒ ด้าน คือ ๑) คุณสมบัติที่แสดงออกภายนอก คือ คุณสมบัติมิตรที่ดี ๗ ได้แก่ ๑. มิตรมีใจงามชนิดอุปการะ ๒. ทมะ ๓. มิตรมีใจงามชนิดมีใจรัก ๔. สัจจะ ๕. ขันติ ๖. มิตรมีใจงามชนิดร่วมทุกข์ร่วมสุข ๗. มิตรมีใจงามชนิดแนะนำประโยชน์

(๒) ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสันติสุข ปัจจัยที่ดงามทั้งทางสังคมและภายในตัวบุคคล ต่างก็สามารถเป็นจุดเริ่ม ซึ่งทำให้เกิดความประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ ในด้านวิธีปฏิบัติ รวมเข้าอยู่ในไตรสิกขา ๓ คือ ข้อที่จะต้องศึกษา ฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน ดังนี้ ๑. อริสติกขา สิกขาคือศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ๒. อริจิตตสิกขา สิกขาคือ จิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง ๓. อริปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้

สันติสุขในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่กล่าวมาทั้งองค์ประกอบหลักและองค์ประกอบเสริม จะต้องเกิดขึ้นจากบุคคล คนมีการศึกษาและมีธรรมด้วย จึงจะเป็นประโยชน์แท้จริง คนที่มีธรรม ย่อมแก้ปัญหาจำกัดความทุกข์ภายในของตน ทำจิตใจให้สงบผ่องใส มีความสุข สังคมของคนที่ธรรมอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข อันจะส่งผลไปสู่ กลุ่มหรือองค์กรของชุมชน เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ศูนย์กลางของสันติสุขของบุคคลและสังคม จะต้องเกิดจากการ ที่คนมีธรรมเห็นถูก เห็นชอบ บตามความจริงมีผลให้ มีชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด ถ้าชุมชนอ่อนแอ สันติสุขย่อมบังเกิดขึ้นไม่ได้

๕.๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาทิฐิกับสันติสุขมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ และ ผลที่คาดว่าจะเกิด เมื่อประยุกต์สัมมาทิฐิเพื่อการสร้างสันติสุขในสังคมไทย

จากข้อสรุปผลการศึกษาวิเคราะห์วิจัย ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งระหว่างสัมมาทิฐิและสันติสุข ซึ่งผู้ที่ดำเนินชีวิตตามแนวสัมมาทิฐินี้จะได้ผลลัพธ์เป็นความเข้าใจถูกต้อง เห็นชอบตามความเป็นจริง อันจะส่งผลให้เกิดความสุข ความสงบ ความสบายไม่ร้อนรน และจุดหมายสูงสุดของสัมมาทิฐิที่บุคคลผู้น้อมนำไปปฏิบัติคาดหวังที่จะบรรลุผลได้

จากการ วิเคราะห์ผลที่คาดว่าจะเกิดเมื่อ ประยุกต์ สัมมาทิฐิ ในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย คือเพื่อให้เกิดความเห็นถูก เห็นชอบ ซึ่งต้องตั้งต้นด้วยความเห็นชอบเสมอ อีกทั้งเพื่อให้มีความสมดุล ในด้านต่างๆเช่น ด้านการศึกษา สังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีความพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านการศึกษา สังคม สิ่งแวดล้อมจากวัฒนธรรมอื่นที่หลั่งไหลเข้ามาจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

โดยที่แท้ จริงแล้ว คือ การดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา เพื่อการพัฒนา สติ สมาธิ ปัญญานั่นเอง ด้วยเหตุนี้การ ได้พัฒนาคนให้มีความเห็นถูก เห็นชอบจะมีคุณสมบัติ คือมีความรู้แจ้งอย่างสูงสุด มีความกรุณาต่อผู้อื่นอย่างสูงสุด และมีความสุขอย่างสูงสุด อันจะนำไปสู่จุดหมายคือการแผ่ขยายความสุขสงบ สันติจากระดับบุคคลไปสู่การสร้างสันติสุขในสังคมไทย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทยนั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ๒ ประเด็น คือ ข้อเสนอแนะในแง่ นโยบายการนำไปใช้ และ เพื่อการวิจัยต่อไป ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในแง่ นโยบายการนำไปใช้

การที่จะให้บุคคลเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ จะเป็นพื้นฐานดีให้เป็นคนใฝ่ดี มีวินัยในการดำเนินชีวิต เพราะเข้าใจถูกในหลักการดำเนินชีวิตและความจริงของชีวิต จึงต้องตั้งเป้าหมายเบื้องต้นในการดำเนินชีวิต ให้ได้ประโยชน์และความสุข อย่างน้อยที่สุด ควรดับทุกข์ทางกาย และทางสังคมได้และต่อเนื่องไปจนถึงขั้นสูงสุดได้ คือ ดับทุกข์สิ้นเชิง มุ่งสู่พระนิพพาน จะต้องตั้งเป้าหมายในชีวิตปัจจุบัน คือการตั้งตนเองให้เป็นหลักฐานมั่นคง มีอาชีพการงานมั่นคง เครื่องยังชีพปัจจัย ๔ ในการทำความเข้าใจให้ถูกต้องในเรื่อง โลกและชีวิต หรือมีสัมมาทิฐิ เพื่อให้สามารถซึมซับเข้าไปในจิตใจ

ตนจนหยังรากลิกกลายเป็นนิสัยที่มั่นคงถาวร อันจะส่งผลให้คิดถูก ทำถูก พุดถูก เมื่อสังคมที่ผู้คนมีความสมบูรณ์พร้อมด้วยสัมมาทิฐิ สังคมนั้นย่อมประสบสันติสุขอย่างยั่งยืน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

๑. ศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิกับสันติสุขในเชิงปริมาณ (โดยมีแบบสอบถามและมีการประเมินผล)

๒. ศึกษาวิเคราะห์ สัมมาทิฐิเพื่อเป็นเครื่องมือสร้างสันติสุขในระดับเศรษฐกิจและการเมือง

๓. ศึกษาวิเคราะห์ สัมมาทิฐิเพื่อสร้างสันติสุขในภูมิภาค

๔. ศึกษาวิเคราะห์ สัมมาทิฐินำไปสู่สันติสุขและสันติภาพในระดับโลก

๕. ศึกษาวิเคราะห์โลกุตรสัมมาทิฐิอันเป็นแนวทางนำไปสู่พระนิพพาน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กลุ่มศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี . รวมปาฐกถาพระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ).

คึกฤทธิ์ ปราโมช. ศ. ม.ร.ว. พระพุทธศาสนา บรรยายแก่นักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ในลักษณะวิชาพื้นฐาน

อารยธรรมไทย ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปีการศึกษา ๒๕๑๖.

ดร.ปรียานุช พิบูลสราวุธ . หัวหน้าโครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานทรัพย์สินส่วน

พระมหากษัตริย์ ปาฐกถาพิเศษในการสัมมนาพุทธศาสตร์การสื่อสารในการเผยแพร่

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อ ๒๖ กันยายน ๒๕๔๕ ณ หอประชุมพ่อบุญรามคำแหง

มหาราช มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ดร.มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ . การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงอันเนื่องมาจาก

พระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬา

ลจกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ชนิด อยู่โพธิ์. คู่มือวิจัยธรรมวิจารณ์ส่วนปรมัตถปฏิบัติทาพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๒๔.

- ป. หลงสมบุญ . พจนานุกรม มคอ- ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร , ๒๕๔๖.
- ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจพอเพียง บนรากฐานวัฒนธรรมชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ พิมพ์อักษร, ๒๕๔๔.
- แปลก สนธิรักษ์. ศัพท์ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๒.
- ผ.ศ. ชเอิญศรี อิศรางกูร ณออยุธยา. ปรัชญากรีก กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เอสเอ็ม. เอ็ม., ๒๕๒๔.
- ผ.ศ.บุญมี แทนแก้ว. ปรัชญาฝ่ายบูรพทิศ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช).พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำ วัดราชโอรสาราม . กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระพุทธโฆสเถระ . คัมภีร์วิสุทธิมรรค . แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภเถระ) และคณะ. (The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation : Taipei).
- พระพุทธวิถีสุมณี (บุญมา ทีปธมฺมเถร). ทีปธรรม, เทศนา โอวาท คติธรรม . กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับบลิชซิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
- _____ . แก่นแท้ของพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย, ๒๕๕๓.
- _____ . ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑/๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด. ๒๕๕๑.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม . พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด. ๒๕๕๑.
- _____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง . พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด. ๒๕๔๕.
- _____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง ขยายความ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด. ๒๕๔๖.
- _____ . ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สวย, ๒๕๔๕.
- _____ . วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๕.
- _____ . ศิลปะศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕.

_____ . สถานการณ์พุทธศาสนาพลิกหายหน้าเป็นพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ศาสนา, ๒๕๓๖.

_____ . แสงเงินแสงทองของชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕.
พระพรหมมุนี (ปู่ สุจิตฺต โณ ป . ธ. ๕). ที่ระลึก งานพระราชทานเพลิงศพพระพรหมมุนี .
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๓.

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร. บทความ "บทบาทของทฤษฎีในการชี้นำชีวิตและสังคม ". (ออนไลน์).
แหล่งที่มา : www.mcu.ac.th/site/articlecontent (๕ ธันวาคม ๕๔)

พระมหาสมปอง มุทิโต, แปล เรียบเรียง. อภิธานวรรณนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๔๒.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญยากร). “มนุษย์กับความขัดแย้ง : ลกทัศน์และชีวิตทัศน์ใน
พระพุทธศาสนา”, ใน เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ พระพุทธศาสนา กบการ
จัดการความขัดแย้งในสังคมไทย. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาโมคคัลลานะ, คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง.

พระอุปัชฌาย์พระธรรมโกศาจารย์ประยูร ธมฺมจิตฺโต และคณะแปลวิมุตติมรรค กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๓

พระอุปัชฌาย์พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระเทพดิลก (ระแบบ สุจิตฺต โณ). ศาสนากับสันติภาพ . กรุงเทพมหานคร : บริษัท แปลตีบเจ็ด
๒๕๔๕ จำกัด, ๒๕๔๖.

พระไพศาล วิสาโล . พุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิ กฤต. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิศตวรรษที่ ๒๑, ๒๕๔๖.

พินิจ รักทองหล่อ . ชรรฆานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรมเล่ม ๓. กรุงเทพ มหานคร :
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

พุทธทาสภิกขุ. ความเป็นเจ้าโลก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘.

_____ . พุทธธรรมประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๑.

_____ . โมกขธรรมประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๕.

_____ . มหิดลธรรม. กรุงเทพมหานคร : หจก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.

_____ . หลักธรรมสำหรับนักศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๕.

พลตรีหลวง วิจิตร วาฑการ. ศาสนาสากลเล่ม๓. กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๖.

มนต์ ทองซึ้ง. ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบันกรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ ๒๕๓๐

- มัญญ มุกข์ประดิษฐ์ . **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมใน**
พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
 ราชบัณฑิตยสถาน . **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** . กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์ ,
 ๒๕๒๕.
- วันชัย ทรงเมตตา . “พุทธศาสนากับแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียง”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์** .
 ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน – ธันวาคม) : หน้า ๔๘-๕๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- วศิน อินทสระ. **โยนิโสมนสิการ วิธีคิดเพื่อเอาชนะความทุกข์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอสพรีน
 ดิงเฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๕.
- วศิน อินทสระ. **แก่นพุทธศาสตร์ (อริยสัจ๔)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.
- ส. ศิวรักษ์ . **วัฒนธรรมและอิทธิพลความคิดแบบฝรั่งต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย**
 กรุงเทพมหานคร: เสมติศึกษาลัย, ๒๕๑๔.
- สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย . **พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ** . กรุงเทพ มหานคร :
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก . **ความจริงที่ต้องเข้าใจ** .
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- สมศักดิ์-อรุณี และคณะ. **สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ๑ สมบูรณ์แบบ ชั้น ป.๑**.
 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๔๗.
- อุดมพร อมรธรรม. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว
 , ๒๕๔๖.
- อิวิท์ เทรดเคนนิค แปลเป็นภาษาอังกฤษถึงแล้ว **อัตถภากรแปลเป็นภาษาไทยวันสุดท้ายของโสกราตีส**
 กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งเอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน ๒๕๕๐.

(๒) วิทยานิพนธ์ และสารนิพนธ์ :

- นันทนา อังสุรังสี . “การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่านิยมและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับเบญจศีลของชาว
 พุทธในสังคมเมืองและชนบทที่อยู่นอกโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง : ศึกษา
 เฉพาะกรณีบ้านในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
 มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๓.

พระปลัดอำพร สมอาษา. “การศึกษาเชิงจริยศาสตร์เกี่ยวกับความคิดเรื่องความเป็นคนดี กรณีศึกษา
ความคิดของกลุ่มคนต่างศาสนาในกรุงเทพมหานคร ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

พระมหาบุญเรือน ปภังกร (พิลาพันธ์). “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาพิชิตชัย ยมพาลไพ. “การศึกษาทัศนะเรื่องศีล ๕ ของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน ศึกษา
เฉพาะกรณีแม่สัว ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

พระมหาสมบุญณ์ วุฑฒิกโร (พรรณนา). “สัมมาทิฏฐิกับการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ”.
สารนิพนธ์หลัก กศตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

(๓) บทความในหนังสือพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ :

ส.ศิริรักษ์. **มหาวิทยาลัยในอนาคต**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.sulak-sivaraksa.org/th>.

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก . **สัมมาทิฏฐิ** ๑. (ออนไลน์).
แหล่งที่มา : <http://www.dharma-gateway.com/monk/preach/somdej/sd-075.htm>.
(๑๕ มกราคม ๒๕๕๒)

(๔) เอกสารอ้างอิง :

อรศรี งามวิทยาพงศ์ , “กระบวนการทัศน์และการจัดการความยากจนในชนบทของรัฐ ในช่วง
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๘ : พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๔๔ ”.
วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรดุษฎีบัณฑิต , คณะสังคมศาสตร์ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

ศศิวรรณ กำลั้งสินเสริม . “พุทธกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม ”. **วิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.**

คึกฤทธิ์ ปราโมช. ศ.ม.ร.ว. **พระพุทธศาสนา** บรรยาย แก่นักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ในลักษณะวิชาพื้นฐาน
อารยธรรมไทย ๒๕๑๖, (ออนไลน์). แหล่งที่มา : [http://www.dharma-
gateway.com/ubasok/kukrit/kukrit-10-01.htm](http://www.dharma-gateway.com/ubasok/kukrit/kukrit-10-01.htm) (๕ ธันวาคม ๕๔).

๒. ภาษาอังกฤษ :

Christopher S. Queen (ed), **Engage Buddhism in The West**, (Boston : Wisdom Publications, 2000), p.1, (อ้างในพระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรธนา) ประเด็นโต้แย้ง : พระพุทธศาสนามีแนวคิดเชิงสังคัมหรือไม่ , วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ , ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๘) , : หน้า ๕๘.

David J. Kalupahana, **A History of Buddhist Philosophy** (Delhi : Banarsidass Publishers, 1994), pp.103.

Herbert V. Gunther, **Philosophy and Psychology in the Abhidharm** (delhi : Motilal Banaiasidas, 1974). pp.74.

Lama Anagarika Govinda, **The Psychological Attitude of Early Buddhist Philosophy** (London : Anchor Press, 1965), p.11.

Piyadassi Thera, **The Buddha Ancient Path**, (Sri Lanka : Celon Press, 1987), pp.130.

Walpola Rahula, **The Heritage of the Bhikku : A Short History of the Bhikku in Educational, Cultural, Social and Political Life** ,(New York: Grove Press, 1974), pp.14-15.

Yogavacara Rahula, **The way to peace and Happiness**, (Sri lanka: Systematic Print (Pvt.)Ltd, 1996). pp.136, 141.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวปดมพร ทะละภักฐ์
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรี วารสารศาสตร์บัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๒๕ Master of International Business Administration WEST COAST UNIVERSITY Los Angeles, California, USA. ๒๕๓๖
ประวัติการทำงาน	เลขานุการกรม สำนักพระราชวัง ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักพระราชวัง ๒๕๔๘-๒๕๕๓ กองงานในพระองค์ ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา ๒๕๕๓-๒๕๕๘ โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา ๒๕๓๘-๒๕๔๓ บริษัท ไนท์สปอตโปรดักชั่น จำกัด ๒๕๒๕- ๒๕๓๒ บริษัท 107 Studio จำกัด ๒๕๒๓- ๒๕๒๕
ที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ ๖๓/๑ ถ.แพรงนรา ต.ศาลเจ้าพ่อเสือ อ. พระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐ โทรฯ ๐๘๑-๘๘๕๒๑๒๑